
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

2/2025

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2025

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

VYHLÍDAL, Milan: Výzvědné středisko I Praha a jeho nástupci (1936–1939). Příspěvek k fungování čs. vojenské zpravodajské služby před druhou světovou válkou	7
KOREŠ, Daniel: The 10th Army in the Polish Campaign of 1939. Commanders and staff officers – a collective portrait	29
ZAVACKÁ, Marína: Cesta z nebezpečenstva do neznáma. Transport skupiny pomocných síl Zaisťovacej divízie z východného frontu na Slovensko v závere roka 1943	49

Dokumenty a materiály

ČAPO, Matej: Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v letopisoch kapucínov	73
MASKALÍK, Alex: Vyšší dôstojnícky zbor slovenskej brannej moci (1939 – 1945). Prehľady a štatistika.	91

Personálie

ŠUMICHRAS, Peter: Rok 1937 – posledný rok služby Júliusa Trnku v Leteckom pluku 3	127
--	-----

Bibliografia

ŠEĎOVÁ, Božena: Armáda a spoločnosť v premenách času – výberová bibliografia (práce publikované v rokoch 1990 – 2024)	149
---	-----

Anotácie, glosy	169
------------------------------	-----

Kronika	183
----------------------	-----

INHALT

Studien

VYHLÍDAL , Milan: Nachrichtenzentrale I Prag und ihre Nachfolger (1936 – 1939). Ein Beitrag zum Funktionieren des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes vor dem Zweiten Weltkrieg	7
KOREŠ , Daniel: Die 10. Armee in der Polenkampagne 1939. Ein kollektives Porträt der Kommandeure und Stabsoffiziere	29
ZAVACKÁ , Marína: Der Weg aus der Gefahr ins Ungewisse. Der Transport einer Gruppe von Hilfskräften der Sicherungsdivision von der Ostfront in die Slowakei Ende 1943	49

Documente und Materialien

ČAPO , Matej: Die Ereignisse des französisch-österreichischen Krieges von 1809 in Bezug auf Pressburg, aufgezeichnet in den Annalen der Kapuziner	73
MASKALÍK , Alex: Der höhere Offizierskorps der slowakischen Wehrmacht (1939 – 1945). Übersichten und Statistik	91

Personalien

ŠUMICHRAS T, Peter: Das Jahr 1937 – das letzte Dienstjahr von J. Trnka im Fliegerregiment 3	127
---	-----

Bibliographie	149
----------------------------	-----

Anotationen, Glossen	169
-----------------------------------	-----

Chronik	183
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

VYHLÍDAL, Milan: Intelligence Centre I Prague and its Successors (1936-1939) Contribution to the functioning of the Czechoslovak military intelligence service prior to the Second World War	7
KOREŠ, Daniel: The 10th Army in the Polish Campaign of 1939. Commanders and staff officers – a collective portrait.	29
ZAVACKÁ, Marína: Journey from Danger to the Unknown. Transport of a group of auxiliary forces of the Security Division from the Eastern Front to Slovakia towards the end of 1943.....	49

Documents and Materials

ČAPO, Matej: Events of the Franco-Austrian War of 1809 in Relation to Pressburg, as Recorded in the Annals of the Capuchins	73
MASKALÍK, Alex: Higher Officer Corps of the Slovak Armed Forces (1939 – 1945) Overviews and Statistics	91

Personalities

ŠUMICHRAS, Peter: 1937 – The last year of service of J. Trnka in the Aviation Regiment	127
--	-----

Bibliography	149
---------------------------	-----

Anotations, Glossary	169
-----------------------------------	-----

Chronicle	183
------------------------	-----

ŠTÚDIE

VÝZVĚDNÉ STŘEDISKO I PRAHA
A JEHO NÁSTUPCI (1936 – 1939)PŘÍSPĚVEK K FUNGOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉ
VOJENSKÉ ZPRAVODAJSKÉ SLUŽBY
PŘED DRUHOU SVĚTOVOU VÁLKOU

MILAN VYHLÍDAL

VYHLÍDAL, M.: Intelligence Centre I Prague and its Successors (1936-1939)

Contribution to the functioning of the Czechoslovak military intelligence service prior to the Second World War. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 7-28, Bratislava.

This article examines Intelligence Centre I Prague in the context of its operations in the late 1930s. It presents previously unknown details concerning this key intelligence base operating against Nazi Germany. The article is based on the analysis of archival sources from VÚA – VHA, ABS and NA in Prague, and information from specialised literature.

Keywords: military intelligence; intelligence centre; Czechoslovak Army; Václav KopačkaDOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.1>

S nástupem Adolfa Hitlera k moci se definitivně změnila politická situace v Evropě. Na jeho vzrůstající snahy o revizi versailleského systému muselo nutně reagovat také Československo se svou vojenskou zpravodajskou službou. Nedlouho před druhou světovou válkou vznikla v Praze, Brně, Bratislavě a Košicích tzv. Výzvědná střediska (VS) jakožto specializovaná vyšší centra výzvědné práce proti sousedním státům. Tato nově ustanovená střediska, v činnosti podléhající přímo 2. (zpravodajskému) oddělení Hlavního štábu (HŠ), ještě řídila síť tzv. předstunutých agenturních ústředí (PAÚ) v československém pohraničí.

Jedno z nejexponovanějších výzvědných středisek se stalo to s římskou číslicí I a se sídlem v Praze. Vzhledem ke svému zájmovému prostoru, tedy Německu a Rakousku, bylo od počátku stavěno před značně složité úkoly. Tomu pak odpovídala širší jeho organizace a taktéž jeho personální a materiálové zajištění.

Následující text neaspiruje na detailní analýzu výsledků ofenzivní činnosti tohoto výzvědného pracoviště, i když z logiky věci se jí nelze zcela vyhnout, ale má za cíl čtenářům představit některé méně známé detaily z vnitřní i vnější činnosti této klíčové základny pracující proti nacistickému Německu. Pro zachycení celého kontextu pojícího se s touto výzvědnou centrálou ale studie přece jen několik zajímavých zpravodajských individualit představuje. Relativně nedávno odtajněné materiály nám navíc dovolují jistě kvantitativní zhodnocení obhospodařované agentury a seznamují nás také s důvody jejich vrcholů a pádů.

Vznik předložené studie dovolily především archivní materiály ze sbírek Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37) a Vojenské zpravodajství I, které se nachází v držení Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze (VÚA – VHA Praha). Mimo to problematiku výzvědného zpravodajství různou intenzitou reflektuje také stávající historiografie. Za všechny je možné zmínit publikace autorského tandemu Jaroslava a Stanislava Kokoškových (*Spor o agenta A-54*)¹ a historika Vojenského

¹ KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav. *Spor o agenta A-54*. Praha: Naše vojsko, 1994.

historického ústavu v Praze Karla Straky (Rekonstrukce československé agenturní sítě z let 1933–1939 – Zpravodajské ústředí)². Taktéž již publikované poznatky z výše uvedené literatury našly v následujícím textu své využití.

Vznik výzvědných středisek jako důležitých článků zpravodajské ofenzivy

K jedné ze zásadních změn v československém zpravodajství došlo v roce 1934. Hlavní strategickou základnou se staly české země, kam se přesunulo těžiště plánovaných prací, a za hlavního protivníka bylo uznáno Německo. O rok později došlo navíc k převedení zpravodajské ofenzivy výlučně do rukou 2. oddělení HŠ. V ústředí zpravodajské služby kromě toho rozpoznali nutnost uvést v soulad nejnovější výzvědné struktury s aplikací sborového stupně velení do československé armády. Uvedené vyústilo do vzniku čtyř výzvědných středisek (VS) I – Praha, II – Brno, III – Bratislava a IV – Košice. Současně došlo k úpravě rozsahu zpravodajské činnosti jednotlivých 2. oddělení štábů sborů, která podle nové úpravy spočívala pouze v provádění kontrarozvědné práce a ve vyhledávání vhodných zpravodajských individualit ve prospěch nově zřízených VS.³

Takto reorganizovaný systém nabyl své funkčnosti k 1. říjnu 1936. V následujícím období se jen zdokonaloval a procházel dílčími korekturami. Měnicím se potřebám se přizpůsoboval například počet předsunutých agenturních ústředí v řízení jednotlivých VS, přičemž VS Praha jich řídila vždy nejvíce.⁴ V dubnu roku 1938 došlo ještě ke kosmetické změně tím, že jednotlivá střediska obdržela nová označení – Agenturní pátrací středisko (APS). V létě stejného roku se navíc sloučilo bratislavské APS III s košickým APS IV do APS III s novou dislokací v Banské Bystrici.⁵

Ve vile v Šáreckém údolí

Výzvědné středisko I patřilo spolu se svými pohraničními ústředními k důležitému centru informační činnosti proti největšímu sousedovi. V závěsu za ním pak stálo brněnské VS II pod vedením pplk. gšt. Bohumila Procházky, které obsluhovalo zájmový prostor Horního Slezska a východní část rakouského území.

Uvedená skutečnost si v případě pražského pracoviště vynutila zřízení zvláštního konspiračního sídla. Volba při tom padla na poměrně klidnou lokalitu v Šáreckém údolí, vzdálenou zhruba dvacet minut jízdy autem od sídla 2. oddělení HŠ na Vítězném náměstí. Nyní taktéž víme, že patřičně krytí pro činnost nového výzvědného pracoviště měla zajistit tamější vila Ctiborka, kterou si v ulici s názvem V Šáreckém údolí, číslo 192/30, již v roce 1890 nechal postavit jistý Antonín Jelínek.

Samotná adresa uvedeného konspiračního pracoviště ovšem nebyla dlouho známa, v odborné literatuře se vždy nejasně hovořilo o vile v Šárce, či Podbabě. Taktéž v poválečných výpovědích zainteresovaných důstojníků se daly nalézt pouze více či méně konkrétní popisy nemovitosti, bez udání konkrétního místa. Na několik tipů možných adres se podařilo na-

² STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha: Vojenský historický ústav Praha, 2017.

³ STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 36–37 a VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-3, Věc: Tajná agentura – hlášení agentů (listopad 1936), fol. 25.

⁴ STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 37.

⁵ Tamtéž, s. 36–37 a VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-3, Věc: Název velitelství změna (duben 1938), fol. 28.

*Josef Fořt v roce 1940
jako příslušník čs. armády na Západě
(VÚA – VHA Praha)*

razit až v poválečných materiálech svazkové agendy Hlavní správy rozvědky SNB uložených v Archivu bezpečnostních složek.⁶ Následným šetřením se podařilo potvrdit právě výše uvedenou adresu.

Samotné okolnosti, jež vedly k jejímu nákupu, nejsou doposud zcela jasné. Nicméně na základě zlomkovitých materiálů lze uvést alespoň tolik, že prostorná jednopatrová vila musela zpravodajce zaujmout bezprostředně po zřízení sítě výzvědných středisek. Nemůže nás proto překvapit, že hned koncem listopadu 1936 došlo k uzavření tržové smlouvy na její odkup. Do smluvního vztahu ovšem nevstupovalo tehdejší ministerstvo národní obrany (MNO). Prodávající Evžen Laušman vilu za 510 000 Kč prodal jistému špkt. Josefu Fořtovi⁷, jinak též příslušníkovi pátrací sekce B 2. oddělení HŠ. Na základě znalosti širších souvislostí lze tento postup označit za běžnou praxi.⁸ Zpravodajské

ústředí pro své potřeby takto nakupovalo nemovitosti nejenom na území Československa, ale i v zahraničí. Smlouva tak byla dohodou fiktivní s cílem zatajit skutečného majitele. Skrytým nabyvatelem vily se stalo MNO, konkrétně tedy 2. oddělení HŠ^{9,10}

⁶ ABS Praha, f. tzv. svazkové agendy, Hlavní správa rozvědky SNB, reg. č. 20326, Fořt Josef (21. 7. 1895), List. č. 1, bez fol.

⁷ Sám Josef Fořt (1895–?) byl příslušníkem 2. oddělení HŠ od dubna roku 1931. Dne 14. března 1939 spolu s tzv. Moravcovou jedenáctkou opustil Československo a odletěl do Velké Británie a nadále působil v řadách zahraniční armády. Po osvobození ve vojsku setrval. V roce 1949 ho v hodnosti podplukovníka pěchoty přeložili do zálohy. V roce 1951 byl navíc zbaven své vojenské hodnosti. VÚA – VHA Praha, sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Josefa Fořta, nar. 1895, Kvalifikační listina Část I.

⁸ KREISINGER, Pavel. Major Alois Frank: Czechoslovak Intelligence Officer and His Associates in Neutral Netherlands (1939–1940). In: 2025, roč. 29, č. 3, s. XX-YY. ISSN 1335-3314, v tisku.)

⁹ Dokument současně uvádí, že: „*Tato skutečnost [že budovu využívá MNO – pozn. aut.] byla četným obyvatelům Šáreckého údolí v té době známa*“. Tajná zpráva ministerstvu státní kontroly v Praze, sp. zn. 712-13.153-6-XI DrKo ze dne 4. února 1953. Za poskytnutí dokumentu děkuji paní Haně Stratilové z Odboru výstavby Úřadu městské části Praha 6. O tom, že Vila Ctiborka před válkou sloužila pro potřeby československé zpravodajské služby, s níže uvedenými nepřesnostmi, hovoří ve svých vzpomínkách též Josef Pavla (nar. 1909), coby pamětník z oblasti Šáreckého údolí za první republiky: „*Ve Vile Ctiborce byla za 1. republiky Československá zpravodajská služba, vedená panem Emanuelem Moravcem [sic!]. Za protektorátu byl tento plukovník fašistickým ministrem školství a osvěty. Vila byla velice komfortně a moderně vybavená.*“ Dostupné na: <<https://www.sarecke-udoli.cz/vypraveni-p-josefa-pavly-2/>> [citováno dne 1. října 2024].

¹⁰ Katastrální úřad pro hlavní město Prahu (Katastrální pracoviště Praha), sb. Listin, č. deníku 32665/1936, bez fol. O tom, že vila byla z důvodu krytí zakoupena právě Josefem Fořtem, můžeme nalézt informace také ve výslechových protokolech, které s předmnichovskými příslušníky 2. oddělení HŠ po roce 1948 sepisovaly orgány nechvalně známého Obranného zpravodajství (OBZ), například: ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-424, Protokol s pplk. pěchoty v. v. Josefem Fořtem ze dne 22. listopadu 1949, fol. 3 a 10 a Tamtéž, sign. 302-1-467, Protokol s pplk. tank. Jaroslavem Tauerem ze dne 14. listopadu 1949, fol. 16.

*Václav Kopačka po válce v armádě setrval
a v letech 1947–1948 působil jako čs. vojenský
a letecký přídělenc v Bernu
(ABS Praha)*

Již od konce roku 1936 se v sídle „šárecké“ centrály začala sbíhat celá agenda jí podřízených představených agenturních ústředí (PAÚ) umístěných v pohraničních oblastech Čech. Důstojníci VS I¹¹ zde svoji práci zahájili výhradně v civilu a s osobními doklady vystavenými na fiktivní jména a zaměstnání. Odlehlé prostředí Šáreckého údolí navíc umožňovalo realizaci schůzek nejenom s vlastními agenty, ale jak bude později uvedeno, také s agenty podléhajícími přímo 2. oddělení HŠ. Ti pak svojí přítomností nemohli zbytečně kompromitovat a zatěžovat zpravodajské ústředí na dejvickém Vítězném náměstí.¹²

Místo vedoucího pražského Výzvědného střediska I zaujal pplk. gšt. Václav Kopačka¹³. Tento důstojník a absolvent Vysoké školy válečné disponoval několikaletou zkušeností z různých stupňů vojenského zpravodajství. Od roku 1929 působil na

2. oddělení štábu Zemského vojenského velitelství (ZVV) v Praze, kde se o pět let později stal dokonce přednostou. Od října roku 1936 bychom ho zastihli ve funkci šéfa 2. oddělení I. sboru v Praze a o tři měsíce později se podle svých kvalifikačních listin nacházel již v pozici přednosty „samostatné zpravodajské skupiny hlavního štábu“, tedy včele VS I.¹⁴

Další personální složení, a taktéž počet a lokace podřízených PAÚ, doznával v průběhu času různých obměn vynucených aktuální potřebou. Přesná rekonstrukce je vzhledem k torzovitosti pramenů a k množství změn v této poměrně turbulentní době obtížnější. V roce

¹¹ V autentických pramenech je uvedené pracoviště někdy uváděno pod značkou D.R.D. 7.

¹² FÁREK, František. Řízené rozhovory. Praha: b. v., 1968, s. 30 (v držení autora) a VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-47, Reorganizace výzvědného zpravodajství (říjen 1936), fol. 40.

¹³ Václav Kopačka (1895–1978) byl po maturitě v roce 1914 odveden do armády a jako velitel čety a roty bojoval na ruské frontě. V listopadu 1918 se přihlásil do československé armády a zúčastnil se následných konfliktů s Polskem a Maďarskem. V roce 1928 absolvoval Vysokou školu válečnou v Praze, což ho předurčilo k vykonávání vysokých velitelských a štábních funkcí. V únoru 1929 se dostal na 2. (zpravodajské) oddělení štábu ZVV v Praze, kde se o pět let později stal dokonce přednostou. Po vzniku sborového stupně velení nastoupil jako přednost 2. oddělení štábu velitelství pražského I. sboru. Poté působil včele tzv. samostatné zpravodajské skupiny 2. oddělení HŠ MNO, o čemž podrobně referuje hlavní text. Po okupaci českých zemí přešel do stavu protektorátního ministerstva školství a národní osvěty, kde setrval až do začátku roku 1942, kdy odešel do výslužby. Následně si našel místo v tiskárně jako expedient. Koncem roku 1942 byl ještě krátce vězněn na Pankráci. V květnu 1945 se aktivně zúčastnil Pražského povstání. Po osvobození se do armády vrátil a v hodnosti plukovníka začal opětovně působit u 2. oddělení HŠ MNO. V letech 1947–1948 navíc zastával funkci vojenského a leteckého přídelence ve Švýcarsku. Po svém odvolání zpět do Československa ještě absolvoval Nejvyšší vojenskou akademii v Praze. Poté ho nalézáme ve vysokých štábních funkcích na velitelství Vojenské oblasti 4 v Bratislavě a po reorganizaci u 2. vojenského okruhu v Trenčíně. Následně působil ještě jako náčelník Vojenské katedry Karlovy univerzity a od roku 1952 jako učitel Katedry válečných dějin na Vojenské akademii v Praze. V září roku 1953 došlo k jeho propuštění do zálohy.

¹⁴ VÚA – VHA Praha, sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Václava Kopačky, nar. 1894, Kvalifikační listina část I.

Miloš Tranta v roce 1940
(NA Praha)

1968 Václav Kopačka vzpomínal v dopisu Františku Havlovi¹⁵ na své „pražské“ kolegy, a to na štábního kapitána Miloše Trantu, pověřeného u VS I analýzou agenturních zpráv, a rotmistra Josefa Bernhäusera, jenž měl v šárecké vile na starosti spisovnu. Mimo to se v konspiračním sídle VS I nacházeli ještě civilní zaměstnanci. V první řadě šlo o domovníka, Václava Chmelíka, který sám koncem 20. let působil jako důvěrník štábního kapitána Josefa Bartíka¹⁶ z obranné sekce 2. oddělení HŠ.¹⁷ Od února 1937 byl ve vile navíc policejně přihlášen k pobytu a kromě praktické péče o dům a pozemek objekt trvale hlídal. Také z tohoto důvodu mu v lednu následujícího roku pražské Policejní ředitelství vydalo zbrojní průkaz.¹⁸

Ve vile bychom dále našli řidiče, jistého Stanislava Malínka, jež sem přišel rovnou z výkonu své prezenční služby u ZVV v Praze. Podobně jako Chmelík, taktéž on byl po dobu své služby ozbrojen.¹⁹ Na jaře 1938 pak Malínka nahradil Josef Dubský.

Jistou zajímavostí může být, že stejně jako správce Chmelík, tak oba řidiči, byli na adrese V Šáreckém údolí 192/30 úředně hlášeni k pobytu.²⁰

Z Kopačkova listu se Havel navíc dověděl, že VS I řídilo celkem pět předsunutých agenturních ústředen, a to v Plzni, Teplicích, Liberci, Hradci Králové a v Českých Budějovicích, kde sloužil další personál. Dochované archivními materiály nám však napovídají,

¹⁵ Plk. gšt. František Havel zastával ve druhé polovině 30. let funkci přednosty studijní skupiny A 2. (zpravodajského) oddělení HŠ. Po odchodu Františka Moravce do exilu 14. března 1939 byl jmenován zatímním přednostou 2. oddělení HŠ.

¹⁶ Více k činnosti tohoto významného příslušníka 2. oddělení HŠ například: KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011.

¹⁷ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 1; ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-467, Protokol s pplk. tank. Jaroslavem Tauerem ze dne 14. listopadu 1949, fol. 49; Tamtéž, sign. 302-1-424, Protokol s pplk. pěchoty v. v. Josefem Fořtem ze dne 22. listopadu 1949, fol. 3 a 10 a Tamtéž, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-328-1, Zpráva o spolupracovnících čs. vojenské zpravodajské služby, fol. 446.

¹⁸ Václav Chmelík svoji žádost odůvodňuje: „Bydlím v Dejvicích čp. 192 v Šáreckém údolí, villa [sic!] je částečně odlehlá a jsem mnohdy v domě sám a hlídám rozlehlý zahradní objekt. Zbraň potřebuji ke své osobní ochraně“. NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. Ch 277/5, Žádost o vydání zbrojního pasu, fol. 16 a Tamtéž, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, přihláška k pobytu Václava Chmelíka, nar. 1900.

¹⁹ NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. M 589/3, Žádost o vydání zbrojního pasu, fol. 10.

²⁰ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 1 a NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, Domovní arch k adrese Dejvice čp. 192, Šárecké údolí 30, bez fol.

*Josef Bernhäuser na podobence z roku 1939
(NA Praha)*

*Dalším z přímých podřízených pplk. Kopačky
byl škpt. Josef Tůma
(NA Praha)*

že Kopačkův výčet je neúplný a nepostihuje navíc změny, které se v poměrně krátké době působení pracoviště uskutečnily. Ve vile v Šáreckém údolí se nejenom vystřídalo mnohem více zpravodajských důstojníků, ale taktéž množství a lokace jednotlivých PAÚ se v čase několikrát změnila.

Podle nejstaršího zachovalého plánu z léta 1936 se pro Výzvědné středisko I Praha počítalo se dvěma důstojníky generálního štábu, dvěma důstojníky zbraní a dvěma rotmistry. V jeho podřízenosti se podle stejného zdroje měly nacházet Předsunuté agenturní ústředny (PAÚ) v Litoměřicích, Jičíně, Plzni a v Českých Budějovicích.²¹

Další, nyní ovšem nedatovaný, dokument týkající se organizace vojenského zpravodajství, zřejmě pocházející také ještě z roku 1936, pak přináší detailní personální složení. Mezi příslušníky VS I mimo přednosta podplukovníka Kopačky nacházíme ještě štábní kapitány Miloše Trantu a Josefa Tůmu. Spisovnu pak řídil šrtm. Antonín Burda. Dalších devět důstojníků a jednoho rotmistra registrujeme u podřízených PAÚ, kterých tento tajný dokument uváděl celkem šest – v Litoměřicích, Plzni, České Lípě, Jičíně, v Hradci Králové a v Českých Budějovicích.²²

Konkrétní lokace jednotlivých PAÚ neměla ovšem v jejich činnosti hrát až tak zásadní roli. Podle vzpomínek jednoho z důstojníků působících na podřízené PAÚ v severních Čechách, škpt. Františka Fárka, se vždy jednalo spíše o symbolická sídla, určitá útočiště, protože zpravodajci se stejně v rámci služebního zařazení v pohraničí neustále pohybovali.²³

Jedním z elementárních úkolů všech výzvědných středisek a jejich předsunutých

²¹ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-47, Obsah: Tajná agentura – reorganisace (červenec 1936), fol. 35.

²² VÚA – VHA Praha, s. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-27, Organisace výzvědného zpravodajství (bez datace), fol. 8–9.

²³ FÁREK, František. *Z historie zpravodajské služby*. Praha: b. v., 1968, s. 141–143. O tom, jak například vypadala PAÚ podléhající Výzvědnému středisku I, nám mohou napovědět dílčí výsledky kontroly jednoho takového pracoviště. V dubnu 1937 proběhla inspekce u PAÚ Antonín v Liberci. Podle dochovaného zápisu

Škpt. Antonín Kukula na předválečném snímku.
V roce 1942 byl popraven na kobyliské střelnici
(NA Praha)

agenturních ústředn bylo budování a udržování jednak mírové agenturní sítě, složené ze spolupracovníků různých kategorií²⁴, a taktéž výstavba a vedení té mobilizační (válečné), a to jak ve státech zájmových (tzv. zahraniční mobilizační síť), tak na vlastním území (tzv. domácí mobilizační síť). Budování mírové sítě nekladlo výjimečně specifické nároky na místo působení získaných zpravodajských individualit, jak spíše na možnostech daného spolupracovníka. Mobilizační síť se budovaly přednostně z osob obývajících významné komunikační strategické uzly, případně z osob trvale se nacházejících v prostorech uvažovaného pohybu nepřátelských jednotek. Jak již název vypovídá, úkoly by mobilizační síť začaly plnit až v době konfliktu a pohybu fronty, zatímco ty mírové se nacházely v permanenci momentem svého vzniku.

Abychom si udělali představu alespoň o velikosti řízené agenturní sítě u VS I, můžeme uvést, že k 1. říjnu 1937 ústředí vedlo podle Kopačkova hlášení v evidenci šest agentů. Podřízené agenturní ústředny, kterých bylo v té době celkem sedm, evidovaly dalších 117 agentů²⁵. Celkem tedy VS I i s podřízenými pracovišti řídilo 123 agentů různých kategorií, od rezidentů, přes chodce, kurýry, schránky až po tipaře. V uvedeném souhrnu ale nejsou zahrnutí agenti domácí mobilizační sítě.²⁶

Budování a udržování agenturních sítí představovalo v zájmových prostorech po všech stránkách komplikovanou věc. Více než dvacet let po osvobození si Václav Kopačka

měla tato předsunutá ústředna ve stavu dva důstojníky, přičemž každý z nich disponoval telefonem a automobilem. Společně pak měli v užívání fotosoupravu H-14. Radiostanicemi PAŮ nedisponovala. Praktické zkoušky těchto přístrojů pro zpravodajské účely započaly až o několik měsíců později, začátkem léta. VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-9, Úřední záznam o pobytu na stáži u PAŮ Antonín ve dnech 3. – 18. dubna 1937, fol. 1. Tamtéž, sign. 37-153-42, Činnost orgánů výzvědného zpravodajství za prvních 5 měsíců r. 1937 (bez datace), fol. 14–15.

²⁴ Podle druhu realizované činnosti se jednalo o kategorie rezident (žijící na území zájmového státu), chodec (přicházející na území zájmového státu), tipař (vyhledávající vhodné osoby ke zpravodajské činnosti), kurýr a schránka (vytvářející systém přejímání a doručování zpráv), dále označovaných dle jednoduchého systému písmeny a čísly, případně pouze jednacím číslem. STRAKA, Karel. Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1937 – 1938). In: *Historie a vojenství*, 2012, roč. 61, č. 4, s. 54.

²⁵ Konkrétně pak PAŮ Apis řídil 14 agentů, PAŮ Tosca 14 agentů, PAŮ Antonín 28 agentů, PAŮ Teta 20 agentů, PAŮ Aron 10 agentů, PAŮ Táňa 4 agenty a konečně PAŮ Azev 27 agentů. VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Jmenné seznamy agentů dne PAŮ (D.R.D. 7) Příloha 1., bez fol.

²⁶ VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Jmenné seznamy agentů dne PAŮ (D.R.D. 7) Příloha 1., bez fol. K 31. prosinci 1937 pak VS I evidovalo 10 agentů. Podřízená pracoviště PAŮ Tosca vedla 20 agentů, PAŮ Antonín 40 agentů, PAŮ Teta 27 agentů, PAŮ Aron 12 agentů, PAŮ Táňa 6 agentů, PAŮ Azev 28 agentů a PAŮ Apis 19 agentů. Celkem se jednalo o 162 agentů všech kategorií a podle všeho uvedená síť tak dosáhla svého početního vrcholu. Uvedený souhrn nezahrnuje členy domácí mobilizační (válečné) sítě. VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Jmenné seznamy agentů dne PAŮ (V.S. I) Vložka 1., bez fol.

v korespondenci kolegovi ze zpravodajského oddělení Františku Havlovi stěžoval, jak byla zvláště tato práce v důsledku gradující mezinárodní situace a silícímu tlaku nacistického Německa složitá.²⁷

Na potíže s agenturní činností proti Německu po válce poukazoval taktéž Bohumil Procházka, před válkou v hodnosti podplukovníka gšt. přednosta „sousední“ brněnského VS II. Spojení s agenty v jeho operační oblasti Horního Slezska například ztěžovala stále silící opatření německých bezpečnostních složek, jež jednoznačně řadu potenciálně vhodných osob od informační činnosti odrazovala. Ztráty v této síti bývaly také větší než například v té budované proti rakouskému území.²⁸

Problematikou vlastní agenturny na německém území se ve své práci již detailněji zabýval historik Karel Straka, nicméně pro dokreslení celé šíře problematiky pojící se s činností pražského výzvědného pracoviště bude účelné si několik zajímavých zpravodajských individualit v jeho řízení přece jen představit.²⁹

Jednou z nich je bezesporu osoba říšsko-německého státního příslušníka Rudolfa Zahnera, kterého VS I evidovala jako rezidenta s krycí značkou B-3001 (později B-3121). Podle dochovaných pramenů sloužil u Landespolizei ve Fürthu a Mnichově, aby následně přešel jako písař k Pevnostnímu ženijnímu štábu 16 (Festungspionerstab 16) v bavorském Weidenu. Československým zpravodajcům se nabídl v listopadu 1936 a pod řízením Kopačkova VS I (následně APS I) začal dodávat dokumentární materiály důvěrné a tajné povahy týkající se organizace a technických dat německé fortifikační výstavby v Bavorsku. Jeho zprávy oceňovali taktéž francouzští partneři. Materiály získané od Rudolfa Zahnera představovaly jeden z mála rozsáhlejších a původních dokumentárních souborů, které českoslovenští zpravodajci od některého příslušníka Wehrmachtu kdy získali. Rozvědka se ho pokoušela neúspěšně kontaktovat také v době, kdy proti Německu nuceně pracovala z exilu.³⁰ V uvedené době byl Zahner již zajištěn nacistickými bezpečnostními složkami. Soud ho následně odsoudil pro zločin vlastizrady k trestu smrti. Počátkem listopadu 1939 byl pak v Berlíně popraven.³¹

Dalším může být jiný říšsko-německý občan Otto Wolf. Do roku 1935 sloužil u Luftwaffe. Následně přesídlil do Vídně, nicméně stále udržoval bohaté kontakty s vojáky z povolání, pracovníky Ministerstva letectví a s osobami z průmyslových kruhů. Do služeb Kopačkova VS I se dal v listopadu 1937. V květnu 1938 jako rezident obdržel krycí číslo B-3008. Zadané úkoly plnil přesně a velice fundovaně. Ponejvíce přinášel hlášení o vojenské situaci na území Rakouska. Nicméně specializoval se také na zprávy o německé Luftwaffe. Od června 1938 s ním ale československá rozvědka ztratila kontakt. Jako zkušený člověk zřejmě vycítil bezpečnou míru svého počínání a činnosti zanechal.³²

Třetí případ patří k úzké skupině rezidentů disponující navíc početnou sítí subagentů pokrývajících celé Německo. Byl jím německý sociální demokrat a emigrant Willy Lange. S československým zpravodajstvím spolupracoval z ideologických důvodů již od roku 1933, ale do stavu VS I byl zařazen až v prosinci 1936. V evidenci obdržel nejprve krycí

²⁷ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 1 a KOKOŠKA – KOKOŠKA, *Spor*, s. 58.

²⁸ ABS Praha, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (f. 52), sign. 52-76-5, Zápis o výpovědi s Bohumilem Procházkou ze dne 30. listopadu 1954, fol. 178 a 180.

²⁹ STRAKA, Agenturní síť, s. 46–66.

³⁰ Tamtéž, s. 55–56.

³¹ Dostupné na: «<https://www.gedenkstaette-ploetzensee.de/totenbuch/recherche/person/zahner-rudolf>» [citováno dne 7. října 2024].

³² STRAKA, Agenturní síť, s. 56–57.

číslo D-2006, následně pracoval pod značkou D-14. Za rok 1937 se k němu uvádělo: „*Jest agent velice agilní, emigrant, spolehlivý, věrohodný.*“, ovšem za jistých okolností se důsledky jeho hlášení projeví i negativně. Jde o události jara 1938, kdy početná síť jeho subagentů zaznamenala zřejmě přesuny německých vojsk z výcvikových táborů v Sasku. Následné alarmující zprávy v tehdejší napjaté atmosféře vyvolaly dojem, že je republika ohrožena německou agresí, což si vynutilo přijetí mimořádných vojenských opatření (častěji nepřesně označovaných jako květnová mobilizace). Československá rozvědka si ho přesto musela značně cenit, protože koncem roku 1938, tedy v době, kdy byla oficiálně činnost proti Německu ukončena, Langeho převzala pod značkou B-13 do stavu Agenturní pátrací ústředna proti Německu (APÚN).³³

Rotmistr Josef Mouček v roce 1939
(NA Praha)

VS I (a následně APS I). V souvislosti s tím si také změnil jméno a ze severních Čech se přestěhoval do anonymnější Prahy. Po okupaci českých zemí byl zatčen Gestapem, následně odsouzen k trestu smrti a v září roku 1943 popraven.³⁴

Avizované potíže spojené s výstavbou agenturních struktur, tak jak je po válce zmiňoval Václav Kopačka s Bohumilem Procházkou, jsou patrné také z torzovitě zachovalé pramenné základny. Například hned v lednu 1937 zjistila kontrola stavu zahraničních mobilizačních sítí značné nedostatky, kdy v důležitých směrech ofenzivního působení Kopačkova VS, například od linie Drážďany – Berlín na východ po Waldenburg (nynější polský Wałbrzych) – Vratislav a na jih od čáry Drážďany – Lipsko, nebyl k dispozici žádný mobilizační agent. Zajištění prostoru Linec, další bezprostřední zájmové oblasti Kopačkova střediska, nebylo také bez závad. Problémy se bohužel nacházely rovněž v operačních oblastech ostatních VS.³⁵

³³ STRAKA, Agenturní síť, s. 57 a VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Seznam spolupracovníků D-14 k 1. prosinci 1938, bez fol.

³⁴ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-382-2, Věc: Typařské akce – návrh (březen 1937) a Věc: Agent C-2011 – přestěhování, fol. 106–111. Více k uvedenému problematice například: VYHLÍDAL, Milan. Zpravodajská tipařská akce Franze Dobianera. Příklad práce československé rozvědky před 2. světovou válkou. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd*, 2018, roč. 32, č. 2, s. 76–83.

³⁵ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-6, Věc: Mobilizační agenturní síť – budování (leden 1937), fol. 3.

Samotná domácí mobilizační síť pak měla být v působnosti VS I tvořena asi stovkou osob. V uvedené struktuře se vzhledem k různým faktorům předpokládala určitá fluktuace, což jednoznačně znamenalo, že její udržení bude stát pro neustálý nábor a školení velké množství energie. Kopačka si chtěl v létě roku 1937 alespoň vymínit, aby v některých regionech, kde byl problém najít vhodné spolupracovníky, 2. oddělení HŠ mimořádně povolilo nábor osob povinných vojenskou službou, tedy jedinců, jež byli z budování mobilizačních sítí vyloučeni. Kopačkovi nadřízení toto řešení ale hned odmítli. Jednou z věcí, kterou se nedařilo účinně řešit, bylo zajištění kvalitního, bezpečného a hlavně rychlého spojení s členy těchto sítí.³⁶

Z dochovaných materiálů vyplývá, že každý agent domácí mobilizační sítě obdržel krycí jméno a číslo. Poté prodělal školení o podávání zpráv v době míru i v válce. V krátkosti se probíraly otázky všeobecných zpravodajských požadavků formulovaných do otázek, a to například: které vojenské jednotky dorazily do agentova bydliště, druh zbraně, síla a označení vojenských jednotek, odkud přišly, způsob přesunu, fyzický a morální stav vojska, umístění velitelství, případně jeho organizace. Spojení muselo být prozatím řešeno celkem diskutabilním korespondenčním stykem. Poštu od řídících pracovníků dostával agent často na vlastní adresu, mimo to obdržel adresy pro zasílání zpráv v době míru, a zvláštní pak pro dobu války.³⁷

Ne zrovna ideálním příkladem člena mobilizační sítě může být jistý Rudolf Balcar. Narodil se v roce 1884 v Horní Čermné u Lanškrouna. Byl majitelem rolnické usedlosti a pekařství. Ke spolupráci ho jako agenta mobilizační sítě získala PAÚ Tosca koncem září 1937. Současně s tím obdržel číslo 7/6031 a krycí jméno Boleslav Rajman. Českoslovenští zpravodajci vedli Balcara jako národnostně spolehlivou osobu, která byla navzdory zásadám pro nábor do domácí mobilizační sítě aktivně zapojená do českého spolkového života (místostarosta místní jednoty Čs. obce sokolské, předseda dozorčí rady v České záložně a současně též v dozorčí radě Národní jednoty severočeské). Logicky se pak nabízí otázka, s jakým úspěchem by v době mobilizace a války svoji činnost v regionu se silnou německou většinou mohl vykonávat.³⁸

Podle Kopačkových vzpomínek se mobilizační síť v jeho zájmovém prostoru nikdy zcela postavit nepodařilo. Hotová mohla být dle jeho odhadu zhruba na 70 procent. Jak by se jako taková i vzhledem k výše uvedeným komplikacím ve spojení osvědčila, si říci neodvažoval.³⁹ Mobilizační agenturní struktura proti Německu se logicky budovala také v operačním prostoru brněnské VS II. Do krize na podzim 1938 se s největší pravděpodobností ani zde nepodařila zcela dokončit. Alespoň to vysvítá z poválečných dokumentů, kdy její tehdejší přednosta Bohumil Procházka ve výsleších před orgány MV hovořil o tom, že síť byla „připravována“.⁴⁰

Naopak nedostatky bychom jen těžko hledali v mobilitě příslušníků Kopačkova pracoviště. Díky velice solidnímu rozpočtu se 2. oddělení HŠ včetně podřízených složek podařilo vybavit více než dostatečným množstvím automobilů, jež zpravodajským důstojníkům umožňovaly tolik potřebnou pohyblivost po celém území působnosti. Uvedenému se musela

³⁶ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-6, Věc: Příprava mobilizační sítě – návrh (červen 1937), fol. 10.

³⁷ ABS Praha, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-328-1, Zpráva o spolupracovnících čs. vojenské zpravodajské služby, fol. 445–446.

³⁸ Tamtéž, fol. 445. Zde uvedené medailony spolupracovníků československé zpravodajské služby vznikly převážně na základě informací z: VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37).

³⁹ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 2.

⁴⁰ ABS Praha, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (f. 52), sign. 52-76-5, Zápis o výpovědi s Bohumilem Procházkou ze dne 30. listopadu 1954, fol. 185.

stavebně přizpůsobit také několik desítek let stará vila v Šareckém údolí. Zřejmě i z důvodu nevyvolávání zbytečné pozornosti, které by mohly vzbuzovat příchozí osoby a jejich automobily, byly ve zdi do ulice nově vyraženy otvory a zbudovány garáže, které také v roce 1937 prošly úřední kolaudací.⁴¹

Solidní mobilita Kopačkových lidí nemohla ale nikdy nahradit nedostatky v rychlosti informačního spojení jak mezi jednotlivými pracovišti, tak s vlastní agenturou. Plně odkrýt problematiku bezdrátového spojení, a to jak jejich technických náležitostí, tak praktického využití, nám opětovně znemožňuje především stav pramenné základny. Zálžitosti spojené s použitím radiotelegrafie v agenturní činnosti měl ve 30. letech na starosti Ing. Jan Budík, civilní zaměstnanec 2. oddělení HŠ, který v tehdejším Československu patřil mezi špičky svého oboru. Práce na zavedení rychlého bezdrátového spojení probíhaly usilovně a podle informací z dostupných dokumentů víme, že praktické zkoušky agenturních vysílačů a dalších speciálních přístrojů proběhly v létě 1937.⁴²

Ještě koncem roku 1937 měla být v rámci činnosti 2. oddělení HŠ spuštěna „úřední a zkušební“ radiosít. V souvislosti s tím proběhlo ve dnech 9. a 10. prosince 1937 také školení v obsluze vysílačů a přijímacích radiostanic.⁴³ Plány organizace krátkovlnné sítě počítaly se zajištěním spojení 2. oddělení HŠ nejenom s vlastními agenty, ale také s podřízenými VS a se zahraničními zpravodajskými ústřednami. Jednotlivá Výzvědná střediska⁴⁴ pak měla podle plánu udržovat styk s vybranými agenty, s ústředím, se svými PAÚ, a pokud by to vyžadovala potřeba, tak i s dalšími VS. Do dubna 1938 měla podle záměru vzniknout spojení se zahraničními zpravodajskými centry, s částí mobilizační (válečné) a zahraniční agenturní sítě. Celý program měl být hotov na konci roku 1938.⁴⁵

Nebudeme mnoho předbíhat, když uvedeme, že plán se nedodržel a do krizového období podzimu 1938 ani jeden z klíčových rezidentů nedisponoval radiostanicí. Bohužel se tak nepodařilo vytvořit jeden ze základních předpokladů pro spolehlivou činnost agenturní sítě, a to přesto, že vhodné aparatury měli českoslovenští zpravodajci již k dispozici.⁴⁶

Rok 1938 sebou navíc přinášel nárůst agendy a s tím spojenou potřebu silnějšího personálního zajištění.⁴⁷ Od jara roku 1938 se ve stavu Agenturního pátracího střediska I (APS I), na které se Výzvědné středisko I v dubnu přejmenovalo, mimo přednosta Václava

⁴¹ E-mailové sdělení od paní Hany Stratilové z Odboru výstavby Úřadu městské části Praha 6 ze dne 31. srpna 2024.

⁴² VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-42, Činnost orgánů výzvědného zpravodajství za prvních 5 měsíců r. 1937 (bez datace), fol. 14–15.

⁴³ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), fol. 37-153-4, Věc: Kurs pro pátrací důstojníky u hl. štábu (listopad 1937), fol. 1.

⁴⁴ Pro každé Výzvědné středisko se uvažovalo s 1 až 2 stanicemi pro úřední síť a 2 až 3 pro síť agenturní. Dále se řešilo množství technických věcí. Nedařilo se například vyřešit technickou otázkou přijímačů pro příslušníky zahraniční agenturní sítě. VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), fol. 37-153-4, Věc: Kurs pro pátrací důstojníky u hl. štábu (listopad 1937), fol. 3.

⁴⁵ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), fol. 37-153-4, Věc: Kurs pro pátrací důstojníky u hl. štábu (listopad 1937), fol. 2 a 3.

⁴⁶ KOKOŠKA, Stanislav – MALÍŘ, Jaroslav. Organizace československého vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934–1939 (II). In: *Historie a vojenství*, 1990, roč. 39, č. 1, s. 36–38.

⁴⁷ VS I jen do konce roku 1937 evidovalo spolu se svými podřízenými stupni celkem 501 osob ve zpravodajském zájmu (477 v Německu a 24 v Rakousku). Nutno ovšem podotknout, že se nejedná o zpravodajské činné osoby. Úspěšné jednání pak proběhlo v Německu se 120 osobami a v Rakousku pak se 16, tedy se slabou čtvrtinou všech osob zahrnutých VS I do zpravodajského zájmu. VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-28, Věc: Náborová akce – výkaz, (prosinec 1937), fol. 5.

Kopačky a zmíněného škpt. Tranty, nacházeli navíc štábní kapitáni Antonín Kukula a Karel Volevecký, kpt. Rudolf Poupě, který sem byl začátkem května 1938 přidělen jako posluchač Vysoké školy válečné, a pro kancelářskou činnost ještě šrtm. Josef Bernhäuser s rtm. Josefem Moučkem, jež navíc působil jako správce vojenského holubníku umístěného přímo v půdních prostorách konspirační vily. U pěti podřízených PAÚ⁴⁸ pak sloužilo dalších 14 osob, z toho 12 v důstojnických a dvě v rotmistrovských hodnostech.⁴⁹

*Karel Trost na poválečném snímku
(VÚA – VHA Praha)*

Ve stejné době APS I vedlo se svými podřízenými pracovišti celkem 151 agentů všech možných kategorií, přičemž do evidence Kopačkova ústředí patřilo 22 z nich.⁵⁰ Opětovně se jedná o počty nezahrnující příslušníky domácí mobilizační sítě. Současně si můžeme všimnout menšího početního propadu oproti dochovanému Kopačkova hlášení z prosince předchozího roku. Za tímto úbytkem bezesporu stály ztráty spojené s důsledky anšlusu Rakouska z března 1938.

Zakonspirované sídlo APS I v Šáreckém údolí bylo pro své umístění přímo v Praze využíváno také příslušníky 2. oddělení HŠ, jmenovitě samotným plukovníkem Františkem Moravcem i dalšími, nyní již poměrně známými, důstojníky z pátrací skupiny – kpt. Jaroslavem Tauerem, pplk. gšt. Oldřichem Tichým, škpt. Františkem Fryčem, či mjr. Bohumilem Dítětem. Ve vile také probíhaly schůzky s dnes již

legendárním a současně též značně kontroverzním spolupracovníkem československé rozvědky Paulem Thümmelem, neboli agentem A-54.⁵¹

⁴⁸ PAÚ s krycími názvy Toska v Hradci Králové, Antonín v Turnově, Teta v Lounech, Táňa v Plzni a Azev v Českých Budějovicích. VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-7, Seznam zpravodajských orgánů (nedatováno), fol. 1 a Tamtéž, sign. 37-153-15, Rozvaha potřeby personálu u pátracích středisek (bez datace), fol. 3.

⁴⁹ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-7, Seznam zpravodajských orgánů (nedatováno), fol. 1 a Tamtéž, sb. Osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb., spis Václava Chmelíka č. 11653/67, Osvědčení ze dne 12. prosince 1967, bez fol. Počty příslušníků APS I souhlasí také s informací z blíže nedatovaného dokumentu pocházejícím někdy z období let 1938 až 1939, kde je na základě rozvahy potřeby personálu u pátracích středisek počet příslušníků VS I stanoven na jednoho důstojníka generálního štábu, čtyři důstojníky zbraní a dva rotmistry. Podřízené PAÚ měly podle této rozvahy disponovat dvanácti důstojníky a dvěma rotmistry. VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-15, Rozvaha potřeby personálu u pátracích středisek (bez datace), fol. 3.

⁵⁰ VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Jmenné seznamy agentů dne PAÚ (V.S. I) Vložka 1., bez fol. K 1. červenci 1938 pak APS I se svými podřízenými agenturními pracovišti evidovalo celkem 148 agentů všech kategorií. Uvedené počty opětovně patrně nezahrnují příslušníky domácí mobilizační sítě. VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Věc: Čtvrtletní agenturní zpráva k 1. červenci 1938, bez fol.

⁵¹ ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-1-467, Protokol s pplk. tank. Jaroslavem Tauerem ze dne 14. listopadu 1949, fol. 46 a Tamtéž, sign. 302-195-1, Úřední záznam s mjr. pěch. Bohumilem Dítětem ze dne 30. března 1946, fol. 24.

*Štátní kapitán Sylvestr Mířka
před službou pod pplk. Kopačkou působil
u čs. vojenského přidělnice ve Vídni
(ABS Praha)*

Agenturní pátrací střediska (a před tím též Výzvědná střediska) byla definována jako velké zpravodajské expozitury pracující pod přímým vlivem pátrací sekce P-1 výzvědné skupiny B 2. oddělení HŠ. Plukovník Moravec coby přednosta skupiny B i vedoucí činitelé uvedené sekce tak mohli vydávat rozkazy jak jednotlivým APS, tak přímo jejich předsunutým agenturním ústřednám.⁵² Aby se zamezilo kontaktování již zpravodajsky aktivní osoby z evidence jiného pracoviště, tak Kopačkovu APS s nadřízeným stupněm konzultovalo také všechny typy na zpravodajsky činné osoby ve svém zájmovém prostoru.⁵³

Václav Kopačka po válce uváděl, jak byly jeho PAÚ skutečně úkolovány jak samotným Moravcem, tak důstojníky z jeho skupiny. V mnoha případech šlo o požadavky týkající se příhraniční distribuce různých zásilek pro agenty podléhající zpravodajskému ústředí. Současně nás nepřekvapí, že 2. oddělení HŠ mimo to disponovalo klíčovou rozhodovací pravomocí v personální politice celého zpravodajského aparátu.⁵⁴

Agenturní pátrací ústředna proti Německu (APÚN)

Do fungování československého vojenského zpravodajství se bytostně promítly důsledky mnichovských událostí. Bývalý přednosta předsunuté agenturní ústředny VONAPO 20⁵⁵ Karel Paleček po válce vzpomínal na tehdejší chaotické období, kdy doslova „*rozkaz stíhal rozkaz, pokud se to někdy dalo vůbec rozkazy nazývat*“. Během krátké doby přišel navíc příkaz k zastavení činnosti proti Německu. Paleček taktéž uvedl, jak se při následném jednání u plukovníka Moravce rozhodlo o „splnění“ této direktivy, tak, že „*se zlikviduje všechno to slabé, prostřední a ponechají se nejlepší agenti*“.⁵⁶

Hned 17. října 1938 byly vedoucím důstojníkům APS I a II odeslány zvláštním kurýrem směrnic na úpravu činnosti proti Německu. Měly prozatímní charakter a podplukovníku Kopačkovi a Procházkovi ukládaly zastavit nábor nových agentů a přerušit neproduktivní, nespolehlivá, či komplikovaná spojení. Zpravodajci, u kterých hrozilo jakékoli zkompromi-

⁵² STRAKA, Agenturní síť, s. 53.

⁵³ VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Věc: Budování agent. sítě v zahraničí – dotaz (5. srpen 1937), bez fol.

⁵⁴ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 2.

⁵⁵ Jednalo se o specializované československo-sovětské zpravodajské pracoviště pod vedením majora Karla Palečka. V letech 1936–1938 sídlilo ve vile v pražských Střešovicích. Více k problematice například: STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 141–150.

⁵⁶ ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-57-2, Protokol s brig. gen. Karlem Palečkem ze dne 21. listopadu 1949, fol. 76.

tování, museli být na základě těchto směrnic vyřazeni z práce. Mimo to se ještě požadovalo vyvarovat se všech akcí, jež by si Německo mohlo vykládat jako nepřátelský akt.⁵⁷

Václav Kopačka dlouho po válce vzpomínal, jak byla jeho výzvědná skupina zredukována, a práce se tak značně ztížila. Pro představu můžeme uvést, že Kopačka na základě výše uvedených směrnic z APS I uvolnil osm důstojníků a dva rotmistry. Podle autentických dokumentů se jednalo o osoby známé německé zpravodajské službě.⁵⁸

Důsledky změněné situace se promítly taktéž do vlastní agentury. V prosinci 1938 Václav Kopačka nadřízeným hlásil, že k začátku měsíce ve stavu APS I eviduje pouhých 11 agentů, včetně již výše uvedených a ceněných rezidentů B-3121 Rudolfa Zahnera a D-14 Willyho Langeho.⁵⁹

Omezení zpravodajské činnosti proti Německu a změny v agenturní síti zapříčiněné odstoupením pohraničních území si vynutilo poslední reorganizaci ofenzivního zpravodajství. Určujícím se stal přenos hlavní aktivity na východ republiky. Stávající Kopačkov APS I a jeho předstunuté agenturní ústředny byly zrušeny. Procházkovo APS II zanechalo práce proti Německu a veškeré dokumenty související s touto agenturou odevzdalo nadřízeným orgánům. Následně se přesunulo z Brna do Žiliny a s pomocí dvou předstunutých ústředen zahájilo práci proti Polsku. Dřívější APS III v Banské Bystrici dostalo nové označení APS I a zaměřilo se proti Maďarsku. Dalším prvkem ve struktuře ofenzivního zpravodajství se ještě stalo tzv. Pátrací středisko pro Podkarpatskou Rus⁶⁰ s dislokací ve Svaljavě.⁶¹

Snaha zcela nerezignovat na činnost proti Německu se projevila ve vzniku doposud neznámého prvku zakonspirovaného řízení tajné agentury. Tzv. Agenturní pátrací ústředna proti Německu (APÚN) vznikla v prosinci 1938 tak říkajíc na „troskách“ pražského APS I a brněnského APS II. Zrod APÚN i velice krátkou dobu jeho fungování provázela řada specifik. V důsledku pomnichovského zákazu zpravodajské činnosti proti Německu nová ústředna vznikla bez vědomí nadřízených míst Hlavního štábu a MNO. Naprosté utajení před vojenskými a civilními orgány do budoucna současně znamenalo, že za jeho činnost nemohla žádná oficiální místa nést zodpovědnost.⁶²

Vědomí o existenci APÚN zůstalo omezeno pouze na plukovníka Moravce a jemu podřízenou výzvědnou sekci P-1, které APÚN přímo podléhal. Středisko již žádné předstunuté ústředny (PAÚ) neorganizovalo a veškerá tajná agentura se podle zachovalých dokumentů soustředila u přednosta, kterým se stal bývalý přednosta APS I podplukovník Kopačka.⁶³

⁵⁷ KOKOŠKA – MALÍŘ, Organizace, s. 40.

⁵⁸ VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), fol. 37-153-59, Věc: Tajná agentura – restrikce (říjen 1938), fol. 48 a Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 1.

⁵⁹ VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské zpravodajství I, k. 4, Seznam agentů APS I k 1. prosinci 1938, bez fol.

⁶⁰ Více k problematice například: VYHLÍDAL, Milan. Československé vojenské zpravodajství po mnichovských událostech roku 1938. Pátrací středisko pro Podkarpatskou Rus. In: *Securitas Imperii*, 2019, roč. 34, č. 1, s. 46–61.

⁶¹ STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 38 a ABS Praha, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (f. 52), sign. 52-76-5, Zápis o výpovědi s Bohumilem Procházkou ze dne 30. listopadu 1954, fol. 171.

⁶² STRAKA, *Rekonstrukce*, s. 38 a ABS Praha, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-314-1, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, fol. 45–46. Uvedený materiál informačně čerpá z: VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-47, fol. 52.

⁶³ ABS Praha, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-314-1, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, fol. 45–46. Uvedený materiál informačně čerpá z: VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-47, fol. 52.

Novým úkolům plně odpovídala přísná kritéria pro výběr agentů. V úvahu přicházeli jen ti nejhodnotnější z bývalých středisek APS I a II. V souvislosti s tím byl okamžitě přerušen styk s agenty s omezenými možnostmi. Jednání s perspektivními důvěrníky pak musela předcházet podrobná příprava, na niž měly být projednány všechny detaily provádění úkolu se zřetelem na jejich bezpečnost. Úkoly musely být dávány tak, aby v případě jejich zatčení nebyl odhalen patrný původ v pátracím ústředí. K vyvolání dojmu ukončení činnosti proti Německu došlo navíc k přerušení styku pátracích orgánů s vojenskými velitelstvími i civilními bezpečnostními úřady. Současně Kopačkovi lidé změnili všechny krycí telefonní čísla a adresy. Veškerý nadbytečný materiál byl předán pátrací skupině B 2. oddělení HŠ.⁶⁴

Z okruhu zrušeného pražského střediska, případně jeho podřízených pracovišť, nepocházel pouze podplukovník Kopačka, ale rovněž další zpravodajští důstojníci nové špiónážní centrály, tedy štábní kapitáni Antonín Kukula, Sylvestr Mífka⁶⁵, který v letech 1933–1936 působil u čs. vojenského přidělnce ve Vídni, Miloš Tranta, Karel Trost, Karel Tůma a Karel Volevecký a kapitáni Antonín Horník a Jaroslav Lindner. Spisovnu APÚN měl pak na starosti šrtm. Josef Bernhäuser s rtm. Josefem Moučkem.⁶⁶

Naděje, s nimiž bylo spojeno zřízení Agenturní pátrací ústředny proti Německu, se plnit nedařilo. Podplukovník Kopačka se s organizací nové koncepce zpravodajské činnosti proti nacistickému Německu seznámil až 14. prosince 1938. Se složitou přestavbou agenturních sítí si však měl s pouhými osmi důstojníky a dvěma rotmistry poradit sám. Důstojníci další činnost zahájili doslova na vlastní odpovědnost s tím, že v případě sebemenší komplikace „nelze očekávat, že se dostane někomu nějakého zastání od oficiálních úřadů“. V této věci Kopačka také plukovníku Moravcovi podepsal patřičné prohlášení.⁶⁷

Na papíře APÚN existovalo od 23. prosince 1938, ale problémy, které provázely jeho zrod, zůstávaly až do března následujícího roku nevyřešeny a bohužel nedovolovaly realizovat výzvědné operace na požadované úrovni.⁶⁸

Osudný březen 1939

První informace o plánované akci proti českým zemím získala československá rozvědka od francouzských partnerů 8. března 1939. Francouzi svoji informaci pak konkretizovali o tři dny později – mělo jednat o násilnou akci s realizací 14. nebo 15. března 1939. Souběžně s tím přicházely znepokojivé zprávy o dění v sousedním Německu také z vlastních zdrojů.⁶⁹

⁶⁴ ABS Praha, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-314-1, Československá zpravodajská služba v letech 1920–1945, fol. 45–46. Uvedený materiál informačně čerpá z: VÚA – VHA Praha, sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37), sign. 37-153-47, fol. 52.

⁶⁵ Václav Kopačka ve svých krátkých poválečných vzpomínkách informaci o tom, že APÚN měl mít jistou pobočku v Brně, kde se nacházel právě škpt. Sylvestr Mífka. Uvedené pak potvrzuje Mífkovo sdělení v Dotazníku pro rotmistry a důstojníky, jež se nachází v jeho vojenském osobním spisu, kde uvádí: „Po reorganizaci čs. armády konal jsem tutěž [zpravodajskou – pozn. aut.] službu v Brně až do 14. března 1939.“ VÚA – VHA Praha, sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Sylvestra Mífky, nar. 1897, Dotazník pro důstojníky a rotmistry a Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 1

⁶⁶ KOKOŠKA – MALÍŘ, Organizace, s. 42 a STRAKA, Rekonstrukce, s. 37.

⁶⁷ VÚA – VHA Praha, f. Kárné výbory, k. 184, KV 1. stolice – Km8/46, Úřední záznam s pplk. gšt. Václavem Kopačkou z 26. července 1946, bez fol.

⁶⁸ KOKOŠKA – KOKOŠKA, *Spis*, s. 114–115.

⁶⁹ Tamtéž, s. 118.

Počátkem března se s naléhavou žádostí o schůzku československým zpravodajcům ozval také pověstný A-54. Na setkání z 11. března Moravcovým lidem ve vlastním zájmu nastínil poměrně konkrétně a pravdivě blízký osud okleštěného Československa.⁷⁰

Po celkem vlažné reakci na vzniklou situaci ze strany vrcholných představitelů se plukovník Moravec, coby zatímní přednosta 2. oddělení HŠ, rozhodl rázně jednat. Na scéně nadcházejících událostí ještě stačila vstoupit britská Secret Intelligence Service (SIS). Od února roku 1934 v Praze působil její zástupce mjr. Harold Gibson a právě ten Moravcovi tlumočil nabídku azylu ve Velké Británii pro něho a jím sestavený tým, a to vše s možností dále pracovat proti Německu.⁷¹ Přípravy k odletu probíhaly horečně po československé i britské linii. Došlo k vytřídění písemnosti, bez níž by byla další zpravodajská práce nemožná. V objemných balících se nacházela především evidence živé agenturní sítě čítající několik stovek individualit a samozřejmě naprosto nezbytná finanční hotovost.⁷²

Vzhledem k objemu písemného materiálu, určeného k odsunu, bylo s mjr. Gibsonem domluveno, že jeho část převezme do úschovy a následně zajistí jeho přepravu diplomatickou cestou do Velké Británie. Celý přesun písemností musel proběhnout za plného konspiračního krytí v Praze i cestou do Londýna. Na scénu se tak naposledy, ve velice krátké roli, dostává Kopačkově zakonspirované pracoviště v Šáreckém údolí.⁷³

Je potřebné se ještě zmínit o jistých diskutabilních prvcích celé akce. Předně o tom, že o nadcházejícím podniku nebyli informováni zbylí příslušníci 2. oddělení HŠ, a ani důstojníci z podřízených postů, včetně přednosta tak kompromitovaného pracoviště, jakým v té době bylo APÚN.

Podle všeho Václav Kopačka naposledy s plukovníkem Moravcem jednal v neděli 12. března, nebo alespoň takto to Kopačka uvedl, když se po válce přešetřovaly okolnosti odchodu zpravodajské skupiny do zahraničí. Do budovy HŠ Moravcovi tehdy přinesl zprávy agenta D-14 (již zmíněný německý emigrant Willy Lange) o kumulaci německých jednotek v blízkosti nových státních hranic. Moravec si ji nechal opsat a následně Kopačku z časových důvodů odkázal na schůzku v úterý nebo ve středu. Václav Kopačka si přitom nemohl nevšimnout velice zvláštního ruchu v kancelářích pátrací sekce.⁷⁴

To bylo naposled, co přednosta APÚN s Moravcem mluvil. Ještě téhož dne v noci Kopačkovi do bytu volal štábní kapitán František Fryč a požádal ho, aby před domem čekal na vůz s nákladem určeným do vily v Šáreckém údolí. Tamější Kopačkova kancelář měla ale v tomto případě stěhovaným dokumentům posloužit pouze za přechodný úkryt.⁷⁵

V roce 1946 Kopačka ještě uvedl, jak byl hned v pondělí 13. března ve vile Ctiborka navštíven majorem Emilem Strankmüllerem, kterému v činnosti bezprostředně podléhal. Strankmüller tam tehdy nedojel sám. Spolu s ním si pro před tím dovezené balíky přijel ještě Kopačkovi neznámý muž. Oním cizincem bezesporu nebyl nikdo jiný, než major Gibson z britského vyslanectví. O plánovaném odletu tehdy nepadlo ani slovo, nicméně Kopačka dostal od Strankmüllera radu, aby zničil vše, včetně evidenčních listů agentů.⁷⁶

⁷⁰ KOKOŠKA – KOKOŠKA, *Spor*, s. 119–120.

⁷¹ STRAKA, Karel. *Významné osobnosti z dějin československého vojenského zpravodajství první poloviny 20. století. Deset historických profilů*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2020, s. 17.

⁷² Tamtéž, s. 20.

⁷³ KOKOŠKA – KOKOŠKA, *Spor*, s. 125–126 a STRAKA, *Významné osobnosti*, s. 20.

⁷⁴ VÚA – VHA Praha, f. Kárné výbory, k. 184, KV 1. stolice – Km8/46, Úřední záznam s pplk. gšt. Václavem Kopačkou z 26. července 1946, bez fol.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ VÚA – VHA Praha, f. Kárné výbory, k. 184, KV 1. stolice – Km8/46, Úřední záznam s pplk. gšt. Václavem Kopačkou z 26. července 1946, bez fol. a Úřední záznam s pplk. gšt. Emilem Strankmüllerem z 6. srpna 1946.

V podstatě shodně, i když s odstupem téměř tří dekad, Kopačka popsal uvedený souběh událostí také v dopise Františku Havlovi.⁷⁷ Poslední kapitola z dějin APÚN se začala psát bezprostředně po odletu Moravcových důstojníků do exilu. Události spojené s rozsáhlým ničením zpravodajského archivu v budově Hlavního štábu na Vítězném náměstí jsou již podrobně popsány, tak se můžeme zaměřit pouze na okolnosti likvidace materiálů z proveniencí APS I a APÚN nacházející se vile v Šareckém údolí.⁷⁸

Víme, že podplukovník Kopačka a stejně tak jeho kolegové, neměl o plánovaném odchodu Moravce do zahraničí žádné povědomí. Sám Moravec při vyšetřování svého případu v roce 1946 přiznal, že Kopačku o ničem neinformoval.⁷⁹ Podle jistých indicií se ale Kopačka musel domnívat, k čemu se s jistotou schyluje. Na základě doporučení majora Strankmüllera, který se chystal do Velké Británie spolu s Moravcem, se měl prozatím odhodlat k pálení méně důležitých dokumentů.⁸⁰

Dne 14. března odpoledne již bylo ve všem jasno. Po 16. hodině se Kopačka dověděl od plukovníka Havla, jehož narychlo jmenovali zatímním přednostou zpravodajského oddělení, o odletu zpravodajských důstojníků⁸¹. Teď konečně padl rozkaz k likvidaci všech spisů z Kopačkova archivu, včetně těch nejdůležitějších týkajících se například domácí mobilizační sítě.⁸²

V rekonstrukci uvedených událostí jsme v drtivě většině odkázáni na někdy protichůdné vzpomínky přímých aktérů. Podle Kopačky materiály mizely obdobným způsobem jako v pár kilometrů vzdálené budově hlavního štábu. Za pomoci přidělených důstojníků, správce Chmelíka a řidiče Dubského se papíry pálily jak v kamnech, tak na hranici v rozsáhlé zahradě. Za své vzal bohužel také vojenský holubník umístěný na půdě vily. K ránu 15. března se Kopačka s Chmelíkem a Dubským ještě sjednotili v tom, co případně hovořit před Gestapem. Kopačka pak dům opustil a již nikdy se do něj nevrátil. Chmelík s Dubským, kteří tu byli policejné hlášení, pak Němci vystěhovali, a následně je také nakrátko zadržela německá tajná policie.⁸³

S tímto jsou ale ve značném rozporu vzpomínky jednoho z bývalých Kopačkových podřízených, škpt. Františka Fárka. Fárek, coby jeden z aktivních likvidátorů zpravodajského

⁷⁷ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 2 a ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-74-1, Protokol s plk. gšt. v. v. Emilem Strankmüllerem ze dne 25. listopadu 1949, fol. 14.

⁷⁸ Více k problematice například: KOKOŠKA – KOKOŠKA, *Spor*, s. 123–130 a VYHLÍDAL, Milan. *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci. Odbojová skupina Tři konšelé*. Praha: Academia, 2022, s. 21 – 29.

⁷⁹ VÚA – VHA Praha, f. Kárné výbory, k. 184, KV 1. stolice – Km8/46, Zápis o závěrečném projednání před odvolacím kárným výborem z 8. listopadu 1946, s. 10.

⁸⁰ ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-74-1, Protokol s plk. gšt. v. v. Emilem Strankmüllerem ze dne 25. listopadu 1949, fol. 14.

⁸¹ Moravcovu skupinu tvořili následující důstojníci uvedení včetně stavovské příslušnosti ke zbrani či službě: pplk. gšt. Oldřich Tichý, mjr. gšt. Emil Strankmüller, mjr. konc. Josef Bartík, mjr. pěch. Karel Paleček, mjr. jezd. Alois Frank, škpt. pěch. František Fryč, škpt. pěch. Vladimír Cigna, škpt. pěch. Václav Sláma, škpt. jezd. Josef Fořt a škpt. jezd. Jaroslav Tauer. Dvanáctý člen, mjr. pěch. Bohumil Dítě, odlet nestihl. Nedorazil totiž do Prahy včas ze své služební cesty na Slovensku. KREISINGER, *Brigádní generál*, s. 57 – 58.

⁸² Archiv Ing. Jiřího Havla, Události ve 2. oddělení hlav. štábu ve dnech 14. a 15. března r. 1939, s. 6 a Tamtéž, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 2.

⁸³ Archiv Ing. Jiřího Havla, Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla ze dne 31. května 1968, s. 2 a VÚA – VHA Praha, sb. Osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb., spis Václava Chmelíka č. 11653/67, Osvědčení ze dne 12. prosince 1967, bez fol. Gestapo zatkl Václava Chmelíka 6. září 1939. NA Praha, f. Zemský úřad Praha – Prezidium Zemského úřadu v Praze (f. 207), sign. 207-659-36, Chmelík Václav – zatčení Gestapem, fol. 1.

archivu v budově HŠ na Vítězném náměstí, vzpomínal, jak se jen několik hodin před příjezdem německých jednotek do Prahy na 2. oddělení HŠ doslova přihnal podplukovník Kopačka a do jedné z kanceláří pátrací skupiny nechal se slovy: „*Dělejte si s tím, co chcete, já už s tím nechci nic mít!*“, naskladnit materiály své ústředny.⁸⁴

Tak či onak, s jistotou můžeme potvrdit, že zpravodajský archiv z konspirační vily vzal za své, stejně jako ten ze zpravodajského ústředí. Do dnešních dnů jsou nám dostupné pouze písemnosti, jež si s sebou do exilu vzali zpravodajští důstojníci pod vedením plukovníka Františka Moravce.

Krátce po obsazení českých zemí a vzniku Protektorátu Čechy a Morava se prostory bývalého APÚN v Šareckém údolí dostaly do zájmu okupačních úřadů. Hned v květnu 1939 byl na žádost Gestapa vydán zákaz s nemovitostí jakkoli vlastnický manipulovat. Koncem srpna 1940 pak vila Ctiborka propadla, s účinností již od 16. března 1939, do majetku Německé říše.⁸⁵ Formální majitel vily Josef Fořt, který se od března 1939 nacházel spolu s plukovníkem Moravcem ve Velké Británii, byl totiž úředně zbaven protektorátní příslušnosti a jeho majetek, do nějž patřila taktéž uvedená nemovitost, úřady zabavily.⁸⁶

Závěrem

Českoslovenští zpravodajci šareckou vilu Ctiborka použili naposledy v březnových dnech roku 1939. Zničením posledních zpravodajských materiálů se uzavřela činnost nejen Agenturní pátrací ústředny proti Německu, ale i jejich předchůdců. Po okupaci českých zemí a vzniku Protektorátu se samotná budova konspiračního pracoviště v Šareckém údolí, stejně jako zpravodajští důstojníci, kteří nejen zde proti Hitlerovu Německu pracovali, stali předmětem nechtěného zájmu nacistické tajné policie.

Předložený text je prvním uceleným výstupem, který na případu Výzvědného střediska I a jeho nástupců, přiblížil vnitřní a vnější fungování těchto středisek ve struktuře výzvědného zpravodajství. Analýza dostupných archivních pramenů tak dovolila nejen personální rekonstrukci tohoto pracoviště včetně zohlednění funkčních zařazení u některých zde sloužících příslušníků i civilních zaměstnanců, ale například také umožnila rekonstrukci podřízené sestavy pohraničních agenturních ústředí.

⁸⁴ FÁREK, František. *Vzpomínky č. 4*. Praha: b. v., 1968, s. 4 (v držení autora). Do nezáviděníhodné situace se dostal také Kopačkův kolega podplukovník Bohumil Procházka u APS II v Žilině. Dne 14. března obdržel od 2. oddělení HŠ rozkaz k urychlenému přesunu do Zlína, kde měl se svými lidmi vyčkat dalších pokynů. Události ale nabraly rychlý spád. Za několik hodin začaly německé jednotky okupovat Ostravsko a následně i zbytek českých zemí. Aby toho nebylo málo, tak Slovensko vyhlásilo svoji nezávislost. Pod tíhou okolností Procházka vydal příkaz ke zničení celého archivu. Až 24. března se Procházka s přidělenými důstojníky dostal do Brna, aby koncem března u zatímního přednosty 2. oddělení HŠ mohl hlásit likvidaci svého pracoviště. ABS Praha, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (f. 52), sign. 52-76-5, Zápis o výpovědi s Bohumilem Procházkou ze dne 30. listopadu 1954, fol. 186–187 a 192.

⁸⁵ Katastrální úřad pro hlavní město Prahu (Katastrální pracoviště Praha), sb. Pozemkové knihy, knihovni vložka č. 180, bez fol. V roce 1946 se vila dostala do opětovného vlastnictví Josefa Fořta, nicméně MNO ji ke konspiračním účelům z logických důvodů již nevyužívalo. V červenci roku 1947 pak dům koupili manželé Václav a Marie Vaňkovi. Následujícího roku přešlo vlastnické právo na jejich syna Lumíra Vaňka. V roce 1952 ale nemovitost vyvlastnil stát a vila se dostala do opětovné správy MNO. V prosinci 1960 pak vlastnické právo přešlo na Obvodní podnik bytového hospodářství Prahy 6. Tamtéž a Tajná zpráva ministerstvu státní kontroly v Praze, sp. zn. 712-13.153-6-XI DrKo ze dne 4. února 1953. Za poskytnutí dokumentu děkuji paní Haně Stratilové z Odboru výstavby Úřadu městské části Praha 6.

⁸⁶ NA Praha, f. Fond národní obnovy 1945–1952, Sdělení Ústředního svazu peněžnictví pro Čechy a Moravu č. 7/1944, s. 13.

Z hlavního textu dále vyplývá určitá výjimečnost pražského pracoviště v celé struktuře těchto vyšších center výzvědné práce. Tuto mimořádnost určoval nejen prostor operačního působení, ale taktéž těsná provázanost s činností zpravodajského ústředí (tedy přímo s 2. oddělením HŠ MNO). Uvedené se mimo jiné projevovalo ještě v dalším specifiku, tedy ve vedení vlastního konspiračního pracoviště v pražském Šáreckém údolí. Stávající historiografie se okolnostmi nákupu a provozu této rozsáhlé nemovitosti doposud podrobněji nezabývala a čtenářům tak zde byly představeny vůbec poprvé.

Relativně nedávno odtajněné materiály dovolily taktéž kvantitativní zhodnocení obhospodařované agentury. Ta na základě zjištěných informací svého vrcholu dosáhla koncem roku 1937. Na jaře a v létě následujícího roku lze poté spatřovat jistý propad, který zapříčinil silící tlak nacistického Německa po anšlusu Rakouska. Do kvantitativní agenturní sítě se mimo to negativně promítaly jak ztráty dané zásahy nacistických bezpečnostních složek, jež se začaly vyznačovat velice nebezpečnou aktivitou, tak s tím spojené neúspěchy při náboru vhodných osob pro zpravodajskou činnost. Ke zcela razantnímu propadu v činnosti obhospodařované agentury došlo po mnichovských událostech a s tím spojeného zákazu zpravodajské činnosti proti Německu.

Vzhledem k faktu, že předmětem zkoumání se stalo jedno ze tří (čtyř) pracovišť svého druhu, je možné uvedený text současně brát jako určitou sondu do vlastní problematiky; sondu, která může do budoucna posloužit jako odrazový můstek pro další studium, například pro detailní analýzu problematiky kvality a významu zpravodajské sítě vedené proti nacistickému Německu. Je možné, že další výzkum, na jednu stranu rozsáhlé, na druhou stranu poměrně neucelené pramenné základny, s určitou mírou pravděpodobnosti umožní korekci či doplnění některých zde publikovaných závěrů.

M. VYHLÍDAL: NACHRICHTENZENTRALE I PRAG UND IHRE NACHFOLGER (1936 – 1939). EIN BEITRAG ZUM FUNKTIONIEREN DES TSCHECHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN NACHRICHTENDIENSTES VOR DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Das Ziel des vorliegenden Artikels ist es, die Problematik der sogenannten Nachrichtenzentralen (Agenturfahndungszentralen) als wichtige Stützpunkte der Aufklärungsarbeit des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes gegenüber den Nachbarstaaten darzustellen. Konkret befasst sich der Artikel mit dem Hintergrund der Tätigkeit der Nachrichtenzentrale I (tschechisch: *Výzvědné středisko I*, später Agenturfahndungszentrale I [tschechisch: *Agenturní pátrací středisko I*], nach der Reorganisation des tschechoslowakischen Nachrichtendienstes im Herbst 1938 dann Agenturfahndungszentralstelle gegen Deutschland [tschechisch: *Agenturní pátrací ústředna proti Německu*]), die aufgrund ihres festgelegten Interessengebiets – dem nationalsozialistischen Deutschland und Teilen des österreichischen Territoriums – zu den Schlüsselstellen der nachrichtendienstlichen Aufklärungstätigkeit in den 1930er Jahren gehörte und daher den höchsten Anforderungen ausgesetzt war.

Der Artikel gewährt interessierten Lesern einen Einblick in die Organisation dieser Arbeitsstelle, einschließlich ihrer untergeordneten Stellen, die im tschechoslowakischen Grenzgebiet tätig waren (sogenannte Vorgeschobene Agenturzentralstellen, tschechisch: *Předsunuté agenturní ústředny*). Darüber hinaus liefert der Text bislang unveröffentlichte Informationen zur Tätigkeit eines besonderen konspirativen Standortes in Prag (Sitz der Nachrichtenzentrale I), über die personelle Zusammensetzung sowie teilweise auch über technische und agenturbezogene Aspekte, die eng mit der Tätigkeit der Nachrichtenzentralen verknüpft waren.

Der vorliegende Text basiert vor allem auf der Analyse primärer Quellen – authentischer Dokumente, die im Militärischen Zentralarchiv – Militärhistorisches Archiv Prag (z. B. die Sammlungen der Kommandantur des militärischen Nachrichtendienstes und des Militärischen Nachrichtenwesens I), im Archiv der Sicherheitskräfte in Prag (z. B. die Bestände der Hauptverwaltung der militärischen Abwehr und der Nachrichtenkarten, bearbeitet vom Studieninstitut des Innenministeriums) sowie im Nationalarchiv in Prag (z. B. der Bestand der Polizeidirektion Prag – Allgemeine Registratur und das Einwohnerregister) aufbewahrt werden. Der Autor nutzt darüber hinaus Fachartikel zum Thema des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes, unter anderem die Arbeiten des Historikers Karel Straka vom Militärhistorischen Institut in Prag.

Zoznam použitých prameňov/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

ABS Praha

f. Hlavní správa Vojenského kontrarozvědky (f. 302)

f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z),

f. tzv. svazkové agendy

f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (f. 52)

Archiv Ing. Jiřího Havla

Události ve 2. oddělení hlav. štábu ve dnech 14. a 15. března r. 1939

Zpráva Václava Kopačky pro Františka Havla

Katastrální úřad pro hlavní město Prahu (Katastrální pracoviště Praha)

sb. Listiny

sb. Pozemkové knihy

NA Praha

f. Fond národní obnovy 1945–1952

f. Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva

f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940

f. Zemský úřad Praha – Prezídium Zemského úřadu v Praze (f. 207)

VÚA – VHA Praha

f. Kárné výbory

sb. Kvalifikační listiny

sb. Osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb.

sb. Velitelství vojenské zpravodajské služby (sb. 37)

sb. Vojenské osobní spisy

sb. Vojenské zpravodajství I

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav. *Spor o agenta A-54*. Praha: Naše vojsko, 1994. 348 s. ISBN 80-206-0437-5.

KREISINGER, Pavel. *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 187 s. ISBN 978-80-87211-55-7.

STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha: Vojenský historický ústav Praha, 2017. 423 s. ISBN 978-80-7278-709-8.

STRAKA, Karel. *Významné osobnosti z dějin československého vojenského zpravodajství první poloviny 20. století. Deset historických profilů*. Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2020, 95 s. ISBN 978-80-7278-812-5.

VYHLÍDAL, Milan. *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci. Odbojová skupina Tři konšelé*. Praha: Academia, 2022, 336 s. ISBN 978-80-200-3274-4.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

KOKOŠKA – MALÍŘ, Jaroslav. Organizace československého vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934–1939 (II). In *Historie a vojenství*, 1990, č. 1, s. 34–48. ISSN 0018-2583.

STRAKA, Karel. Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1934–1938). In *Historie a vojenství*, 2012, č. 4, s. 46–66. ISSN 0018-2583.

VYHLÍDAL, Milan. Československé vojenské zpravodajství po mnichovských událostech roku 1938. Pátrací středisko pro Podkarpatskou Rus. In *Securitas Imperii*, 2019, 34 (1), s. 46–61. ISSN 1804-1612.

VYHLÍDAL, Milan. Zpravodajská tipařská akce Franze Dobianera. Příklad práce československé rozvědky před 2. světovou válkou. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd*, 2018, 32 (2), s. 76–83. ISSN 1211-6068.

Pamäti a nevydané rukopisy/Memoirs and manuscripts

FÁREK, František. *Řízené rozhovory*. Praha: b. v., 1968.

FÁREK, František. *Vzpomínky č. 4*. Praha: b. v., 1968.

FÁREK, František. *Z historie zpravodajské služby*. Praha: b. v., 1968.

Internetové zdroje/Internet sources

<https://www.gedenkstaette-ploetzensee.de/totenbuch/recherche/person/zahner-rudolf>
[citováno dne 7. října 2024]

<https://www.sarecke-udoli.cz/vypraveni-p-josefa-pavly-2/> [citováno dne 1. října 2024]

O autorovi/ About the author

PhDr. Milan Vyhlídal, Ph.D.

Univerzita obrany, Kounicova 44, 662 10 Brno Česká republika

e-mail: Vyhlidal.Milan@seznam.cz

<https://orcid.org/0000-0002-8799-732X>

THE 10th ARMY IN THE POLISH CAMPAIGN OF 1939.

COMMANDERS AND STAFF OFFICERS – A COLLECTIVE PORTRAIT¹

DANIEL KOREŚ

KOREŚ, D.: The 10th Army in the Polish Campaign of 1939. Commanders and staff officers – a collective portrait. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 29-48, Bratislava.

In this study, the author provides brief biographical portraits of commanders and staff officers of the German 10th Army, emphasising their career progression before and after the military aggression against Poland. It concerns officers of higher-level units subordinate to this formation, beginning at the divisional level. In presenting these findings, the author primarily used the results of his extensive research in German military archives. This study also serves as an introduction to the author's forthcoming scholarly work, which will focus on the initial decisive battles of the 10th Army along the Vistula.

Keywords: German 10th Army, 1939, officer corps, invasion of Poland

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.2>

The leadership of the German Ground Forces (*Oberkommando des Heeres*, hereafter: OKH), while planning the aggression against Poland in accordance with the “White Variant” (*Fall Weiss*), at the tactical level consistently assigned the command of the 10th Army and its subordinate commands to the key task: penetrating by force deep into Poland, in order to reach the Vistula River as quickly as possible (disregarding the wings left in the void) to the north and south of the capital - Warsaw - where it was to meet the forces under the Army Group “North”² (*Heeresgruppe Nord*), attacking from the north. According to the Chief of the Army General Staff, General of the Artillery Franz Halder, it was the 10th Army that was to bring about the immediate defeat of the Polish army, which was largely cut off and encircled west of the Vistula River. Although the actual course of the 1939 Polish campaign was different from what the German operational planners had assumed, the 10th Army played the leading role in the battle west of the Vistula, which ended in complete success for the German side. It was a success that opened the way to victory for the entire Polish campaign, and it was also a testing laboratory for the use of air-supported armored assaults, which a few months later reached a mature form of *Blitzkrieg*. It was also a practical training for staff and army commanders, many of which formed the future elite of the *Panzerwaffe*. The astonishing fact is, however, that 85 years after the events, it has not been properly analyzed operationally by either German or Polish military historiography.

Due to the large volume of the original text, it has been divided into two articles: the first of which is entitled The 10th Army in the Polish Campaign of 1939: *Commanders and*

¹ The text is the outcome of research conducted within the framework of the international scientific project “Polish Campaign 1939. Synthesis”, carried out by the Academy of Military Art in the form of a task commissioned by the Ministry of Education and Science (contract no. MEiN/2021/DPI/319).

² Koreś, Daniel, „Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej / German Operational Planning for the War with Poland (1938-39) with Particular Emphasis for the Role of Silesia and the so-called Częstochowa Gap”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, no. 3, (2024): 87-125.

Staff Officers – a collective portrait and serves as a prosopographical introduction to the core issue discussed further in the second article: *The key to victory – the battle west of the Vistula River bend. The Operational Role of the German 10th Army in the First Phase of the Polish Campaign of 1939*. The second text will also be published in “Vojenská história”. I am aware that the following article is written in a rather specific format, which directly results from the fact that it serves as an introduction to the main issue presented in the article: *The key to victory – the battle of the Vistula River bend*. Only together do both articles form a coherent entirety. Therefore, in the first article, the narrative part of the text was deliberately reduced in favor of a relatively concise overview of the key command staff of the 10th Army, offering concise information about their careers before the outbreak of the war and after the end of the Polish campaign of 1939. Greater emphasis was placed on this second aspect – as it demonstrates the role of the Polish campaign as both a test and a catalyst for the further careers of the German command staff during World War II. It also allows for conclusions to be drawn regarding the criteria for selecting individuals for various command and staff positions, along with a broader reflection on the overall quality of the senior officers of the Wehrmacht’s ground forces at the outbreak of the war. I would also like to add that I have made every effort to identify the first names of the officers mentioned in the text. Unfortunately, in many cases, these efforts were doomed to failure due to the common omission of the first names in German sources.

The 10th Army Command was formally established on August 26, 1939, in Leipzig, and it was based on the then-disbanded 4th Land Army Group (*Heeresgruppenkommando 4*)³ which in point of fact functioned in secret, at least since the end of the first decade of May 1939, under the disguised name of Working Headquarters (*Arbeitsstab*)⁴ ‘Oppeln’ and, in

³ One of the six highest operational-level commands in the Wehrmacht peacetime structures, the Group Command supervised the training process in subordinate tactical associations and reported directly to the Supreme Commander of the Land Forces. Group Commanders were required to submit an annual report on their work to the Supreme Commander by November 15 each year. In the event of mobilization, the Groups were to be developed to the level of army commands (or army groups). The Group Command in Leipzig was established on April 1, 1937 as „*Gruppenkommando 4*.” One year later, on April 1, 1938, it was renamed „*Heeresgruppenkommando 4*.” The Group Command was subordinated to the three most modern motorized army corps in the entire Wehrmacht: the 14th, 15th, and 16th. These corps included armored, light (which actually corresponded to armored divisions), and motorized infantry divisions. It was headed since March 1, 1938 by Major General of Artillery Walter von Reichenau (see Bundes-Militärarchiv in Freiburg im Breisgau [hereinafter: BA-MA], Personnel Files, ref. PERS 6/13, [Dienstlaufbahn Walter von Reichenau], p. 6; Burkhart Müller-Hilebrandt, *Das Heer 1933-1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*, Bd. 1, *Das Heer bis zum Kriegbegin* (Darmstadt: E.S. Mittler&Sohn Verlag, 1954), 132; *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648-1939*, Bd 7, *Wehrmacht und Nationalsozialismus 1933-1939* (München: Othmar Hackl, Manfred Messerschmidt, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1978), 306; Rudolf Absolon, *Die Wehrmacht im Dritten Reich*, Bd. 4, 5. *Februar 1938 bis 31. August 1939* (Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1979), 171, 182, 187; Georg Tessin, *Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1974), 227; David Westwood, *The German Army 1939-1945. Organization and Personnel*. OKW, OKH, Army Groups, Armies, Corps Including Orders of Battle, Officer appointments, Locations and Engagements (Smalldale: Military Library Research Service, 2004), 133).

⁴ BA-MA, OKH-General Stab, RH 4/223, [Adolf Heusinger] Fernschreiben! An OKH GZ gltd.: General der Luftwaffe beim OKH, H.Gru.Kdo. 5, Gen.Kdo. XIV A.K., Gen.Kdo. XV A.K., Gen.Kdo. XVI A.K., 1.Abt. (I) Gen St d H, Nr. 1560/39 g.Kdos., 22 VIII 1939 r., p. 7. „Das Heeresgruppenkommando 4 führt im Übungsgelände die Bezeichnung: Arbeitsstab Oppeln. Änderung der Bezeichnung wird seinerzeit bekannt gegeben werden”.

internal correspondence, the name “Command of the 10th Army (*Armeeoberkommando A.O.K. 10*)⁵ was already in use. The Command was assigned the organic army units of the “D” (Dresden) batch (*Armeetruppen des Pakets “D”*), which consisted of the following units: The 540th Rear Command (referred to in German nomenclature as *Korück* - the acronym was derived from “*Kommandant rückwärtiges Armeegebiet*,” which translates to “Commander of the Rear Army Area.”), the 541st Army Supply Command (*Armee-Nachschub Führer*)⁶, and the 549th Army Communications Regiment (*Armee-Nachrichten Regiment*)⁷. Furthermore, the *Koluft AOK 10* (*Kommandeur der Luftwaffe*) was assigned to the 10th Army, which was established on August 26 based on the command of the 3rd Reconnaissance Training Squadron *Lehrgeschwader 2* from Jüterbog, led by Colonel Günther Lohmann⁸.

From the moment German operational planning against Poland entered the active phase, with the issuance of Directive No. 4150/39 on 1 May 1939 by the Supreme Command of the Land Forces (*Oberkommando des Heeres*)⁹, The 10th Army was the foundation upon which this process relied. Colonel Günther Blumentritt, the head of the Operations Department (Ia) at *Arbeitsstab Rundstedt* (the veiled command of Army Group “South”), held the following view:

The 10th Army, which represents the center of gravity of AG South, has been assigned the objective of conducting a deep breakthrough, with the aim of rapidly advancing towards Warsaw without allowing the flanks to become a source of concern. The assault will be led by armored and light divisions, followed by infantry divisions supported by aviation and heavy artillery. The infantry divisions are to be deployed as rapidly as possible. The 10th Army is afforded the latitude to exercise command and select the means of inflicting strategic impact through deep offensives and a gradual buildup of forces. The early destruction or seizure of several crossings on the Vistula is of decisive importance. This will obstruct the route of retreat for the Polish troops situated to the west of the river, thereby making it more challenging to potentially draw reinforcements from the east and north-east” (BA-MA, AG “South“, Ref. RH 19-1/16).¹⁰

This remained essentially unchanged until the commencement of hostilities¹¹. The only variable in the 10th Army’s war preparations was the *ordre de bataille* (or, more specifically,

⁵ A.O.K. 10 appears already in the first draft of the army’s operational plan, in the heading of the document prepared by Maj. Gen. Friedrich Paulus (see BA-MA, OKH, ref. RH 19-1/16, [F. Paulus] Bez.: Ob.d.H. I.Abt. (I) GenStdH No. 4150/39 g.Kdos. Chefs. v. 1 V 39 an Arbeitsstab Rundstedt, Berlin, Entwurf, A.O.K. 10 Arbeitsstab, 9020/39 g.K., Berlin 10 V 1939, p. 40; see also D. Koreś, „Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939 ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej / German Operational Planning for the War with Poland (1938-39) with Particular Emphasis for the Role of Silesia and the so-called Częstochowa Gap”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, no. 3 (2024): 108.

⁶ These two structures were managing a number of other smaller formations and subdivisions.

⁷ Georg Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bd. 3, *Landstreitkräfte 6–14* (Frankfurt am Main: E.S. Mittler&Sohn, 1965), 160.

⁸ See *Koluft AOK 10*, Retrieved 3 November 2024, from https://luftwaffedata.co.uk/index.php/Koluft_AOK_10.

⁹ Central Archive of the Ministry of Defence of the Russian Federation in Podolsk (hereinafter: CAMO) f. 500, o. 12459, d. 4, [F. Halder] Entwurf der Aufmarschanweisung „Fall Weiss”, Der Oberbefehlshaber des Heeres, I.Abt. (I) Gen St d H, Nr 4150/39 g.Kdos., Berlin 1 V 1939, p. 1–56.

¹⁰ BA-MA, AG „South“, ref. RH 19-1/16, [G. Blumentritt] Beurteilung der Lage, Arbeitsstab Rundstedt Ia Nr 91/39 geh. Kdos. Chefs., Berlin 7 May 1939, p. 24.

¹¹ See more extensively on this subject: Koreś, Daniel, „Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939 ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej / German Operational Planning for the War with Poland (1938-39) with Particular Emphasis for the Role of Silesia and the so-called Częstochowa Gap”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, no. 3, (2024): 114ff.

the composition of the army's initial line of defense). The core of the army was comprised of the three tactical-operational associations of armored and motorized troops, which had previously been subordinated to General von Reichenau's Leipzig Land Army Group. These were the XIV, XV and XVI Army Corps (henceforth: AC) (mot.), which included almost half of the Wehrmacht's fast divisions:¹² The 1st and 4th Panzer Divisions, the 1st, 2nd and 3rd Light Divisions and the 13th and 29th Motorized Infantry Divisions. This was a direct consequence of the transformation of the 4th Land Army Group into the 10th Army, and the aforementioned units were subordinate to the Leipzig Command from the moment of their formation. Furthermore, the army was reinforced by two additional corps-level commands, namely the 4th and 11th Army Corps, as well as tactical compounds: The 4th and 46th Infantry Divisions were assigned to the 4th Army Corps, the 18th and 19th Infantry Division were assigned to the 11th Army Corps, and the 14th and 31st Infantry Divisions were attached to the 16th Army Corps (mot.). Previously, these units had been subordinated to the Group Command in Leipzig or had originated from military districts (*Wehrkreise*) that were not under the authority of *Heeresgruppenkommando 4*.

The staffing of the most important positions in the command of the 10th Army, at the end of August 1939, was as follows:¹³

Army Commander – General of Artillery Walter von Reichenau

Chief of Army Staff - Major General Friedrich Paulus

1/ Command Group¹⁴ (*Führungsabteilung*):

Operations Branch (Ia)

1st General Staff Officer (Chief of the Operational Branch Ia) - Col. Gen. Staff Off. Eduard Metz (the head of the entire Command Group)

4th General Staff Officer (Id) - Capt. Herbert Herzog

1st Orderly Officer (*Ordonnanzoffizier O 1*) - Capt. Count zu Münster

4th Orderly Officer - Major Bierling

Intelligence Branch (Ic)

3rd General Staff Officer (head of the Intelligence Branch Ic) - Capt. Rudolf Karl Paltzo

3rd Ordnance Officer (translator) - Capt. Birck

Counter-intelligence ordnance officer - Maj. Josef Johann Ibel (*Abwehroffizier AO* - head of the Abwehr III desk)

Counter-intelligence ordnance officer – Capt. Retired Freiherr von Redwitz (deputy chief of the Abwehr III and head of the 580th Secret Field Police Group)

¹² Outside the structures of the 10th Army was: XIX Army Corps (mot.) of Gen. Heinz Guderian's armored brigade composed of: 3rd and 10th Panzer Division and 2nd and 20th Motorized Infantry Divisions subordinated to the 4th Army command; XXII Army Corps of Gen. Ewald von Kleist consisting of: 2nd Panzer Division and 4th Light Divisions and included in the VIII Army Corps the 5th Panzer Division of Lt. Gen. Heinrich Vietinghoff-Scheel subordinated to the command of the 14th Army; and Panzer Division 'Kempf' of Maj. Gen. Werner Kempf was subordinated to the command of the 3rd Army in East Prussia.

¹³ BA-MA, 10. Army, ref. RH 20-10/16, Mobilmachungs – Stellen des A.O.K. 10, Nr 145/39 IIa g.Kdos, p. 24ff.

¹⁴ For the internal organization of the German operational and tactical level commands see: Burkhart Müller-Hilebrandt, *Das Heer 1933–1945...*, Bd. 1, 87ff.

6th orderly officer - Lt. Dr. Lehman

Translator – 2Lt. Retired Jaschik

Translator – 2Lt. Res. Mehnert

Land Forces censorship officer - Lt. von Olberg

Land Forces censorship officer - 2Lt. Retired Dr. Krüger

Aviation censorship officer - Lt. Lehmann

2/ Quartermaster Group (*Oberquartiermeisterabteilung*):

Quartermaster Branch - army quartermaster Lt. Col. Gen. Staff Off. Alfred Kretschmer¹⁵

1st Division (Qu 1)

2nd General Staff Officer (Qu 1) - Capt. Gen. Staff Off. Wolff

2nd Ordnance Officer - Capt. Herber

Ammunition and gas specialist - Maj. Backhaus

Specialist for infantry and artillery equipment - Maj. Wohllebe

Sapper equipment specialist - Maj. Retired Blum

Communications equipment specialist - Lt. Res. Diehl

Specialist for motor transport - Col. Otto Deindl¹⁶

Specialist for general equipment - Maj. *der Landwehr* Kupfer

2nd Division (Qu 2)

5th general staff officer (Qu 2) - Capt. Lutz

5th ordnance officer - Lt. Res. Donner

3/ Adjutant of the army (IIa)

1. adjutant (IIa) - Col. Rüdiger von Schuler

2nd adjutant (IIb) - Capt. Werner

4/ Chief Army Intendant (*Armeeintendant*) (IVa) - *Korps-Int.* Hagl

5/ Chief army physician (*Armeearzt*) (IVb) - *Generalstabsarzt* Dr. med. Walther Haubenreisser

6/ Chief army veterinarian (*Armeeveterinär*) (IVc) - *Generalstabsveterinär* Dr. Albert Thieme

¹⁵ Later Lieutenant General, military attaché in Tokyo (1941-1945) and after the war an employee of the Gehlen Organization as head of the internal affairs department. His personnel file erroneously states his assignment (as of June 26, 1939) to the 6th Army command (see BA-MA, Personnel File, ref. PERS 6/300064, [Dienstlaufbahn Alfred Kretschmer], p. 1, 3, 4a). This mistake (also regarding other officers) is due to the fact that the 6th Army was formed already after the end of the Polish campaign (October 10, 1939), on the basis of the 10th Army.

¹⁶ The situation with this officer is analogous to that of the army quartermaster, 2Lt. G. Kretschmer. In 1939 he was listed in the command of the 6th Army, although there is also correct information that he served from December 15, 1938 on the staff of *Gruppenkommando 4*, from which the 10th Army was later formed (see BA-MA, Personale Files, ref. PERS 6/299542, [Otto Deindl's service record cards], p. 1, 3). In Deindl's case, by the way, a full personnel file is available (rather than the abbreviated one, containing only abbreviated service record cards and extracts from the opinions of superiors), and there we find Deindl's application of July 17, 1939 for his assignment to a new duty post in connection with the abolition of his previous one (motor transport specialist in *Heeresgruppenkommando 4*) in the fall of 1939, and letters from future 10th Army commander Col. Gen. von Reichenau to the Personnel Office (*Heeres-Personalamt*) of the OKH, dated July 22, 1939, regarding Deindl's assignment to the command of the operational association, which was at that point disguised as *Arbeitsstab Oppeln* and was to be the future 10th Army (see BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/1171, p. 19).

7/ Commander of the army headquarters (H.Qu.) - Maj. von Winckler

8/ Army communications commander (Armee-Nachrichtenführer) - Maj. Gen. Josef Russwurm¹⁷

9/ Sapper officer to the army command (Armee-Pionier-Offizier) - Col. Georg von Majewski

Let us consider the personnel matters pertaining to the command of the 10th Army and those in the subordinate motorized and armored tactical-operational corps, and the tactical divisions. Appointed as army commander, General of Artillery von Reichenau was a seasoned General Staff officer with a well-documented history of national socialist sympathies. In a recollection of von Reichenau's views, biographer Bernd Boll noted that the officers under his command should be "National Socialist, even in the absence of formal party membership."¹⁸ His appointment was largely due to the patronage of Adolf Hitler, with whom he had established a relationship in April 1932¹⁹, even before Hitler became Chancellor. Hitler then appointed him head of the Reichswehr Minister Office²⁰ in February 1933. He was Hitler's candidate for Commander-in-Chief of the Land Forces following the scandal and dismissal of Col. Gen. Werner Freiherr von Fritsch on 4 February 1938. However, a number of generals, led by Wilhelm Keitel, protested against his appointment, and the Führer subsequently withdrew his nomination. Instead, he was assigned command of the 4th Land Forces Group, which comprised the Wehrmacht's most modern armored-motorized units. While the leadership of the Land Forces, headed by Generals Walter von Brauchitsch and Franz Halder, may have been somewhat conservative in outlook, they were also opportunistic. Not particularly fond of von Reichenau due to his Nazi affiliations, nevertheless they did not question his command skills. Consequently, as part of the operational planning for *Fall Weiss*, von Reichenau was given command of the most important army. In this regard, the opinions of OKH and Hitler were in alignment. Furthermore, Friedrich Paulus was assigned to him as chief of staff, a decision that was not arbitrary. Von Reichenau was spontaneous, energetic, charismatic, consistent, and able to make instant decisions. He required a calm and conscientious, well-organized, even pedantic general staff officer, which Paulus undoubtedly was. This was an archetypal example of two contrasting personalities attracting each other, which complemented each other to form an exemplary command and staff duo²¹. Paulus had been associated with the motorized forces since the spring of 1934, initially assuming command of the 3rd Motorized Battalion in Wünsdorf/Zossen (which was converted in October 1934 to a motorized reconnaissance battalion). He subsequently served as Chief of Staff of the Armored Forces Command (since October 15, 1935), before assuming the role of Chief of Staff of the 16th Army Corps (mot.) (since February 1938) under the command of then-Lieutenant General Heinz Guderian²². Eventually, von Reichenau and Paulus were promoted to the rank of Field Marshal and held positions as army/army group commanders, receiving the Knight's Cross of the Iron Cross. An ex *Grenzschutz* member Eduard Metz, a Bavarian artilleryman and since

¹⁷ Throughout his personnel file the information that he was communications commander of the 6th Army can be found (see BA-MA, Personnel File, ref. PERS 6/300578, [Dienstlaufbahn Josef Russwurm], p. 1, 5a).

¹⁸ Bernd Boll, "Generalfeldmarschall Walter von Reichenau" in *Hitlers militärische Elite. 68 Lebensläufe* ed. Gerd R. Ueberschär (Darmstadt: Der Theiss Verlag, 2015), 195.

¹⁹ Torsten Diedrich, *Paulus. Trauma Stalingradu* (Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2009), 135, 136.

²⁰ Boll, *Generalfeldmarschall Walter von Reichenau...*, 196.

²¹ Diedrich, *Paulus...*, 136, 137.

²² Ibidem, 110, 116, 122.

August 1, 1938 the head of the Operations Branch (Ia), had served on an analogous position in the command of the 4th Land Army Group (where he came directly from the Berlin General Staff Academy), and was therefore already well known to the commander of the 10th Army. Following the conclusion of the Polish campaign, this officer proceeded to pursue a career in armored forces, attaining the rank of chief of staff of the 14th Army Corps (mot.) on October 3, 1939, and subsequently assuming command of the 5th Panzer Division on September 16, 1942. Additionally, he was bestowed with the Knight's Cross on January 5, 1943.²³ Due to a heart condition, he was compelled to conclude his wartime career as commander of the 302nd Higher Artillery Command (*Höherer Artillerie Kommandeur* or *Harko*) (effective Sept. 25, 1943) but was still promoted to the rank of Lieutenant General (effective Jan. 1, 1944). The three officers responsible for the 10th Army's operational activities during the Polish campaign were highly qualified specialists, all graduates of the General Staff Academy, with at least one year of experience with armored forces prior to the outbreak of war. In the case of Paulus, he can be considered one of the pioneers of this new formation within the German Land Forces.

With regard to the commanders of subordinate corps and their closest associates, it can be reasonably asserted that these individuals represent the elite of the officer corps²⁴. The commander of the XIV Army Corps (mot.) was Wrocław-born Gen. Gustav von Wietersheim, one of the most prominent talents in the Wehrmacht. In 1935-1936, he was appointed by Col. Gen. Ludwig Beck as the First Deputy Chief of the OKH General Staff for Operations (he was succeeded by another notable figure within the Wehrmacht, Lt. Gen. Erich von Manstein). Subsequently, Wietersheim served as commander of the 29th Motorized Infantry Division, after which he was promoted to lead the XIV Panzer Division in the aftermath of the Polish campaign. However, on September 15, 1942, he was punitively relieved of his duties under direct orders from Hitler and subsequently denied any further assignments until the conclusion of the war. He was bestowed with the Knight's Cross on April 20, 1941.²⁵ His chief of staff was Major General Friedrich Wilhelm von Chappuis (subsequently promoted to infantry general, commander of the 15th and 16th Infantry Divisions and XXXVIII Army Corps, decorated with the Knight's Cross, committed suicide on August 27, 1942)²⁶,

²³ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300232, [Dienstlaufbahn Eduard Metz], p. 1, 1a, 3, 4a; BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/755, [Dienstlaufbahn E. Metz], p. 6, 6a; ibidem, Auszug für die Personalakte mit sofortiger Wirkung wird ernannt: der Oberst Metz, im Generalstabe des Armeekorps 10, zum Chef des Generalstabes des XIV. Armeekorps, H.Qu.O.K.H., den 3 X 1939, p. 15; ibidem, Bescheinigung – Herr Generalmajor Metz steht hier wegen angängiger Herzbeschwerden in stationärer Behandlung, Reserve-Lazarett Bad Tölz, Kr.Abt.Ia, Bad Tölz 11 V 1943 r., p. 37.

²⁴ The following section provides a concise overview of the careers of officers in key staff roles within the motorized corps and the armored and light divisions that constituted its structure. It was the high-speed units that played a pivotal role in the battle west of the Vistula arc and in the 10th Army, accounting for nearly 50% of the initial strength [see Magnus Pöhlmann, *Der Panzer und die Mechanisierung des Krieges. Eine deutsche Geschichte 1890 bis 1945* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016), 304]. The limitations imposed by the article constraints preclude the creation of a comprehensive collective portrait of the commanders and staff of the 10th Army. However, a more expansive prosopographical study would undoubtedly prove insightful.

²⁵ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/301339, [Dienstlaufbahn Gustava von Wietersheima], p. 1-2a; Telford Taylor, *Sword and Swastika. Generals and Nazis in the Third Reich* (Chicago: Quadrangle Books, 1952), 106; Samuel W. Mitcham Jr., Gene Mueller, *Hitler's Commanders. Officers of the Wehrmacht, the Luftwaffe, the Kriegsmarine, and the Waffen-SS* (Lanham–Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2012), 75, 76.

²⁶ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/106, Tod Gen. d. Inf. Friedrich-Wilhelm von Chappuis. Inhaber des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939, Oberkommando des Heeres, Nr. 3468/42 – PA (Z) Gr.III/IIIb, Berlin 29 VIII 1942 r., p. 15; Wolf Keilig, *Die Generale des Heeres und die Sanitätsoffiziere im Generalsrang* (Friedberg: Podzun Pallas Verlag, 1983), 59.

whereas 2Lt. G. Hans Georg Hildebrandt (subsequently promoted to Lt. Gen. among other ranks) served as chief of staff of XXXIX Panzer Division and commanded the 21st Panzer Division and the 715th Infantry Division, after their reconstitution in France.²⁷ The XV Corps was commanded by one of the most renowned and easily identifiable German armored warfare officers of the Second World War: Infantry General Hermann Hoth, who later held the positions of commander of the 3rd Panzer Group, the 17th Army, and the 4th Panzer Army. This officer, primarily associated with the brilliant actions of the Wehrmacht's large armored-motorized units on the Eastern Front in 1941-1943, nicknamed "*Papa Hoth*" by his subordinates, initially served in an infantry capacity, including a period as the commanding officer of the 18th Infantry Division between 1935 and 1938. Upon assuming command of the XV Army Corps (mot.) on November 10, 1938, he had no prior experience with armored weapons, but he was already decorated with the Knight's Cross²⁸ for his role in the Polish campaign on September 30, 1939 (and with the Oak Leaves and Swords to the Knight's Cross for his command on the eastern front²⁹). Hoth was aided in his role as commander of the XV Army Corps (mot.) by his chief of staff, Major General Johann Joachim "Hajo" Stever, who was later promoted to lieutenant general and commanded the 4th Panzer Division during the 1940 French campaign, as well as the 336th Infantry Division. He retired from military service during the war due to health reasons³⁰. Additionally, Hoth was supported by the intelligence and operations officer, Second Lieutenant count Theodor von Sponeck (subsequently promoted to lieutenant general and commanding the 90th African Light Division of the Panzer Army "Africa" from 1942 to 1943, decorated with the Knight's Cross on 12 September 1941)³¹ and, last but not least, the most robust tactical and operational link of the 10th Army – XVI Army Corps (mot.). The corps commander was Cavalry General Erich Hoepner, an exceptionally capable General Staff officer who rapidly advanced in the Wehrmacht following 1935: promoted to Major General in 1936 and another two ranks higher until the outbreak of war; chief of staff of the 1st Land Forces Group in Berlin 1935-1937; commander of the 1st Light Brigade and subsequently the 1st Light Division, before assuming command of the 16th Army Corps in November 1938. He was decorated with the Knight's Cross for his role in the Polish campaign and subsequently served as commander of the 4th Panzer Group and the 4th Panzer Army during Operation Barbarossa. As a result of his exemplary command in Poland and subsequently in France, he was inducted into the select group of experts in the operational level of German armored weapons (*Panzerwaffe*) and already in 1940 he was promoted to the rank of colonel

²⁷ Ibidem, 141.

²⁸ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/38, Begründung für den Vorschlag zur Verleihung des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes, A.H.Qu.Starachowice, 6 X 1939. The proposal, signed by the commander of Army Group "South" Col. Gen. Gerd von Rundstedt and the commander of the 10th Army, reads: „Infantry General Hoth demonstrated exemplary leadership and initiative in commanding his corps. He displayed remarkable courage by repeatedly visiting the front line. The victorious battle of Radom is largely attributable to his strategic guidance.”

²⁹ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/38, [Dienstlaufbahn Hermann Hoth], k. 5-5a; BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299909, [Dienstlaufbahn H. Hoth], k. 3-4a; Gerd F. Heuer, *Die Generalobersten des Heeres. Inhaber höchster deutscher Kommandostellen 1933–1945*, Verlag Arthur Moewig, Rastatt 1988, 122-126; Reinhard Stumpf, *Die Wehrmacht-Elite. Rang- und Herkunftsstruktur der deutschen Generale und Admirale 1933–1945* (Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1982), 169, 290.

³⁰ Keilig, *Die Generale...*, 333.

³¹ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/881, [Dienstlaufbahn Theodor von Sponeck], p. 5, 5a; BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300686, [Dienstlaufbahn T. von Sponeck], p. 1, 1a, 3.

general.³² Until May 1939, the corps chief of staff was Maj. Gen. Paulus. Following his transfer to the chief of staff of the 10th Army, his position was assumed by Col. Ferdinand Heim. This officer originally hailed from the artillery, but, like numerous other capable General Staff officers, having graduated from *Kriegsakademie* in 1937, he was drawn to the expanding domain of armored weapons. In the XVI Army Corps (mot.), he served as Chief of the Operations Branch (Ia) from November 3, 1937. Following the French campaign, he assumed the role of Chief of Staff of the 6th Army and, subsequently, commander of the 14th Panzer Division and XXXXVIII Panzer Corps on the Eastern Front. He was awarded the Knight's Cross³³. Heim's appointment as the Chief of the Operations Branch (Ia) of the XVI Army Corps (mot.) on August 1, 1939 was superseded by that of 2Lt. Col. Walter Chales de Beaulieu, another youthful and capable cavalry officer (from 1935-1937 he served in the command of the 2nd Panzer Division, and he was also a lecturer in tactics at the *Kriegsakademie* from 1937 to 1939). On May 1, 1944 de Beaulieu was promoted to the rank of General Lieutenant and served as chief of staff of the 16th Army (from February 15, 1940). He subsequently commanded the 4th Panzer Group (from February 16, 1941) and the 168th and 23rd Infantry Divisions (between 1943-1944).³⁴ Following the conclusion of hostilities, he authored a comprehensive biography of his commander from the Polish campaign, Hoepner, which offers valuable insights into their shared experiences.

To gain a deeper prosopographic understanding of these figures, it is necessary to examine the profiles of the commanders of the fast divisions of the 10th Army and their officers in the General Staff (Ia). The list commences with the command of the 1st Panzer Division, a pioneering tactical unit of the *Panzerwaffe* established on 15 October 1935 in Weimar. The division was headed by Lieutenant General Rudolf Hermann Schmidt, a Berliner from the corps of signal officers, who was known by his subordinates as "Panzer-Schmidt". The sobriquet speaks volumes about Schmidt's role within the *Panzerwaffe*. He was a dynamic and assertive commanding officer, yet he maintained a close connection with his subordinates, who affectionately referred to him also as "Papa-Schmidt", a moniker analogous to that of Hoth³⁵. It is also noteworthy that the celebrated career of "Panzer-Schmidt" came to an abrupt end in April 1943 with the revelation that his younger brother, Lt. Hans Thilo Schmidt, a high-ranking official of the Cipher Bureau at the Supreme Command of the Armed Forces (*Chiffrierstelle des Oberkommando der Wehrmacht*)³⁶ was a spy who had been recruited in the 1930s by French intelligence (alias 'Asché') and significantly facilitated breaking of the Enigma cipher by Polish cryptologists from the Cipher Bureau of the Second Division of the Polish Army General Staff.³⁷ Prior to attaining the title of "Panzer-Schmidt," he had served on the General Staff of the Land Forces as Third Deputy (*Oberquartiermeister*) and on October 1, 1937, he assumed

³² Walter Chales de Beaulieu, *General Erich Hoepner. A Military Biography* (Havertown-Oxford: Casemate Publishers, 2021); David Stahel, *Hitler's Panzer Generals. Guderian, Hoepner, Reinhardt and Schmidt Unguarded* (Cambridge: University Press, 2023), *passim*; Heuer, *Die Generalobersten des Heeres...*, 112-116.

³³ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299820, [Dienstlaufbahn Ferdinand Heim], p. 1-2; BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/614, [Dienstlaufbahn F. Heim], p. 6a.

³⁴ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299376, [Dienstlaufbahn Walter Chales de Beaulieu], p. 1-2, 4, 4a; BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/493, [Dienstlaufbahn W. Chales de Beaulieu], p. 7.

³⁵ Stahel, *Hitler's Panzer Generals...*, 108.

³⁶ See Günther K. Weisse, *Geheime Nachrichtendienste und Funkaufklärung im Zweiten Weltkrieg. Deutsche und alliierte Agenten-funkdienste in Europa 1939-1945* (Graz: Ares Verlag, 2009), 39ff.

³⁷ See Paul Paillole, *The Spy in Hitler's Inner Circle. Hans-Thilo Schmidt and the Intelligence Network that Decoded Enigma* (Havertown-Oxford: Casemate Publishers, 2016).

command of the 1st Panzer Division. Following the conclusion of the Polish campaign, on February 1, 1940 he assumed command of the XXXIX Army Corps (mot.). On the Eastern Front he was promoted to lieutenant general (1 January 1942) and appointed commander of the 2nd Army and subsequently the 2nd Armored Army (from 25 December 1941 to 11 April 1943). He was bestowed the Oak Leaf to the Knight's Cross³⁸. His Chief of Staff was Chief of the Operations Section (Ia), 39-year-old Major Walter Wenck (from April 1, 1939). Prior to this appointment, Wenck had served in the Armored Forces Command (since July 2, 1936), in the 3rd Reconnaissance Battalion (since October 6, 1936), the 16th Army Corps (mot.) Command (since April 6, 1938), and as commander of the 1st Company in the 2nd Armored Regiment (from November 10, 1938). His subsequent career trajectory was remarkably spectacular, commencing with the rank of major and concluding with the appointment as a General of the Armored Brigade (promoted on April 7, 1945); he was decorated with the Knight's Cross; from July 21, 1944, he was a chief of the Operations Branch (*I. Abteilung*) of the OKH General Staff from September 1, 1944; he subsequently served as the 1st Deputy Chief of the OKH General Staff for Operations and ultimately as the commander of the 12th Army, also referred to as *Armee-Wenck*³⁹, the mythical ultimate salvation of Berlin in 1945, at least in Hitler's imagination. Schmidt and Wenck, who was 14 years Schmidt's junior, constituted an excellent command and staff duo in the 1st Panzer Division, which ensured the effective deployment of the substantial armored unit in any operational context.⁴⁰ The 4th Armored Division was commanded by an officer whose identity needs no introduction: he was General Lieutenant Georg Hans Reinhardt, who belonged to the elite group of high-ranking Wehrmacht officers, having already been promoted to the rank of Colonel General on January 1, 1942. In 1940, he was appointed Commander of the XXXXI Army Corps (mot.). On October 5, 1941, he took command of the 3rd Armored Group and on January 1, 1942, he was appointed commander of the 3rd Panzer Corps. His career culminated in his appointment as Commander of the Army Group "Center" (August 16, 1944 to January 26, 1945), and he was awarded with Swords and Oak Leaves to the Knight's Cross⁴¹. Equally fascinating is the cooperation of the commander of

³⁸ Heuer, *Die Generalobersten des Heeres...*, 180-183; Stahel, *Hitler's Panzer Generals...*, passim.

³⁹ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/301301, [Dienstlaufbahn Walter Wenck], p. 1, 1a, 3; Dermot Bradley, *Walther Wenck, General der Panzertruppe. Soldatenschicksale des 20. Jahrhunderts als Geschichtsquelle* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1982); Günther W. Gellermann, *Die Armee Wenck – Hitlers letzte Hoffnung. Aufstellung, Einsatz und Ende der 12. deutschen Armee im Frühjahr 1945* (Koblenz: Bernard&Graefe Verlag, 1990).

⁴⁰ Lieutenant General Friedrich Kirchner, Schmidt's successor as commander of the 1st Panzer Division (and, during the 1939 Polish campaign, commander of the 1st Motorized Rifle Brigade in the division) offered Wenck the following assessment: "Mentally and physically very well disposed, impeccable character, cheerful temperament, sincere personality. High sense of duty combined with great diligence, very efficient [in his position]. Very good tactical and operational sense, thinks logically, clear command language, confident decision-making. He enjoys complete confidence from all sides. Lieutenant Colonel Wenck is a valuable support for me as head of the Ia [operational] department." (see BA-MA, Personnel Files, Ref. PERS 6/391, [Lt. Gen. F. Kirchner] Beurteilung (für Offiziere in Gen. St. Stellen) über den Oberstlt. i. G. Wenck Walter, Kommando 1st Pz.Div., 8 II 1941, p. 21).

⁴¹ Heuer, *Die Generalobersten des Heeres...*, 158-164; Stahel, *Hitler's Panzer Generals...*, passim. He was decorated with the Knight's Cross for the Polish campaign: "Lieutenant General Reinhardt led his division through the most difficult terrain in continuous combat with the Polish Volhynian Cavalry Brigade and the 29th [Infantry] Division until September 8 [1939], up to Warsaw, which he blocked from the southwest and west, [then] he attacked the enemy from September 14 to 17 [1939] on the Bzura, on September 18 and 19 [1939] he was transferred to another sector, where a strong enemy was attacking, east of the Bzura River. With unparalleled personal tenacity, he commanded two assaults on Warsaw on September 8 and 9 [1939]. On the

the 4th Panzer Division with Maj. Wolf Dietrich Freiherr von Schleinitz. This officer was promoted to the rank of major general at the end of the war (April 20, 1945). Previously, he served as Chief of Staff of the XXXIX and XXXXVI Motorized Army Corps (from June 8, 1940 to June 30, 1941). He then served on the OKH General Staff (including on the Operations Department and as a General Staff representative at the *Oberkommando der Marine*). After the war, he joined the newly formed Bundeswehr with the rank of Brigade General (*Brigadegeneral*) and held an important diplomatic post of military attaché in Washington (from 1956 to 1962).⁴²

Among the light divisions, the one with the number 1 actually corresponded in strength to an armored division (shortly after the end of the Polish campaign it was reformed into the 6th Panzer Division). It was the only one to have an armored brigade (No. 6), comprising of the 11th Armored Regiment and the 65th Armored Battalion (a total of 226 tanks of various types).⁴³ From November 24, 1938 the division was commanded by Major General Friedrich Wilhelm von Loeper, a Silesian cavalryman originally from Prieborn (present-day Przeworno, a village located to the southeast of Strzelin). This officer was criticized by von Reichenau and Hoth during the Polish campaign as the commander of a tactical armored division.⁴⁴ Nevertheless, on September 1, 1940 he was promoted to the rank of lieutenant general. During the French campaign in 1940, he commanded the 81st Infantry Division and then the 10th Infantry Division, which was transformed into a motorized division in November 1940. During Operation *Barbarossa*, he was awarded the Knight's Cross (September 29, 1941). His line career was interrupted in mid-April 1942, after critical but objective opinions from the commander of the XXXX Army Corps (mot.), Lieutenant General Georg Stumme, and the commander of the 4th Army, Infantry General Gothard Heinrici⁴⁵ (they suggested that von Loeper serve in training and reserve units, as best suited to his abilities and temperament). First he was moved to the *Führerreserve* and then, on May 1 of that year, he became commander of the 178th Reserve Infantry Division (mot.), which was transformed into the 178th Reserve Panzer Division on April 15, 1943. On August 31, 1944 he took command of the improvised, training Panzer Division *Tatra*, which he commanded well during the fighting in Slovakia in September of that year. On January 31, 1945, he took command of Infantry Division *Friedrich Ludwig Jahn* of the LVII Panzer

night of September 18–19 [1939], he fought at the head of a smaller part of the division near Tuchowice [sic! actually – Tułowice – D.K.], surrounded by an overwhelming enemy, not only managed to break the ring of enemy forces and re-coordinate all parts of the division, but also captured 2 Polish generals and 10,000 soldiers” (see BA-MA, Personal Files, ref. PERS 6/50, [Colonel General W. von Reichenau] Vorschlag zur Verleihung des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes Generalleutnant Reinhardt, Leipzig, October 7, 1939, p. 5).

⁴² BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300780, [Dienstlaufbahn Wolf Dietrich von Schleinitz], p. 1, 1a, 3-4a; <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/S/SchleinitzWolfDietrichFhrv.htm> [accessed 1 IX 2024].

⁴³ Thomas Jentz, *Panzertruppen. The Compleat Guide to the Creation & Combat Employment of Germany's Tank Force 1933–1942*, vol. 1 (Atglen: Schiffer Military History, 1996), 91; see also Wolfgang Paul, *Brennpunkte. Die Geschichte der 6. Panzerdivision (I. leichte) 1937–1945* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1993), 19, 20; Michael Schadowitz, *Panzerregiment 11, Panzerabteilung 65 und Panzerersatz- und Ausbildungsabteilung 11, Von Blitzsieg zu Blitzsieg – Oktober 1937 bis September 1941*, vol 1 (Würzburg: Flechsig Verlag, 2013), 97ff.

⁴⁴ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/720, [W. von Reichenau] And as Oberkommando des Heeres – Heerespersonalamt, Betrifft: Gen.Major v. Loeper, Kdr. 1. lei. Division, Armeeoberkommando 10, Abt. IIa Nr 197/39 g., A.H.Qu. Starachowice, 26 IX 1939 r., p. 23.

⁴⁵ Ibidem, [G. Stumme, G. Heinrici] Beurteilung zum 1 V 1942 r. über den Generalleutnant (akt.) v. Loeper Friedrich-Wilhelm 10. I.D. (mot.), p. 36, 36a.

Corps. This rebellious commander, with a difficult character and openly hostile to Hitler,⁴⁶ was finally released to the reserve in February or March 1945.⁴⁷ Von Loeper's right hand in the command of the 1st Light Division was a fellow cavalryman (although he had been a sapper during World War I), Major Volkmar Schöne (Colonel from February 1, 1942). This officer held a number of staff positions during the war, before assuming command of the 18th Panzergrenadier Division at the end of January 1945. Thereafter, at the end of April 1945, he became the last commander of the renowned 3rd Panzer Division, with which he ultimately surrendered in Austria in May of that year.⁴⁸ It is noteworthy that also a cavalryman, Capt. Claus Schenk Graf von Stauffenberg⁴⁹ served in the capacity of Quartermaster in this division.

On November 10, 1938 Lieutenant General Georg Stumme, yet another officer from the cavalry, was appointed commander of the 2nd Light Division (which was later reorganized into the 7th Panzer Division). Despite being diagnosed with coronary artery disease, this officer's career was exemplary until 20 July 1942. He commanded the 7th Panzer Division until January 1940, when he assumed command of the XXXX Army Corps (for commanding the corps during the French campaign, Stumme was awarded the Knight's Cross on July 19, 1940). In September of that year, the corps was transformed into a motorized corps and on July 9, 1942, it was transformed again, this time into an armored corps. On June 4, 1941, he was promoted to the rank of Armored General. On July 20, 1942, however, Stumme was stripped of his command and soon faced a court martial. He was one of three officers accused of negligence, which resulted in the disclosure of the plans for the summer offensive of *Blau* to the Soviets. The plane, flown by an officer from the command of the 23rd Panzer Division, which was subordinate to the command of the XXXX Panzer Division of General Stumme, crashed behind enemy lines along with the plans for the Wehrmacht's summer offensive. He was sentenced to five years' imprisonment, but having served only a few weeks he was granted clemency and reinstated to service due to intervention by numerous high-ranking officers. On September 20, 1942, he was appointed commander of the Panzer Army *Africa*. However, on October 24, 1942, he died of a heart attack during an attack by a British fighter on the car he was traveling in.⁵⁰ The chief of staff and, concurrently, the operations officer of the 2nd Light Division was Major Otto Heidkämper. This young sapper officer (born on March 13, 1901) had no prior involvement with fast weapons units until his transfer to the command of the 2nd Light Division on

⁴⁶ It is probable that the reason for his dismissal from service was the delay in the transmission of information regarding his attitude following the assassination attempt on Hitler. This resulted in him being „only” dismissed from service on the orders of Heinrich Himmler (as commander of the Reserve Army) with a discrediting opinion from the head of the Heerespersonalamts, Infantry General Wilhelm Burgdorf (see ibidem, [W. Burgdorf] Dem Chef Ag P 2, Der Chef des Heeres-Personalamts, FHQu.). (12 XI 1944, p. 52). Notwithstanding Himmler's directive, the documentation unambiguously demonstrates that von Loeper remained in service for a number of additional months, even assuming command of a division at the front.

⁴⁷ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300149, [Dienstlaufbahn Friedrich von Loeper], p. 1, 4, 5a; Keilig, *Die Generale...*, 208.

⁴⁸ *Armored Bears. The German 3rd Panzer Division in World War II* (Mechanicsburg: Stackpole Books, 2013), 2:289ff.

⁴⁹ Friedrich Stahl, *Heeresenteilung 1939. Gliederung, Standorte und Kommandeure sämtlicher Einheiten des Friedensheeres am 3.1.1939 und die Kriegsgliederung vom 1.9.1939* (Eggolsheim: Edition Dörfler im Nebel Verlag GmbH, nd), 173.

⁵⁰ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/360, Betr.: Tod Gen.d.Pz.Tr. Georg Stumme, Inhaber des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes, Oberkommando des Heeres Nr 4268/42 – PA (Z) Gr. III/IIIb, Berlin 27 X 1942 r., p. 6; Keilig, *Die Generale...*, 339.

May 1, 1939. Nevertheless, he must have met the standards in this role, as he retained his position following the transformation (until mid-November 1940) of the 2nd Light Division into the 7th Panzer Division. He then proceeded to assume a similar role in the 4th Panzer Division, remaining in this position until April 1942. His career advanced significantly with his promotion to the role of chief of staff of the XXIV Army Corps (mot.) on May 13, 1942, which was subsequently renamed the Armored Corps. He was initially promoted to the rank of Colonel on June 1, 1942. During the challenging retreat in the winter of 1942/43, following the deaths of successive commanders of the XXIV Panzer Corps (Generals: Arno Jahr, who committed suicide, and Karl Eibl, who died as a result of “friendly fire” from an Italian unit), he assumed command of the Corps and effectively led it for the subsequent three weeks. In recognition of this, he was awarded the Knight’s Cross on February 8, 1943. On May 5, 1943, he assumed the role of Chief of Staff of the 3rd Panzer Army. He subsequently held a similar position in the „Centre” Army Group (September 1, 1944) and in the “North” Army Group (January 25, 1945). During this period, he was promoted to the rank of Lieutenant General (November 9, 1944). He concluded the war in command of the 464th Infantry Division.⁵¹

Since November 1938 the 3rd Light Division was led by another cavalry officer, Major General Adolf Friedrich Kuntzen. From 1933 to 1938 he had been the head of a division in the Personnel Office of the Land Forces, initially within the structures of the Ministry of War and from 4 February 1938, he was the head of the *Heerespersonalamt* at the OKH. Kuntzen’s career continued unhindered until the conclusion of the Battle of Normandy in late August and early September 1944. He commanded the 8th Panzer Division (which was formed on 18 October 1939 after conversion from the 3rd Light Division) until February 1941. He was decorated (on 3 June 1940) with the Knight’s Cross for the French campaign. Subsequently, Kuntzen served as a corps-level commander for an extended period: held the commands of LVII Army Corps (mot.) from 15 March 1941, then from 1 April 1942 XXII Army Corps and finally LXXXI Army Corps from 28 May 1942. Following the defeat of the Normandy campaign, Kuntzen was relieved of his duties, transferred to the *Führerreserve*, and retired on 31 December 1944.⁵² Kuntzen’s assistant in the command of the 3rd Light Division was Major Harald Freiherr von Elverfeldt, a young infantry officer (born February 5, 1900), who had only been promoted to fast weapons in August 1938⁵³. This capable and courageous commander demonstrated an excellent aptitude for service in the Operations Department in armored weapons, a position he assumed in February 1940 with the XV Army Corps (mot.). In November of that year, he proceeded to a similar role with the 3rd Panzer Group. On March 15, 1941, von Elverfeldt assumed the role of chief of staff of the LVI Army Corps (motorized, later LVI Panzer Corps). He retained this position until January 1943, after which he was appointed chief of staff of the 9th Army, a promotion that accompanied the new assignment. He was promoted to the rank of Major General on September 8, 1943. On November 1, 1943, he assumed the role of chief of staff of the 17th Army for a period of two weeks. Subsequently, he was reassigned to the *Führerreserve* and in February 1944, he was transferred to serve in a military school. On September 21, 1944, he was appointed commander of the 9th Panzer Division on the Western Front, assuming command of this tactical armored unit until his death on the battlefield

⁵¹ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299819, [Dienstlaufbahn Otto Heidkämper], p. 1, 3, 5; Keilig, *Die Generale...*, 132.

⁵² BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300089, [Dienstlaufbahn Adolf Kuntzen], p. 1, 3; Keilig, *Die Generale...*, 193.

⁵³ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/1211, Oberkommando des Heeres Az.21 c GZ (I), Nr. 1943/38, Berlin 2 VIII 1938 r., p. 26.

on March 6, 1945, during the battles for Cologne. For his service, he was awarded the Knight's Cross on December 9, 1944, and posthumously the Oak Leaves to the Knight's Cross on March 23, 1945⁵⁴.

The group portrait ends with the commanders and operational officers (chiefs of staff) of two motorized infantry divisions. The 13th Infantry Division (mot.) was commanded by Lieutenant General Paul Adolf Otto - a senior officer who had graduated from the *Kriegsakademie* in Berlin in 1914 - who became commander of this tactical unit before it was motorized (15 October 1935). After the Polish campaign, he was appointed Head of the German Military Mission in Slovakia (1 November 1939) and promoted to General of Infantry (1 December 1940). In May 1942 he became Commander of the IX Military District (*Wehrkreis*) and Commander of the IX Army Corps, and was retired a year later.⁵⁵ However, for his Operations Officer, Second Lieutenant Friedrich Fanghor, 18 years his junior, a distinguished career was in store, marked by a series of promotions, culminating in his appointment as Lieutenant General (Infantry General on March 16, 1945). Additionally, he was bestowed with the Knight's Cross on June 9, 1944. From the 13th Infantry Division (mot.) Fanghor moved to the Operations Division of the XXXXI Army Corps (motor) on February 5, 1940, and finally to the Chief of Staff of the LVII Army Corps (mot.) on February 1. From May 5, 1941, to July 15, 1942, he served as Chief of Staff of the 4th Panzer Army. He remained in this position until June 15, 1944. Subsequently, he was appointed to command the 122nd Infantry Division (from August 23, 1944) and then the I Army Corps (on February 21, 1945).⁵⁶ The commander of the 29th Infantry Division (mot.) was one of the more distinguished *Panzerwaffe* officers during the war. Lieutenant General Joachim Hermann August Lemelsen initially trained as an artillery officer, subsequently completing a course for General Staff officers in Sedan in 1917. Following the Polish campaign, he proceeded to ascend the ranks with remarkable rapidity. He assumed the role of Commander of the 5th Panzer Division on May 22, 1940, and subsequently served as Commander of the XXXXVII Army Corps (mot.) from November 25, 1940, until October 1943. From June 1942, he held the additional title of Commander of the XXXXVII Panzer Corps. Following a brief period of recuperation within the *Führerreserve*, as a general of armored weapons (from June 4, 1941) he assumed a provisional role of a commander of the 10th Army (November 4, 1943). In the final two years of the war, he led numerous operational units, including the 8th Army (as a provisional replacement, from March 5, 1944) and the 1st Army (as a provisional replacement, from May 10, 1944). He subsequently held the positions of commander of the 14th Army (from June 2, 1944), again the 10th Army (from October 24, 1944), and again the 14th Army (from February 15, 1945). He was bestowed the Knight's Cross on 27 July 1941 and subsequently awarded the Oak Leaves to the Knight's Cross on 7 September 1943.⁵⁷ It is beyond doubt that he was a member of the elite of the Wehrmacht and *Panzerwaffe*. During the Polish campaign in the capacity of Operations Officer in the 29th Infantry Division (mot.), served (from June 15, 1939⁵⁸) Major Gerhard Franz. He was promoted to the rank of

⁵⁴ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/2999607, [Dienstlaufbahn Harald Freiherr von Elverfeldt], p. 1, 2, 4a; W. Keilig, *Die Generale...*, s. 81.

⁵⁵ W. Keilig, *Die Generale...*, s. 250.

⁵⁶ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299625, [Dienstlaufbahn Friedrich Fangohr], p. 1, 2, 6, 6a.

⁵⁷ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/300120, [Dienstlaufbahn Joachim Lemelsen], p. 1, 2; Keilig, *Die Generale...*, 200.

⁵⁸ Transferred from the 5th Infantry Regiment, initially temporarily for two weeks, confirmed in the position on 1 July 1939 (see BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/1247, Oberkommando des Heeres Az.21 c PA/GZ

Major General (December 1, 1944) during the course of the war. Franz was a reliable staff officer whose career advanced without significant impediments (although he did encounter a potential disruption in the form of an incident that could have derailed his continued service⁵⁹). He held the position of chief of staff for: XXXV Army Corps (from December 23, 1941), XXXX Army Corps (mot.) (from May 10, 1942), *Deutsches Afrika Corps* (from December 7, 1942), and XXXXII Army Corps (from August 1, 1943). On September 1, 1944, he was appointed commander of the 256th Volksgrenadier Division, a post he retained until April 1945, when he was taken prisoner. He was awarded the Knight's Cross while still serving as Operations Officer in the 29. Infantry Division (mot.) during *Barbarossa* campaign (July 24, 1941).⁶⁰

The conclusions derived from the aforementioned prosopographic sketch irrefutably demonstrate that the overwhelming majority of officers occupying pivotal roles within the 10th Army (and its subordinate tactical and operational units) on September 1, 1939, attained the status of high-class specialists within the Wehrmacht following the conclusion of the Polish campaign. A visible manifestation of this process was the multiple promotions to higher ranks (practically all key officers attained general ranks, whereas Reichenau and Paulus became field marshals⁶¹), as well as the service positions attained (acting army/army group commanders or, analogously for Operations Officers, acting army/army group staff chiefs) and the highest combat decorations achieved. It is evident that at the outset of the war, the higher command and staff cadre of the 10th Army were merely theoretically well-prepared to direct military operations in the context of contemporary warfare practices. The majority of these officers had completed a course at the Berlin *Kriegsakademie*, had served in various command roles during the Great War, and later in the Reichswehr and Wehrmacht. In the case of the Operations positions within the tactical fast weapons associations, there was a preponderance of young (typically under 40 years of age) officers with the rank of major, sporadically lieutenant colonel *im Generalstab*. The Polish campaign served as a significant proving ground for these officers, who emerged from it with considerable experience. Therefore, we may conclude that apart from one case – that of Major General von Loeper, albeit in the context of his later career it is difficult to assess his case in a purely negative light – the higher command and staff cadre of the 10th Army passed the first war exam with flying colors. In terms of its personnel, the armored fist of Army Group “South” was well prepared for the *Angriffstage*.

(I) Gen St d H, Nr. 1220/39, Berlin 7 VI 1939 r., p. 8).

⁵⁹ He was a passionate hunter, but during a hunt on 31 January 1940, he inadvertently shot and killed Gerhard Koch, a rifleman from the 3rd Company, 71st Infantry Regiment (mot.) of the 29th Infantry Division (mot.). He was acquitted by the XXXXI Army Corps' (mot.) court martial (see *ibidem*, Feld-Urteil, In der Strafsache gegen den Major i. G. Gerhard Franz, Gericht Generalkommando XXXXI A.K., St. L. 30/41, K.H.Qu. 9 February 1941, p. 9 et seq.).

⁶⁰ BA-MA, Personnel Files, ref. PERS 6/299657, [Dienstlaufbahn Gerhard Franz], p. 1, 6; W. Keilig, *Die Generale...*, 94, 95.

⁶¹ The higher command and staff cadre in the army corps subordinate to the 10th Army were not subjected to analysis in this study. However, it should be noted that Maj. Gen. Otto Moritz Walther Model, who served as chief of staff of the IV Army Corps, was also promoted to the rank of field marshal during the war (March 30, 1944). In 1944, he was awarded the Knight's Cross with Oak Leaves, Swords, and Diamonds and became one of the most renowned (though arguably not the most gifted) officers of the Wehrmacht during World War II, see Robert Forczyk, *Walther Model* (Oxford: Osprey Publishing, 2011).

D. KOREŠ: DIE 10. ARMEE IN DER POLENKAMPAGNE 1939.
EIN KOLLEKTIVES PORTRÄT DER KOMMANDEURE UND STABSOFFIZIERE

Im Rahmen der Planungen für die Aggression gegen Polen (sog. Fall Weiss) im Jahr 1939 wies das deutsche Oberkommando des Heeres (OKH) der 10. Armee aus taktischer Sicht eine besonders wichtige Rolle zu. Das Ziel ihrer Aktivitäten war es, die polnische Verteidigung in der Tiefe zu durchbrechen und durch entschlossenes Vorgehen möglichst rasch die Weichsel nördlich und südlich von Warschau zu erreichen, wo die Verbindung mit der Heeresgruppe Nord vorgesehen war. Das Armeekommando 10 wurde am 26. August 1939 in Leipzig eingerichtet. Zum Oberbefehlshaber wurde der General der Artillerie Walter von Reichenau ernannt, die Funktion des Chefs des Stabes übernahm Generalmajor Friedrich von Paulus. Der Autor dieser Studie konzentriert sich ad hoc auf die Darstellung kurzer biografischer Porträts der Kommandeure und Stabsoffiziere der deutschen 10. Armee, mit einem Schwerpunkt auf ihrer Karriereentwicklung vor und nach der sogenannten Polenkampagne. Es handelt es sich um Offiziere höherer Einheiten, die dem erwähnten Verband ab der Ebene Division unterstellt waren. Für die Darstellung dieser Erkenntnisse nutzte der Autor vor allem die Ergebnisse seiner umfangreichen Recherchen in deutschen Militärarchiven. Die vorliegende Studie stellt gleichzeitig eine Einleitung zu einem weiteren geplanten wissenschaftlichen Beitrag des Autors dar, der thematisch die ersten, entscheidenden Kämpfe der 10. Armee an der Weichsel behandeln wird.

D. KOREŠ: 10. ARMÁDA V POĽSKEJ KAMPANI V ROKU 1939.
KOLEKTÍVNY PORTRÉT VELITEĽOV A ŠTÁBNÝCH DÔSTOJNÍKOV

Nemecké veliteľstvo pozemných síl (OKH) v plánovaní agresie voči Poľsku (tzv. Fall Weiss) v roku 1939 určilo z taktického hľadiska dôležitú úlohu 10. armáde. Cieľom jej aktivít bolo prelomiť poľskú obranu do hĺbky a srdnatým postupom pokiaľ možno čo najskôr dosiahnuť riekou Vislu v priestore severne a južne od Varšavy, kde bol naplánované spojenie so skupinou armád „Sever“ (Heeresgruppe Nord). Veliteľstvo 10. armády bol zriadené 26. augusta 1939 v Lipsku. Za jej veliteľa bol menovaný generál delostrelectva Walter von Reichenau, funkciu náčelníka štábu prevzal generálmajor Friedrich von Paulus. Autor sa v uvedenej štúdii ad hoc zamerail na prezentáciu stručných biografických portrétov veliteľov a štábnych dôstojníkov nemeckej 10. armády s dôrazom na ich kariérny rast pred tzv. poľskou kampaňou a po nej. Ide o dôstojníkov vyšších jednotiek podliehajúcich uvedenému zväzku počínajúc stupňom divízia. Pri prezentácii týchto poznatkov autor využil predovšetkým výsledky svojho rozsiahleho výskumu v nemeckých vojenských archívoch. Uvedená štúdia zároveň predstavuje intro k ďalšiemu plánovanému vedeckému príspevku autora, ktorý bude tematicky pokrývať úvodné, rozhodujúce boje 10. armády na Visle.

List of references and literature

Primary sources

Archives and Archives sources

- Bundes-Militärarchiv in Freiburg im Breisgau

Personnel Files:

ref. PERS 6/13, [Dienstlaufbahn Walter von Reichenau]

ref. PERS 6/300064, [Dienstlaufbahn Alfred Kretschmer]

ref. PERS 6/299542, [Dienstlaufbahn Otto Deindel]

ref. PERS 6/1171, [Dienstlaufbahn Otto Deindel]

ref. PERS 6/300578, [Dienstlaufbahn Josef Russwurm]

ref. PERS 6/300232, [Dienstlaufbahn Eduard Metz]

ref. PERS 6/755, [Dienstlaufbahn Eduard Metz]

ref. PERS 6/301339, [Dienstlaufbahn Gustava von Wietersheima]

ref. PERS 6/106, [Dienstlaufbahn Friedrich-Wilhelm von Chappuis]

ref. PERS 6/38, [Dienstlaufbahn Hermann Hoth]

ref. PERS 6/299909, [Dienstlaufbahn Hermann Hoth]

ref. PERS 6/881, [Dienstlaufbahn Theodor von Sponeck]

ref. PERS 6/300686, [Dienstlaufbahn Theodor von Sponeck]

ref. PERS 6/299820, [Dienstlaufbahn Ferdinand Heim]

ref. PERS 6/614, [Dienstlaufbahn Ferdinand Heim]

ref. PERS 6/299376, [Dienstlaufbahn W. Chales de Beaulieu]

ref. PERS 6/493, [Dienstlaufbahn W. Chales de Beaulieu]

ref. PERS 6/301301, [Dienstlaufbahn Walter Wenck]

ref. PERS 6/391, [Dienstlaufbahn Walter Wenck]

ref. PERS 6/50, [Dienstlaufbahn Georg Hans Reinhardt]

ref. PERS 6/300780, [Dienstlaufbahn Wolf Dietrich von Schleinitz]

ref. PERS 6/720, [Dienstlaufbahn Friedrich von Loeper]

ref. PERS 6/300149, [Dienstlaufbahn Friedrich von Loeper]

ref. PERS 6/360, [Dienstlaufbahn Georg Stumme]

ref. PERS 6/299819, [Dienstlaufbahn Otto Heidkämper]

ref. PERS 6/300089, [Dienstlaufbahn Adolf Kuntzen]

ref. PERS 6/1211, [Dienstlaufbahn Harald Freiherr von Elverfeldt]

ref. PERS 6/2999607, [Dienstlaufbahn Harald Freiherr von Elverfeldt]

ref. PERS 6/299625, [Dienstlaufbahn Friedrich Fangohr]

ref. PERS 6/300120, [Dienstlaufbahn Joachim Lemelsen]

ref. PERS 6/1247, [Dienstlaufbahn Gerhard Franz]

ref. PERS 6/299657, [Dienstlaufbahn Gerhard Franz]

OKH-General Stab, ref. RH 4/223

OKH-Army Group „South”, ref. RH 19-1/16

10. Army, ref. RH 20-10/16

- Central Archive of the Ministry of Defence of the Russian Federation in Podolsk

f. 500, o. 12459, d. 4

Source editions and Published editions

STAHL Friedrich, *Heereseinteilung 1939. Gliederung, Standorte und Kommandeure sämtlicher Einheiten des Friedensheeres am 3.1.1939 und die Kriegsgliederung vom 1.9.1939*. Eggolsheim: Edition Dörfner im Nebel Verlag GmbH, nd, 210 s. ISBN 978-3790901146.

Secondary sources

Monographs

ABSOLON, Rudolf, *Die Wehrmacht im Dritten Reich*. Bd. 4. 5. Februar 1938 bis 31. August 1939. Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1979, 412 s., ISBN 978-3764617387.

Armored Bears. The German 3rd Panzer Division in World War II. Vol. 2. Mechanicsburg: Stackpole Books, 2013, 330 s., ISBN 978-0-8117-1171-5.

BRADLEY, Dermot, *Walther Wenck, General der Panzertruppe. Soldatenschicksale des 20. Jahrhunderts als Geschichtsquelle*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1982, 485 s., ISBN 978-3764811778.

CHALES DE BEAULIEU, Walter, *General Erich Hoepner. A Military Biography*. Havertown-Oxford: Casemate Publishers, 2021, 264 s., ISBN 978-1612009766.

DIEDRICH, Torsten, *Paulus. Trauma Stalingradu*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2009, 568 s., ISBN 978-3506764034.

FORCZYK, Robert, *Walther Model*. Oxford: Osprey Publishing, 2011, 64 s. ISBN 978-1849083577.

GELLERMANN, Günther W., *Die Armee Wenck – Hitlers letzte Hoffnung. Aufstellung, Einsatz und Ende der 12. deutschen Armee im Frühjahr 1945*. Koblenz: Bernard&Graefe Verlag, 1990, 215 s., ISBN 978- 3763758708.

HACKL, Othmar – MESSERSCHMIDT Manfred, *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648–1939*. Bd 7. *Wehrmacht und Nationalsozialismus 1933–1939*. München: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1978, 623 s. ISBN 978-3763703081.

HEUER, Gerd F., *Die Generalobersten des Heeres. Inhaber höchster deutscher Kommandostellen 1933–1945*. Verlag Arthur Moewig, Rastatt 1988, 224 s., ISBN 978-3811810495.

JENTZ, Thomas, *Panzertruppen. The Complet Guide to the Creation & Combat Employment of Germany's Tank Force 1933–1942*. Vol. 1. Atglen: Schiffer Military History, 1996, 288 s., ISBN 978-0887409158.

KEILIG, Wolf, *Die Generale des Heeres und die Sanitätsoffiziere im Generalsrang*. Friedberg: Podzun Pallas Verlag, 1983, 429 s., ISBN 978-3790902020.

MITCHAM, Samuel W. Jr. – MUELLER, Gene, *Hitler's Commanders. Officers of the Wehrmacht, the Luftwaffe, the Kriegsmarine, and the Waffen-SS*. Lanham–Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 2012, 368 s., ISBN 978-1-4422-1154-4.

MÜLLER-HILEBRANDT Burkhardt, *Das Heer 1933-1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. Bd. 1. *Das Heer bis zum Kriegbegin*. Darmstadt: E.S. Mittler&Sohn Verlag, 1954, 187 s.

PAILLOLE, Paul, *The Spy in Hitler's Inner Circle. Hans-Thilo Schmidt and the Intelligence Network that Decoded Enigma*. Havertown-Oxford: Casemate Publishers, 2016, 304 s., ISBN 978-1612003719.

PAUL, Wolfgang, *Brennpunkte. Die Geschichte der 6. Panzerdivision (1. leichte) 1937–1945*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1993, 560 s., ISBN 3-7648-1291-5.

PÖHLMANN, Magnus, *Der Panzer und die Mechanisierung des Krieges. Eine deutsche Geschichte 1890 bis 1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016, 616 s., ISBN 978-3506783554.

SCHADEWITZ, Michael, *Panzerregiment 11, Panzerabteilung 65 und Panzerersatz- und Ausbildungsabteilung 11, Von Blitzsieg zu Blitzsieg – Oktober 1937 bis September 1941*. Vol. 1. Würzburg: Flechsig Verlag, 2013, 444 s., ISBN 978-3-8035-0027-4.

STAHEL, David, *Hitler's Panzer Generals. Guderian, Hoepner, Reinhardt and Schmidt Unguarded*. Cambridge: University Press, 2023, 336 s., ISBN 978-1009282819.

STUMPF, Reinhard, *Die Wehrmacht-Elite. Rang- und Herkunftsstruktur der deutschen Generale und Admirale 1933–1945*. Boppard am Rhein: Harald Boldt Verlag, 1982, 399 s., ISBN 3-7646-1815-9.

TAYLOR, Telford, *Sword and Swastika. Generals and Nazis in the Third Reich*. Chicago: Quadrangle Books, 1952, 431 s.

TESSIN, Georg, *Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1974, 468 s. ISBN 978-3764810009.

TESSIN, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. Bd. 3. *Landstreitkräfte 6–14*. Frankfurt am Main: E.S. Mittler&Sohn, 1965, 316 s.

WEISSE, Günther K., *Geheime Nachrichtendienste und Funkaufklärung im Zweiten Weltkrieg. Deutsche und alliierte Agenten-funkdienste in Europa 1939–1945*. Graz: Ares Verlag, 2009, 511 s., ISBN 978-3-902475-64-0.

WESTWOOD, David, *The German Army 1939–1945. Organization and Personnel. OKW, OKH, Army Groups, Armies, Corps Including Orders of Battle, Officer appointments, Locations and Engagements*. Smalldale: Military Library Research Service, 2004, 414 s.

Articles in Journals, Chapters in Monographs

BOLL, Bernd, Generalfeldmarschall Walter von Reichenau. In UEBERSCHÄR, Gerd R. (eds.). *Hitlers militärische Elite. 68 Lebensläufe*. Darmstadt: Der Theiss Verlag, 2015, s. 195 – 202, ISBN 978-3-8062-3038-3.

KOREŚ, Daniel, Niemieckie planowanie operacyjne do wojny z Polską 1938–1939 ze szczególnym uwzględnieniem roli Śląska oraz tzw. luki częstochowskiej / German Operational Planning for the War with Poland (1938-39) with Particular Emphasis for the Role of Silesia and the so-called Częstochowa Gap. In *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2024, no. 3, s. 87 – 125, ISSN: 1640-6281.

About the author

Dr. hab. Daniel Koreś

Branch Historical Research Department

Institute of National Remembrance (IPN) in Wrocław

Jana Długosza 48, 51-162 Wrocław, Poland

e-mail: dkores77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2766-845X>

CESTA Z NEBEZPEČENSTVA DO NEZNÁMA.

TRANSPORT SKUPINY POMOCNÝCH SÍL ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE Z VÝCHODNÉHO FRONTU NA SLOVENSKO V ZÁVERE ROKA 1943¹

MARÍNA ZAVACKÁ

ZAVACKÁ, M.: Journey from Danger to the Unknown. Transport of a group of auxiliary forces of the Security Division from the Eastern Front to Slovakia towards the end of 1943. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 49-72, Bratislava.

The study traces the journey of a largely forgotten group of civilian female employees of the Security Division from Minsk, through Italy, to Slovakia in late 1943. Based on police testimonies, it reconstructs the group's personnel composition and social background. It examines decisions about their further placement in Slovakia, which included deployment in production or detention in an internment camp. It also follows the efforts of their acquaintances, friends and former employers to secure their release. In one specific case, it identifies a member of the group among the victims of Nazi terror after the suppression of the Uprising.

Keywords: Security Division, Eastern Front, civilian women, transport, Slovakia, memory

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.3>

Ráno 30. decembra 1943 hlásil žandár z Devínskej Novej Vsi na Ústredňu štátnej bezpečnosti (ÚŠB)², že slovenskú štátnu hranicu prekročila skupina cudzincov, konkrétne šesťnásť mladých žien a traja neploletí chlapci. V skutočnosti bolo cestujúcich osôb o dve viac, pretože jedna zo žien mala so sebou dve menšie deti. Doviezli sa vojenským transportom z Talianska, no pochádzali z rôznych miest okupovanej Ukrajiny, Bieloruska a Poľska. Podľa pokynu, čo žandárska stanica dostala pred ich príjazdom, poslali skupinu s ozbrojeným sprievodom do Bratislavy na Ministerstvo národnej obrany (MNO). Ako sa na Slovensku ocitli a čo sa s nimi stalo potom?

Časť odpovedí nám ponúka súbor zápisníc vstupných výsluchov, ktoré s nimi krátko po príchode viedli pracovníci ÚŠB. Tieto dokumenty sú zaujímavé z viacerých dôvodov. Ku každej z osôb poskytujú základné životopisné údaje a jej verziu príbehu, ako sa ocitla na Slovensku. Všetci sa iste snažili formulovať svoje výpovede s ohľadom na to, komu boli určené, teda pre rôzne úrady a najmä bezpečnostné zložky. Cítiť z nich snahu vytvoriť o sebe čo najvyhovujúcejší obraz a pritom nepoškodiť tým, čo im pomohli na ceste.³ Napriek tomu, že odpovedali na predložený súbor rovnakých otázok, ich odpovede v mnohom variujú. Ženy pochádzali z rôznych sociálnych vrstiev, mali rôzne vzdelanie, osobnú minulosť aj očakávania. Najviac zhôd vidno v motivácii vydať sa na ďalekú cestu s neistým výsledkom. V každom z rozprávání sa však vyskytuje odkaz na nejaký druh kontaktu so slovenskými vojakmi na východnom fronte.

¹ Štúdia je výsledkom projektu APVV-20-0526, *Politická socializácia na území Slovenska v rokoch 1848 – 1993*, Historický ústav SAV.

² Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), fond 209 Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej f. 209), škatuľa (ďalej šk.) č. 724, archívna jednotka (ďalej a. j.) č. 11.

³ VRZGULA, Monika. *Nevyrozmávané susedské histórie*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2016, s. 29.

Kontakty

Téma vzťahov vojakov slovenskej armády s miestnymi ženami v lokalitách jej zahraničného pôsobenia nepatrila dosiaľ v slovenskej historiografii k prioritám cieľného výskumu. Nemožno však ani povedať, že by bola úplne neznáma alebo obchádzaná. Výstižným príkladom je syntetická práca Pavla Mičianika, ktorá sa témy dotýka na viacerých miestach, zväčša v širšom kontexte postojov vojakov k civilnému obyvateľstvu, stavu morálky mužstva a stykov vojakov s partizánmi.⁴ Opiera sa pritom o dobové dokumenty úradnej povahy aj o rad publikovaných i nepublikovaných pamätí slovenských účastníkov ťaženia na východ. Napriek občasnému výskytu interpretácií s citelňou mierou zaujatosti či naivity⁵ dáva k dispozícii na ďalšiu analýzu reprezentatívnu sumu primárnych údajov najmä z dôkladne vyťaženej fondy Zaisťovacej divízie v správe Vojenského historického archívu. Na účely tejto štúdie autorka nepovažovala za nutné túto časť bádania replikovať a sústredila sa na dáta z proveniencie Ústrednej štátnej bezpečnosti.

Kontakty vojakov s miestnymi obyvateľkami sú tu zachytené v širokom spektre situácií. Jednou z prvých uvedených bolo angažovanie slovenského podplukovníka pri záchrane dvojice mladých dievčat pred deportáciou na práce do Nemecka, kam sa ich údajne z pomsty snažil poslať odmietnutý domáci nápadník.⁶ Ženy figurujú medzi obeťami v prípadoch brutálneho teroru voči civilnému obyvateľstvu zo strany okupačných jednotiek aj v správach o jeho vyšetrowaní. Ak medzi zabitými civilistami boli ženy a tiež deti, zväčšoval sa tento fakt ako silný argument o nemorálnosti, teda aj neprípustnosti takéhoto konania.⁷ Okrem toho bývali ženské postavy frekventovaným objektom individuálnych veteránskych spomienok, opisujúcich momenty nezištnej pomoci zo strany vojakov náhodným miestnym obyvateľom, najčastejšie matkám s deťmi. Okupačným vojakom dávali takéto príbehy možnosť vidieť samých seba v roli dobrodincov, teda kladných postáv, a to aj napriek rozporuplnému vnímaniu vlastnej účasti na ťažení.

Vo výpovediach pamätníkov citovaných Mičianikom sa opakovane vyskytujú svedectvá o rozšírenej ženskej prostitúcii motivovanej chudobou, resp. hladom. Zjavný je z nich aj relatívne tolerantný postoj mnohých nadriadených k nezriadenému pohlavnému životu mužstva, najmä pokiaľ bol udržiavaný v skrytosti. Sociálno-kritické črty si možno všimnúť v rozprávaniach vojakov o prípadoch zhýralého správania vyšších predstavených. To vzbudzovalo u mužstva averziu nielen pre neskrývané mravné poklesky (zvlášť u tých z dôstojníkov, ktorí si otvorene vydržovali viac ako jednu milenku, alebo sa vedelo, že majú doma manželky), ale aj z dôvodu priamych materiálnych dôsledkov pre mužstvo. Rozmarný život tohto typu totiž sprevádzalo plytvanie pohonnými hmotami na súkromné automobilové výlety (ba dokonca aj súkromné lety), rozkrádanie potravinových zásob vo veľkom,

⁴ MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) II., Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2008. (najmä podkapitoly 2.4, 8.3, 8.3); MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2009 (najmä podkapitoly 10.3, 10.5); MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) IV., I. pešia divízia, Slovenský vojak*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2012 (najmä podkapitoly 2.4, 4.2, 7.1).

⁵ BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 6 – 7, 380 – 381; SCHVARC, Michal. Krvavé stopy na východe. K zločinom slovenských vojakov okupovanom Sovietskom zväze. In: ROGUEOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava : HÚ SAV – VEDA, 2028, s. 275 – 293.

⁶ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 58.

⁷ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 120.

vynucovanie služieb u podriadených atď.⁸ Spúšťačom nastolovania poriadku bývalo – popri neutajiteľných excesoch, ktoré začali prerastať do verejných škandálov – najmä ohrozenie bojaschopnosti spôsobené šírením pohlavných chorôb.⁹

K intenzívnym kontaktom okupačnej armády s miestnymi obyvateľkami, rýchlo nadobúdajúcim charakter každodennej prevádzkovej rutiny, dochádzalo pri zabezpečovaní nebojových pomocných činností. Miestne sily sa najmäli na práce v kuchyni, v prácovniach a dezinfekčných kúpeľoch, vo výstrojnom sklade, v nemocnici a podobne. V obdobiach, keď zostali vojenské jednotky dlhší čas dislokované na jednom mieste, sa popri krátkodobých vzťahoch začínali rozvíjať aj tie dlhodobejšie, dôvernejšie, a to v súkromnej i profesijnej oblasti. V súkromnej sa to prejavovalo intenzívnejšími snahami vojakov formalizovať spolužitie s miestnymi dievčatami manželstvom, dostať ich na Slovensko a umožniť im nadobudnúť manželvo občianstvo.¹⁰ V profesijnej oblasti – čo sa týkalo najmä zamestnancov poľnej nemocnice – silnel záujem udržať si osvedčené a dobre zapracované sily aj po presune jednotiek do nových miest pôsobenia.¹¹

Pri realizovaní týchto snáh sa využívalo viacero argumentov a apelov morálnej povahy, ktoré variovali podľa aktuálneho adresáta. Zamestnávanie dievčat a ich „pribalenie“ pri presune na nové pôsobiská sa zdôvodňovalo ich ochranou pred deportáciou Nemcami na nútené práce do Nemecka, ako aj ich ochranou pred postupujúcou sovietskou armádou. Podľa okolností sa pripomínalo, že ak by ostali na mieste, partizáni by ich mohli zlikvidovať pre kolaboráciu s okupantmi, a nacisti zase za možnú špionáž a spoluprácu s miestnym odbojovým hnutím. Pri žiadosti o povolenie sobáša s dievčatami z okupovaných území sa dalo argumentovať odkazmi na proklamovanú kresťanskú podstatu ľudského štátu, úctu k sviatosti manželskej a podporu výchovy detí v kompletných rodinách.

Napriek citovaným publikáciami však nemožno ani dnes povedať, že by išlo o všeobecne známe informácie. Tristnú situáciu ilustruje napríklad nedávna publikácia Tomáša Huďu o pôsobení katolíckych vojenských duchovných na východnom fronte, spracovaná na základe riadne obhájenej dizertačnej práce. Autor tu cituje viacero rozkazov upravujúcich uzatváranie manželstiev vojakov so ženami z okupovaných území, resp. zabraňujúcich pokusom o ne,¹² ako aj prakticky znemožňujúcich sťahovanie týchto žien na Slovensko.¹³ Podľa jeho dedukcie „*nevieme s určitosťou povedať, či sa niektorým vojakom podarilo dostať na Slovensko cudziu štátnu príslušníčku za účelom sobáša*“ a „*pravdepodobnosť takého činu*“ hodnotí ako „*minimálnu*“, ¹⁴ keďže mu „*nie sú známe*“ prípady, „*kedy si niektorý vojak priviedol na Slovensko nejaké dievča*“. ¹⁵ Ponecháva bez povšimnutia, že sám fakt vydávania zákazových noriem s vysokou pravdepodobnosťou indikoval opakovaný

⁸ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 121 – 123, a i., *Slovenská armáda...III.*, 2009, s. 390.

⁹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 125.

¹⁰ HUĎA, Tomáš. *Katolícki vojenský duchovní na východnom fronte v rokoch 1941 – 1945*. Turany: Vydavateľstvo P+M, 2022, s. 83.

¹¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 43, Zápisnica spísaná s Nadňou Korničukovou (Kornejčukovou) 5. 1. 1944 v kancelárii Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave.

¹² HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 86.

¹³ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 83. Vyžadoval sa súbežný súhlas na pricestovanie od orgánov Ministerstva vnútra a Ministerstva národnej obrany, ďalej MNO povolenie pre civilnú osobu cestovať vojenskými transportami a povolenie „tamojších úradov k vysťahovaniu“, teda súhlas od nemeckej okupačnej správy).

¹⁴ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 86.

¹⁵ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 84.

výskyt neželaného javu, keďže bez neho by nevznikala potreba ho potierať. Neinformovaný predpoklad zjavne neopravili ani recenzenti, hoci na narušenie uvedenej predstavy stačia už – vo veteránskych kruhoch notoricky tradované – legendy o opernej speváčke Lýdii Bovtušenkovej.¹⁶ Táto umelkyňa z Dnipra (Dnepropetrovska) najprv istý čas pôsobila pri Rozhlasovej skupine Slovenskej armády na východe. Jej novým kolegom a priaznivcom sa pred postupujúcim sovietskym frontom podarilo pre ňu vybaviť vstupné povolenia a transport na Slovensko, ako aj ubytovanie a angažmán v nitrianskom Ľudovom divadle. Príbeh Bovtušenkovej, pochopiteľne, poskytol niejednému zo slovenských vojakov príklad a motiváciu na podobný pokus.¹⁷

V radoch vojakov bývalo typickým akceleračným žiadosť o povolenie sobáša a úsilia dopraviť miestne dievčatá na Slovensko očakávanie spoločného dieťaťa.¹⁸ Podľa dodatočných verzií pamätníkov sa vyskytli aj koordinované pokusy slovenských vojakov využiť povolenie na sobáš len ako krytie, motivované úmyslom ochrániť spriatelene alebo zamestnané mladé ženy. Napríklad podľa Mičianikom citovaného svedectva vojaka Tomáša Dobrovodského podpísalo takýto dokument na podnet veliteľa batérie delostreleckého pluku 31 v lete 1942 viac než tucet vojakov, a to kvôli dievčatám bezprostredne ohrozeným transportom do Nemecka. Pri nedostatku slobodných sa k „záchrannej akcii“ pridali aj vojaci už ženatí (pamätník tvrdil, že o vlastnom zapojení do tejto papierovej „bigamie“ informoval aj svoju zákonnú manželku)¹⁹.

Na ceste do neznáma

Topografia, chronológia a typológia imigračných ciest civilistiek spolupracujúcich alebo inak sa kontaktujúcich so slovenskou armádou na východnom fronte čaká ešte na spracovanie a môže tak priniesť nejedno prekvapenie. Napríklad z výpovede sovietskej občianky Ľudmily Belošickej,²⁰ ktorá opustila okupované územie Sovietskeho zväzu s vojenským transportom Zaisťovacej divízie, vyplýva, že pre slovenskú armádu začala pracovať ešte roku 1941 ako ošetrovateľka v provizórnej nemocnici v Žytomyre, a potom pod patronážou lekárov vojenskej zdravotnej služby pokračovala cez Ovruch a Minsk. Ďalej sa dostala – podľa zápisnice „v septembri 1942“, čo je zrejmy preklep a má byť 1943 – podľa svojho tvrdenia „cez bývalé Poľsko a Nemecko“ až do Talianska. Odtiaľ išla na Slovensko vďaka známosti s desiatnikom prezenčnej služby, ktorý ju „ako svoju snúbenicu“ poslal k svojim rodičom do Zvolena údajne už v októbri 1943. Vzťah s vojakom sa však rozpadol a nesadla si ani s potenciálnymi svokrovcami, takže viac využívala kontakty v ruskej emigrantskej komunite a odsťahovala sa do Bardejova. V čase spisovania výpovede v lete 1944 uvádzala, že okrem tých dievčat, s ktorými prišla do kontaktu počas talianskej anabázy, poznala aj jednu mladú

¹⁶ AÚPN, f. 209, šk. 705, a. j. 8/2, Lýdia Jefimovna Bovtušenková.

¹⁷ MIČIANIK, *Slovenská armáda...III.*, 2009, s. 931. Možno tiež považovať za príznačné pre súdobý záujem o sociálne dejiny vojenstva, že tu autor opiera svoje údaje o článok zo *Slovenky* (VALO, Peter. Záhadná Mata Hari. In: *Slovenka*, 2004, č. 36, s. 56 – 57) a nemal ešte k dispozícii žiadne relevantnejšie spracovanie, hoci Belošickej spis sa vo fonde ÚŠB zachoval.

¹⁸ Pre budúci výskum súčasného diskurzu bude snáď zaujímavé, že odrazovanie vojakov od sobášov a sťahovania už tehotných snúbeniek na Slovensko zo strany vojenských duchovných sa ešte roku 2020 prezentovalo ako osvetová činnosť prospešná „mravnej kondícii vojenských jednotiek“. HUĐA, *Katolícki vojenski duchovní...*, s. 86.

¹⁹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...IV.*, s. 381.

²⁰ AÚPN, f. 209, šk. 630, a. j. 86, Ľudmila Belošická (*15. 10. 1924, Žytomyr, nár. ruská, pravosl.). Výpoveď z 20. 6. 1944.

ženu žijúcu v Prešove, pochádzajúcu z Dnipro, ktorú si podľa jej informácií ako svoju manželku z východného frontu priviezol stotník Kučera, dokonca aj s jej rodičmi. V Mičianikovej syntéze sa uvádza aj príchod Valentíny Radačukovej s transportom ranených cez Prešov 23. mája 1943, sestier Viery a Márie Babických 6. novembra 1943 s transportom zrušenej 2. pešej divízie cez Čadcu či ďalších žien.²¹

Lucii Milevskej, ktorá prišla na Slovensko ako členka už spomínanej šestnásťčlennej skupiny žien koncom decembra 1943 aj s dvoma deťmi (sedemročným Boleslavom z prvého manželstva a štvormesačným Štefanom, synom slovenského vojaka),²² zrejme uľahčila rozhodovanie o ceste i skutočnosť, že už mala vo Zvolene svoju sestru Janinu. Tá tiež imigrovala za asistencie svojho manžela, slovenského vojaka Pavla Hrončáka.²³ Podľa informácie, ktorú po predvolaní na ÚŠB podala nastávajúca Luciina svokra Anna Vancová²⁴ žijúca v Prešove, Luciu krátko po príchode skupiny na Slovensko oddelili od ostatných žien a aj s deťmi previezli do starostlivosti Štátneho detského domova v Púchove.²⁵ Tam po ňu prišiel švagor a odprevadil ich všetkých k budúcim svokrovcam. V prosebnom liste úradom, ktorým Vancová – žena, čo sa po ovdovení druhý raz vydala – potvrdzovala ochotu živiť nádejnú nevestu a jej potomstvo počas synovej neprítomnosti, je dojemná zmienka o tom, že sama vie „ako matka, ako je to ťažké pre matku žiť s tak malým dieťaťom v cudzine“. Zaväzovala sa starať sa o ňu a o dieťa svojho syna „tak, že vôbec nepríde na ťarchu štátu“. Argumentovala, že vzhľadom na svoju profesiu táto „ako ošetrovatelka sama sa chráni proti všetkým chorobám“, a preto sa nádejala, že „v karanténe nebudú jej robiť ťažkosti“. Apelovala pritom na ministerstvo obrany aj tým, že v prípade jej syna išlo o žiadosť v prospech „frontového vojaka, ktorý sa k ďalšej službe vojnovnej prihlásil dobrovoľne“.²⁶

Už z uvedených ukážok je zreteľná dôležitá zvláštna črta svedectiev podobného typu: o vzájomných vzťahoch slovenských vojakov so ženami na východnom fronte síce máme nemálo informácií, no vychádzajú takmer výlučne zo svedectiev vojakov.²⁷ Ich zdrojom sú buď dokumenty k úradným vyšetrovaniam, s predpokladom silnej autocenzúry, alebo spomienkové výpovede, ktoré veteráni formulovali dávno po návrate s ohľadom na svojich potomkov s inými ženami, prípadne aj na aktuálny politický režim.²⁸ Navyše, ženské postavy spomínané v takýchto pamätiach sú málokedy identifikované biografickými údajmi. Figurujú ako bezmenné aktérky, prinajlepšom rozlišované len menami, bez priezvisk. Ba aj keď sa priezvisko vyskytne, identifikácia je často opäť sťažená rôznymi formami jeho prepisu, prevzatím manželovho priezviska po sobáší, prípadne druhým sobášom. Obzvlášť v prípade nemocničného personálu mávala silný anonymizačný efekt aj biela rovnošata vrátane vlasov dôsledne prekrytých bielou plátennou šatkou a obvyklé generické oslovenie „sestra“.

²¹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...IV.*, 391 a i.

²² AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 39, Zápisnica spísaná s Luciou Milevskou 5. 1. 1944 v kancelárii Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave.

²³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9, Hlásenie ÚŠB z Prešova do Bratislavy zo dňa 14. 1. 1944.

²⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 16, Žiadosť Anny Vancovej, matky Štefana Vargu, 2. 1. 1944, o povolenie pobytu pre Luciu Milevskú.

²⁵ A ÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Štátny detský domov Bratislava, t. č. v Púchove, Potvrdenie o prijatí Lucie Milevskej a jej dvoch detí, Borisa a Štefana, 9. 1. 1944.

²⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 16, Žiadosť Anny Vancovej, 2. 1. 1944.

²⁷ ALEXIJEVIČOVÁ, Svetlana. *Vojna nemá ženskú tvár*. Bratislava : Pravda 1990; MERRIDALE, Catherine. *Ivan's war: life and death in the Red Army, 1939 – 1945*. London : Faber and Faber, 2006, s. 276.

²⁸ VRZGULA, Monika. The Oral History Interview – a relationship of space and trust. In: *Slovenský národopis*, 2019, roč. 67, č. 4, s. 430 – 440.

Cudzinky a cudzinci z transportu, čo prišiel na Slovensko koncom decembra 1943, diktovali bezpečnostným orgánom počas vstupných výsluchov svoje biografické údaje a krátke životopisy. Z hierarchie odpovedí na pevný súbor otázok bolo zjavné, ktoré oblasti ich súkromného aj verejného života považovali bezpečnostné orgány za podstatné. Uvedené údaje z osobnej aj rodinnej minulosti pritom dokladali pomerne vysokú mieru rôznorodosti v ich sociálnom pozadí, vzdelaní, životných skúsenostiach či ambíciách.

Prístup, akým s touto skupinou úrady po príchode zaobchádzali, môže zasa slúžiť ako ukážka dobových úradných postupov v prípade nečakanej administratívnej komplikácie. Potvrďuje sa tu dôležitosť osobnej angažovanosti jednotlivcov v kritických situáciách a zrejme je tiež kolísavá miera súladu medzi oficiálnou propagandou a praxou. Prichádzie ženy a chlapcov bolo totiž možné vykresľovať viacerými spôsobmi – ako skupinu pútnikov hľadajúcich prístrešie, podozrivé cudzinky a možné špiónky, pomocnice slovenského vojska v ťažkom prostredí, pokleslé „prespanky“ aj vianočné Márie v očakávaní nového života. Každý prístup dokázal ovplyvniť reakcie, s akými sa u verejnosti stretávali.

Prvý dochovaný dokument v hlavnej spisovej zložke ÚŠB s materiálmi k uvedenej skupine je datovaný 16. decembra 1943. Ministerstvo národnej obrany ním vopred oznamovalo bezpečnostným orgánom, že „z Ruska pri transportovaní vlastných jednotiek do Talianska bol prevezený aj určitý počet ruských žien, ktoré budú postupne dovezené transportami na Slovensko.“²⁹ Dôvodilo, že „ich odoslanie nazad do Ruska“ je aktuálne „neprevediteľné“, pretože ich bydliská už obsadili sovietske vojská. O najbližšej budúcnosti žien a detí rozhodol minister národnej obrany, podľa ktorého „musia byť odoslané do pracovného tábora v Ústí nad Oravou, kde budú až do skončenia vojny zaistené a podľa okolností zamestnané“. Túto informáciu mali dostať na vedomie všetci spravodajskí dôstojníci, Ústredňa štátnej bezpečnosti, Hlavné veliteľstvo železníc a vedenie uvedeného pracovného tábora. Ešte radikálnejšie formulácie boli v prípise, čo adresoval Ústredni štátnej bezpečnosti 5. januára 1944 Generálny sekretariát Najvyššej rady obrany štátu. Podľa jeho znenia „Najvyššia rada obrany štátu rozhodla dňa 3. 12. 1943, aby ruské štátne príslušnice, nachádzajúce sa u jednotiek slovenského vojska v Taliansku, boli prevezené do koncentračného tábora v Ústí na Orave a tam izolované.“³⁰ Vzhľadom na skutočnosť, že v tejto inštitúcii bola predtým dočasne internovaná aj už spomínaná L. Bovtušenkova,³¹ možno predpokladať, že tento postup sa vo vedení MNO ujal ako štandardný aj v prípade ukrajinských žien, prichádzajúcich vojenskými transportmi. Uvedený tábor zriadili na jeseň 1943 ako Pracovný útvar, kam sa mali posielat' primárne utečenci z Ukrajiny, aby sa podieľali na stavbe Oravskej priehrady. Túto funkciu plnil do polovice februára 1944, keď na nemeckú žiadosť dali jeho zaradcov k dispozícii Ríši.³²

Zo dňa 28. decembra 1943 pochádza úradný záznam telefonogramu zo spravodajského oddelenia Ministerstva národnej obrany pre pohraničné orgány v Devínskej Novej Vsi o očakávanom príchode „pravdepodobne vojenským transportom“ šestnástich dievčat. Všetky mali zadržať a potom malo byť „pokračované s nimi podľa tunajšieho obežníka č. 29521/3-1943 ÚŠB“.³³ Na jeho základe dňa 30. decembra žandárska stanica v Devínskej Novej Vsi telefo-

²⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, list z MNO pre ÚŠB, 16. 12. 1943, vec: Odoslanie ruských žien na Slovensko, zaistenie v pracovnom tábore Ústie n./O.

³⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, list Generálneho sekretariátu Najvyššej rady obrany štátu pre ÚŠB, 5. 1. 1944.

³¹ AÚPN, f. 209, šk. 705, a. j. 8/2; PAŠKA, Juraj. Z potuliek so Slovenským ľudovým divadlom. In: *Slovenské divadlo*, 1959, roč. 7, č. 3, s. 260.

³² GAREK, Martin. Pracovný tábor Ústie nad Oravou. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 3, s. 35. V júni 1944 bol v tábore zriadený Pracovný útvar pre asociálov.

³³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, telefonogram z MNO pre pohraničné orgány v Devínskej Novej Vsi, 28. 12. 1943.

nicky potvrdila, že toho dňa o šiestej hodine ráno pricestovalo vojenským transportom šestnásť „*ruských a ukrajinských dievčat*“ a tiež traja chlapci. Všetci v čase zasielania hlásenia o 7:30 už pokračovali na ceste do Bratislavy v sprievode hlavného dôstojníckeho zástupcu poľného žandárstva Opáta, ktorý ich mal dovieť na MNO.³⁴

Potom podľa hlásenia ÚŠB pokračovali do policajnej väznice, odkiaľ pochádza aj prvý všeobecný opis skupiny. Uvádza sa v ňom, že mladé ženy boli „*zamestnankyňami vojenského slovenského lazaretu ako ošetrovateľky*“ a „*sledujú naše vojsko z Ruska do Itálie a stadiaľ na Slovensko. Všetci mali riadne platy od MNO a z ostatného platu, ktorý im obnášal mesačne 751 Ks, mali pri sebe spolu 7206 Ks*“. Jedna „*mala pri sebe asi 4-mesačné dieťa od slovenského vojaka*“, ďalšia bola v záverečnej fáze tehotenstva. Veliteľ transportu orgánom bezpečnosti potvrdil, že vo viacerých prípadoch si už dotčení vojaci podali na MNO žiadosť o súhlas na sobáš, a zasa niektoré z dievčat si „*chcú vyšší dôstojníci pojať ako zamestnankyne v domácnostiach*“.³⁵ To by nasvedčovalo, že svoje bývalé osvedčené zamestnankyne sa pred očakávaným internovaním snažili uchrániť aj ich bývalí nadriadení z vojenskej nemocnice.

Na deň 5. januára 1944 je datované hlásenie vojenského duchovného Alexeja Izakoviča,³⁶ ktorý cestoval s transportom ako sprievod vojakov poslaných na doliečenie po zraneniach a na dovolenky. Doktor Izakovič,³⁷ ktorý sa s problematikou vzťahov vojakov s civilistkami musel stretávať aj ako spovedník a sobášiaci, sa na pláne dostať skupinu oficiálnym spôsobom na Slovensko podieľal veľmi aktívne. Pomáhal vybaviť jej členkám kontakty s rodičmi ich snúbencov, zdravotnú starostlivosť či zamestnanie. V krátkom sumári, spracovanom na podnet prednostu ÚŠB Jozefa Beňušku,³⁸ zvýraznil, ktoré z cestujúcich podľa jeho vedomostí mali „*snúbencov, ktorí si ich chcú vziať*“, prípadne sa aj priznávali k otcovstvu ešte nenarodeného dieťaťa.³⁹ Upozornil i na to, že jedna zo žien sa medziasom stala matkou dieťaťa slovenského vojaka, pričom bola „*údajne rozvedená*“, no nebolo jasné, „*aké stanovisko zaujmú civilné úrady k platnosti rozvodového pokračovania v Rusku*“. O ďalšiu zo žien sa podľa jeho informácií jeden slovenský vojak „*hlásil*“, no jeho vyjadrenie ešte nemal „*zápisnične zistené*“. U dvoch žien zasa nebolo jasné, či „*známost' s vojacom už má následky*“ a ani zatiaľ nestihol zistiť postoj predpokladaných otcov k celej veci. „*Politickú spoľahlivosť dievčat*“ podľa vlastného vyjadrenia neskúmal, aktívne však upozornil, že medzi nimi našiel „*niekoľko – podľa všeobecnej mienky – spoľahlivých dievčat*“, vhodných na prácu pomocnice v domácnosti.⁴⁰

³⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Úradný záznam o telefonáte zo žandárskej stanice v Devínskej Novej vsi pre ÚŠB, 30. 12. 1943.

³⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Úradné hlásenie ÚŠB o prevzatí osôb z došlého vojenského transportu „do väznice tunajšieho úradu“ 30. 12. 1943.

³⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9.

³⁷ ThDr. Alexej Izakovič (1908 – 1995), npr., duch. v zál., r. k. kňaz, telovýchovný činovník Orla, vychovávateľ, politický väzeň. *Slovo o živote kňaza. Pamätnica k 60-ročnému kňazskému jubileu Msgr. ThDr., PhDr. Alexeja Izakoviča, 1932 – 1992*. Trnava : [s.n.] 1992; DEBNÁR, Ján. Msgr. Alexej Izakovič (1908 – 1995). In: *Viera a život*, 1998, roč. 8, č. 1, s. 55 – 61.

³⁸ Jozef Beňuska (1908 – 1945), prednosta (proti)komunistického oddelenia (1941 – 1942) a prednosta ÚŠB (1942 – 1944), za spoluprácu s odbojom odvlečený do Mauthausenu. JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 225; MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava : ÚPN, 2007, s. 152 a nasl.

³⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Hlásenie A Izakoviča na výzvu pána prednostu ÚŠB, 5. 1. 1944.

⁴⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. V tejto archívnej jednotke sú na jednej z kópií zoznamu nadpísaného „*Soznam Ukrajínec, dopravených na Slovensko slovenským vojskom*“, označené krúžkom poradové čísla pri troch ženách. Zápisnice nasvedčujú, že takto zaevidovali jednu matku a dve viditeľne tehotné ženy.

Životy v zápisniciach

V rovnaký deň⁴¹ prebiehali na Ústredni štátnej bezpečnosti výsluchy, z ktorých sa zachovala séria zápisníc s odpoveďami na súbor biografických otázok. Rôznorodosť skupiny s ohľadom na etnicitu, konfesiú, vzdelanie či rodinné pozadie sa ukázala už pri trojici cestujúcich nepľnoletých chlapcov. Najmladší, Adolf Kastelecký (*20. júna 1931 v obci Slonzaky, okres Lopča, Poľsko),⁴² bol rímskokatolíckeho vyznania a vychodil dve triedy ľudovej školy vyučovacím jazykom poľským. Na začiatku nemecko-poľskej vojny sa jeho otec prihlásil za Nemca, odišiel s armádou a rodine sa nehlásil. Chlapec sa najprv začal učiť za obuvníka, no po nemeckom útoku na Sovietsky zväz sa pridal k nemeckým vojakom, a keď sa stratil od útvaru, ujali sa ho slovenskí vojaci. S odvolaním sa na slabú schopnosť čítať a písať tvrdil, že nedokáže presne uviesť, kde sa pohyboval a ani uviesť všetky útvary, u ktorých slúžil. Od roku 1942 bol so 6. pešou rotou, odkiaľ si pamätal ako veliteľa stotníka Šušku.⁴³ Slovenských vojakov nasledoval aj do Talianska.

Ondrej (Andrej) Bondarčuk (tiež Bandarčuk, *8. 12. 1930, Korosteň, obl. Žytomyr) bol gréckokatolík, ukrajinskej národnosti. Do roku 1941 vychodil v rodisku tri triedy ruskej ľudovej školy, a potom bol „*vydržovaný ponajviac súrodencami*“, keďže rodičia sa nestarali. Hovoril po ukrajinsky, rusky a slovensky. Matka mu zomrela roku 1934. Otec, ktorý sa po druhý raz oženil, bol robotníkom na železnici a roku 1935 absolvoval v Kyjeve dlhodobý vojenský kuchársky kurz. Po nemeckom útoku ho mobilizovali a odvtedy od neho neprichádzali správy. Nevlastná matka – bývalá pracovníčka údenárskeho závodu – „*odišla na neznáme miesto*“. Andrej tak už nemal už žiadnych príbuzných. Po príchode slovenských vojakov do Korosteňa si „*všimol, že sa s nimi vie dorozumieť*“ a dobre sa k nemu správali. Preto sa aj po ich prevelení do Ovrúče vybral za nimi s tým, že je sirota. Rotník, „*ktorý sa menoval Vnúk*“, jeho prosbe vyhovel a povedal mu, že „*bude jeho pucákom*“. V tejto funkcii sa dostal i do Talianska a následne s vojakmi, ktorí išli na dovolenku, prišiel na Slovensko.

Ivan Uščapovský⁴⁴ sa narodil v obci Vaskoviča pri Korosteni v Žytomyrskej oblasti, a svoj dátum narodenia nepoznal. Uvádzalo sa, že je asi šesťnásťročný. Keď mu ako šesťročnému zomrela matka, chodil ešte tri roky do ľudovej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským a potom sa vybral do Kyjeva, kde sa prihlásil do detského domova. Otca odvtedy nevidel a nemal o ňom informácie. Po príchode slovenských vojakov sa k nim prihlásil do služby, a bol „*prijatý pplk. Zajacom*“,⁴⁵ ktorý ho „*pridelil do roty nadporučíka Jamrišku*“. ⁴⁶ V lete 1942 odišiel s vojakmi do Ovrúče, odtiaľ do Minska, v októbri 1943 do talianskej Imoly

⁴¹ Len v zápisnici výsluchu Sone Bjezenson je uvedený dátum „4. jan. 1944“, aj s časovým údajom z poobedia. Vzhľadom na abecedné poradie išlo zrejme o prvú zápisnicu v poradí, jedínú z toho dňa. Na inom mieste výskyt datovania „5. dec. 1944“ s vysokou pravdepodobnosťou možno považovať za preklep.

⁴² AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 40, Adolf Kastelecký, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴³ Ľudovít Šuška (1910 – 1967) od augusta 1942 príslušník Zaisťovacej divízie ako veliteľ 6. roty p. pluku 102, neskôr veliteľ 1. práporu p. pluku 102, odvelený do Talianska s Technickou brigádou. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 141.

⁴⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 42, Ondrej Bondarčuk, Zápisnica z 5. 1. 1944.

⁴⁵ František Zajíc (1892 – ?), pplk., príslušník Zaisťovacej divízie. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...* 271 – 272.

⁴⁶ Dušan Jamriška (1903 – 1979), major, v skúmanom období prednosta materiálneho oddelenia veliteľstva Zaisťovacej divízie a príslušník Technickej brigády. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...* 104 – 105.

a v decembri na Slovensko. Pomáhal najprv v štábnejrote, potom pri poľných jatkách a napokon v zdravotnom oddiele. Uvádzal, že so skupinou v jednom transporte cestovalo asi 15 až 20 vojakov, „*nemocných, ktorí išli na liečenie na Slovensko*“. Tiež uvádzal, že by rád na novom pôsobisku ostal a vyučil sa remeslu.

Medzi cestujúcimi ženami, ktoré „*majú snúbencov*“, Izakovič v predbežnom hlásení pre Beňušku ako prvú menoval Naďu Naruševič, ktorej „*snúbenec sa priznáva, že si ju chce vziať*“ a „*priznáva sa aj k otcovstvu narodiť sa majúceho dieťaťa*“. Nasledovala Zinaida Kirejeva s poznámkou „*prípád ako ad 1/*“, a Žofia Bizenson „*prípád taký istý*“ s poznámkou, že nevedel „*zistiť, či jej známosť s vojakom, ktorý si ju chce vziať, má už následky*“. Po nich bola v zozname už spomínaná Lucia Milevská s dvoma deťmi a Antonia Brusová a Nina Krapiva, pri ktorých zatiaľ nemal príslušnú informáciu „*dotýčnými vojakmi osobne potvrdenú*“.⁴⁷

Naďa Naruševič bola podľa zápisnice⁴⁸ od siedmich rokov úplná sirota bez ďalších príbuzných a vychovávali ju susedia. Svoj dátum narodenia nepoznala, vek udávala 22 rokov, náboženstvo pravoslávne, národnosť ukrajinskú a miesto narodenia Ovruč. Od roku 1938 slúžila u gazdov a po príchode Nemcov sa u nich zamestnala v kuchyni. Keď ich vystriedali slovenské jednotky, ostala tam zamestnaná ako práčka, a to „*u vojska spojovacej služby telefonickej*“. Tu sa spoznala s vojakom Jozefom Čorbom z obce Tepličany neďaleko Košíc, s ktorým „*udržovala milostný pomer*“ a údajne bola aktuálne v ôsmom mesiaci. Z Ovruče s vojakmi prešla do Minska a stade po piatich mesiacoch do Talianska, kde ju zasa zamestnala pracovňa vojenskej nemocnice. So svojim snúbencom, ktorý tiež pokračoval v službe v Taliansku, sa tam vídávala len raz za týždeň, pretože jeho jednotka bola dislokovaná na mieste vzdialenom takmer dvadsať kilometrov. V závere, evidentne odpovedajúc na otázku, doplnila, že doma nebola členkou žiadnej politickej strany ani spolkov. Potvrdila, že „*v mesiacoch a továrňach učili mládež rôznym veciam, ale ja som bývala v dedine a preto sa o nás menej školených nikto nestaral*“.

Zina Kirejeva (*7. 12. 1925, Minsk, pravoslávna)⁴⁹ uvádzala v chronologicky pomerne vágnej výpovedi, že po vychodení sedemročnej strednej školy roku 1937 (s poznámkou vypočúvajúceho: „*čo sa tuná rovná maturite*“) chcela pokračovať ako praktikantka v zubnej nemocnici, no tieto „*boli v tom čase likvidované*“. Preto bola „*nútená vstúpiť ako praktikantka pre zubné ambulatórium v nemeckej skupine vojska oddelenia Todt*“. Počas tohto zamestnania sa zoznámila v lete 1942 so slovenským vojakom Mikulášom Krenekom z Nového Mesta nad Váhom, ubytovaným neďaleko. Známosť „*neostala bez následkov*“, v presnejšom vyjadrení „*nateraz sa cítim v 4. mesiaci tehotenstva*“. Keď o situácii Kreneka „*upovedomila*“, rozhodli sa „*odiť do Itálie*“ spolu. Podľa jej výpovede sa tam podobným spôsobom zišlo „*asi 16 dievčat*“. Niektoré z nich boli zamestnané v sanitnej službe slovenskej armády, tie sprostredkovali ostatným miesto v tamojšej nemocnici a „*so súhlasom veliteľa istého pplk. Mráza*⁵⁰ *sme boli prijaté*“. Po poldruhu mesiaci sa Kirejeva pripojila k transportu vojakov, idúcich z Imoly na dovolenku na Slovensko, „*nakolko táto poľná nemocnica bola likvidovaná*“. Uviedla tiež, že pred odchodom boli „*spísané všetky tu nachodiace sa dievčatá*“ jej neznámym duchovným v hodnosti nadporučíka, ktorý ich aj na ceste sprevádzal. (S jej menom sa ešte stretneme v ďalšom texte.)

⁴⁷ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9, Ivan Uščapovský, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴⁸ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 38, Naďa Naruševič, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴⁹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 46, Zina Kirejeva, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁰ DOHNÁNY, Ladislav – LANGOŠ, Ján. MUDr. Pavel Mráz. In: *Vojenské zdravotnícké listy*, 1987, roč. 41, č. 6, s. 250 – 252.

Soňa Bizenson (tiež Bjezenson, *19. 12.1919, Minsk, gréckokatolíčka)⁵¹ doma vychodila štyri triedy ľudovej školy s vyučovacím jazykom ruským. Od roku 1938 do obsadenia mesta nemeckou armádou roku 1941 bola zamestnaná v detskej opatrovni. Potom ju povolali do pracovnej služby a prideliť do kuchyne nemeckej armády, kde pracovala až do novembra 1943. Medzičasom však „*si urobila vážnu známosť*“ s vojacom Jánom Žubratovským, ktorý jej sľúbil manželstvo. Keď „*si v mesiaci septembri*“ odišiel na dovolenku a v októbri sa slovenské vojsko pohlo z Minska do Talianska, rozhodla sa vydať na cestu tiež. Snúbenec jej totiž pred odchodom na dovolenku povedal, aby – až budú chodiť slovenskí vojaci transportmi do Talianska – nasadla a odišla s ním z Ruska a potom aby zostala na Slovensku. Potvrdila teda, že na jeden načierno nasadla s vedomím vojakov, ktorí ju poznali. Vedeli, že cestuje „*na Slovensko za svojím verencom*“ a počas cesty ju „*vydržovali stravou*“, avšak bez vedomia veliteľa transportu. Problém bol, že trasa do Talianska viedla okľukou cez Rumunsko a Maďarsko. Napokon docestovala do cieľovej stanice, kde „*sa zdržala až do decembra 1943*“. Odišla odtiaľ s ostatnými ženami, ktoré boli „*slovenskými žandarmi eskortované na Slovensko*.“ Snúbenec zatiaľ už slúžil v Prešove. O svojich príbuzných doma ešte uviedla, že mama jej zomrela roku 1925 a otec, povolaním železničiar, roku 1933. Mala vraj ešte staršieho brata slúžiaceho v sovietskej armáde, staršiu sestru vydatú za robotníka pracujúceho „*v nejakom nemeckom závode v Minsku*“ a mladšiu sestru, ktorá bola „*nateraz v Nemecku na práci*“.

Zaujímavosťou tejto zápisnice je, že na rozdiel od ostatných bolo jej vyhotovenie datované ešte 4. januára 1944 o 13:30, zrejme ako prvé v poradí, a o vypočúvanej sa tu referuje ako o „*zajatej*“ osobe. V úvodnej formulke sa tvrdí, že „*predmetom vypočúvania je, akým spôsobom sa menovaná dostala do zajatia, do Itálie, odtiaľ na Slovensko, a aké služby, poťažne zamestnania do zajatia a od zajatia až dosiaľ konala*“.

Lucia Milevská (*4. 12. 1911, Žytomyr),⁵² bola rímska katolíčka poľskej národnosti. Od štrnástich rokov ju ako sirotu vychovávala teta. Po absolvovaní ľudovej školy pracovala ako robotníčka v továrni, neskôr navštevovala kurzy obchodnej školy, robila pomocnú predavačku. Vydala sa za ruského advokáta, s ktorým mala dve deti (dievčatko zomrelo a sedemročný chlapec Boleslav pricestoval s ňou). Najprv spolu žili v Žytomyre, potom do 1938 u svokrovcov v Magnitogorsku, následne v Kustanai, kde roku 1940 odišla od manžela pre jeho nevery, rozviedli sa a vrátila sa do Žytomyru, opäť do továrne. Po príchode Nemcov sa dobrovoľne prihlásila ako kuchárka do ich vojenského lazaretu. V tejto práci pôsobila do ich odchodu 13. októbra 1941 a nastúpila zasa späť o dva dni, keď ich vystriedali slovenskí vojaci. Uvádzala, že jej Nemci platili 12 RM mesačne a slovenská armáda najprv 24 RM a stravu, neskôr sa suma znížila na 12 RM. Zrejme sa postupne zaškolila aj na nové činnosti, keďže uvádzala, že v období pred júnom 1942 pracovala ako ošetrovateľka, v čom pokračovala aj po presune lazaretu do Ovrúče. Odtiaľ pokračovala v auguste 1943 do Minska a následne odišla so slovenským vojskom dobrovoľne do Talianska, kde slúžila v nemocnici. Tvrdila, že ona aj ďalšie ženy mali vybavené „*od veliteľstva nemeckej armády povolenie sledovať slovenské vojsko do Talianska*“. Potom sa s transportom vojakov dostala na Slovensko, kde celá skupina bola z nádražia „*daná do väzby*“.

V závere Milevská uviedla, že sa ešte v Žytomyre spoznala s vojacom, aktuálne „*čatníkom*“ Štefanom Vargom, a ich známosť „*išla tak ďaleko*“, že sa im ešte tam narodil syn Štefan. Ten mal práve štyri a pol mesiaca. Ako presvedčivý dôkaz, že prísľub manželstva jeho otec myslel vážne, uvádzala, že sa vrátil do miesta jej pôsobenia aj po tom, čo bol „*prepustený do civilu*“.

⁵¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48. Soňa Bjezenson, Zápisnica z 4. januára 1944 o 13.30 v kancelárii ÚŠB Bratislava so Soňou Bjezenson.

⁵² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 39. Lucia Milevská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

Antonia Brusová (uvádzaná aj s patronymom ako Brus-Vasilieva, *18. 7. 1918, Rašivka, okr. Hadeč (Hadiač), Poltavská gubernia, pravoslávna, ukrajinskej **národnosti**, gramotná, majetná, „trestaná údajne nebola“)⁵³ prišla o mamu ako troj- alebo štvorročná a vychoval ju otec. Vychodila päť tried ľudovej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským, potom do štrnástich rokov viedla rodinnú domácnosť. Po otcovej smrti pracovala ako pomocnica v domácnosti u učiteľa aj u sedliaka a od veku devätnásť rokov až „do začiatku vojny nemecko-ruskej“ pracovala striedavo doma a v kolchoze. Pred blížiacim sa frontom utiekla do mesta Romni, asi 250 km od Rašivky smerom na Bielorusko, kde sa zamestnala v nemeckej vojenskej kuchyni. S ňou sa premiestňovala až do roku 1943, keď sa zoznámila v meste Smaliviči s vojakom slovenskej armády Antonom Zlatohlavým, slúžiacim „u pionierov“ (ženistov). S ním prišla do Minska a odtiaľ ju zobral so sebou transportom aj do Talianska. Tam ju prideliť do nemocnice v Imole, až kým sa pred Vianocami 1943 „nedozvedela, že všetky dievčatá z Ukrajiny odcestujú na Slovensko“. Potvrdila tiež, že ešte doma ako služobná nemala čas a ani ju nikto nepozýval, takže nebola „organizovaná v komunistickej strane ani v žiadnej jej složke“. Zaujímavé je, že na prípadné tehotenstvo sa jej tu vypočúvajúcí podľa zápisu neopýtal, hoci bežne sa táto otázka kládla.

Nina Krapiva (*18. 2. 1927 Korosteň, rímska katolíčka ukrajinskej národnosti)⁵⁴ bola dcérou úradníka „u mesta na bytovom oddelení“, pôvodom Poliaka z Kowla, ktorý sa však hlásil sa za Ukrajinca. Matka bola domáca a staršia sestra tiež pracovala v mestskej správe. Do vypuknutia vojny Nina vychodila sedem tried školy. Hoci cudzí vojaci prišli do jej bydliska už v roku 1941 (v auguste nemeckí a po nich v decembri slovenskí), nestýkala sa s nimi až do februára 1942, keď sa u kamarátky zoznámila so šoférom Františkom Valkom (Valekom). Uviedla, že kvôli nesúhlasu svojej matky sa s ním najprv stretávala len vonku, no postupne začal chodiť i na návštevy a ponúkol jej sobáš a presťahovanie na Slovensko, čo matka opäť odmietala. Krátko pred jeho odchodom vo februári 1943 už mali intímny pomer. Preto, keď sa Nina dozvedela, že slovenskí vojaci pôjdu z Korosteňa a Ovruče do Minska, pridala sa v máji aj s kamarátkou Oľgou Perškovou k autokolóne. V Minsku nastúpila so súhlasom „tamojšieho slovenského pplk.“ ako ošetrovateľka do vojenskej nemocnice s platom 24 RM mesačne. V práci pre nemocnicu pokračovala aj po presune do talianskej Imoly, už s platom 320 lír. Ihneď po príchode na Slovensko poslala svojej známosti telegram, no v čase spisovania zápisnice ešte nemala odpoveď. Zrejme v snahe čeliť stereotypnému vnímaniu dievčat od armády pri výsluchu zdôraznila, že do vzťahu vstupovala „ako poctivá“. Do zápisnice tiež doplnila, že doma nebola politicky angažovaná, iba „hrávala v mestskom divadle a tiež v slovenskom frontovom divadle“. Jej otec „ako úradník mesta bol organizovaný v komunistickej strane, lebo musel byť, ale bez funkcie“.

Ako dievčatá „podľa všeobecnej mienky spolaľhivé“, vhodné pre zamestnanie ako pomocnice v domácnosti si Dr. Izakovič poznal Elenu Čerkavskú, Ľudmilu Čerňakovskú, Nad'u Korničuk, Ľubu Vasilenko a Mariu Bohomaziuk.⁵⁵

Helena (Elena) Čerkavská (*10. 8. 1923, Stolpce, okr. Baranoviči, v zápisnici uvedená ako „Gen. gubernát“, dnes Bielorusko, slobodná, poľskej národnosti)⁵⁶ sa pri uvádzaní predvojnovnej profesie označila ako „študentka“. Otec, ktorý zomrel roku 1931, bol železničný strojvodca. Absolvovala sedem tried ľudovej školy, dve triedy gymnázia a osemmesačný učiteľský kurz s jazykom ruským, „nakoľko mesto Stolpce roku 1939 pripadlo Rusku“. Ná-

⁵³ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 44. Antonia Brusová, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 47. Nina Krapiva, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. Hlásenie A Izakoviča na výzvu pána prednostu ÚŠB, 5. 1. 1944.

⁵⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 10. Helena Čerkavská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

sledne ju sovietske úrady vyslali od januára 1940 vyučovať do detských opatrovní v ukrajinskom Kazatine a tiež pokračovala vo vlastnom vzdelávaní v kurzoch, až kým mesto v júli 1940 neobsadili Nemci a o mesiac po nich slovenské vojsko. Počas prítomnosti Nemcov pracovala na žatve, po príchode Slovákov sa s pomocou nadporučíka, ktorého meno nevedela uviesť, dostala k práci v ich dôstojníckej jedálni a po týždni sa s jej stravníkmi presunula do Žytomyru, kde pracovala vo výstrojnom sklade a opravovala vojenské odevy „za stravu a 360 rubľov mesačne“ (možno predpokladať, že išlo o prepočet). Po ôsmich alebo deviatich mesiacoch sa sklad presunul do Ovrúče, kde pracovala opäť „asi jeden rok“, a v auguste 1943 sa premiestnil do Minska. Tam sa „dozvedela od nadporučíka Krása“, pochádzajúceho z Prešova, že sa divízia presúva do Talianska. Požiadala ho aj s ďalšou zamestnankyňou skladu, Naďou Stanevičovou, aby sa mohli pridať.

V októbri najprv prišli do mesta Faenza, kde „ppl. Krnáč⁵⁷ nariadil, že dievčatá, ktoré prišli do Itálie so slovenským vojskom, nesmú byť ubytované po vojenských útvaroch, ale že musia bývať spoločne a zamestnané budú v poľnej vojenskej nemocnici“. Tak sa s kolegyňou dostala do mesta Imola, kde okrem nich pracovalo ešte šesťnásť dievčat – v kuchyni, v práčovni a pod.

Od Čerkavskej sa dozvedáme nielen údajného iniciátora sústredenia všetkých zamestnankýň na jednom mieste, teda v imolskej nemocnici, ale aj dôvod, pre ktorý ich odtiaľ odsunuli. Uviedla, že podľa kolujúcich informácií „talianske úrady sa sťažovali, že je tam dostatok talianskych občanov z bombardovaných miest, ktorých občania nemajú prístrešia a zamestnania, a ktorí budú v poľnej nemocnici zamestnaní“. Vedela taktiež uviesť meno duchovného Izakoviča ako ich sprievodcu na ceste. V závere zopakovala, že sa venovala výlučne len pridelenej práci a že „sa zdržovala so slovenským vojskom“ preto, lebo tam dostala zamestnanie aj stravu a nemala žiadnych príbuzných, ku ktorým „by sa mohla uchýliť počas války“. Potvrdila tiež, že po celý čas pobytu pri slovenskom vojsku sa jej „viedlo dobre“.

Ludmila Čerňachovská (aj Čerňakovská, *4. 8. 1915 Zvenihorodok, Kyjevská oblasť, slobodná, rímskokatolíčka),⁵⁸ pracovala pred vojnou ako laborantka v textilnom podniku v Kyjeve. Ako dieťa žila na poľskom území, odkiaľ jej v čase, keď vychodila siedmu triedu ľudovej školy, deportovali príslušníci Ľudového komisariátu vnútra (NKVD) otca a o týždeň aj matku, údajne na Sibír. So známymi sa potom presťahovala do Kyjeva, nastúpila do školy ekonomického plánovania, no pre otca ju zakrátko vylúčili. Dva roky sa učila na učilišti za textilnú laborantku v Hluchove v Černihivskej oblasti. Do práce nastúpila v mestečku Malyn v Žytomyrskej oblasti a po roku a pol ju firma preložila do Kyjeva. Tvrdila, že po vypuknutí vojny bola ako „nespolahlivá“ držaná štyri mesiace vo väzení a vzhľadom na nemecký postup ju poslali ako ošetrovateľku „do prvej línie“, kde pôsobila asi tri mesiace. Potom sa pre rýchly nemecký postup ocitla v okupácii a ostala slúžiť na hospodárstve vo Vasil'kove. Tam sa po príchode slovenskej armády prihlásila do dôstojníckej jedálne u 101. pluku ako pomocnica a pokračovala s ním do Ovrúče. Keď však tento „pluk odchádzal bojovať proti partizánom do Kapčeviča“, zostala v meste a prihlásila sa do práce v poľnej nemocnici 1. Tam vykonávala všetky práce, ktoré jej „boli uložené“, a prešla s ňou až do Minska. Tvrdila, že v Ovrúči pre nemocnicu pracovalo asi dvadsať dievčat, no z tých do Minska zobrali len štyri, ktoré sa „najlepšie chovali a pracovali“, a aj to až po „veľkej prosbe“ u veliteľa nemocnice plk. Dohnányiho.⁵⁹ S argumentom, že „je sirota a nemá nikoho“, sa jej

⁵⁷ Plk. Ján Krnáč (1900 – ?). CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti ...*, s. 138; veliteľ presunu 2. pešej divízie (Technickej brigády, po reorganizácii Zaisťovacej divízie) do Talianska. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V*, Bratislava: MagnetPress 2008, s. 129.

⁵⁸ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 55, Ludmila Čerňachovská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁹ Dohnányi, Ladislav (1905 – 1991), štábný kapitán zdravotníctva, chirurg, organizátor zdravotníctva.

po správach o očakávanom sťahovaní do Talianska podarilo uprosiť na veliteľstve divízie mjr. Noska,⁶⁰ ktorý im na odchod aj vybavil „*povolenie u nemeckého veliteľstva*“. Za prácu v nemocnici dostávala „*riadny plat asi 300 Ks mesačne, byt a stravu*“. Dostali sa k nej aj chýry, že miestni obyvatelia sa domáhali, aby cudzinky v práci boli nahradené Taliankami, preto im vojenský duchovný vybavil cestu na Slovensko, kde by „*radý akúkoľvek prácu vykonávali*“. V dodatkoch uviedla, že po celý čas sa „*riadne chovala*“, nie je v druhom stave, je úplná sirota a len vďaka slovenským vojakom „*dosiaľ zostala nažive*“. Spomenula i to, že v „*ruskej armáde*“ nekonala okrem ošetrovateľských žiadne iné práce, pretože vzhľadom na deportáciu rodičov „*pravdepodobne na Sibír*“ bola zapísaná ako „*osoba nespôahlivá*“.

Naďa Korničuková (aj Kornejčuková, *30. 6. 1924 Berezivka, Žytomyrská oblasť, pravoslávna)⁶¹ mala dve sestry, jednu u rodičov a druhú už poslanú na prácu do Nemecka. Po sedemročnej ľudovej škole študovala zdravotnú (felčiarSKU) školu a praxovala v lekárni v Žytomyre. Tu po začiatku vojny roku 1941 nastúpila do lazaretu ako ošetrovateľka a zotrvala aj po jeho prevzatí nemeckou a neskôr slovenskou armádou. Uvádzala dáta nemeckej prítomnosti (podľa nej od 9. 6. 1941 do 15. 8. 1941) a aj to, že dva dni po odchode Nemcov priviezli prvých slovenských ranených a z lazaretu sa postupne sformovala poľná nemocnica. Mesačný plat mala najprv neurčitý, od roku 1942 stanovený na 24 RM. Po presune nemocnice do Ovrúče v nej pracovala ako zubná asistentka u „*poručíka Glosa*“, neskoršie u majora Teleša⁶³ a potom u dr. Kaša⁶⁴. V tejto práci pokračovala aj po presune do Minska v apríli 1943. V októbri podľa svojich slov „*bola vyzvaná, či mieni ako pomocníca/asistentka/ist' s nimi*“ do Talianska, s čím súhlasila. Touto formuláciou sa výrazne líšila od kolegyň, ktoré sa vo výpovediach vykresľovali ako prosebníčky, odkázané na láskavosť vojakov. Ako zubná laborantka pôsobila v Imole u dr. Kášu do 17. decembra, keď všetkým pracovníckam povedali, že v Taliansku v slovenskej nemocnici pracovať nemôžu. Museli teda „*robotu opustiť, čo nám úradne vyhlásil pplk. Krnáč, veliteľ slovenskej divízie*“, ktorý aj prisľúbil, že sa „*postará o to, aby sme na Slovensku dostali zamestnanie*“. S týmto vedomím odcestovali najbližším transportom, teda 27. decembra 1943 na Slovensko. Sebavedomý realizmus a schopnosť postarať sa o seba v ťažkých podmienkach cítiť aj zo záverečného dodatku. Uviedla v ňom, že nemala so žiadnym vojakom alebo dôstojníkom žiadnu vážnu známosť ani intímny styk, „*a to zo svojej opatery, lebo som si bola vedomá toho, že si mňa vojak za ženu nezvezme. Ináč som vychodila s nimi čo najsrdečnejšie*.“

Luba Vasilenko (*2. 8. 1922 v Tupolci, okr. Žytomyr, pravoslávna, slobodná, „*údajne netrestaná*“, „*posledne bytom v Imoly, Itália, u Slov. červeného kríža*“)⁶⁵ vychodila štyri triedy, potom zo školy sa pre hlad vybrala za príležitostnou prácou do Novohradu Volynského. Od roku 1933 bola sirotou, podľa kontextu práve vinou hladomoru, jej starší súrodenci však prežili. Medzi rokmi 1937 až 1941 dokončila školu a absolvovala ošetrovateľský kurz. Po začiatku vojny ju zadelili do „*nemocnice, kde sa liečili ukrajinskí vojaci*“, pričom táto „*bola pod nemeckým komandom*“. Po prepustení na jar 1942 nastúpila do práce „*v divadle*

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...*, s. 52; FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava : HÚ SAV –Veda, 2000, s. 139.

⁶⁰ Nosko Július (1907 – 1986), CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...*, s. 182.

⁶¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 43. Naďa Korničuková, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁶² MUDr. Dezider Glós (1914 – ?), hygienik. KUKURA Jozef. MUDr. Dezider Glós 70-ročný. In: *Československá hygiena*, 1984, roč. 29, č. 10, s. 573.

⁶³ MUDr. Ján Tiesch (1908 –?), major, zubný lekár, prednosta Zdravotníckej správy Zaisťovacej divízie.

⁶⁴ MUDr. Ján Káša, zubný lekár v pešom pluku 101. Zaisťovacej divízie.

⁶⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 37. Luba Vasilenko, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

ako kitaristka“, no v lete sa začali šíriť chýry, že z miestnych dievčat majú „zobrať 75%“ do Nemecka na prácu, čomu sa chcela vyhnúť a preto utiekla. Na jeseň doputovala do Žytomyru, kde jej priateľka poradila, že sa možno zamestnať u slovenského vojska. Začala pracovať vo vojenskej lekárni pod velením por. Kostku a s ňou sa premiestnila aj do Minska. V októbri 1943 „bola spolu s inými dievčatami vybraná“ a veliteľstvom „poslaná do Itálie, mesta Imola“, opäť do nemocničnej lekárne. Jej velitelia sa však údajne menili príliš často na to, aby vedela uviesť ich mená.

Vasilenková vo výpovedi zatiaľ azda najpriamejšie zachytila osobnú angažovanosť vojenského duchovného v organizovaní transportu: „v tom čase bol farárom slov. nemocnice nadpor. Izakovič, ktorý v decembri 1943 nás tam zamestnané popísal s poznámkou, že sa bude na Slovensku informovať o tom, či môžeme na Slovensko prísť.“ Z uvedeného vyplýva, že využil príležitosť cesty na Slovensko na osobnú intervenciu na úradoch v prospech putujúcej skupiny mladých žien aj chlapcov, a zrejme už vtedy sa im pokúsil vybaviť aj prácu. Po návrate do Talianska ich naložil a s nimi a ďalšími rekonvalescentmi sa opäť vydal vlakom na cestu domov.⁶⁶

Maria Bohomaziuk (*2. 2. 1923 Ovruch, obl. Žytomyr, pravoslávna)⁶⁷. Po vychodení siedmich tried s vyučovacím jazykom ukrajinským v Ovruchi začala pracovať v sklade vojenského lazaretu Červenej armády, kde sa zoznámila a roku 1939 zosobášila s Dr. Ivanom Volovinkom. S ním a s celým lazaretom ju roku 1940 preložili na územie Poľska – najprv na štyri mesiace do Borislavu, potom do Lvova, kde ju zachytil postup nemeckých vojsk. Manžel odišiel na front a nemala od neho správy. Po príchode slovenských vojsk nastúpila roku 1942 v Ovruchi do prácovne ich vojenského lazaretu, kde prijímala špinavú a vydávala čistú bielizeň. S poľnou nemocnicou potom odišla do Minska a odtiaľ do Talianska. Tam im však ako „cudzinkám boli robené ťažkosti so zamestnaním, resp. povolením k zamestnaniu v poľnom lazarete“. Aj podľa jej verzie sa za nich postavil vojenský duchovný (meno nevedela uviesť), ktorý „bol na Slovensku, aby sa na ministerstve národnej obrany poinformoval“, či ich možno priviezť a zamestnať, na čo „údajne dostal povolenie“. Okrem toho zachytila aj aktívny vstup ďalšej sprevádzajúcej osoby, a to „dôstojníckeho zástupcu od žandárstva“, ktorý Bohomaziukovú „na vyzvanie podplukovníka Krnáča“ predviedol na divíziu a tam sa spýtoval, či by „vedela pracovať pri deťoch“ a či má „rada deti“. Podľa svojich slov potvrdila, že áno a že jej „je jedno, čo bude robiť“, len aby sa „mala dobre“. Ukázalo sa, že žandársky dôstojník mal na Slovensku osobne hovoriť s manželkou plukovníka Krnáča s tým, že manžel posielal dotyčnú, aby ju zamestnala v domácnosti a pri deťoch.

V záverečnom dodatku Bohomaziuk – v kontexte výpovedí ostatných cestujúcich dievčat – potvrdila, že na Slovensko neprišla preto, že by „mala vážnu známosť s niektorým z vojakov“, ale pre možnosť sa zamestnať, o ktorú v Taliansku prišla. Potvrdila tiež, že „neprišla s úmyslom pracovať protištátne, t. j. výzvedne, v prospech Ruska alebo iného štátu“ a že po skončení vojny by sa „chcela hneď vrátiť k svojmu manželovi do Ukrajiny“.

Zvyšok skupiny v Izakovičovej predbežnej správe nebol detailnejšie popísaný a možno sa oprieť len o ich výpovede z výsluchu. Aj na tých však vidno, že s opakujúcimi sa informáciami jednotlivé záznamy strácali na podrobnosti.

Nadž Stanievič (*16. 6. 1923 v mestečku Smorgon, okres Vilno (Vilnius), vtedy Poľsko) bola poľskej národnosti a pravoslávneho náboženstva,⁶⁸ dcéra železničného zamestnan-

⁶⁶ VALKOVIČOVÁ, Mirjam (neter A. Izakoviča) – ZAVACKÁ, Marína. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor, 8. 8. 2024, 16:05.

⁶⁷ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 54. Maria Bohomaziuk, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁶⁸ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 49. Nađa Stanievič, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

ca. Po osemročnej škole absolvovala trojmesačný kurz ručných prác a živila sa ako súkromná krajčírka a vyšivačka. Po obsadení mesta Sovietskymi pracovala v mliekarni, roku 1941 vydávala jedlo na stanici, otec pokračoval v práci na železnici v službách Generálneho gubernátu, matka zomrela. Po doručení povolania na práce do Nemecka utiekla do Minska a zamestnala sa u slovenského vojska pri „*proviandtúre*“, kde v krajčírskych dielni dostávala „*mesačný plat 120 rubľov*“. Po presune do Talianska pracovala v nemocnici až do 24. decembra 1943.

Valentina Soboljevskaja (*29. 2. 1923, Minsk, slobodná, rímskokatolíčka, bieloruskej národnosti),⁶⁹ bola sirota, ktorú vychovávala teta. Absolvovala nižšiu strednú školu a dva ročníky technického učilišťa. Po príchode nemeckých vojsk roku 1941 pracovala pre nich najprv v hospodárstve, potom ako zubná technička pri nemeckej armáde. Do zápisnice sa otvorene zmienila, že „*do Talianska odišla dobrovoľne, nakoľko sa viac obávala ďalšieho priebehu vojny, a takto sa chcela zachrániť mimo ruského územia*“. Do vlaku sa pridala k priateľke Zine Kirejevej, ktorá cestovala „*so svojím chlapcom*“ a jeho jednotkou. V Imole nastúpila do nemocnice ako upratovačka a ošetrovateľka.

Ľudmila Michajlovskaja (*18. 12. 1924, Minsk, pravoslávna, ukrajinskej národnosti)⁷⁰ uviedla, že je dcérou šéfa tlačiarne Hvezda v Minsku. Pred nemeckou armádou údajne evakoval aj s matkou a jej ostatnými súrodencami do Moskvy. Ľudmila však v tom čase žila u tety v Białystoku, kde „*navštevovala baletnú školu*“. V meste ostala ešte aj po obsadení nemeckým vojskom, no škola prestala fungovať, a tak sa vrátila domov. Zmienila sa, že do baletnej školy nastúpila po desaťročnej škole, keď si „*môže žiak voľiť, či chce študovať na niektorej vysokej škole bezplatne*“. Túto informáciu vzápätí doplnila (zrejme na pochybovačnú otázku ohľadom jej „kladného“ výroku o sovietskom školstve), že pokiaľ si je vedomá, jej „*otec ako Ukrajinec nebol členom strany*“, no ona „*ako žiačka musela byť*“ v pionierskej organizácii, ktorá „*v SSSR je povinná*“. Po príchode slovenskej armády do Minska sa jej podarilo v júli 1943 dostať zamestnanie v dôstojníckej jedálni a s ňou prišla aj do Talianska. Potvrdila, že za celý čas „*nemala známosť so žiadnym slovenským dôstojníkom a tiež nie s vojakom*“, ani „*nie je v požehnanom stave /tehotná/*“, a že na Slovensko prišla preto, aby „*dostala tu zamestnanie*“ a „*nemusela sa potulovať*“. Uviedla, že príslub takejto práce jej dali dôstojníci, ktorí v Taliansku „*vypomáhali pri zdravotnej službe vojenskej*“. V závere svojej výpovede rezolútne poprela, že by „*bola bývala členka v komunistickej strane*“ a zopakovala prosbu o „*ponechanie na Slovensku*“, kde by si chcela nájsť zamestnanie.

Z hľadiska bežných očakávaní vypočúvajúcich zamestnancov ÚŠB mala v životopise atypické položky aj Maria Kaminská (*22. 7. 1921, Minsk, rímskokatolíčka, poľskej národnosti),⁷¹ ktorá hovorila po poľsky, rusky aj nemecky. Pochádzala z rodiny cementárskeho majstra, asi 60-ročného, a okrem žijúcej matky mala aj dvoch bratov (Václava a Arkadeusa) a päť sestier. Zápisnica uvádzala, že po „*desaťročnej nižšej škole všeobecnej*“ skončila „*5-ročnú pilotnú školu v Moskve*“ čo však chronologicky nedávalo zmysel, keďže ju mala absolvovať „*roku 1939*“. Naopak, údaj by sedel, ak by išlo o 5-mesačný kurz (čo bývala štandardná dĺžka kurzov pre pilotov napr. poštových lietadiel pre záujemcov so zaškolením v mládežníckych aerokluboch).⁷² Zapisovateľ zrejme podvedome odmietol uveriť vlastným ušiam, keďže na-

⁶⁹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 52. Valentina Soboljevskaja, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷⁰ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 53. Ľudmila Michajlovskaja, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 45. Maria Kaminská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷² TROFIMOV, Anton. Molodež na samolet! Kak učilis, na čem letali i kuda postupali kursanty aeroklubov SSSR. (Mládež na lietadlá! Ako sa učili, na čom lietali a kam pokračovali frekventanti kurzov aeroklubov v ZSSR) In: webový portál *Istorija.rf – Glavnyj istoričeskij portal strany*, 22.5.1921. <https://histrf.ru/read/articles/molodezh-na-samolet> (prístup 10. 9. 2024).

sledovala informácia, že po tejto škole bola zamestnaná „ako vojenská pilotka až do 10. júna 1941 v Moskve“. Zrejme si predstavil rovno bombardér, no v militarizovanom ZSSR vyberali na všetky typy služieb potenciálnych pilotov z nádejných regrútov angažovaných už počas školy v kluboch pre spoluprácu s armádou (Dosaaf, ekvivalent Zväzarmu). Civilisti v leteckom sektore prakticky neboli. Skrátenej dĺžke kurzu napovedá i zaradenie Kaminskej „na letiskú č. 3“, kde mala konať „cesty na poštovom a premávkovom, resp. dopravnom lietadle“ a podieľala sa na výcviku ďalších adeptov za mesačný plat 1850 rubľov. Po skončení služobného záväzku, čo mal uplynúť o tri roky, sa plánovala vrátiť do Minska.

Podľa jej ďalšieho rozprávania, ktoré nebolo o nič menej pôsobivé, vraj letela 20. júna 1941 z Moskvy poštovým lietadlom do Brest-Litovska a pri návrate 22. júna ju zastihlo vypuknutie bojov vrátane streľby na lietadlo. Zachrániť ju mal padák – na rozdiel od dvoch spolucestujúcich, ktorí zhoreli. Tvrdila, že po návrate do mesta v ňom zostala aj po obsadení nemeckými vojskami, žila na slobode ako civilná osoba a pracovala asi desať mesiacov vo vojenskej kuchyni ako kuchárka. Pri postupe do Minska išla s nimi a po troch mesiacoch, keď zasa odišli do poľa, ostala v Minsku pri rodičoch, až kým ju roku 1942 nevyzval úrad práce prihlásiť sa do služby, na ktorú nastúpila v dôstojníckej jedálni slovenskej posádky. Odtiaľ spolu s ostatnými pokračovala transportom do Talianska.

Pri opise cesty na Slovensko sa zmienila, že ju vybavoval vojenský kňaz, ktorý po návrate z Bratislavy oznámil, že tie, ktoré „sú v druhom stave s niektorým vojakom a ako snúbence pôjdu k rodičom dotýčného vojaka a tie, čo nemajú snúbencu, pôjdu na práce“. V dodatku upresnila, že „keďže mala kresťanskú výchovu“ a otec ich ako deti „prísne držal“, za sovietskej vlády sa nestala členkou komunistickej strany a žiadne funkcie nemala. Ešte v Minsku síce nadviazala známost' so slobodníkom Jánom Navoyom (Návojom) z Brezna,⁷³ no na otázku, či „sa cíti byť tehotná“, odpovedala negatívne. Na Slovensku plánovala zostať a „nájsť si nejaké zamestnanie“.

Zápisnica vstupnej výpovede poslednej cestujúcej, Oľgy Perškovej (*21. januára 1924 v Ovruči, obchodníčka),⁷⁴ v sérii chýba. Podľa informácie z leta 1944 sa po prepustení z internácie chystala žiť v Modre u keramikého majstra Haladžiana,⁷⁵ ktorého zrejme poznala z Korosteňa.⁷⁶ Jeho životná dráha by si zaslúžila samostatné spracovanie. Išlo o umelca arménskeho pôvodu, narodeného v Izmirole, ktorý po štúdiách v Grécku odišiel roku 1925 do Francúzska. Odtiaľ ho pre ľavicový aktivizmus vyhostili do sovietskeho Arménska, potom pracoval pri Moskve a po 18-mesačnej väzbe pre podozrenie zo špionáže ho vraj prepustili na slobodu. Pred začiatkom vojny sa usadil v ukrajinskom Korosteni, kde sa zamestnal v továrni na porcelán. Roku 1941 utiekol s asistenciou slovenských vojakov na Slovensko a začal pôsobiť ako výrobca keramiky v Modre.⁷⁷ Vojnu prežil a roku 1950 sa vysťahoval zasa do Francúzska. Jeho meno sa uvádza v dokumentoch z roku 1947 v súvislosti s priemyselnou špionážou v Karlových Varoch v oblasti keramickej politúry.⁷⁸

⁷³ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1985, s. 34 – 35; AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 45, Maria Kaminská.

⁷⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 44, Oľga Peršková, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷⁵ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48, poznámka na zozname zaistení v ilavskom tábore k menu Oľga Peršková, „prepustite taktiež, a túto si prevezme keramiký majster Haladžian Karapet Kazaros, ktorý sa u vás prihlási dňa 12. augusta 1944“.

⁷⁶ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 47, vo výpovedi Niny Krapivy je informácia, že pre cestu za vojakmi do Ovruče a Minska sa obe spoločne rozhodli v Korosteni.

⁷⁷ HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Prežil život štvanca. In: *Historika. Malokarpatský historický občasník*, 2013, č. 1, s. 43. Dostupné na: <https://www.muzeumpezinok.sk/userfiles/files/Historika%201_2013%206.pdf>.

⁷⁸ ABS f. 302, šk. 192, a. j. 4, s. 87 – 92, Charles Haladjian.

Neistá budúcnosť

Výpovede v zápisniciach aj zmienky o predbežných aktivitách A. Izakoviča a dôstojníkov zdravotnej služby nasvedčujú, že sa už pred vyslaním transportu snažili vymyslieť, ako by sa mohla cestujúca skupina vyhnúť internácii v Ústí na Orave. Na jeho podnet začali vo veci konať matky a otcovia vojakov, čo sa prihlásili k otcovstvu detí. Žiadali, aby im bola umožnená domáca starostlivosť. Ako argument na urýchlenie vybavenia žiadostí sa využívali aj odkazy na oslabený zdravotný stav žien. Najprv sa podarilo z tejto trajektórie presmerovať L. Milevskú, ktorá ako matka s deťmi bola prijatá do Štátneho detského domova v Púchove.⁷⁹

Zvyšné osadenstvo dočasne umiestnili⁸⁰ do charitného ústavu sv. Rocha v Pohorelskej Maši. Išlo o útulok pre chudobných a opustených nevyliciteľne chorých,⁸¹ ktorého zriaďovateľom bol sociálno-zdravotný odbor ministerstva vnútra. V pozadí zatiaľ prebiehalo intenzívne dohadovanie ohľadom umiestnenia skupiny v podniku s vhodnou pracovnou náplňou. Znamenalo to nájsť pracovisko takého typu, kde by mohli všetci spoločne pracovať, práca by bola vhodná aj pre ženy vo vyšších fázach tehotenstva a nevyžadovala by riadnu kvalifikáciu ani znalosť úradného jazyka. Súčasne bolo nutné zaobstarať všetkým ubytovanie, podľa možnosti také, aby sa nad ním dal zabezpečiť jednoduchý a nie príliš obmedzujúci bezpečnostný dohľad. Prijatť takúto atypickú skupinu predstavovalo pre zamestnávateľa možnosť posilniť si filantropickú povosť, prípadné zlyhanie pokusu však nieslo so sebou reputačné aj bezpečnostné riziko. Išlo napokon o zamestnávanie cudzincov s nejasným pozadím, mladých žien z krajiny vojnového protivníka. Na druhej strane, štátne orgány mohli byť zamestnávateľovi nápomocné, keďže v čase vojny mali zvýšenú možnosť zasahovať do hospodárstva. Nehovoriac o tom, že aj priamo rezort obrany mohol byť pri niektorých výrobkoch významným odoberateľom, čím sa dali prípadnému zamestnávateľovi vyvážiť isté ekonomické riziká.

Riešenie sa nakoniec našlo v Spišskej Novej Vsi, kde skupinu vďaka zapojeniu rôznych klientsko-patronážnych sietí od 2. februára 1944⁸² zamestnali v továrni na spracovanie ovocia a zeleniny Pomona. Detaily rozhodovania zatiaľ nepoznáme, no práca pri zavaraní či konzervovaní svojím charakterom spĺňala dobové predstavy o vhodnosti „pre ženy“. Zaškolenie do pomocných prác pri výrobe bolo tiež pomerne jednoduché. Podľa výpovede jedného z nespokojných spolupracovníkov *„týmto osobám nebola dávana žiadna ťažká práca a boli umiestnené v našej továrni pánom riaditeľom Völgyfym,“⁸³ nakoľko*

⁷⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9. Ľudmila Milevská. List Odbočky ÚŠB v Prešove pre ÚŠB Bratislava, 11. 1. 1944.

⁸⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. Dokument s predtlačou „Soznam politických väzňov umiestnených v polic. väznici dňa 10. 1. 1944“ obsahuje 18 mien, pričom na reverze je rukou písané potvrdenie, že uvedené osoby toho istého dňa prijali „do ústavnej opatery sv. Rocha v Pohorelskej Maši“.

⁸¹ Ústav s kapacitou 100 miest otvorili k 1. decembru 1943, jeho vnútornou správou bola poverená Ústredná charita na Slovensku. „Slovensko medzi prvými v starostlivosti o nevyliciteľných“. In: *Slovák*, 25. 11. 1943, s. 3.

⁸² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, List z 9. 2. 1944 od ÚŠB v Bratislave pre okresného náčelníka v Spišskej Novej Vsi, že 1. 2. „bolo dodaných do továrne Pomona“ 18 osôb „ruskej štátnej príslušnosti“, vrátane zoznamu.

⁸³ Völgyfy, Aladár Eugen (*1905 Trnava – ?) odborný úradník št. výskumného ústavu ovocinársko-záhradníckeho v Bratislave. „Aladár Eugen Völgyfy, po dlhé roky odborný úradník št. výskumného ústavu ovocinársko-záhradníckeho v Bratislave, predtým štátnych ovocinárskych školiak, vystúpil zo štátnej služby, potažne prestúpil do služby obchodnej.“ Správy ovocinárskej spoločnosti. In: *Slovenské Ovocinárstvo*, 1939, roč. 16, (25.12.1939) č. 375 – 376, s. 176.

*boly so slovenskými vojakmi na východnom fronte a z vyššieho príkazu byly odoslané na Slovensko.*⁸⁴

O reálnych podmienkach núteného pracovného nasadenia v uvedenej továrni nepriamo svedčí úradná korešpondencia ohľadom Niny Naruševičovej. Dňa 4. februára 1944 žiadal kolkovanou žiadosťou Ústredňu štátnej bezpečnosti o jej prepustenie do domácej starostlivosti jej budúci svokor, pričom sa zaväzoval, že sa do synovho návratu z vojenskej služby bude starať o jej obživu. V texte uvádzal, že dátum jej pôrodu sa odhaduje na 15. februára.⁸⁵ Ďalšou žiadosťou, datovanou 17. apríla 1944 a opatrenou schvaľovacou doložkou príslušného vládneho komisára, sa budúci svokor opätovne pokúšal vymôcť jej „*prepustenie zo služieb*“ priamo od vedenia továrne Pomona. Tu už uvádzal, že Nina Naruševičová „*potrebuje domácu opateru*“, lebo je „*po pôrode a je chorľavá*“.⁸⁶ Zmienka o narodenom dieťati a potrebe materskej starostlivosti oň však v jeho liste chýbala. Keďže údaje o ňom sa nevyskytujú v matrikách narodených a zomrelých osôb v Spišskej Novej Vsi ani v Pohorelskej Maši, pravdepodobne sa narodenia nedožilo.

Problematická bola aj oblasť vzájomných vzťahov celej skupiny s miestnymi pracovníkmi vo výrobe a s obyvateľstvom celkovo. Práve tu sa aj rýchlo prejavili prvé vážnejšie konflikty. Týkali sa kvality práce a pracovného nasadenia prichodzej skupiny a jej úrovne rešpektu k vnútorným hierarchiám, pre ktoré sa ľahko stávala cieľom nálepkovania ako cudzí, nebezpečný element, hodný sledovania. Netrvalo dlho a na skupinu aj jednotlivcov začali prichádzať sťažnosti. „*Poflakovali*“ sa vraj po meste a kontaktovali sa s vojakmi, čím sa naznačovalo obvinenie z „*ľahších mravov*“, a tiež s emigrantmi,⁸⁷ čo zasa viedlo k podozreniam zo špionáže alebo sympatií k boľševizmu. Nad argumentom o kresťanskej pohostinnosti, starostlivosti o blížnych a o pútnikov rýchlo prevládala možnosť zbaviť sa za použitia účinnej argumentácie tohto cudzorodého prvku a vypudíť ho z podniku i z mesta.

Dňa 26. februára 1944 preto so zdôvodnením, že zneužívajú povolenie na vychádzky, internovali skupinu piatich žien a troch chlapcov v zaisťovacom tábore v Ilave (O. Peršková, N. Krapiva, Z. Kirejeva, M. Kaminská, A. Brusová, I. Ušťapovský, A. Bondarčuk a A. Kastelecký). Zvlášť v súvislosti s chlapcami hlásenie velenia tábora nasvedčovalo, že v Spišskej Novej Vsi sa s nimi zaobchádzalo hrubo. Do ilavského tábora totiž prišli aj po dvoch mesiacoch strávených na Slovensku „*v roztrhanej vojenskej rovnosťate, bez spodného prádla*“, „*aj po tele úplne zavšivení*“.⁸⁸ Chlapcov sa – ako nedospelých – podarilo k 1. aprílu 1944 preradiť do Výchovného ústavu sídliaceho taktiež v areáli pevnosti.⁸⁹ Išlo o bývalý Komenckého ústav, ktorý do Ilavy presťahovali, keď jeho pôvodné sídlo v Košiciach po arbitrácii pripadlo maďarskému štátu.⁹⁰

⁸⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 50, Zápisnica napísaná 25. 2. 1944, v Spišskej Novej Vsi u firmy Pomona, tovareň na spracovanie ovocia a výrobu zeleninových konzerv, vypočúvaný Jozef Rischer. Tu potvrdzuje, že do práce nastúpili 2. februára 1944.

⁸⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 26, žiadosť Juraja Čorbu ÚŠB, 4. 2. 1944.

⁸⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 26, žiadosť Juraja Čorbu firme Pomona, 17. 4. 1944.

⁸⁷ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 50, Zápisnica s Jozefom Rischerom, 25. 2. 1944, Pomona, Spišská Nová Ves.

⁸⁸ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 17, Hlásenie veliteľa ZIT Ilava pre ÚŠB Bratislava, 27. 2. 1944.

⁸⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 19, Hlásenie veliteľa Zaisťovacieho tábora Ústrední štátnej bezpečnosti ohľadom Ondreja Bondarčuka, 2. 4. 1944. Dokument uvádza, že k preradeniu došlo na ústny pokyn A. Macha. Podobne AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 20 a 21.

⁹⁰ RIGOVÁ, Viktória. *Mládež nad priepasťou: sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022, 182 – 208.

Napriek tomu, že známi a rodiny zvonku neustávali v snahách vybaviť zaistenkám prepustenie, situácia sa naťahovala až do tragickej udalosti, keď v Ilave priamo v cele 21. apríla 1944 nadránom Zina Kirejeva porodila mŕtve dieťa.⁹¹ Niekoľko týždňov predtým sa jej snúbencovi podarilo domôcť u prednostu ÚŠB súhlasu, aby sa s ňou priamo v tábore mohol porozprávať o plánovanom sobáši.⁹² Jeho otec mu vybavil aj kolkované potvrdenie notárskeho úradu o tom, že jeho rodina je pripravená sa o mladú ženu s dieťaťom starať. Správa tábora už od počiatku pobytu tejto tehotnej ženy tiež upozorňovala nadriadené orgány na jej rizikový stav, hroziaci prerásť do zdravotných komplikácií.⁹³ Následné prešetrenie „zvláštnej udalosti“ preukázalo, že dotýčnej po začatí pôrodu v tábore poskytli okamžitú pomoc a privolali lekára, ktorý ho mal v obvode, aj najbližšiu pôrodnú babicu.⁹⁴ Dňa 15. mája 1944 zaslal okresný úrad v Ilave Ústrední štátnej bezpečnosti dokumenty na preplate-nie pohrebu novorodenca na obecnom cintoríne.⁹⁵

Zrejme táto udalosť, rovnako ako zhoršený zdravotný stav ďalšej zo žien, Márie Kamin-skej, sa stali novým impulzom na urgencie ohľadom aspoň podmieneného prepustenia zvyšku skupiny na slobodu. Stále to však komplikovala podmienka, že mimo tábora musia mať zabezpečené ubytovanie a stravu. O poskytnutie takejto záruky sa usilovali ich známi vojaci, ktorí ich opakovane žiadali poslať k svojim rodičom ako „snúbence“, aj ich bývalí nadriadení, ktorí si ich pýtali ako „pomocnice v domácnosti“. Individuálnu stratégiu zvolila už spomínaná Oľga Peršková za pomoci svojho známeho emigranta, ktorý prišiel na Slo-vensko už pred ňou a zaistením bývania a zamestnania, jej umožnil legalizovať si pobyt.⁹⁷

Po auguste 1944 sa podarilo dosledovať stopy len dvoch členiek skúmanej skupiny.⁹⁸ Prí-slušný sčítací hárok Národného sčítania 1950 potvrdzuje, že v Novom Meste nad Váhom žil manželský pár Krenekovcov, Mikuláš a Zinaida, sobášený v januári 1945, s deťmi Mi-chalom a Mikulášom, narodenými po vojne.⁹⁹ Z ďalších uvedených údajov je zjavné, že Krenekovi sa usilovali splývať s prostredím. Zinu síce v hárku identifikuje meno a dátum narodenia, národnosť má už však uvedenú slovenskú a náboženstvo rímskokatolícke. Rodné

⁹¹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28. Hlásenie veliteľstva Zaisťovacieho tábora v Ilave Ústrední štátnej bezpečnosti z 29. apríla 1944 o predčasnom pôrode Z. Kirejevej 21. apríla, o privolaní lekára MUDr. Raimuna Weissa a pôrodnej asistentky Hrnčiarikovej z Ilavy, ako aj o zapísaní mŕtveho chlapca do matriky zomrelých a jeho pochovaní na miestnom cintoríne. Uvádza, že matka sa „po 7-dennom ošetrovaní vyliečila“.

⁹² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28, prednosta ÚŠB veliteľovi ZT Ilava, povolenie rozhovoru pre M. Kreneka. 8. 3. 1944.

⁹³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28. Oznámenie veliteľstva tábora na ÚŠB zo dňa 26.2. 1944 o príchode Ziny Kirejevej, s poznámkou „je v tehotnom stave asi 6 mesiacov a je chorľavá“.

⁹⁴ Udalosť na základe dokumentov z Archívu múzea SNP zachytil v štúdií aj VICEN, Jozef. K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. (Perzekučno-represívny prostriedok). Vicen, Jozef. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov*, 4. Banská Bystrica : UMB, 2005 s. 135 – 143.

⁹⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28, účet a poštová zloženka, 15. 5 1944.

⁹⁶ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48; AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 27, 28, 29 (Kaminská k Návojevcom do Brezna, Kirejeva ku Krenekovcom do Nového Mesta, Brusová k Zlatohlavovcom do Hanisky).

⁹⁷ AÚPN, f. 209, šk. 785, a. j. 6/19, Okresný úrad v Bratislave, Soznam sovietskych štátnych príslušníkov, zdržujúcich sa v okrese Bratislava-vidiek, 1944, ju uvádza ako držiteľku „žltej legítimácie“ pre cudzincov.

⁹⁸ Pri príprave štúdie bol s rôznym stupňom formálnosti konzultovaný aj Archív Medzinárodného Červeného kríža v Bad Arolsen, Bieloruský štátny archív v Minsku, Archív v Spišskej Novej Vsi. S rôznorodou úspešnosťou som kontaktovala tiež potomkov rodín Štefana Vargu, Jána Korema, Antona Zlatohlavého, Jozefa Čorbu, Jána Návoja, Mikuláša Kreneka, takto získané informácie však zostali v rovine potvrdzovania už známych dát.

⁹⁹ SNA, f. Sčítanie ľudu 1950, okr. Nové mesto nad Váhom, kart. 21, a. j. 1574.

priezvisko žien sa pri sčítaní nezisťovalo a rubriky zachytávajúce čas a východiskové miesto prípadného prísťahovania alebo štát reemigrácie nechali pri vyplňaní prázdne, takže pôsobi, akoby sa v Novom Meste nad Váhom narodila. Potomkovia rodiny Krenekovcov žijú v regióne dodnes. Ostatní identifikovateľní snúbenci žien zo skúmanej skupiny boli v roku 1950 podľa údajov zo sčítacích hárkov buď slobodní, alebo mali iné manželky.

Druhou z cestujúcich, ktorej život sa podarilo ozrejmiť do obdobia po Povstaní, je Mária Kaminská. Pre chorobu ju počas internácie v Ilave umiestnili v trenčianskej nemocnici,¹⁰⁰ kde s ňou nadviazali kontakty členovia lokálnej odbojovej štruktúry. Kvôli menšej nápadnosti zverili túto úlohu jej rovesníčke Oľge Veteškovej-Meravej, dcére Jakuba Vetešku.¹⁰¹ Táto rodina poskytla Kaminskej po prepustení z nemocnice aj útočisko na doliečenie v domácych podmienkach. V tábore¹⁰² i v domácom liečení sa s ňou opäť skontaktoval jej priateľ J. Navoy, z ktorého sa mal onedlho stať povstalecký vojak.¹⁰³ Po vypuknutí Povstania sa doň pokúsili zapojiť aj obe mladé ženy, no pre oslabené zdravie boli „*poslané domov*“ už z Uhrovcu.¹⁰⁴ Miestnym bezpečnostným orgánom tak Mária Kaminská ostala v zornom poli a pri najbližšej príležitosti bola opäť zaistená – už nie ako pasažierka transportu ošetrovateľiek, ale ako vojenská pilotka, resp. „*pilotka ruskej armády*“,¹⁰⁵ čo bolo možné vykázat ako mimoriadne úspešný zásah bezpečnostných zložiek.

Máriu Kaminskú zadržali v októbri a po dlhotrvajúcom mučení ju koncom decembra 1944 popravili. Po vojne ju identifikovali v masovom hrobe v časti Široké na trenčianskej Brezine a uložili do hrobu v tamojšom Čerešňovom sade. Na náhrobku aj v sprievodných informáciách je však rutinne prezentovaná ako „*sovietska partizánka*“, čo ju chybné spája s tradičným obrazom príslušníčky Červenej armády, členky niektorého zo sovietskych výsadek na povstalecké územie. Napriek verejnej prezentácii teda ani verejná pomníková prítomnosť Márie Kaminskej nepúta zvláštnu pozornosť a nepodnecuje do otázok ohľadom cesty, akou sa na Slovensko dostala.

Z povojnových čias sa zachovalo aj spomienkové rozprávanie Jána Navoya o ich ceste z Ukrajiny, ktoré popieralo „snúbeneckú“ verziu v prospech „odbojovej“. Mária Kaminská sa podľa tejto verzie jemu a jeho priateľovi najprv pokúsila sprostredkovať spoločný prechod k sovietskym partizánom. Tí však dali prednosť tomu, aby ostala pracovať pre slovenskú armádu a zbierala pre nich spravodajské informácie. Do Talianska potom odcestovala s Navoyovou pomocou tajne, pod plachtou nákladného auta naloženého na vagón. Cesta prebehla hladko, no jej prítomnosť v Taliansku sa už utajiť nepodarilo. Po odhalení dostal Navoy trest 21 dní ostrého väzenia a Kaminskej malo hroziť vydanie Nemcom. Na pomoc im podľa Navoya prišiel poručík Hlava, prokurátor od Liptovského Mikuláša, ktorý mu priniesol do väzenia na podpis vyplnenú zápisnicu so žiadosťou o sobáš. Tým sa z Kaminskej a Navoya stali „*budúci manželia*“ a oficiálne ju mohli zaradiť do transportu na Slovensko.¹⁰⁶ Z tábora v Ilave sa Navoyovi podarilo vyžiadať ju k svojim rodičom v Brezne, no skončení jeho

¹⁰⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 25, hlásenie veliteľa Zaisťovacieho tábora k ÚŠB 11. mája 1944, že Kaminskú na návrh lekára eskortovali do nemocnice. AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 22, Hlásenie tajomníka Generálneho sekretariátu HSES Ústrednej štátnej bezpečnosti z 1. júla 1944, že Kaminská je v nemocnici slabô strážená.

¹⁰¹ PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*. Trenčín, 1980, s. 54 – 57.

¹⁰² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 18, rozhodnutie prednostu ÚŠB o povolení rozhovoru J. Navoyovi s M. Kaminskou v Zaisťovacom tábore v Ilave, 18. júla 1944.

¹⁰³ PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*, s. 56 – 57.

¹⁰⁴ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985, s. 34 – 35.

¹⁰⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 25, Hlásenie veliteľa ZTI pre ÚŠB, 11. 5. 1944.

¹⁰⁶ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985, s. 35.

dovolenky sa vrátila k známym do Trenčína. Tam ju po vypuknutí Povstania opäť zadržali.

O osudoch zvyšných členiek a členov skupiny zatiaľ informácie nemáme. Pre „hrdin-ský“ portrét boli nedostatočne dokonalé,¹⁰⁷ ba dokonca skôr pasujúce do obrazu kolaboranta s okupačnou armádou,¹⁰⁸ preto boli pre potenciálnych bádateľov z ich domovských krajín dlho nezaujímavé. Osobné väzby na miesta, odkiaľ pochádzali, sa po okupácii a precho-de frontu spretŕhali a zničilo sa aj množstvo potenciálnych archívnych dokumentov. Dá sa predpokladať, že viaceré zmenili priezvisko vydajom ešte pred Povstaním alebo krátko po ňom. Pokiaľ ako matky malých detí ostali žiť na slovenskom vidieku, mohli sa zámerne vyhýbať osobnému styku s úradmi a na minulosť upozorňovať čo najmenej.

Ak si udržali staré kontakty z vojenskej zdravotnej služby, je pravdepodobné, že v čase Povstania mohli individuálne nastúpiť do vojenských nemocníc k svojim starým veliteľom, alebo odchádzali do hôr spolu s novými rodinami. Prípadne ich ako cudzinky mohli depor-tovať do Ríše, ako sa to stalo už vyššie spomínanej skupine ukrajinských utečencov z Ústia nad Oravou. Pri kontakte so sovietskymi orgánmi ich zasa mohla čakať viac či menej dobro-volná repatriácia do Sovietskeho zväzu. V každom prípade sa na Slovensku bez hustej siete známych a priateľov, s úradne ťažko overiteľnou osobnou históriou a dočasnými osobnými dokladmi, v prostredí hromadných deportácií a frontového besnenia, zrejme ťažko vyhý-bali kombinovanej pozornosti Sicherheitsdienstu aj Smeršu. Nie je vylúčené, že sa niekto-rej z nich podarilo odísť pred frontom dostatočne ďaleko na západ alebo s novým menom neupútať pozornosť až kým sa situácia po precho-de frontu dostatočne neustálila. Dobová vojensko-politická situácia im však dávala len slabé šance na pokojný život.

M. ZAVACKÁ: DER WEG AUS DER GEFAHR INS UNGEWISSE.
DER TRANSPORT EINER GRUPPE VON HILFSKRÄFTEN DER
SICHERUNGSDIVISION VON DER OSTFRONT IN DIE SLOWAKEI ENDE 1943

Die Fallstudie untersucht den Transport einer Gruppe belarussischer und ukrainischer Zivilistinnen, die von der an der Ostfront eingesetzten Sicherungsddivision beschäftigt wurden, in die Slowakei sowie das Verschwinden ihrer Geschichte aus dem öffentlichen Gedächtnis. Es handelte sich um sechzehn junge Frauen – darunter eine mit zwei klei-nen Kindern – und drei minderjährige Jungen, die im Oktober 1943 bei der Verschiebung slowakischer Einheiten mit einem Militärtransport zunächst nach Italien und von dort gegen Jahresende mit einem Verwundetentransport in die Slowakei gelangten. Dank der Interven-tion ehemaliger Arbeitgeber des Militärkrankenhauses sowie des persönlichen Einsatzes eines begleitenden Militärgeistlichen gelang es zunächst, sie in einer Konservenfabrik in Spišská Nová Ves auf einer zivilen Arbeitsstelle unterzubringen. Später wurde ein Teil von ihnen aufgrund von Denunziationen im Sicherungslager in Ilava interniert, wo eine der

¹⁰⁷ Pre povojnové umelecké spracovanie motívu romantickej lásky zraneného vojaka a jeho opatrovateľky-cudzinky, ktorú si hrdina po mnohých peripetiách privezie domov, boli vhodnejšími východiskovými postavami napríklad veterán bojov na Dukle, Prešovčan Ján Novák a gruzínska lekárka Tina Chidirbegišvili, ktorých životný príbeh sa stal podkladom pre film *Prerušená pieseň* z roku 1960. PETRANSKÁ, Darina. *Objavovanie Prešova II*. Prešov: 4U Media 2013, s. 20.

¹⁰⁸ V rámci postalínskych rehabilitácií v ZSSR sa do verejného povedomia presadzovali aj postavy, ktoré prežili časť vojny v okupácii. Napr. postava mladej ženy, ktorá spočiatku získavanie informácií pre sovietsku rozvedku kryla prácou v nemeckej vojenskej kuchyni, patrila k hrdinom štvordielneho filmu „Výzyvaem ogoň na sebjá“ (Zamerajte paľbu na nás) z roku 1964. Jej reálnym predobrazom bola Anna A. Morozova (1921 – 1944), ktorá bola tiež roku 1965 dodatočne vyznamenaná radom Hrdinu ZSSR in memoriam.

Frauen aufgrund völliger Erschöpfung ein totes Kind zur Welt brachte. Der erhaltene amtliche Schriftverkehr ermöglicht es, die unermüdlichen Bemühungen ihrer Verlobten, Freunde und früheren Arbeitgeber aus dem Feldlazarett zu verfolgen, ihre Freilassung zu erwirken. Die letzten Hinweise auf ihr Schicksal finden sich in den Wochen vor dem Aufstand. Das weitere Schicksal ist nur bei zwei von ihnen bekannt. Eine konnte sich letztlich wie ursprünglich geplant mit ihrer Familie in der Slowakei niederlassen; die andere knüpfte während ihres Krankenhausaufenthaltes in Trenčín Kontakte zum lokalen Widerstand und wurde nach der Niederschlagung des Aufstands ein Opfer des nationalsozialistischen Terrors. Zum völligen Verschwinden der Erinnerungen an diesen Fall nach dem Krieg trug die politische Brisanz des Themas bei, insbesondere wegen der Beteiligung der männlichen Akteure an der Ostfront auf der „falschen“ Seite sowie aufgrund des tatsächlichen oder zumindest vermuteten, gesellschaftlich geächteten intimen Charakters ihrer gegenseitigen Beziehungen. In der Öffentlichkeit überdauerte somit nur die Erinnerung an das ermordete Opfer, das jedoch ausschließlich als „sowjetische Partisanin“ dargestellt wird.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), fond 209 Ústredňa štátnej bezpečnosti.

Slovenský národný archív, fond Sčítanie ľudu 1950.

Dobová tlač/ Period print

Slovák, 1943.

Slovenské ovocinárstvo, 1939.

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

ALEXIJEVIČOVÁ, Svetlana. *Vojna nemá ženskú tvár*. Bratislava : Pravda 1990 ISBN 80-218-0110-7.

BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. ISBN 978-80-89523-60-3.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V.*, Bratislava: MagnetPress 2008. ISBN 978-80-89169-16-0.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013. ISBN 978-80-89523-20-7.

HUĎA, Tomáš. *Katolícki vojenski duchovní na východnom fronte v rokoch 1941-1945*. Turany: Vydavateľstvo P+M, 2022. ISBN 978-80-89410-33-0.

JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*. Bratislava : Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-781-9.

MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratisla-

va : ÚPN, 2007. ISBN 978-80-969296-7-2.

MERRIDALE, Catherine. *Ivan's war: life and death in the Red Army, 1939-1945*. London: Faber and Faber, 2006. ISBN 10: 0805074554.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) II., Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2008. ISBN 978-80-89090-48-8.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2009. ISBN 978-80-89090-64-8.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) IV., 1. pešia divízia, Slovenský vojak*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2012. ISBN 978-80-81410-13-0.

PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*. Trenčín 1980.

PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985.

PETRANSKÁ, Darina. *Objavovanie Prešova II*. Prešov: 4U Media 2013. ISBN 978-80-967145-4-4.

RIGOVÁ, Viktória. *MLádež nad priepasťou: sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022. ISBN 978-80-973678-2-4.

Slovo o živote kňaza. Pamätnica k 60-ročnému kňazskému jubileu Msgr. ThDr., PhDr. Alexeja Izakoviča, 1932-1992. Trnava : [s.n.] 1992.

VRZGULA, Monika. *Nevyrozmávané susedské histórie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2016. ISBN 978-80-224-1542-2.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

DEBNÁR, Ján. Msgr. Alexej Izakovič (1908-1995). In: *Viera a život*, 1998, roč. 8, č. 1, s. 55 – 61.

DOHNÁNY, Ladislav – LANGOŠ, Ján. MUDr. Pavel Mráz. In: *Vojenské zdravotnícké listy*, 1987, roč. 41, č. 6, s. 250 – 252.

GAREK, Martin. Pracovný tábor Ústie nad Oravou. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 3, s. 35 – 53.

SCHVARC, Michal. Krvavé stopy na východe. K zločinom slovenských vojakov okupovanom Sovietskom zväze. In: ROGULOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava : HÚ SAV – VEDA, 2028, s. 275 – 293.

VALO, Peter. Záhadná Mata Hari. In: *Slovenka*, 2004, č. 36, s. 56 – 57.

VICEN, Jozef. K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939-1945. (Perzekučno-represívny prostriedok). Vicen, Jozef. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov, 4*. Banská Bystrica : UMB, 2005 s. 135 – 143.

VRZGULA, Monika. The Oral History Interview – a relationship of space and trust. In:

Slovenský národopis, 2019, roč. 67, č. 4, s. 430 – 440.

Internetové zdroje/Internet sources

HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Prežil život štvanca. In: *Historika. Malokarpatský historický občasník*, 2013, č. 1, s. 43. Dostupné na: «https://www.muzeumpezinok.sk/userfiles/files/Historika%201_2013%206.pdf».

TROFIMOV, Anton. Molodež na samolet! Kak učilis, na čem letali i kuda postupali kursanty aeroklubov SSSR. (Mládež na lietadlá! Ako sa učili, na čom letali a kde sa učili frekventanti kurzov aeroklubov v ZSSR) In webový portál *Istorija.rf – Glavnyj istoričeskij portal strany*, 22.5.1921. Dostupné na: «<https://histrf.ru/read/articles/molodezh-na-samolet>» (prístup 10. 9. 2024).

Rozhovory s pamätníkmi/Interview with personal observers

VALKOVIČOVÁ, Mirjam (neter A. Izakoviča) – ZAVACKÁ, Marína. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor, 8. 8. 2024, 16:05.

Údaje o autorovi/ About the author

Mgr. Marína Zavacká, PhD.

Historický ústav SAV

Klemensova 19

81364 Bratislava

e-mail: marina.zavacka@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-0731-7698>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

UDALOSTI FRANCÚZSKO-RAKÚSKEJ VOJNY ROKU 1809 VO VZŤAHU K PREŠPORKU ZAZNAMENANÉ V LETOPISOCH KAPUCÍNŮV

MATEJ ČAPO

ČAPO, M.: Events of the Franco-Austrian War of 1809 in Relation to Pressburg, as Recorded in the Annals of the Capuchins. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 73-90, Bratislava.

In 1809, the Franco-Austrian war significantly affected life in Pressburg (today's Bratislava) and its surroundings. However, only a few ego-documents provide testimony regarding the events that occurred in this region. Chronicle entries of some Pressburg monasteries are a valuable source of information about these events. One of these is the *Annales P. P. Capucinatorum*, housed in the state archive in Bratislava, which has so far escaped the attention of historians in this context. This contribution consists of a transcription and annotated Slovak translation of a selected Latin-written section of the *Annales P. P. Capucinatorum*, which details events related to the military campaign of 1809. The relevant records cover the period from 17 May to 22 November 1809. To preserve authenticity, the transcription retains the original capitalisation. Abbreviated words are spelled out in square brackets. In the manuscript, subheadings appear as marginal notes alongside the relevant paragraphs.

Keywords: Military history, Austrian Empire, Napoleonic wars, Franco-Austrian war in 1809, Pressburg, Capuchins, *Annales P. P. Capucinatorum*.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.4>

Život v Prešporku a jeho okolí v roku 1809 značne ovplyvnila francúzsko-rakúska vojna. Od začiatku júna sa nepriateľ takmer poldruha mesiaca neúspešne pokúšal ovládnuť opevnené prešporské predmostie, ktorého základ sa nachádzal na ostrove Mostná niva.¹ Samotný Prešporok opakovane čelil delostreleckému ostreľovaniu a bombardovaniu. Napriek tomu, že sa nepriateľovi nepodarilo mesto dobyť, na základe prímeria podpísaného v noci z 11. na 12. júla v Znojme sa aj Prešporok stal súčasťou francúzskej strany demarkačnej línie. Dňa 14. júla Prešporok obsadili nepriateľské jednotky, ktoré ho viac než štyri mesiace okupovali.² Vojenské dianie a nepriateľská okupácia sa zásadne dotkli predovšetkým miestnych obyvateľov. Svedectvo o tomto takmer pol roka trvajúcom období nám však prináša iba málo ego-dokumentov. Cenný zdroj informácií predstavujú kronikárske diela niektorých prešporských kláštorov.³ Jedným z nich sú *Annales P. P. Capucinatorum*

¹ Územie dnešného Sadu Janka Kráľa v Petržalke.

² K bojom o prešporské predmostie a okupácii Prešporka bližšie pozri napríklad: ČAPO, Matej. Generálmajor Bianchi – Vojak, ktorý ubránil prešporské predmostie v roku 1809. In: *Historická revue*, 2022, roč. 33, č. 11, s. 34 – 40; ČAPO, Matej. Okupácia Bratislavy v roku 1809. In: RYBÁR, Lukáš – ŠKORVANKOVÁ, Eva (eds.). *Acta historica Posoniensia XXXII. Historické štúdie*, 2017, s. 62 – 83; ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 3 – 28; VYČISLÍK, Alojz. Napoleonské vojny a Bratislava. In: KALESNÝ, František (ed.). *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*, zv. IV. Martin : Osveta, 1969, s. 209 – 256; WRETZL, František. Bratislavské predmostí v r. 1809. In: *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque*, 1923, roč. 4, č. 1, s. 1 – 20.

³ Publikovaný bol prepis a komentovaný slovenský preklad kroniky Milosrdných bratov. Bližšie pozri: ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v kronike Milosrdných bratov. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 89 – 100.

(*Letopisy otcov kapucínov*) uložené v Štátnom archíve v Bratislave,⁴ ktoré v tejto súvislosti dosiaľ unikali pozornosti historikov.

Cieľom príspevku je predložiť čitateľom prepis a komentovaný slovenský preklad⁵ vybranej latinsky písanej časti *Annales P. P. Capucinatorum*, ktorá opisuje dianie súvisiace s vojnou roku 1809 vo vzťahu k Prešporoku. Relevantné sú záznamy týkajúce sa obdobia od 17. mája do 22. novembra 1809. Text je písaný úhladným humanistickým písmom. Jeho autor nie je podpísaný, avšak na základe komparácie rukopisných textov v rámci skúmaného diela sa možno domnievať, že ním bol páter Eucharius. V záujme zachovania autenticity je pri prepise textu zachovaná pôvodná transkripcia vrátane používania kapitálok. Skrátené slová sú rozpísané v hranatých zátvorkách. Podnadpisy sú v rukopise uvedené ako marginálie k príslušným odsekom.

Novum Bellum

En Novae, et inexpectatae miseriae! Recrudescente enim iterum Bello inter Nos, et Gallos, Hostis tanta Celeritate occupavit Viennam, Ut 17^a Maij jam in adversa Danubii Rippa Circiter 1400 Eqvites Galli constiterint, qvibus tamen amoto jam prius Volatili Ponte cum omnibus alijs Navigiis transitus non patebat, Unde relicto hac Vice Posonio per Austriam ad Locum Pugnae properarunt, qvae habita fuit cruentissima 21^a Maij intra Aspern, et Eslingen. Esto autem Pugna haec hucdum invicto Napoleoni infaustra fuerit, qvia tamen Nostri Victoriam prosecuti non Sunt, Sed libere Hostem fugere permiserunt, brevi intervallo Se recolegit, auctisq[ue] ex Bavaria, et Imperio Copiis, ad finem Mensis Maij rursus Posoniu[m] expugnaturus advenit, inq[ue] Köptsin consedit, et qvamvis in obposita Danubii rippa Milites Nostri, qvantum brevi temporis intervallo fieri licuit, Aggeres, et Valla construxerint, nihilominus tamen Galli Copiosi paucos adhuc eotum Nostros aggressi, 1^a Junij Sclopis, et Tormentis Circa 8va[m] hora[m] Vespertinam Eos impetentes, hora 10^a ex Pagello, Engerau dicto, et a Nostris prius exusto, expulerunt, unde deinde maximum damnum illatum est Civitati per explosionem Tormentoru[m], et Mortarioru[m].

Obsessio Posonij

Nam jam die 4^a Junij ab hora 10^a Matutina usq[ue] 3^a[m] Pomeridiana[m] grandibus Tormentorum globis impetivere Civitatem, qvorum duo Cecidere ad Nostrum Hortum cum Una granata, cujus 4ta pars inventa ponderabat ultra 3 libras, Sine tamen alio aliquo damno vel apud Nos, vel in Civitate Causato, praeterqvam, qvod Unam Personam mactaveri[n]t, et paucos alios laeserint. – Diebus intermediis Solummodo in Engerau Certatum est Sclopis, Bajonetis, et gladiis, audiebat[ur] tamen interdum etiam intermixtus Tormentorum fragor, qvin tamen Nostri ex Aggeribus exturbari potuissent. Sed 12ª Junij ingentem Copiam globoru[m], et Pyrobolorum, Vulgo Kartacs ad Civitatem evibrantes magnam ruinam Causarunt Monialibus S. Ursulae, et domibus Civium attamen Sine incendio usqve 15^a[m] ubi Suscensus est Pons Danubialis, et in medietate Combustus, unde ad usq[ue] reparationem

⁴ Štátny archív v Bratislave, Bratislavské kláštorý, Kapucíni, IV. B. 3. b. Knihy kapucínov, 2. Historia domestica, Annales P. P. Capucinatorum, fol. 676 – 680.

⁵ Za pomoc pri preklade ďakujem PhDr. Alexandre Corbett Dekanovej a Mgr. et Mgr. Martinovi Neumannovi, PhD.

Ejus nullae Suppetiae mitti poterant, qvodo vero Notatu dignum, est: Qvodo qvotiescunq[ue] Aggeres in Engerau Hostes aggressi sunt, toties etiam ad Urbem Copiosos globos, ac Bombas evibrarunt, unde factum, qvodo 26ta hujus etiam Conventus Noster circa 11^a[m] Noctis ex iis participaverit, nam duo globi Ejus Tectum perforarunt, Una vero ex maximis Bombis acervum Lignorum in Area dissipavit, qvin tamen ea accendisset, licet nimium quantum adusta fuerint.

Incendiu[m] 1^u[m] in Urbe

Ast longe funestioem Stragem causaverunt in Platea Capitulari per Unam Bombam, cadentem in Domum Parochialem, qvae illico exarsit, et qvoniam Videntes Hostes ignem, incessanter eo direxerunt Mortaria, et Tormenta cum globis, et Cartatsis, ita ut nemo Sine Vitae periculo Succurrere posset, infelicitate tota Platea usq[ue] ad Eccl[esi]a[m] Collegiatam, demptis 3 Domibus, igne Concremata est. Praeterea etiam in inferiori platea S. Michaelis, et in Vedricz aliquot Domus exustae Sunt, in Vicinis autem omnes fenestrae Confractae. – Die 27^a Vesperi adveniens Ipsemet Rex Franciscus, divertit ad Palatium Primatiale Suburbanum, Sed nec illuc Sine omni periculo, nam mortiferi globi ad usque adjacentem Hortum advolarunt. – Die 28^a Monarcha videns Ruinam Civitatis, et accedens Curiam Civicam, ibidem Congregatis Commissariis, deditionem Civitatis postalantibus, ne ex integro pereat, lachrymabundus respondit: Defacto totam Monarchiae Conservationem dependere ab hac resistentia, unde adhuc tantisper sustineant, qvodoqvod enim damni patienter, Se resarcire paratu[m] esse qva promissione percepta, omnia subseqva damna patienter tollerabant Cives, Rex vero, videns nec Personam Suam hic esse Securam, discessit, qvodoqvodo jam prius fecere Magnates, et Potentiores Cives, Qvi Se partim ad Suas Possessiones, partim vero ad Loca vicina contulerunt securitatis Causa Nec inmerito.

Incendium 2^{dum}

Nam subseqva Nocte horribilis facta est explosio omnis generis Tormentor[um], et Mortariorum, unde non modo in Schlosberg plures Domus Judaeorum, Una cum Diversorio ad Albam Crucem, et Vicino Macello succensae, exarserunt, verum etiam Una grandior Bomba, Tectum Eccl[esi]ae Nostrae Una cum fornice transverberans, inq[ue] adversum Parietem vi maxima impingens, rupta magnam nobis ruinam Causavit, Siqvodo Vicinae duae Arae Laterales, et plura scamna a frustis disruptae Bombae viciata, fenestrae vero omnes tam in Eccl[esi]a, qvam in Choro per vehementem impetum fragoris confractae extiterunt, Sine tamen /:Deo laudes:/ Incendio, esto enim alia Bomba parietem ante ingressum Ianuae Conventus rapuerit, esto plures Conventum, Ecclesiam et Hortum transvolando ruptae sint, esto deniq[ue] Una granata Tectum Repositorii Doliorum Nostrorum accenderit, tamen per Vigilantiam Coqvi Nostri Fr[at]ris Floriani illico ignis extinctus est.

Incendium 3^{tiu}[m]

Non ita felix erat ipsa Civitas; nam Bomba Una succendit Curiam Civicam et Stabulum Primatis cum aliqva parte Palatii Ejus exiqva, interim hic Ignis facile exstinctus est, verum Longe majorem produxere aliae Stragem, exusta est enim pars sanctimonialium Ursularum cum pluribus vicinis Domibus, item intra, et extra Portam S. Laurentii omnes Domus ad usq[ue] forum pro Vendendis Viridariis destinatum, unde undiq[ue] clamor, et Ejulatus magnus in Populo.

Protestatio Gen[eralis] Bianky

A 28^a Junij adusq[ue] 8va[m] Julij Ipsa Civitas tantisper conqvievit, qvoniam Hostes Solum modo in occupandis transdanubianis Vallis, et Aggeribus desudarunt, omni Nocte aggredientes Militiam Nostram, ad Civit[at]em vero solummodo per intervalla globos evibrantes, qvod forte adseribi potest Protestationi Belli Ducis Nostri Generalis Bianky, in Engerau comandantis, qva[m] submisit Mareschallo Davou Belli Duci Gallico Köptsinium, Significando: indecorum, et contra omnem Bellicam consvetudinem esse, ut Urbs, quae nullam exercet hostilitatem, ubi tamen ex Arce per Tormenta, et Bombas Castris Gallicis magna damna Causare posset, incendiis vastetur. Interim qvidqvid Sit, Satis est, qvod hoc tempore intervallo nullum aliud infortunium contigerit, quam qvod globus tormentarius sutori cuidam in Porta Domus Sediti Pedem rapuerit, pueru[m] vero paenes Ipsum Stantem mactaverit. Interim conqviesscente tantisper Civitate, conflictus eo Crebriores erant in Aggeribus Trans Danubianis. Inter Reliqvos memorabilis est Dies 8va Julij, qva jam hora 3^{tia} Matutina Hostis cum 7 Tormentis agressus Unum Propugnaculum Trans Danubianum expugnavit, et occupatis 5 Tormentis Militem Nostrum aliquvantulum retrusit, sed per Navalem pontem Succusum e Civitate accipiens, iterum exturbatus, non modo Hostis, verum etiam amissa Tormenta recuperata sunt, Caesis ultra 100 Gallis cum 3 Officialibus. Sed nec Nostri mansere indemnes, Nam Caeso uno Stabali cum pluribus Gregariis, Colonellus Benzur in Captivitatem incidit.

Pugna Decisoria infelix

Reliqvis Diebus in parte transdanubiana non amplius pugnabatur, siquidem maxima Pars Hostium ad Campos Marathonjos pro Pugna decisoria properabat, ne tamen Nostri id adverterent, omni Media hora unum globum Tormentarium ad Civitatem Volare fecerunt. Sed et Nostra Militia pro defensione Propugnaculorum n[on] necessaria, amoto Ponte Navali, qvi tantum aliquot diebus substitit, Ducente illam serenissimo Archi-Duce Ioanne Cis Danubium ad Eosdem Campos movit, ast, proh dolor! jam tarde, conflictus enim Cruentissimus, et pro Nostra parte funestissimus cum amissione ex utraq[ue] parte multorum Millium jam erat terminatus, hinc ea via, qva ivit, redire debuit:

Armistitium[m] 30 dierum

facile igitur conjecturare licet in qvas Angustias devenerint Posonienses, non obstante eo, qvod jam 11^a Julij Publicatum Sit Armistitium 30 Dierum inter Austriacos, et Gallos initum, firmatumq[ue].

Adventus Gallorum cum Vice Rege Ital[iae] & Discessus Nostrorum

Nec inmerito anxiebamur, Nam 14^a Julij hora 7^a Vespertina in Via demarcationis per Possessionem S. Ioannis, et Stomfam ducta, jam Una Phalanx Galloru[m] advenit, qva[m] sequenti Die aliquot Mille insequebantur, Nostra Militia Urbe excedente, et Castra extra Suburgium Plumenthal figente, qvin Una Pars Alteram infestasset. 19^a vero, qvo Vice Rex Italiae Posonium venit, Palatiumq[ue] Principis Grassalkovich insedit, Militia Nostra recessit ad Insulam Cittonum, Seu Csalo-Köz dictam, relictis solum[m]odo Excubiis pro Securitate Viae Demarcationis necessariis. Sed etiam Vice Rex cum Suis Sequenti die per Pontem a Gallis celeriter in Danubio constructum, transivit ad Partes Sopronienses, unde 24ta Julij Sum[m]o Mane Posonii magnus Tormentorum fragor audiebatur, qvi durabat

usq[ue] Meridiem, seqventi vero die inde multi huc advecti Sunt Saucii tam Nostri, quam Gallorum, ex Quibus intelleximus conflictum fuisse cum Insurgentibus, non considerato Armistitio.

Adventus 8000 Saxonu[m]

Mensis Augusti 5° in Locum discedentium Priorum Successere 8000 Saxones cum aliquot Centuriis Gallorum, et Italarum, qui postmodum narrabant, durante obsidione ex Engerau contra Civitatem 4000 Bombas, et granatas evibratas fuisse, in aggressionibus vero Vallorum, et Aggerum praeter 4 Generales, et Complures alios tam Stabales, quam inferiores Officiales, ex Gallis, et Eorum Foederatis 17000 periisse, quod tamen audire Civibus minime Solatiosum erat, cum odiosi hi Hospites per 6-8-10 Capita Domos Eorum insederint, quos alere coacti sunt, non solum, verum etiam Proventus Comunes tam Civitatis, quam Caesarios ad Se rapuerint, occupando Telonia, Pontem Volatilem, Tricessimam, Officium Salis, et Postae. Insuper nullum Civem aut Incolam extra Limites Urbis Sine Passualibus exmiserint, nec quidem Religiosis, aut Ecclesiasticis Personis exceptis. Qvemadmodum nec a quarterio dispensati sunt Conventus, et Alodia Sanctimonialium. Nos Capucini St[at]im ab initio accepimus 4 Currus Oneratos spoliis variis cum 16 Eqvis, et 8 Gallis, qui Suos Eqvos ad Semi Vacuum Repositorium Lignorum introducentes, cum Stabulum tantum trium Capax existat, illuc faraginem Straminis, Faeni, et Avenae comportarunt. Pro fortuna non diutius illud occupatum tenere, quam Semi altera die, et duabus Noctibus; nam Pater Guardianus Iustus Statim Seqventi Die Comissioni Mixtae in Curia Civica congregatae quaerelam deponens, maximumq[ue] incendii periculum demonstrans, ab Ea Inquisitores obtinuit, qui rei veritate Comperta, Eos abire fecerunt. Non ita felices erunt PP[Patres] Franciscani, et Fratres Misericordiae, qui ingratos Suos Hospites retinere debuerunt usque plenarium abitum Eoru[m]. Maximum tamen Damu[m] Passae Sunt Ursulinae, quibus in Alodio Suo Totum Stramen, foenum, Avena[m], et quidquid reperibile fuit, consumserunt.

Onomasis Napoleonis

Iam vero, esto haec omnia sat dolorosa fuerint, nihilomus justum hunc dolorem multum adhuc auxit apud bonos Cives Intimatum, et jam pridie per Tympana publicatum 15^a Aug[usti] in Colegiata Eccl[esi]a Celebrandum fore n[on] Festum Assumptionis B[eatae] M[ariae] Virginis, sed Onomasim Napoleonis, in quem finem jam hora 4ta Matutina explosa sunt in Arce Tormenta. Hora 9na sub Vexillis, et diversa Musica Comparuit in Maxima Gala Diversa Militia, quae partim in, et extra Eccl[esi]am, partim vero in diversis Foris collocata, sub Missa Solemni Sclopos exploserunt, quemadmodum in Festo Theophoriae fieri assolet. Missa Solemnis, Cuj interesse debebant praeter Clerum, et Religiosos Ordines, etiam Antesignani Civitatis incepit quamprimum Supremus Com[m]endans cum Suo Stabo advenit, et Terminata est cum Te Deum Laudamus, sub quo etiam Tormenta explosa Sunt, idem factum in Meridie Sub pota Sanitate. Tandem Vesperi Civitatis major Pars illuminata.

Contributio a Gallis imposita

Interim, licet omnia hucdum relata, terifica, damnosa, et odiosa fuerint, tamen non adaequant id, quod seqvitur: Adveniens Gallicus Generalis Intendens Riccé, significat a Suo Imperatore Comitatu, et Civitati Posoniensi intra Lineam Demarcationis existenti,

inpositam esse Contributionem 1,505,882 Francorum, cujus Una 4^a Solvi poterit in Schedis Bancalibus, alia 4^a In frugibus Viennam erga pretium currens devehendis, Dimidium vero in bona Moneta, vel Camsorialibus Literis. Caeterum ad rationem hujus Dimidii suppeditentur Merces pro Vestiendis Gallicis Copiis requisitae. Et qvidem –

5,637 Ulnae Gallicae Panni ordinarii pro Vestitu Exteriori.

4471 Ulnae dtto Panni Cerulei.

231 Ulnae dtto Panni Coccinei.

3794 Ulnae dtto Panni Albi.

14,344 Ulnae Gallicae Telae pro Subductura.

751 Ulnae dtto Telae non dealbatae.

22,549 Ulnae dtto Telae Albae pro Indusiis.

18,117 Librae Corii Vaccarum pro Calceamentis.

3529 Librae Corii bovini pro Plantis.

1412 Pelles Vitulinae pro Ocreis &c.

216 Eqvi – 491 Boves – Tandem 3064 Urnae Vini.

NB

Una Ulna Gallica facit semi alteram Nostrae.

Horum Omnium Pretium, per Gallos defigendum, Supputabitur ut Superius dictum fuit, è Summa Contributionis. Quid vero effective datum, aut Solutum fuerit, ad Nostram notitiam non pervenit.

Adventus Im[peratoris] Napoleonis

Augusti 31^a bono mane advenit et Ipse Napoleon Posonium, non tamen diu morabatur, postquam enim inspexisset Peripheriam, et Milites Suos in unum Congregatos, lustrassetq[ue] Arcem, Curavit Se duci per omnes Plateas tempore Obsidionis Concrematas, Subsistens cum Eqvo dixisse fertur Generalibus Suis, qvi Eum parites Eqvites comitabantur: Ah ista tamen extra Ordinaria fuit Crudelitas, Civitatem inermem, nec Se deffendentem ita destruere! quae Exclamatio utrum Sincera, aut Gallorum more Saltem ficta fuerit, problema esto, Satis Sit, qvod his dictis desolatam Civitatem reliquerit, et post horam 10^{a[m]} transeundo Pontem Danubialem gressus Suos, ut inaudivimus, Jaurinum versus direxerit. Hac Die, ut dicitur, finis fuit Armistitii, qvod tam[en] iterum ad Mensem prolongatum est.

Visitatio Conventuu[m]

Septembris 22da Sub Prandio ad Conventum Nostrum Venit Commissarius Gallicus cum Duobus Officialibus perlustrans Cellarium, Pavimentum, Stantiam cum omnibus repositoriis, probabilius ideo, ut Si quem Defectum Alimentorum paterentur, haberent unde Supplerent. A Nobis ibant ad Franciscanos, Misericordianos, et etiam Moniales, unde non inmerito omnes Consternati Sumus, interim, cum Mixta Deputatio Illos aliunde Sufficenter providerit, mansimus indemnes. Interim Illi alterum Praetextum assum[m]entes, dixerunt: Se inspicere, utrum non Sint recondita Arma, Sicut in Hispania factum. Qvidqvod autem horum Sit, Satis est, qvod abeuntes declaraverint: Nos exiguum Provisionem habere.

Pax inita Viennae

Licet autem Armistitium ab Initio Saltem pro 30 Diebus Statutum, 28va Aug[usti] Cessare debuisset nihilominus ob Tractatus, in Longum Se protrahentes, prologatu[m] est ad incertum tempus, qv[od] erat 14^a 8bris, qva Pax Inter Austriam, et Galliam Vienae Confecta, Subscripta, ac 15^a Ejusdem Viennae qvidem 100, Posonii vero 60 Tormentorum explosionibus manifestata, publicataq[ue] est, ast proh dolor! talis, tamq[ue] damnosa, qvalem Domus Austriaca nunquam somniasset, prout ex subseqvis Conditionibus patebit.

Puncta Pacis

1° Cedit Austria Gallis Carnioliam cum Apertinentiis, – Ex Corinthia Circulum Villacensem. – Comitatum Goriciae. – Territorium Montis Falconis. – Gubernium, ac Urbem Tergestum cum Fiume, Buccari, Cattaro Portubus. Verbo omnes in Dextera Savi fluvii positas Ditiones, ita, ut Savus Limites Constituat.

2do Regi Bavariae Cedit Ducatum Salisburgensem, et Bertoldsgadensem cum Parte Superioris Austriae, et qvidqv[od] in Imperio hucdum possedit.

3^{io} Regi Saxoniae Cedit Partem aliquam Bohaemiae, Regno Saxoniae adjacentem, cum Gallicia Occidentati in dextra Ripa Vistulae Sitam, ac insuper Territoriu[m] Cracoviense.

4to Deniq[ue] Cedit Russo Zamosciensem Circulum in Gallicia orientali cum Impopulatione 400 Mille Animaru[m], excepta Urbe Prodi. Qv[od] autem His omnibus adhuc magis dolorosum exstitit fuit, qv[od] Imperator Franciscus Charissimam Filiam Suam M[a]r[i]a[m] Ludovicam infensissimo Hosti Suo Nuptui tradere coactus sit.

Discessus Galloru[m] & Adventus Austriacoru[m]

Novembris 20^a post 4 Mensium, et 5 Dierum Commorationem, excedentibus Posonio Gallis, et Foederatis omnibus, exceptis 1100 Aegrotis, et Necessariis Chyrgis, successit Militia Nostra, et qvidem Legionis Pedestris Confiniariorum Pars, item Legionis Klebek, et Zach, cum Una Cohorte è Legione Hussaroru[m] Stipsits, qvi apertis, et Volantibus Vexillis, Clangentibus, et Concrepantibus undiqve Tubis, Tympanis, Musicisq[ue] Instrumentis cum gaudio et exultatione, Ducente Eos Campi Mareschalli Locumtenente Bianky ingressi Civitatem in Principe Foro tantisper Substiterunt, donec R[everen]d[i] ss[i]mus D[omi]nus Can[onicus] et Abbas Rausch in Eccl[esi]a St. Salvatoris Hymnu[m] Ambrosianu[m] terminavit.

Item Caesaris

Die 22da Ejusdem, August[us] Imperator hora 2da Pomeridiana, Jaurino movens Mane, per Pontem Navalem a Gallis Constructum, et ab Ampl[issimo] Magistratu redemptum, advenit Posonium, condescenditq[ue] in Vacua Primatiali Domo, ubi Salutatus a Civico Magistratu et Generali Stabo, cum Ministris Aulicis frequentes habuit Conferentias de Negotiis tam Militaribus, qvam Politicis, nullam tamen mentionem faciendo de compensatione damni, licet sebsqvis Diebus totam Civitatem perlustraverit, enormemq[ue] Ruinam ab incendiis Causatam propriis Occulis conspexerit. Promisit tamen Se velle erigere Statuam in Civitate, Seu Monumentum fidelitatis Ejusdem erga Regem, et Regnum.

Nová vojna

Pozri, nové a nečakané nešťastia! Po obnovení vojny medzi nami a Francúzmi nepriateľ s takou rýchlosťou obsadil Viedeň, že už 17. mája na opačnom brehu Dunaja zastalo asi 1 400 francúzskych jazdcov,⁶ ktorí, pretože už predtým bol odstránený lietajúci most⁷ so všetkými ostatnými plavidlami a nemali možnosť prejsť na druhú stranu, nateraz upustili od toho dostať sa do Prešporka, ale ponáhľali sa cez Rakúsko na miesto bitky, ktorá sa odohrala 21. mája⁸ medzi Aspernom a Esslingom a bola veľmi krvavá. Nech aj bola táto bitka nepriaznivá pre doteraz neporazeného Napoleona, avšak pretože ju naši nedoviedli do víťazstva, ale dovolili nepriateľovi slobodne ustúpiť, ten sa za krátko znova zoskupil a posilnený vojskom z Bavorska a ríše⁹ prišiel koncom mesiaca máj opäť s úmyslom dobyť Prešporok. Utáboril sa v Kittsee a hoci naši vojaci, koľko im krátky čas dovolil, na opačnom brehu Dunaja vybudovali násypy a valy, početní Francúzi predsa napadli malý počet našich, ktorí tam boli. Dňa 1. júna okolo ôsmej hodiny večer na nich zaútočili puškami a delami, o desiatej hodine ich vyhnali z dedinky nazývanej Engerau,¹⁰ ktorú naši predtým vypálili, a odtiaľ potom spôsobili veľkú škodu mestu strelami z diel a mažiarov.

Obliehanie Prešporka

Dňa 4. júna od desiatej hodiny ráno do tretej hodiny popoludní zaútočili na mesto veľkými delovými guľami. Dve padli do našej záhrady spolu s jedným granátom, ktorého nájdená štvrtina vážila viac ako tri libry, ale to všetko bez nejakej veľkej škody, či už u nás, alebo v meste, okrem toho, že zabili jednu osobu¹¹ a niekoľko ďalších zranili. V nasledujúcich

⁶ V novinách *Preßburger Zeitung* sa uvádza, že francúzsky jazdecký oddiel sa na pravom brehu Dunaja oproti Prešporku objavil už večer 16. mája 1809. *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 36, s. 417. Išlo o predsunutú jazdeckú hliadku, ktorá sa tu utáborila. Dve eskadrony sa pokúsili preplaviť na mestský breh, boli však odrazené. Dňa 20. mája Francúzi odtiahli, pretože Napoleon sústreďoval svoje sily na prechod cez Dunaj nad Viedňou pri ostrove Lobau. Bližšie pozri: ŠPIRKO – LUPTÁK, *Obrana bratislavského predmostia*, s. 5; WRETZL, *Bratislavské predmostí*, s. 3.

⁷ V skúmanom období pri Prešporku z dôvodu častých povodní neexistoval most z pevného materiálu. Preprava bola preto realizovaná prostredníctvom kyvadlového mosta, ktorý bol nazývaný aj lietajúcim mostom (die fliegende Brücke). V prostriedku toku Dunaja bol ukotvený dlhý rad člnov navzájom pospájaných lanami. Na dlhšom lane k nemu bola upevnená veľká kompa, ktorú po natočení kormidla prúd rieky ľahko presmeroval z jedného dunajského brehu na druhý. Takéto spojenie bolo bezpečné, pretože člny sa prispôbovali výške hladiny, s ktorou stúpali a klesali. V prípade potreby bolo možné kyvadlový most bez problémov rozobrať. Dňa 12. mája 1809 sa na ceste z Viedne do Prešporka objavili prvé prieskumné jednotky *Grande Armée*. O tri dni neskôr bol lietajúci most z bezpečnostných dôvodov odstránený a všetky lode boli stiahnuté k mestskému brehu.

⁸ Bitka pri Asperne-Esslingu sa odohrala v dňoch 21. a 22. mája 1809.

⁹ V skutočnosti išlo o Napoleonových spojencov z Rýnskeho spolku. Ten v roku 1806 nahradil Svätú rímsku ríšu nemeckého národa, ktorá v dôsledku Prešporského mieru prestala existovať. Bližšie pozri: ČAPO, Matej. Napoleonské vojny a stredná Európa. In: MÜCSKA, Vincent – RYBÁR, Lukáš – ROŠKOVÁ, Daniela (eds.). *Stredná Európa v premenách času. Štúdie k sociálnym dejinám. Druhý zväzok*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023, s. 98.

¹⁰ Obec Engerau sa nachádzala na území dnešnej Petržalky.

¹¹ Podľa iných prameňov pri delostreleckom bombardovaní prišli o život dve ženy. Porovnaj: ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporka v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 90; ČAPO, Matej. Napoleonské vojny vo vzťahu k Prešporku očami vinohradníckej rodiny. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 2, s. 13.

dňoch sa bojovalo len v Engerau puškami, bajonetmi a šablami, ale sem tam bolo počuť aj burácanie diel, ktoré však nemohlo vyhnať našich z násypov. Ale 12. júna vypálili veľký počet gúl a delostreleckých granátov, ľudovo nazývaných kartáče, a spôsobili, že sa zrútila veľká časť kláštora sv. Uršule a poškodili sa domy mešťanov. To všetko ešte bez požiaru až do 15. [júna – pozn. autora], keď podpálili most cez Dunaj,¹² ktorý do polovice zhorel, a preto sa nemohla poslať žiadna pomoc na jeho opravu. Hodno poznamenať, že koľkokrát nepriatelia urobili výpad na násypy v Engerau, toľkokrát aj vypálili množstvo gúl a bômb na mesto. Tak sa stalo, že 26. tohto mesiaca [júna – pozn. autora] aj náš konvent okolo jedenástej hodiny v noci od nich niečo utŕžil, keď dve gule prerazili jeho strechu, jedna z najväčších bômb rozmetala hromadu dreva vo dvore, no nezapálila ho, hoci ohoreného dreva bolo veľmi veľa.

Prvý požiar v meste

Ďaleko väčšiu skazu však spôsobili na Kapitulskej ulici jednou bombou, ktorá dopadla na mestskú faru. Tá v dôsledku toho vzplanula, a keď nepriatelia videli oheň, ihneď tým smerom nasmerovali mažiare a delá s guľami a kartáčmi, takže nikto nemohol prísť na pomoc bez ohrozenia života. Nakoniec celá ulica okrem troch domov až po kolegiálny kostol [Dóm sv. Martina – pozn. autora] ľahla popolom. Okrem toho aj v nižšie položenej ulici sv. Michala [Michalská ulica – pozn. autora] a vo Vydrici boli niektoré domy spálené a v susedstve boli rozbité všetky okná. Dňa 27. [júna – pozn. autora] večer prišiel sám kráľ František,¹³ ubytoval sa v Primaciálnom paláci na predmestí,¹⁴ ale ani tam nebol bez ohrozenia, lebo smrtiace gule dolietali až do susednej záhrady. Dňa 28. [júna – pozn. autora] monarcha, vidiac ruiny mesta, prišiel do radnice a tam zideným komisárom, ktorí požadovali, aby sa mesto vzdalo a nebolo úplne zničené, v slzách odpovedal, že v skutočnosti záchrana celého kráľovstva závisí od odporu, a preto nech ďalej trpezlivo znášajú akúkoľvek škodu, ktorú je pripravený nahradiť. Keď dostali tento sľub, mešťania trpezlivo znášali všetky ďalšie škody. Kráľ, vidiac, že ani jeho osoba tu nie je v bezpečí, odišiel, tak ako už predtým urobili magnáti a významnejší mešťania, ktorí sa nie bez dôvodu v záujme bezpečnosti utiahli sčasti na vlastné majetky, sčasti do susedných miest.

Druhý požiar

Nasledujúcu noc totiž nastalo hrozné burácanie diel a mažiarov všetkého druhu, ktoré nielenže spálili veľa židovských domov v Podhradí spolu s hostincom Biely Kríž¹⁵ a susednými jatkami, ale jedna väčšia bomba preletela aj strechou a klenbou nášho kostola. Preveľkou silou vrazila do prednej steny, kde vybuchla a spôsobila nám veľké škody, a síce dva susedné bočné oltáre a viaceré lavice boli poškodené úlomkami vybuchnutej bomby a všetky okná ako v kostole, tak aj na chóre popraskali v dôsledku silného výbuchu, ale

¹² Išlo o most cez Auparkské rameno Dunaja oddeľujúce ostrov Mostná niva, na ktorom sa nachádzalo opevnené predmostie, od obce Engerau.

¹³ František I./II. (12. 2. 1768 – 2. 3. 1835), v rokoch 1792 – 1835 český a uhorský kráľ, v rokoch 1792 – 1806 ako František II. posledný cisár Svätej rímskej ríše nemeckého národa a v rokoch 1804 – 1835 ako František I. prvý rakúsky cisár.

¹⁴ Išlo o Letný arcibiskupský palác, dnešné sídlo Úradu vlády Slovenskej republiky na Námestí slobody.

¹⁵ Pravdepodobne išlo o hostinec Zlatý kríž, ktorý sa nachádzal na Kapucínskej ulici. Bližšie pozri: ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 103 – 104.

(vďaka Bohu) bez požiaru. Napriek tomu, že iná bomba zrútila stenu pred vstupom do brány konventu, viaceré bomby vybuchli, prelietajúc ponad konvent, kostol i záhradu, a jeden granát zapálil strechu skladu nášho riadu. Vďaka ostrážitosti nášho kuchára, brata Floriána, bol však tento oheň uhasený.

Tretí požiar

Samotné mesto nemalo také šťastie; lebo jedna bomba zapálila radnicu a tajne prímasa s malou časťou jeho paláca,¹⁶ ale tento požiar bol ľahko uhasený. Ďaleko väčšiu škazu spôsobili iné bomby, zhorela totiž časť kláštora uršulínok s viacerými susednými domami, takisto všetky domy pred a za Laurinskou bránou až po námestie určené na Zelený trh,¹⁷ zovšadiaľ bolo počuť krik a veľký nárek ľudu.

Protest generála Bianchiho¹⁸

Po celý čas od 28. júna až do 8. júla bol v samotnom meste pokoj, pretože nepriatelia sa sústredili len na obsadenie valov a násypov na druhej strane Dunaja. Každú noc podnikali útoky na naše vojsko a na mesto pálili gule len sporadicky. Možno to pripísať aj protestu nášho vojenského veliteľa v Engerau, generála Bianchiho. Napísal maršalovi Davoutovi,¹⁹ francúzskemu veliteľovi, do Kittsee, že je nevhodné a proti všetkým vojnovým zvyklostiam, aby mesto, ktoré neprejavuje nijaké nepriateľstvo, aj keď by mohlo z Hradu delami a bombami spôsobiť francúzskemu táboru veľké škody, bolo ničené požiarimi. Nech bola príčina akákoľvek, dosť na tom, že v tomto čase sa neprihodilo žiadne iné nešťastie, len to, že delová guľa akémusi obuvníkovi, ktorý sedel na prahu domu, odtrhla nohu a chlapca, ktorý stál pri ňom, zabila.²⁰ Medzitým, ako bol v meste tak dlho pokoj, sa o to častejšie odohrávali boje na násypoch za Dunajom. Z nich je pamätný deň 8. júl, keď už o tretej hodine ráno nepriateľ so siedmimi delami napadol jedno zadunajské opevnenie, dobyl ho, získal päť diel a našich trochu zatlačil, ale naši dostali z mesta posilu cez pontónový most a nielenže zahnali nepriateľa, ale získali späť aj stratené delá, pričom

¹⁶ Išlo o Primaciálny palác na dnešnom Primaciálnom námestí.

¹⁷ Zelený trh sa nachádzal v priestore okolo súššia sv. Floriána pri vyústení Laurinskej, Špitálskej a Dunajskej ulice (v roku 1938 bolo súššie premiestnené k Blumentálskemu kostolu). Miesto bolo pôvodne nazývané Obilný trh (Getreidemarkt), pretože sa tu predávalo obilie. Koncom 18. storočia dostalo názov Hydinový trh (Geflügelmarkt). Až do roku 1879 ho nazývali Hydinovým aj Zeleným trhom (Grünerplatz), pretože vždy v utorok a sobotu sa tu predávala zelenina, ovocie, hydina a vajčká. ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 40.

¹⁸ Vinzenz Ferrerius Friedrich, barón von Bianchi, vojvoda di Casalanza (1. 2. 1768 – 21. 8. 1855), vo svojej vojenskej kariére, ktorú začal počas vojny s Osmanskou ríšou, pokračoval aj v priebehu revolučných a napoleonských vojen. Vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809 sa vyznamenal ako veliteľ obrany prešporského predmostia. Za svoje zásluhy v bojoch pri Prešporku bol povýšený do hodnosti podmaršala.

¹⁹ Louis-Nicolas Davout, vojvoda d'Auerstädt, knieža d'Eckmühl (10. 5. 1770 – 1. 6. 1823), francúzsky generál, od roku 1804 maršal, účastník revolučných a napoleonských vojen, vyznamenal sa v bitkách pri Slavkove, Auerstäde alebo Deutsch-Wagram.

²⁰ Autor rukopisu na tomto mieste spája prípady, ktoré sa neodohrali v tom istom čase. Zmienky o obuvníkovi, ktorý prišiel o nohu, sa nachádzajú aj v iných prameňoch. Porovnaj: ČAPO, *Svedectvo Gregora Dankovského*, s. 92; ČAPO, *Udalosti francúzsko-rakúskej vojny*, s. 96. Spomínaným chlapcom bol Ludwig Pallehner, deväťročný syn meštianskeho obchodníka so železiarskym tovarom Stephana Pallehnera, ktorého 8. júla 1809 na Uhoľnom trhu (dnešné Hurbanovo námestie) zabila delová guľa. Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 60, s. 639.

zabili viac než 100 Francúzov s troma dôstojníkmi. Ale ani naši nezostali bez ujmy, lebo padol jeden štábný s viacerými radovými vojakmi a plukovník Benzur²¹ padol do zajatia.

Nešťastná rozhodujúca bitka

V ďalších dňoch sa už nebojovalo na zadunajskej strane. Prevažná časť nepriateľských síl sa totiž náhlila na Maratónske polia²² k rozhodujúcej bitke, a aby to naši nespozorovali, každú pol hodinu vypálili delovú guľu na mesto. Aj naše vojsko, ktoré nebolo potrebné na obranu opevnení, po odstránení pontónového mosta, ktorý slúžil len niekoľko dní, sa však pod vedením najjasnejšieho arcivojvodu Jána²³ pohlo na druhú stranu Dunaja smerom na tie isté polia, ale beda! Prišiel už neskoro, lebo veľmi krvavá a pre nás veľmi nešťastná bitka, v ktorej na oboch stranách padlo veľa vojakov, sa už skončila, preto sa musel vrátiť tou cestou, ktorou prišiel.

Prímerie na 30 dní

Lahko si možno predstaviť, do akých ťažkostí sa dostali Prešporčania, bez ohľadu na to, že už 11. júla²⁴ bolo zverejnené a vstúpilo do platnosti 30-dňové prímerie medzi Rakúšanmi a Francúzmi.

Príchod Francúzov s talianskym vicekráľom a odchod našich

A neznepokojovali sme sa zbytočne, lebo 14. júla o siedmej hodine večer po ceste, ktorou viedla demarkačná línia, cez obec [Moravský – pozn. autora] Svätý Ján a Stupavu už prišla jedna divízia Francúzov, ktorých nasledujúceho dňa nasledovalo niekoľko tisíc. Naše vojsko opustilo mesto a postavilo si tábor za predmestím Blumentál, aby jedna strana nenapádala druhú. Dňa 19. júla, keď do Prešporka prišiel taliansky vicekráľ²⁵ a usadil sa v paláci kniežata Grassalkovicha, naše vojsko ustúpilo na Žitný ostrov,²⁶ nazývaný aj Csalo-Köz, za sebou nechalo len stráže potrebné na ochranu demarkačnej línie. Aj vicekráľ so svojimi však už nasledujúceho dňa prešiel cez Dunaj po moste, ktorý narychlo postavili Francúzi, do Šopronskej stolice. Odtiaľ bolo 24. júla skoro ráno počuť v Prešporku veľký hrmot diel, ktorý trval až do poludnia, na druhý deň bolo odtiaľ privezených mnoho ranených ako našich, tak aj Francúzov, od ktorých sme sa dozvedeli, že tam bez ohľadu na prímerie vznikol konflikt s insurgentmi.

²¹ Plukovník Josef von Benzur (Benzur), jeden z najlepších Bianchiho ženijných dôstojníkov, padol do zajatia, keď sa vlastným príkladom snažil povzbudiť utekajúcich vojakov, aby sa zastavili a bránili pozície. BIANCHI, Friedrich Freiherr von. *Vertheidigung des Brückenkopfes vor Preßburg, im Jahre 1809*. Preßburg : Karl Kaspar Snischek, 1811, s. 88 – 89.

²² Označenie zrejme odkazuje na to, že rozhodujúca bitka pri Deutsch-Wagram v dňoch 5. a 6. júla 1809 sa odohrála na Moravskom poli.

²³ Ján Baptista Jozef Fabián Sebastián (20. 1. 1782 – 11. 5. 1859), rakúsky arcivojvoda, brat cisára Františka I./II. V roku 1809 viedol armádu proti talianskemu vicekráľovi Eugènovi de Beauharnais v Talianskom kráľovstve. Dňa 14. júna 1809 utrpel porážku v bitke pri Rábe.

²⁴ Prímerie bolo uzatvorené v noci z 11. na 12. júla 1809 v Znojme.

²⁵ Eugène de Beauharnais (3. 9. 1781 – 21. 2. 1824), francúzsky generál, taliansky vicekráľ, Napoleonov adoptívny syn.

²⁶ Pomenovanie „Insula Cittonum“ pre Žitný ostrov uvedené v rukopise sa mi nepodarilo nájsť. V dobových prameňoch sa vyskytujú pomenovania „Insula Cittuorum“ a „Insula Scironum“.

Príchod 8 000 Sasov

Dňa 5. augusta nastúpilo po vojakoch, ktorí už prv odišli, do mesta 8 000 Sasov s niekoľkými stotinami Francúzov a Talianov.²⁷ Tí potom rozprávali, že počas obliehania vystrelili z Engerau na mesto 4 000 bômb a granátov a pri útokoch na valy a násypy zahynulo okrem štyroch generálov a viacerých ako štábnych, tak aj nižších dôstojníkov, 17 000 Francúzov a ich spojencov.²⁸ Pre mešťanov však nebolo veľkou útechou počuť to, pretože títo nevítaní hostia sa usadili v ich domoch po šiestich, ôsmich, desiatich a museli ich živiť, a nielen to, prisvojili si aj verejné príjmy ako mestské, tak aj cisárske, obsadili mýtné stanice, lietajúci most, tridsiatkový úrad, soľný úrad a pošty. Okrem toho žiadneho mešťana alebo obyvateľa nepustili mimo mesta bez cestovných pasov, a to bez výnimky pre rehoľníkov alebo cirkevné osoby. Od ubytovacej povinnosti neboli oslobodené ani konventy a majetky mníšskych rádov. My kapucíni sme hneď od začiatku prijali štyri vozy naložené rôznou vojnovou korisťou so 16 koňmi a ôsmimi Francúzmi, ktorí voviedli svoje kone do poloprázdného skladu dreva, pretože do stajni sa zmestili len tri a tam im doviezli zmes slamy, sena a ovsu. Našťastie ho neokupovali dlhšie ako jeden a pol dňa a dve noci; lebo otec gvardián Justus hneď nasledujúceho dňa podal sťažnosť zmiešanej komisii, ktorá sa zišla na radnici. Poukazujúc na veľké nebezpečenstvo požiaru dosiahol, že boli poslaní vyšetrovatelia, ktorí, keď zistili opodstatnenosť sťažnosti, zariadili, že odišli. Otcovia františkáni a milosrdní bratia nemali také šťastie a museli svojich nemilých hostí vydržiavať až do ich úplného odchodu. Najväčšiu škodu utrpeli uršulínky, z ktorých majetku spotrebovali všetku slamu, seno, ovos a čokoľvek sa dalo nájsť.

Napoleonove meniny

Avšak hoci toto všetko bolo dosť bolestné, túto oprávnenú bolesť dobrých mešťanov ešte omnoho znásobil už deň predtým vyhubený oznam, že 15. augusta sa nebude v kolegiátnom kostole sláviť sviatok Nanebovzatia blahoslavenej Panny Márie, ale Napoleonove meniny, z dôvodu čoho už o štvrtej hodine ráno na Hrade vypálili z diel. O deviatej hodine sa v najväčšej paráde pod zástavami a za sprievodu rôznej hudby objavili rôzne vojenské jednotky, ktorých časť bola v kostole, časť mimo kostola na rôznych námestiach, počas slávnostnej omše vypálili salvu, ako je zvykom na sviatok Božieho tela. Slávnostná omša, na ktorej sa mali zúčastniť okrem kléru a rádov aj predstavitelia mesta, sa začala po príchode najvyššieho veliteľa so svojím štábom a ukončila sa chválospevom *Te Deum laudamus*, pri ktorom opäť vypálili z diel, to isté sa konalo na poludnie pri prípitku. Nakoniec bola večer vysvietená väčšia časť mesta.

Kontribúcia uložená Francúzmi

Hoci všetko, o čom sa tu píše, bolo hrozné, ničivé a odpudivé, predsa sa to nevyrovná tomu, čo nasleduje: prišiel francúzsky generálny intendant Riccé²⁹ a oznámil od svojho cisára, že

²⁷ Údaje o počte príslušníkov okupačných jednotiek v Prešporku sa v prameňoch rôznia. Bližšie pozri: ČAPO, Matej. Zaopatrovanie okupačných vojsk v Prešporku v období napoleonských vojen. In: MÜCSKA, Vincent – RYBÁR, Lukáš – ROŠKOVÁ, Daniela (eds.). *Stredná Európa v premenách času. Štúdie k sociálnym dejinám. Druhý zväzok*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023, s. 722.

²⁸ Celkové straty francúzskej strany boli v skutočnosti podstatne nižšie, údaje dosiahli okolo 1 500 mužov. ŠPIRKO – LUPTÁK, *Obrana bratislavského predmestia*, s. 23.

²⁹ Gabriel Marie de Riccé (12. 7. 1758 – 29. 11. 1832), generál a politik obdobia Francúzskej revolúcie a 1. cisárstva.

Prešporskéj stolici a mestu Prešporok, ktoré leží v demarkačnej línii, sa uložila kontribúcia 1 505 882 frankov, z ktorých štvrtina sa bude môcť zaplatiť v bankocetliach,³⁰ druhá štvrtina v potravinách podľa súčasnej ceny, ktoré sa majú doviesť do Viedne, polovica v hodnotných minciach alebo zmenkách. Do sumy tejto polovice patrí aj tovar poskytnutý na ošatenie francúzskeho vojska. A síce:

5 637 francúzskych lakťov bežnej látky na vonkajší odev

4 471 francúzskych lakťov modrej látky

231 francúzskych lakťov červenej látky

3 794 francúzskych lakťov bielej látky

14 344 francúzskych lakťov tkaniny na podšívku

751 francúzskych lakťov nebielenej tkaniny

22 549 francúzskych lakťov bielej tkaniny na košeľe

18 117 libier kravskej kože na topánky

3 529 libier volskej kože na подошвы

1 412 teľacích koží na holene atď.

216 koní – 491 volov – nakoniec 3 064 sudov vína.

Poznámka: jeden francúzsky lakeť³¹ je jeden a pol nášho.³²

Cena tohto všetkého, určená Francúzmi, bude odpočítaná, ako bolo uvedené vyššie, zo sumy kontribúcie. O tom, čo sa v skutočnosti odovzdalo alebo bolo zaplatené, nemáme vedomosť.

Príchod cisára Napoleona

Dňa 31. augusta ráno prišiel do Prešporka aj sám Napoleon,³³ ale nezdržal sa dlho, lebo po tom, ako si prezrel okolie a svojich vojakov, ktorí sa zhromaždili na jednom mieste, a prehliadol si Hrad, dal sa previesť všetkými ulicami zničenými ohňom počas obliehania a zastaviac sa na koni vrah svojim generálom, ktorí ho sprevádzali, povedal: Ach, toto bola ale mimoriadna krutosť, takto zničiť neozbrojené mesto, ktoré sa nebránilo! Či tento výrok naozaj povedal alebo bol podľa francúzskeho zvyku vymyslený, je otáznne, dosť na tom, že potom opustil zničené mesto a po desiatej hodine prešiel dunajským mostom a ako sme sa dopočuli, zamieril so svojim sprievodom do Rábu.³⁴ Týmto dňom vrah skončilo prímerie, ktoré však bolo opäť predĺžené na mesiac.

³⁰ Bankocetly predstavovali prvé papierové platidlá, ktoré boli používané v Habsburskej monarchii. Zavedené boli nariadením Márie Terézie z roku 1762 a v tom istom roku ich začala vydávať Mestská banka vo Viedni. Išlo o nekryté nezúčtiteľné štátne dlhopisy určené na krytie časti finančného schodku a zníženie štátneho dlhu. Neustále rastúci nedostatok strieborných peňazí bol na konci 18. a v prvom desaťročí 19. storočia vyvažovaný zvýšeným množstvom bankocetiel. V rokoch 1800 – 1804 sa štvornásobne zvýšil objem bankocetiel. Ich inflačný vývoj dosiahol po vojenskej porážke v roku 1809 vrchol. Objem štátneho dlhu v rokoch 1806 – 1811 vzrástol takmer trojnásobne. Ako spôsob riešenia kritickej situácie bol zvolený štátny bankrot, ktorý bol vyhlásený 15. marca 1811. Bankocetly prestali platiť a v pomere 1:5 boli menené za nové papierové bankovky – šajny.

³¹ Francúzsky lakeť (aune ancienne) = 1,1884 metra.

³² Prešporský lakeť = 0,783 metra.

³³ K Napoleonovej návšteve Prešporka bližšie pozri: ČAPO, Matej. Napoleonova návšteva Bratislavy v roku 1809 v kontexte jeho inšpekčnej cesty do Uhorska. In: HUPKO, Daniel (ed.). *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, 2020, roč. 32, s. 222 – 235.

³⁴ Dnešný Győr.

Návšteva konventov

Dňa 22. septembra počas druhých raňajok³⁵ prišiel do nášho konventu francúzsky komisár s dvomi dôstojníkmi a prehľadávali pivnicu, povalu, priestor so všetkými skladmi, pravdepodobne preto, aby mali odkiaľ doplniť svoje zásoby, ak by mali nedostatok jedla. Od nás išli k františkánom, milosrdným a aj k mníškam, a preto sme nie bezdôvodne boli všetci vyplašení. Zostali sme však nateraz bez ujmy, pretože ich dostatočne z iných zdrojov zásobila zmiešaná komisia. Medzitým si našli inú zámienku a povedali, že hľadajú, či niekde nie sú ukryté zbrane, ako tomu bolo v Španielsku.³⁶ Nech už bolo príčinou čokoľvek, dosť na tom, že pri odchode prehlásili, že máme málo zásob.

Viedenský mier

Hoci bolo prímerie na začiatku stanovené len na 30 dní a 28. augusta malo prestať platiť, vzhľadom na to, že rokovania sa dlho ňaťahovali, bolo predĺžené na neurčitý čas. Jeho koniec nastal 14. októbra, keď bol dohodnutý mier medzi Rakúskom a Francúzskom vo Viedni podpísaný a 15. dňa toho istého mesiaca vo Viedni 100, v Prešporku 60 výstrelmi z diel oznámený a zverejnený. Ale beda, aký mier! Taký a tak zhubný, o akom sa rakúskemu domu nikdy nesnívalo, ako je zjavné z nasledujúcich podmienok.

Podmienky mieru

1. Rakúsko odstúpi Francúzom Kransko s pripojenými územiami – z Korutánska oblasť Villachu, – grófstvo Gorica, – územie Montefalcone, – gubernium a mesto Terst s prístavmi Fiume,³⁷ Buccari,³⁸ Cattaro.³⁹ Slovom všetky državy na pravej strane rieky Sáva tak, že rieka Sáva bude tvoriť hranice.

2. Bavorskému kráľovi odstúpi Salzburské vojvodstvo a Berchtesgadenské vojvodstvo s časťou Horného Rakúska a všetko, čo mu v ríši doteraz patrilo.

3. Saskému kráľovi odstúpi určitú časť Čiech, ktorá susedí so Saským kráľovstvom, západnú Halič na pravom brehu rieky Visla⁴⁰ a navyše územie Krakova.

4. Napokon odstúpi Rusku Zamošcenský okres⁴¹ vo východnej Haliči so 400 000 obyvateľmi okrem mesta Brody. Čo však vyčnievalo nad toto všetko oveľa bolestnejšie, bolo, že cisár František bol donútený dať svojmu najúhlavnejšiemu nepriateľovi za manželku svoju najdrahšiu dcéru Máriu Lujzu.⁴²

³⁵ Druhé raňajky = desiata, ktorá sa konzumovala asi po desiatej hodine.

³⁶ Pod zámienkou ukrývania zbraní boli prehľadané všetky kláštory v Prešporku vrátane tých ženských s výnimkou kláštora milosrdných bratov. Bližšie pozri: ČAPO, *Udalosti francúzsko-rakúskej vojny*, s. 98.

³⁷ Dnešná Rijeka.

³⁸ Dnešný Bakar.

³⁹ Dnešný Kotor.

⁴⁰ V skutočnosti išlo aj o územie na ľavom brehu rieky Visla.

⁴¹ Toto územie v skutočnosti pripadlo Varšavskému veľkovojvodstvu. Rusku pripadla východná časť Haliče (Tarnopol).

⁴² Mária Lujza (12. 12. 1791 – 17. 12. 1847), rakúska arcivojvodkyňa, cisárovná Francúzov, druhá Napoleonova manželka.

Odchod Francúzov a príchod Rakúšanov

Dňa 20. novembra Francúzov a ich spojencov, ktorí okrem 1 100 chorých a potrebných lekárov po štyroch mesiacoch a piatich dňoch pobytu odišli z Prešporka, nahradilo naše vojsko, a síce časť hraničiarskeho pešieho pluku, tiež Klebekovho a Zachovho pluku s jednou švadronou husárskeho Stipsitsovho pluku, ktorí s rozvinutými a vejúcimi zástavami a zo všetkých strán zvučiacimi a znejúcimi poľnicami, bubnami a hudobnými nástrojmi s radosťou a veselím, vstúpia pod vedením poľného podmaršala Bianchiho do mesta, zastali na Hlavnom námestí, kým najctihodnejší pán kanonik a opát Rausch⁴³ neskončil v kostole sv. Spasiteľa ambrosiánsky hymnus.

Príchod cisára

Dňa 22. toho istého mesiaca [novembra – pozn. autora] vznešený cisár (František I. – pozn. autora) o druhej hodine popoludní, po tom, čo ráno vyrazil z Rábu, prišiel do Prešporka cez pontónový most, postavený Francúzmi a zakúpený slávnym magistrátom, a vstúpil do prázdneho Primaciálneho paláca, kde bol pozdravený mestským magistrátom a generálnym štábom, s dvorskými ministrami sa často radil o záležitostiach ako vojenských, tak aj politických, nijako sa však nezmienil o náhrade škôd, hoci v nasledujúcich dňoch si prezrel celé mesto a na vlastné oči videl obrovské ruiny spôsobené požiarimi. Sľúbil však, že by chcel v meste postaviť sochu alebo pomník jeho vernosti kráľovi a kráľovstvu.⁴⁴

Dielo *Annales P. P. Capucinatorum*, aj s ohľadom na značne limitovaný počet prameňov tohto charakteru, predstavuje cenný zdroj informácií k dejinám Prešporka v období napoleonských vojen. Prezentovaný prepis a komentovaný slovenský preklad vybranej časti tohto diela pokrýva obdobie od 17. mája do 22. novembra 1809 spadajúce do rámca piatej protifrancúzskej koalície, keď bol Prešporok so svojim okolím v najväčšej miere zasiahnutý vojenskými udalosťami. V rámci záznamov, týkajúcich sa bojov o prešporské predmostie, delostreleckého ostreľovania a bombardovania Prešporka a jeho následnej okupácie, sú obzvlášť prínosné tie, ktoré sa vzťahujú k rádu kapucínov. Rozširujú poznanie o vplyve francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 na Prešporok a prinášajú zaujímavý pohľad na udalosti „zdola“ optikou civilistov. Osobitnú pozornosť si zasluhuje záznam týkajúci sa Napoleonovej návštevy Prešporka, ktorá bola v minulosti pertraktovanou témou.

⁴³ Franz Rausch von Traubenberg (13. 9. 1743 – 25. 1. 1816), prešporský kanonik a opát. Ako profesor matematických disciplín pôsobil aj na Kráľovskej akadémii v Prešporku. Prednášal matematiku a niektoré jej aplikácie, zememeračstvo, stavitelstvo, hydrotechniku.

⁴⁴ Za vernosť, ktorú mu počas obliehania Prešporka prejavili tunajší obyvatelia, sa František I. rozhodol mestu odvdakať darovaním busty s jeho podobou. Sám však už tento zámer uskutočniť nestihol. Urobil tak až jeho nástupca rakúsky cisár Ferdinand I., ktorý ako Ferdinand V. bol posledným z uhorských kráľov korunovaných v Prešporku. Bustu Františka I. v klasicistickom štýle z bieleho mramoru vyhotovil v tridsiatych rokoch 19. storočia viedenský sochár Josef Klieber. Dňa 31. mája 1841 bola slávnostne odhalená v radnej sieniestskej radnice v Prešporku. Bližšie pozri: ČAPO, Matej. Vernému Prešporku od cisára. Príbeh busty Františka I. In: *Historická revue*, 2022, roč. 33, č. 5, s. 50 – 53.

M. ČAPO: DIE EREIGNISSE DES FRANZÖSISCH-ÖSTERREICHISCHEN KRIEGES VON 1809 IN BEZUG AUF PRESSBURG, AUFGEZEICHNET IN DEN ANNALEN DER KAPUZINER

Im Jahr 1809 griff der französisch-österreichische Krieg im Rahmen der fünften antifranzösischen Koalition tief in das Leben Pressburgs (heute Bratislava) und seiner Umgebung ein. Auf dem Gebiet des heutigen Petržalka fanden ab Anfang Juni eineinhalb Monate lang Kämpfe um den Pressburger Brückenkopf statt, und die Stadt selbst wurde mehrfach mit Artillerie beschossen und bombardiert. Auf Grundlage des in Znaim geschlossenen Waffenstillstands wurde Pressburg mit seiner Umgebung Teil der französischen Seite der Demarkationslinie und litt ab Mitte Juli unter einer über vier Monate andauernden feindlichen Besatzung. Nur wenige Ego-Dokumente berichten über die Ereignisse, die sich in diesem Zeitraum abspielten. Eine wertvolle Informationsquelle über das damalige Geschehen stellen jedoch die Chroniken einiger Pressburger Klöster dar. Eine davon sind die Annales P. P. Capucinatorum, die im Staatsarchiv in Bratislava aufbewahrt werden und bisher von der Geschichtswissenschaft weitgehend unbeachtet geblieben sind. Der vorliegende Beitrag bietet eine Transkription und kommentierte slowakische Übersetzung des ausgewählten, in Latein verfassten Abschnitts der Annales P. P. Capucinatorum, der sich mit den militärischen Ereignissen des Jahres 1809 befasst. Besonders relevant sind dabei die Aufzeichnungen aus dem Zeitraum vom 17. Mai bis zum 22. November 1809. Unter den Aufzeichnungen über die Kämpfe um den Brückenkopf, die Artilleriebeschießung und Bombardierung Pressburgs sowie die anschließende Besatzung der Stadt erweisen sich vor allem die Einträge als besonders aufschlussreich, die sich auf den Kapuzinerorden beziehen. Sie erweitern das Wissen über die Auswirkungen des französisch-österreichischen Krieges von 1809 auf das Leben in Pressburg und bieten eine interessante Perspektive „von unten“ – aus Sicht der Zivilbevölkerung. Besondere Beachtung verdient der Eintrag über Napoleons Besuch in Pressburg – ein Thema, das in der Vergangenheit viel diskutiert wurde. Zur Wahrung der Authentizität bleibt in der Transkription des Textes die ursprüngliche Schreibung, einschließlich der Großbuchstabenverwendung, erhalten. Abgekürzte Wörter werden in eckigen Klammern ausgeschrieben. Die Zwischentitel erscheinen im Manuskript als Randnotizen zu den jeweiligen Absätzen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

- Štátny archív v Bratislave, Bratislavské kláštory, Kapucíni, IV. B. 3. b. Knihy kapucínov,
2. Historia domestica, Annales P. P. Capucinatorum.

Publikované pramene / Source editions and Published editions

BIANCHI, Friedrich Freiherr von. *Vertheidigung des Brückenkopfes vor Preßburg, im Jahre 1809*. Preßburg : Karl Kaspar Snischek, 1811. 106 s.

ČAPO, Matej. Napoleonské vojny vo vzťahu k Prešporku očami vinohradníckej rodiny. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 2, s. 7 – 18. ISSN 1335-3314.

ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporka v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 84 – 97. ISSN 1335-3314.

ČAPO, Matej. Udalosti francúzsko-rakúskej vojny roku 1809 vo vzťahu k Prešporku zaznamenané v kronike Milosrdných bratov. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 89 – 100. ISSN 1335-3314.

Dobová tlač / Period print

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 36, s. 417.

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 60, s. 639.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie / Monographs

ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017. 139 s. ISBN 978-80-8114-958-0.

ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017. 134 s. ISBN 978-80-569-0101-4.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

ČAPO, Matej. Napoleonova návšteva Bratislavy v roku 1809 v kontexte jeho inšpekčnej cesty do Uhorska. In: HUPKO, Daniel (ed.). *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, 2020, roč. 32, s. 222 – 235. ISSN 978-80-89636-47-1.

ČAPO, Matej. Napoleonské vojny a stredná Európa. In: MÚCSKA, Vincent – RYBÁR, Lukáš – ROŠKOVÁ, Daniela (eds.). *Stredná Európa v premenách času. Štúdie k sociálnym dejinám. Druhý zväzok*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023, s. 95 – 107. ISBN 978-80-224-2032-7.

ČAPO, Matej. Okupácia Bratislavy v roku 1809. In: RYBÁR, Lukáš – ŠKORVANKOVÁ, Eva (eds.). *Acta historica Posoniensia XXXII. Historické štúdie*, 2017, s. 62 – 83. ISBN 978-80-8127-183-0.

ČAPO, Matej. Vernému Prešporku od cisára. Príbeh busty Františka I. In: *Historická revue*, 2022, roč. 33, č. 5, s. 50 – 53. ISSN 1335-6550.

ČAPO, Matej. Zaopatrovanie okupačných vojsk v Prešporku v období napoleonských vojen. In: MÚCSKA, Vincent – RYBÁR, Lukáš – ROŠKOVÁ, Daniela (eds.). *Stredná Európa v premenách času. Štúdie k sociálnym dejinám. Druhý zväzok*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023, s. 719 – 731. ISBN 978-80-224-2032-7.

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 3 – 28. ISSN 1335-3314.

VYČISLÍK, Alojz. Napoleonské vojny a Bratislava. In: KALESNÝ, František (ed.). *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*, zv. IV. Martin : Osveta, 1969, s. 209 – 256.

WRETZL, František. Bratislavské předmostí v r. 1809. In: *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque*, 1923, roč. 4, č. 1, s. 1 – 20.

O autorovi / About the Author

Mgr. Matej ČAPO, PhD.

Ministerstvo financií SR, Štefanovičova 5, 817 82 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: capo.mato@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5284-5468>

VYŠŠÍ DÔSTOJNÍCKY ZBOR SLOVENSKEJ BRANNEJ MOCI (1939 – 1945). PREHLADY A ŠTATISTIKA.

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A: Higher Officer Corps of the Slovak Armed Forces (1939 – 1945) Overviews and Statistics. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 91-126, Bratislava.

The document provides a complete nominal list of all salary recipients who served in the armed forces of the Slovak Republic during the Second World War in higher officer ranks. It includes numerous schematisms and name overviews (enabling searches by rank, year of appointment and promotion, professional group, or university education), along with basic statistics on the higher officer corps in terms of rank structure, professional affiliation, and ethnic composition.

Keywords: Slovaks, Slovak Armed Forces, higher officer corps, World War 2.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.5>

Výstavba a formovanie vyššieho veliteľského zboru slovenskej brannej moci počas 2. svetovej vojny predstavuje jednu z najmenej prebádaných oblastí. A to aj napriek tomu, že sa jej vo svojich prácach venovali viacerí autori a existujú profilové medailóniky mnohých významných či menej významných vojenských osobností, ktorí v nej v predmetnom období slúžili.¹ Dosiaľ absentuje hlbšia analýza uvedeného procesu, ktorá by ponúkala zasvätený pohľad na súvislosti, sprievodné javy, motívy zúčastnených strán, prípadne mechanizmy v procese rozhodovania a celkové dosahy. K dispozícii nie sú však ani žiadne ucelené schematizmy z hľadiska personálnej štruktúry, menné prehľady či aspoň základné štatistické ukazovatele. Pokusom vyplniť túto medzeru je tento materiál. Prináša kompletný menný zoznam všetkých gážistov, ktorí slúžili v brannej moci Slovenskej republiky vo vyššej dôstojníckej hodnosti. Z hľadiska metodológie sa pri jeho zostavovaní stali východiskovými *Osobné vestníky MNO Bratislava (1939 – 1944)*, *Dôverný vestník MNO Bratislava (1939 – 1944)* a taktiež *Oznamovateľ Domobrany (1945)*. Z nich sa „vyťahovali“ mená osôb, ktoré boli do vyšších dôstojníckych hodností menované či v nich boli povyšované. Takýmto spôsobom sa bolo možné dostať aj k tým, ktorí boli reaktivovaní v priebehu vojny. Aby bolo

¹ Vo vzťahu k tematike spomeňme aspoň tie základné práce: *Zabudnutí veliteľia. Životné osudy generálov – veliteľov taktických skupín 1. čs. armády na Slovensku*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 1990; *Za obnovu státu Čechů a Slováků*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992; ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR vo Voj. inf. a tlačovej agentúre, 1998; STEHLÍK, Eduard – LACH, Ivan. *Vlast a čest byli jim dražší nežli život*. Dvůr Králové nad Labem : FORTprint, 2000; LÁŇÍK, Jaroslav (ed.). *Vojenské osobnosti československého vojenského odboje 1939 – 1945*. Praha – Bratislava : Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005; ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária. *Štefan Jurech (1889 – 1945)*. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav – Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press, 2008; MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944)*. I – IV. Banská Bystrica : Dali BB, 2007 – 2012; NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Bratislava : Universum, 2009; NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945 v dokumentoch II. Od vojny proti ZSSR po zánik Slovenskej republiky v roku 1945*. Prešov : Universum, 2011; BAKA, Igor a kol. *Ferdinand Čatloš – vojak a politik*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2011; LACKO, Martin – KINČOK, Brnaislav – JAŠEK, Peter. *Slovenskí generáli 1939 – 1945*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2012; ŠTAIGL, Ján a kol. *Generáli. Slovenská vojenská generalita 1918 – 2012*. Bratislava : Magnet Press, 2012; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013; BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019.

možné do zoznamu zaradiť všetkých (t.j. aj tých, ktorí v nej slúžili len krátko a tak nestihli byť povýšení), bolo nutné siahnuť i po ďalších zdrojoch. Ako základ poslužil menný zoznam dôstojníkov slovenskej národnosti, ktorí boli na jar 1939 prevzatí do slovenskej brannej moci. Dôležitými boli tiež fondy *Hlavné vojenské veliteľstvo* (1939), resp. *MNO Bratislava* (1940 – 1944), kde boli k dispozícii ďalšie zoznamy, okrem iného zoznamy dôstojníkov neslovenských národností (t.j. českej, nemeckej, ruskej, rusínskej a ukrajinskej). Vestníky umožnili sledovať, kedy osoby „opúšťali“ rady slovenskej brannej moci v dôsledku úmrtia, degradácie či preradenia do zálohy, resp. výslužby. Aj vďaka tomu bolo možné určiť početný stav vyššieho veliteľského zboru ku konkrétnym historickým dátumom. Dostupné zdroje navyše umožnili rekonštruovať prehľad o jeho štruktúre z hľadiska hodnostného profilu i stavovskej príslušnosti. Aby bolo možné zrekonštruovať taktiež jeho národnostnú štruktúru a vzdelanostný profil, bolo nutné zháňať príslušné informácie (okrem prác encyklopedického charakteru) v osobných kartách, resp. kmeňových listoch dôstojníkov z povolania, uložených v Agentúre personalistiky Praha, Vojenskom historickom archíve Praha, resp. vo Vojenskom historickom archíve Bratislava a Vojenskom archíve – centrálnej registratúre Trnava. Prehľad reflektuje len vyšších dôstojníkov, ktorí v slovenskej brannej moci slúžili v činnnej službe, nie jedincov, ktorí boli do vyšších dôstojníckych hodností počas vojny povýšení v zálohe, vo výslužbe či in memoriam.² Samotný zoznam reflektuje vedľa mena a roku narodenia to, či dané osoby slúžili v predošlej čs. brannej moci, ako aj presné roky, v ktorých boli do vyšších dôstojníckych hodností povýšené, resp. menované, či dokedy v slovenskej brannej moci reálne slúžili. Pomôckou pri zostavovaní budúcich schematizmov sú početné menné prehľady, ktoré umožňujú vyhľadanie osôb podľa hodnosti, roku menovania a povýšenia, stavovskej skupiny či vysokoškolského vzdelania. Súčasťou tohto materiálu sú i základné štatistiky, reflektujúce ku konkrétnym dátumom tak početnosť vyššieho dôstojníckeho zboru a jeho hodnostný profil, ako aj stavovskú príslušnosť a národnostné zloženie.

Získané údaje boli zaznamenávané do excelovskej databázy, ktorá následne umožnila abstrahovať viaceré zaujímavé informácie. Z nich okrem iného vyplývalo, že v slovenskej brannej moci počas 2. svetovej vojny celkovo slúžilo v činnnej službe vo vyššej dôstojníckej hodnosti 340 osôb, z toho 21 v hodnosti škpt., 156 mjr., 116 pplk., 40 plk. a 7 gen.³ Tri štvrtiny (t.j. 75 %) z nich malo slovenskú národnosť, 10 % nemeckú, takmer 10 % českú (z nich takmer 8 % v roku 1940 prijalo slovenskú národnosť) a cca 5 % ukrajinskú. Počty vyšších dôstojníkov od mjr. nahor do roku 1944 (keď ich počty kulminovali) vzrástli

² V zálohe boli na pplk. v roku 1942 povýšení mjr.zdrav. Ladislav Dohnányi a Severín Kugajevský, na mjr. stot. just. Ján Sekáč (1939) a stot.zdrav. Ľudovít Režucha (1943). In memoriam boli na pplk. povýšení v roku 1943 mjr.jazd. Ivan Fajnor a na mjr. v roku 1940 stot.pech. Elemír Beskyd. Vo výslužbe bolo do vyšších dôstojníckych hodností povýšených až 26 osôb (z toho 13 do hodnosti mjr., 8 do hodnosti pplk. a 5 do hodnosti plk.). Na mjr. vo výslužbe boli v roku 1943 povýšení Róbert Baar (let.), Jozef Bussa (jazd.), Jozef Hammer (int.), Richard Klabusay (pech.), Július Mikulaschek (pech.), František Schmidinger (pech.), Elemír Schnörch (pech.), Ľudovít Stiakta (pech.) a Hugo Wels (pech.), v roku 1944 Hugo Bellič (del.), Ferdinand Fleischacker (gšt.), Vojtech Novák (duch.) a Anton Zita (let.). Na pplk. vo výslužbe boli v roku 1943 povýšení Martin Gút (duch.), Bruno Hontschik (konc.), Vojtech Küffer (pech.), Jozef Meixner (pech.) a Karol Neder (del.), v roku 1944 potom Artúr Hainz (del.), Konštantín Nemanský (del.) a Viliam Minkus (pech.). Na plk. vo výslužbe boli v lete 1943 povýšení Viliam Gregory (del.), Walter Berthold (pech.), Henrich Jäger (pech.), Anton Gyuriss (pech.) a Róbert Kneisl (pech.; tomu bola hodnosť priznaná).

³ Toto číslo reflektuje „stropnú“ (t.j. najvyššie dosiahnutú) hodnosť, ku ktorej sa osoby za vojny dopracovali. Tak napr. na jar 1939 celkovo prevzala slovenská branná moc z čs. brannej moci 134 škpt., z ktorých však bola väčšina v máji 1939 povýšená na mjr. (či niektorí dokonca aj na pplk.). Po zrušení hodnosti v lete 1939 bola všetkým, ktorí neboli povýšení (21), hodnosť znížená na stotníkov (čo bol ekvivalent predošlej hodnosti kpt.). Absolútnu väčšinu z nich tvorili dôstojníci českej národnosti, ktorí ešte do konca roka rady brannej moci opustili.

za necelých 5 rokov 5-násobne, pričom progres bol u mjr. 4-násobný, u pplk. 8-násobný a u plk. dokonca 18-násobný. Nie je tiež bez zaujímavosti, že počty vyšších dôstojníkov v pomere k veľkosti dôstojníckeho zboru proporčne zaostávali za pomerom vyšších dôstojníkov predošlej brannej moci.⁴ Kým na jar 1939 sa ich 5589 podieľalo na celkovom počte až 45 %, potom v slovenskej brannej moci sa ich 250 podieľalo v roku 1944, keď tieto počty kulminovali, ani nie 10 %.⁵ Väčšina slúžila až do záverečnej fázy vojny (133).⁶ Z vyšších dôstojníkov sa ich do SNP zapojilo 70 (18 z nich bolo v rôznej miere väznených), z nich 7 využili ponuku bratislavskej vlády o beztretnosti a vstúpili po jeho potlačení do prerožimovej, tzv. Hašíkovej armády. 99 % vyšších dôstojníkov malo predpísané stredoškolské vzdelanie s maturitou.⁷ Za zmienku stojí taktiež početný nárast vyšších dôstojníkov slovenskej národnosti počas 2. svetovej vojny, ktorý bol oproti situácii v brannej moci Čs. republiky v októbri 1938 extrémny – u mjr. 3-násobný, u gen. 5-násobný, u pplk. viac než 10-násobný a u plk. dokonca 33-násobný.⁸

Tieto skutočnosti sa javia obzvlášť zaujímavými práve s ohľadom na predošlú situáciu vo veliteľskom zbore čs. brannej moci, na troskách ktorého veliteľský zbor slovenskej brannej moci vznikol. Zastúpenie slovenského elementu v čs. dôstojníckom zbore bolo celkovo veľmi skromné a bolo zapríčinené absolútnym nezáujmom vzdelanej slovenskej mládeže o vojenské povolanie. Striktné viazanie systemizácie a služobného postupu na ukončené všeobecné vzdelanie znamenalo aj ich minimálnu prítomnosť medzi dôstojníkmi vyššieho hodnostného rangu, resp. dobovo *dôstojníkmi zbraní a služieb pre vyššie úkony*. Aj preto boli z 1265 osôb, ktoré boli v činnnej službe v horizonte 20 rokov povýšené do hodnosti plk., len 6 Slováci (t.j. ani nie 1 %), z nich generálske epolety a lípové ratolesti nosil jediný.⁹ V rámci vojsk to na veliteľov plukov dotiahli 5, exponované posty zastávali dokonca

⁴ Na jar 1939 slúžilo v čs. brannej moci celkovo 12 454 dôstojníkov, z nich vo vyššej dôstojníckej hodnosti ich slúžilo 5589. Z tohoto počtu bolo gen. 131 osôb (1,1 %), plk. 430 osôb (3,5 %), pplk. 1028 osôb (8,3 %), mjr. 1453 osôb (11,7 %) a škpt. 2547 osôb (20,5 %). Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA) Praha, f. MNO / Organizačné odd. HŠ 1939, k. 362, inv.č. 8032, sign. 38-2/2-5.

⁵ V lete 1944 mala čítať slovenská branná moc údajne okolo 3100 dôstojníkov (z toho väčšinu záložných). CSÉFALVAY, *Vojenské dejiny Slovenska* V., s. 22, 150. Podľa iných údajov bolo však vyšších dôstojníkov až 3794. NESVADBA, František. Charakter a poslání armády tzv. slovenského státu v letech 1944 – 1945. In: *Historie a vojenství*, roč. XII, 1963, č. 1, s. 60. Ak akceptujeme toto číslo, bude tento podiel ešte menší (t.j. ani nie 7 %). Len pre úplnosť, tento podiel predstavoval na jar 1939 len 9 %, rok na to 12 %.

⁶ Z hľadiska dôvodov ukončenia služobného pomeru absolútna väčšina z nich bola preradená do zálohy, resp. výslužby. V roku 1939 to bolo 38 osôb (z toho 1 gen. a 1 plk., pričom gen. Viest emigroval na Západ), v rokoch 1940 – 1942 dohromady 18, v roku 1943 21 osôb (z toho 10 pplk., 1 plk. a 1 gen.) a v roku 1944 131 (z toho 48 pplk., 22 plk. a 5 gen.). Ak nerátame generálov Jurecha a Maláru, potom počas vojny ich zomrelo 15: z nich 5 plk. (Baumann, Kanák, Krásna, Pekník a Zverin), 6 pplk. (Budaváry, Klučík, Meško, Pichl, Pohranc a Požeský) a 4 mjr. (Fajnor, Frech, Izák a Kočmerževský). 3 boli degradovaní (mjr. Kristín, resp. pplk. Majerčík a Sznacký; zatiaľ čo u Kristína a Sznackého boli určujúcimi politické dôvody, t.j. protištátna činnosť, u Majerčíka zavážila ekonomická trestná činnosť). Degradovaní boli i niektorí jedinci, ktorí sa zapojili do SNP.

⁷ Jedinými vyššími dôstojníkmi, ktorí nemali maturitu, boli Jíra, Kraus, Werner a Zajíc (všetko prekvapivo dôstojníci českej národnosti).

⁸ Počet mjr. vzrástol zo 41 na 122, pplk. zo 7 na 90, plk. z 0 na 33 a gen. z 1 na 6. Počet vyšších dôstojníkov slovenskej národnosti celkovo vzrástol v priebehu 2. svetovej vojny z 90 v apríli 1939 na 206 o 5 rokov neskôr (hoci v počtoch už figurovali i naturalizovaní Česi).

⁹ Uvedenými osobami boli: Vladimír Hurban (i to povýšený v roku 1918 len do čestnej hodnosti plk. légii), Rudolf Viest (1928), Emil Górik – Geryk (1928), Alexander Csunderlik – Čunderlík (1929), Anton Pulanich (1933) a Henrich Hajdín (1935). Generálom sa stal len Viest (v roku 1933 bol najprv menovaný na brig.gen. a v roku 1933 povýšený na div.gen.).

len 2.¹⁰ Medzi dôstojníkmi prestížnej stavovskej skupiny gšt. ich neboli ani 4 %, ich zastúpenie na MNO (z centrálnych orgánov štátneho aparátu najpočetnejšej administratívnej zložky) bolo zas oproti ostatným rezortom najpoddimezovanejšie. Zanedbateľný bol taktiež ich podiel v kľúčových postoch zmobilizovanej čs. brannej moci na jeseň 1938. Zo zhruba 850 funkcií systemizovaných pre dôstojníkov v rámci ústredných orgánov a vyšších veliteľstiev ich Slováci zastávali len 12 (t.j. 1,4 %), pričom na MNO a HŠ nebol nik.¹¹ Oproti gážistom českej a nemeckej národnosti bola ich minimálna prítomnosť vo väčšine špecializovaných odborností (t.j. technickej, justičnej, zbrojnej, stavebnej, veterinárnej), predpokladajúcich už absolvovanie civilnej vysokej školy. Väčšina Slovákov vysokoškolákov pôsobila v rámci duchovnej služby (čo odzrkadľovalo výrazný náboženský charakter spoločnosti na Slovensku, sprevádzaný udržiavanou tradíciou posielat' svojich synov na vysokoškolské štúdiá prednostne na teologické fakulty), čiastočne tiež zdravotníctva. Zanedbateľné bolo aj ich zastúpenie medzi veliteľským a profesorským zborom vojenskej akadémie a ostatných vojenských škôl.¹² Zo 441 dôstojníkov slovenskej národnosti na jar 1939 (keď tvorili 3,6 % dôstojníckeho zboru) ich tak 82 % pôsobilo v nižšej dôstojníckej hodnosti, pričom väčšina slúžila na štáboch ako štábní pomocníci a vo funkciách s veliteľskou právomocou hlavne na stupni čata – rota. Vo vyššej dôstojníckej hodnosti sa ich nachádzalo len 78, z toho v hodnosti gen. 1, pplk. 4, mjr. 12 a škpt. 61 (z toho skoro polovica v stavovskej skupine pechoty).¹³ Medzi 5589 vyššími dôstojníkmi mali teda 1,4 % podiel. Až tri štvrtiny z nich slúžili na teritóriu Slovenska, kde z celkovo 3151 tu zaradených vyšších dôstojníkov čs. brannej moci tvorili cca 4 %.¹⁴ Všetci po zániku samostatnej Čs. republiky vstúpili do novotvoriacej sa brannej moci Slovenskej republiky (hoci niektorí viac-menej nedobrovoľne a niektorí len na obmedzený čas pár týždňov či mesiacov).

V novej brannej moci sa v dôsledku zúfalého nedostatku vyšších dôstojníckych kádrov vytvorili jedinečné možnosti rýchlej služobnej kariéry. Celkovo 108 vyšších dôstojníkov bolo povýšených o 2 stupne, 44 osôb sa k vyššej dôstojníckej hodnosti dostalo aj napriek tomu, že boli aktivované až po roku 1939 (predovšetkým po vstupe Slovenska do vojny proti ZSSR z tzv. „*moci úradnej*“ z radov učiteľov, notárov, úradníkov, inžinierov či lekárov), z nich cca polovica bola aktivovaná rovno v hodnostiach mjr. Doba pobytu v najvyšších hodnostiach od pplk. nahor predstavovala v priemere 2 roky, v úvodnej etape rokov 1940 – 1942 dokonca len rok. Napriek improvizácii však situácia vo vyššom dôstojníckom zbore nezodpovedala vžitému lapidárnemu označeniu brannej moci ako „*armády poručíkov*“, v ktorej nižšie stupne velenia ovládli mladí dôstojníci bez ohľadu na vek, vzdelanie či získané skúsenosti. Vekový priemer osôb povýšených na mjr. totiž predstavoval cca 39 rokov, na pplk. cca 43 rokov a na plk. cca 47 rokov, čím prevyšoval priemer platný v predošlej brannej moci o cca 4 až 5 rokov. Zvlášť dôsledne sa muselo pristupovať pri formovaní armádnej elity, ktorá absentovala úplne. Všetci plukovníci boli vo výslužbe, k dispozícii boli len podplukovníci a majori. Zosobením zmien sa stal minister národnej obrany, pplk.gšt. Ferdinand Čatloš,

¹⁰ Boli nimi gen. Rudolf Viest (veliteľ 1. divízie, resp. zástupca veliteľa a za mobilizácie veliteľ VI. zboru) a plk. Henrich Hajdín (prednosta duchovnej služby Zemského vojenského veliteľstva Košice a Bratislava, jeden z kandidátov na post prednostu duchovnej služby MNO).

¹¹ MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel. Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize – Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství. In: *Historie a vojenství*, 1997, roč. XXXVI, č. 5, s. 94 – 130.

¹² Bližšie k problematike pozri: MASKALÍK, Alex. Diskriminácia vs kverulantstvo. Slováci a veliteľský zbor čs. armády 1918 – 1939. In: *Historie a vojenství*, 2023, roč. LXXII, č. 3, s. 74 – 89.

¹³ Agentura personalistiky Armády České republiky (AP AČR) Praha, f. Kádrová správa MNO, sign. 1440.

¹⁴ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Organizačné odd. HŠ 1939, k. 362, inv.č. 8032, sign. 38-2/2-5.

menovaný do hodnosti generála I. triedy, čo bol v horizonte 4 rokov nevídaný posun o tri hodnosti. A. Malár bol plukovníkom do dvoch a generálom do troch rokov od svojho povýšenia na pplk. (1937), Jurech a Turanec sa stali plukovníkmi do troch, resp. do piatich rokov od povýšenia na mjr. (1935 – 1937), aby do troch rokov prevzali generálske epolety.¹⁵ V prechodnom období pomohli preklenúť stav tiež reaktivácie vyslúžilých vyšších dôstojníkov.¹⁶

Zaujímavo sa vyvíjala „česká“ stopa pri výstavbe a formovaní slovenského vyššieho dôstojníckeho zboru. Potreba vyšších dôstojníkov českej národnosti sa hlavne v úvodnej fáze ukázala ako nevyhnutnou. Keďže počet vyšších dôstojníkov slovenskej národnosti pokrýval požadované tabuľkové stavy na jar 1939 ani nie z 50 %, existujúci deficit vykryli českí gázisti z takmer 30 %. Tento obraz sa však v priebehu troch rokov diametrálne zmenil a ak podiel Slovákov v roku 1942 presiahol hranicu 80 %, podiel vyšších dôstojníkov českej národnosti hlboko klesol pod 1 %. Mnohí z nich v snahe zotrvať v služobnom pomere gázistov brannej moci Slovenskej republiky (kde mali pôvodne zotrvať len na prechodnú dobu a so súhlasom nemeckej strany) v priebehu roka 1940 postupne menili národnosť na slovenskú. Všetko to boli osoby, ktoré mali slovenské manželky a „prejavovali“ z pohľadu vládnych orgánov „kladný pomer k Slovensku“.¹⁷ Špeciálnu kategóriu medzi dôstojníkmi českej národnosti predstavovali tí, ktorí rovnako účelovo prevzali nemeckú národnosť.¹⁸ Väčšina vyšších dôstojníkov českej národnosti každopádne opustila rady brannej moci do konca roka 1939 a českí gázisti, ktorí si ponechali svoju národnosť, boli tolerovaní len v určitých špecializáciách.¹⁹ Z tohto pohľadu rovnako výpovedným bol fakt, že na druhú najvyššiu hodnosť plk. z nich siahli len 2 naturalizovaní Slováci, pričom otvorená bola

¹⁵ Situácia pripomínala úvodnú fázu výstavby čs. brannej moci, keď boli takýmto spôsobom odmeňované legionárske kádre.

¹⁶ V marci 1939 boli aktivovaní plk. A. Čunderlík (penzionovaný v roku 1932) a A. Pulanich (penzionovaný v roku 1936), resp. pplk. Lifka (penzionovaný v roku 1928) a Pilfousek (penzionovaný v roku 1938, dokonca so stratou vojenských hodností). V roku 1942 bol aktivovaný podplukovník Karol Skala (penzionovaný v roku 1939). Čunderlík a Pulanich boli zakrátko menovaní na generálov II. triedy a pplk. Lifka do hodnosti plk. (Čunderlík a Pulanich sa pritom stali plk. v roku 1929, resp. 1933 a Lifka pplk. v roku 1928, t.j. krátko pred penzionovaním).

¹⁷ Až 26 vyšších dôstojníkov si českú národnosť zmenilo na slovenskú (medzi nimi Aberle, Bartoň, Bažata, Benedik, Burián – Bumbálek, Dostál, Hájek, Hamrle, Hluchý, Huber, Jíra, Kubiček, Kvapilík, Makoň (meno Jindřich si zmenil na Henrich), Pecháček, Prát, Jiří Schmidt, Skřepek – Slávkovský, Sýkora, Šárka, Šmarda, Šplháček, Tlach, Urban, Vrzal a Zmátlo). 2 z nich sa stali plk., 12 pplk., 10 mjr. a 2 slúžili v prevzatých hodnostiach mjr. Absolútna väčšina z nich pri slovenskej národnosti zostala aj potom, čo slúžila v čs. brannej moci po vojne. Bližšie k problematike dôstojníkov českej národnosti v slovenskej brannej moci pozri: BAKA, Igor. Vznik a výstavba slovenskej armády v rokoch 1939 – 1940. In: *Vojenská história*, 2007, roč. XI, č. 1, s. 70 – 85; PEJS, Oldřich. Zrod slovenskej armády a štátni občianství. In: *Vojenská história*, 2020, roč. XXIV, č. 3, s. 71 – 94; PEJS, Oldřich. K prejavom poslovenšťovania v slovenskej armáde (1939 – 1940). In: *Vojenská história*, 2022, roč. XXVI, č. 1, s. 36 – 55; PEJS, Oldřich. Slovenská armáda – nultá hodina. In: *Vojenská história*, 2024, roč. XXVIII, č. 2, s. 19 – 44. Našli sa i takí vyšší dôstojníci českej národnosti, ktorí službu v slovenskej brannej moci nenastúpili, hoci boli prijatí (napr. mjr.int. Karel Král a mjr.jazd. Jan Odehnal). Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939, k. 23, inv.č. 16, sv. 23.

¹⁸ Nemeckú národnosť zvolilo 6 vyšších dôstojníkov (Dotzauer, Otto Klement, Knischourek, Prokscha, Pulkrábek a Weiser), z nich 2 plk, 3 pplk. a 1 mjr. Po vojne z nich nebol do zväzku čs. brannej moci prevzatý nik. Medzi nimi vyniká prípad Klementa, Čecha, ktorý sa pred 2. svetovou vojnou zo zisťných dôvodov vydával za Slováka (dokonca napísal pre vojenský časopis *Naše vojsko* článok „Za tu našu slovenčinu“ v slovenskom jazyku), neskôr za Nemca. PEJS, Oldřich. Důstojníci pro Hlinkovu gardu. In: *Vojenská história*, 2024, roč. XXVIII, č. 1, s. 35. K problematike dôstojníkov nemeckej národnosti v slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1945 pozri: MELZER, Rudolf. Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. In: *Acta Historica Neosoliensia* 3. Banská Bystrica : FHV UMB, 2000, s. 148 – 160.

¹⁹ Po odchode mjr. Krausa a mjr. Travenca na jar 1941 zostali jedinými vyššími dôstojníkmi pplk.dopl. Horák a pplk.hosp. Zajíc.

vedľa Slovákov a Nemcov i naturalizovaným Nemcom z radov Čechov.²⁰ Hodnosť gen. naproti tomu zastávali len dôstojníci slovenskej národnosti. Pomerne stabilne si tu svoje pozície udržiavali vedľa Nemcov i ostatné slovanské národnosti z radov Ukrajincov, Rusov a Rusínov.²¹ Do konca roka 1939 bola armádu nútená opustiť i väčšina vyšších dôstojníkov židovského pôvodu.²²

PRÍLOHA Č. 1

Menný zoznam vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci

Meno	rok narodenia	* služba v čs. brannej moci pred r. 1939 ²³	povýšenia do vyššej dôstojníckej hodnosti, t.j. na:					slúžil do r. ²⁴
			škpt.	mjr.	pplk.	plk.	gen.	
ABERLE František	1884	*	-	1940	1943			1944
ADAMICA, Anton	1891			1940	1942			1945
ADAMOVSÝ, Július	1904			1943				1945
ADELSBERGER, Július	1908		-	1944				1944
ALBRECHT, Josef	1899	*	1. ČSR	1940	1942			1944
AMBRUŠ, Ján	1899	*	1. ČSR	1. ČSR	1939			1939
ANDOR Andrejkovič, Violand	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1940			1944
ANDROVIČ, Alojz	1897	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
ASCHENBRENNER, Rudolf	1884	*	-	1943				1944
BADÍK, Arnošt Ernest	1905	*	1. ČSR	1939	1942			1945
BADLÍK, Tomáš	1881			1942				1943
BALLARÍN, Augustín				1942				1944

²⁰ Uvedenými osobami boli Emil Prát a František Skřepek Slávkovský. Obaja pri slovenskej národnosti zostali i po skončení vojny.

²¹ Táto kategória bude v prehľadoch pre uvedené národnosti spoločná, nakoľko u mnohých sa tieto národnosti v spisoch „striedali“.

²² Opustiť ju musel nielen pplk.pech. Ladislav Rosenzweig, ale aj lekárski špecialisti pplk. Ladislav Nemeš a mjr. Zikmund Neudörfer (jedni z mála vyšších dôstojníkov Slovákov v brannej moci čs. republiky). Jediným, ktorý zotrval až do roku 1942, bol pplk.gšt. František Borský (vystupujúci ešte do februára 1939 pod menom Zikmund Berger), absolvent pražskej Vysokej školy válečnej. K problematike dôstojníkov židovského pôvodu v slovenskej brannej moci pozri: BAKA, Igor – JANEČOVÁ, Tamara. „Unreliable Elements“. Professional Soldiers of Jewish Origin in the Slovak Army after 1939. In: *Vojenská história*, 2023, roč. XXVII, č. 1., s. 33 – 60.

²³ Hviezdička, rovnako ako údaj „1. ČSR“ v kolónke dosiahnutých hodností označujú, že daná osoba vykonávala profesionálnu vojenskú službu v čs. brannej moci a uvedenú hodnosť získala tam. Pomlčka (–) označuje, že príslušnú hodnosť pri jej výkone nedosiahla. Osoby, ktoré nie sú označené hviezdíčkou, sa stali dôstojníkmi z povolania až po vzniku Slovenskej republiky a do brannej moci boli aktivovaní.

²⁴ Je zohľadňovaný rok, v ktorom daná osoba v slovenskej brannej moci k 31.12 reálne slúžila. Ak bola preradená do zálohy (resp. výslužby) k 1. 1., je bráný ako posledný rok predošlý (nakoľko k danému dátumu v zoznamoch profesionálnych gážístov brannej moci už nefigurovala).

VOJENSKÁ HISTÓRIA

BALLAY, Alojz	1905	*	1. ČSR	1939	1940	1944		1944
BARDON, Anton	1896	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1944
BARTONĚ, Karol	1895	*	1. ČSR	1940				1945
BAUMANN, Vojtech	1897	*	1. ČSR	1. ČSR	1940	1940		1941
BAŽATA, Josef	1888	*	-	1940				1944
BEDNÁŘ, Josef	1896	*	1. ČSR					1939
BECHYNIE – LAŽAN, Jindřich		*	1. ČSR					1939
BELLA, Štefan	1906	*	-	1942	1942			1945
BENEDIK, Josef	1898	*	1. ČSR	1939	1942			1944
BENIAČ, Štefan	1902	*	-	1940				1944
BERNASOVSKÝ, Vladimír	1901	*	1. ČSR	1940				1945
BILEJ, Juraj	1904			1943				1944
BIŠČO, Michal	1904	*	-	1943				1945
BODICKÝ, Ladislav	1895	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1942		1944
BOHUSLAV, Josef		*	1. ČSR					1939
BORSKÝ, František	1899	*	1. ČSR	1940				1942
BOTKA, Emil	1908	*	-	1945				1945
BOUZEK, Vojtech		*	1. ČSR	1939				1939
BREUER, Ladislav	1911			1943				1945
BREYL, Ján	1896	*	1. ČSR	1940	1942			1945
BREZÁNY, Koloman	1905	*	1. ČSR	1939	1940			1944
BŘEŽÍK, Jan	1892	*	1. ČSR	1. ČSR				1939
BUDAVÁRY Budínsky, Eugen	1906	*	-	1940	1942			1942
BURIAN Bumbálek, Karol	1889	*	1. ČSR	1. ČSR	1940			1945
BUZALKA, Ján	1903			1945				1945
CADRÓ Hronský, Karol				1940				1940
CACHOVAN, Ignác	1908	*	-	1942				1945
CIPRICH, Anton	1908	*	1939	1943				1944
CISÁRIK, Ján	1908	*	-	1943				1945
CRAMER, Filip	1886	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1940		1944
CZERMIN, Albert	1909	*	-	1943				1944
CZVACHO Cvacho, Šimon	1888			1945				1945
ČÁNI, Štefan	1900	*	1. ČSR	1939	1940	1944		1944
ČATLOŠ, Ferdinand	1895	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	-	1939	1944
ČECH, Július	1914	*	-	1943				1944
ČERNEK, Ján	1896	*	1. ČSR	1939	1940			1944
ČILLÍK, Jozef	1914	*	-	1940				1945
ČIPKA, Ján	1908			1943				1945
ČOMOR, František	1898			1943				1944
ČUNDERLÍK, Alexander	1878	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939	1943
DANIELOVIČ, Vojtech	1904	*	-	1939	1942			1944

VOJENSKÁ HISTÓRIA

DARGOV Dóczy, Pavel	1907	*	-	1941				1945
DARVAŠ, Štefan Eudovít	1909	*	-	1940	1943			1944
DIDKOVSKÝ, Ján	1886	*	1. ČSR	1940	1942			1945
DOBROTKA, Jozef	1908	*	-	1941				1944
DOBROVODSKÝ, Jozef	1909	*	-	1942				1944
DOHNÁNYI, Ladislav	1905	*	1. ČSR	1939				1940
DOMES, Walter	1900	*	1. ČSR	1940	1943			1944
DONECKIJ, Viktor	1898	*	1. ČSR	1940				1945
DOSTÁL, Josef	1893	*	1. ČSR	1. ČSR				1945
DOTZAUER, Quido	1890	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1940		1944
DUALSZKÝ Dualský, Tibor Juraj	1903	*	-	1940	1943			1944
DÚBRAVEC, Benedikt	1892	*	1. ČSR	-	1939	1940		1944
DUCHNOVSKÝ, Pavel	1902			1943				1944
ĎUMBALA, Ondrej	1912	*	-	1943				1944
ĎURANA, Justín	1905	*	1. ČSR	1939	1941			1944
ĎURČANSKÝ, Anton	1905	*	-	1941				1944
ENGLER, Samuel Eudovít	1892			1940	1942			1945
FAJNOR, Ivan Bohumil	1902			1942				1943
FERJENČÍK, Mikuláš	1904	*	1. ČSR	1939	1941			1944
FRANZ, Viktor	1893			1943				1945
FRECH, Oto		*	1. ČSR	1940				1941
GAŠEK, Václav		*	1. ČSR					1939
GAVALOVIČ, Ernest	1904	*	-	1942				1944
GAZDA, Jindřich		*	1. ČSR					1939
GEMBALA, Jozef	1897	*	1. ČSR	1939	1940	1944		1945
GESTEŠ, Ladislav	1910	*	-	1945				1945
GLASNÁK, Vincent	1908	*	-	1945				1945
GOLIAN, Ján	1906	*	-	1940	1943			1944
GREGUŠKA, Juraj Antonín	1907	*	-	1943				1945
GULJANIČ, Mikuláš	1907	*	-	1943				1945
HAJDU, Tibor Július	1909			1943				1945
HÁJEK, Anton	1896	*	1. ČSR	1939	1940			1944
HAMMER Hámor, Ján	1910	*	-	1945				1945
HAMRLE, Jozef	1889	*	1. ČSR	1. ČSR	1940			1945
HANUS, Július	1902				1943			1944
HASENBERG, Karol	1894	*	1. ČSR	1939	1942			1943
HAVIAR, Vladimír	1898	*	1. ČSR	1939	1942			1944
HAVRÁNEK, Ján	1911			1944				1945
HEFKA, Michal	1883	*	1. ČSR	1939	1942			1944
HEIDLER, Karol	1900	*	1. ČSR	1939	1942			1945
HERRMANN, Jan		*	1. ČSR	1. ČSR				1939

VOJENSKÁ HISTÓRIA

HLUCHÝ, Jakub	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1940			1944
HOGH, Jozef	1909	*	-	1942				1945
HOLEC, Bartolomej	1895			1942				1944
HORÁK, Vladimír	1886	*	1. ČSR	1. ČSR	1942			1945
HORSKÝ Neirurer, Karol	1905	*	-	1943				1945
HORSKÝ Kapusta, Štefan	1895	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
HORVÁT, František				1943				1945
HOUDEK, Josef		*	1. ČSR					1939
HRABECZ, Karol	1901	*	1. ČSR	1939	1941			1945
HREBLAY, Ondrej	1908	*	-	1940	1945			1945
HRUBIŠKO, Štefan	1900	*	1. ČSR	1939	1942			1945
HUBER, Vilém / Viliam		*	1. ČSR	1943				1945
HUSZÁR Husár, Jozef	1898	*	1. ČSR	1939	1942	1944		1945
IMRO, Ján	1897	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940		1944
IZÁK, Ján	1901			1942				1943
JAKUBEC, Ľudovít	1907	*	-	1942				1945
JAMRIŠKA, Dušan	1903	*	-	1940				1944
JANČEK, Kornel	1903	*	-	1940				1945
JANEČEK, Eugen	1898	*	1. ČSR	1939	1940	1944		1945
JEFREMOV, Sergej	1893			1942				1945
JESENSKÝ, František	1896	*	-	1942				1943
JÍRA, Rudolf	1890	*	-	1940				1944
JUNAS, Bohdan	1907	*	-	1943				1945
JURÁK, František	1910	*	-	1940				1943
JURECH, Štefan	1898	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940	1943	1944
KAČKA, Vladimír	1908	*	-	1941				1945
KALLO, Ján	1898	*	1. ČSR	1939	1942			1945
KAMIR, Bohumír		*	1. ČSR					1939
KANÁK, Viliam	1900	*	-	1939	1940	1944		1944
KASL, Ladislav	1907	*	-	1940	1943			1945
KIŠŠ Kalina, Dezider	1908	*	-	1940	1942			1944
KLADNÍČEK, Emil		*	1. ČSR	1. ČSR				1939
KLEMENT Kaše, Otto	1896	*	1. ČSR	1939	1943			1945
KLEMENT, Vojtech		*	1. ČSR					1939
KLUČÍK, František	1899	*	-	1940	1943			1944
KMICIKIEVIČ, Jaroslav	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1942			1945
KNISCHOUREK, Oskar	1882	*	1. ČSR	1939	1940			1944
KNÓTH, Ladislav	1910	*	-	1940	1943			1945
KOCÁB, Alois		*	1. ČSR					1939
KOČMERŽEVSKÝ, Vladimír	1897	*	1. ČSR	1940				1942
KOHEL, Jan	1899	1899	*	1. ČSR				1939

VOJENSKÁ HISTÓRIA

KOLÉNER Kubinec, Emil	1900	*	-	1940				1945
KOLPAK, Michal	1909	*	-	1943				1944
KORBEL, Ján Samuel	1909	*	-	1939	1942			1944
KORDA, Alexander	1907	*	-	1943				1944
KOREŇ Bakara, Metod	1908	*	-	1943				1945
KOVÁČ, Daniel	1903	*	-	1940				1944
KOVÁČ, Ján	1911	*	-	1943				1945
KOVÁČ, Vojtech	1900	*	-	1940	1942			1944
KOVAČOVIČ, Ján	1903	*	-	1943				1944
KOVALČÍK, František	1890	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939		1939
KRAKOVSKÝ, František	1898	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
KRÁL, Jan		*	1. ČSR	1. ČSR				1939
KRÁLIK, Alojz	1895	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
KRÁSNA, Albín	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940		1943
KRÁTKÝ, Štefan	1907	*	-	1942				1944
KRAUS, Ján	1895	*	1. ČSR	1940				1944
KRAUS, Kamil	1908	*	-	1942				1940
KRAUS, Viliam	1912			1943				1943
KRAVČENKO, Pavel	1895	*	1. ČSR	1941				1945
KRENČEJ, Ján Dimitrij	1895	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940		1944
KRISTÍN, Jozef Martin	1897	*	1. ČSR	1939				1940
KRIVOŠ, Emil	1892	*	1. ČSR	1939	1940			1945
KRIŽKO, Eudovít	1903			1943				1945
KRNÁČ, Ján	1900	*	1. ČSR	1939	1940	1944		1944
KROMER, Augustin	1887	*	1. ČSR	1. ČSR	1942			1945
KRUČKO, Jozef	1895			1940	1942			1945
KŘISCH, Hugo		*	1. ČSR	1940				1944
KUBÍČEK, Karel Karol	1896	*	1. ČSR	1. ČSR				1944
KUČERA, Ján	1905	*	-	1940				1944
KUGAJEVSKÝ, Severín	1898	*	1. ČSR	1939				1939
KUNA, Ján Pavel	1895	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940		1944
KVAPILÍK, Oldřich	1902	*	1. ČSR	1939	1942			1945
LAKATOŠ Zámocký, Vojtech	1906	*	-	1940				1945
LAVOTHA, Ladislav	1905	*	-	1939	1940			1945
LEDNICKÝ, Anton	1902	*	-	1940	1943			1945
LEHOCKÝ, Jozef	1896			1940				1945
LENDVAY, Elemír	1900	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1944
LIFKA, Eduard	1882	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939		1944
LIČNER, Oskar Mikuláš	1902	*	-	1940				1944
LIČNER, Viliam Ján	1902	*	1. ČSR	1939	1943			1943
LINÉT, Vojtěch		*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR			1939

VOJENSKÁ HISTÓRIA

LIPTÁK, Mikuláš	1901	*	1. ČSR	1939	1943			1945
LISICKÝ, Mikuláš	1908	*	-	1941				1944
LOKŠÍK, Michal	1897	*		1940	1940			1944
LOUTOCKÝ, František		*	1. ČSR	1. ČSR				1939
MAJERČÍK, Štefan		*	1. ČSR	1939	1940			1940
MAKOŇ, Jindřich Henrich	1888	*	1. ČSR	1939	1943			1943
MALÁR, Augustín	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939	1942	1944
MALÁR, Jan	1900	*	1. ČSR	1939	1942			1944
MANICA, Branislav Vladimír	1894	*	1. ČSR	1939	1942			1943
MARCINKA Erdélyi, Gejza	1899			1943				1945
MARCINKA, Zoltán	1903			1943				1945
MAREK, Josef		*	1. ČSR	1. ČSR				1939
MARKANČUK, Jozef	1906	*	1. ČSR	1940	1945			1945
MARKO, Jozef	1904	*	-	1940				1944
MARKO, Miloš	1906	*	1. ČSR	1939	1942			1944
MÁRKUŠ Markus, Mikuláš	1897	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1944
MARTYNOVIČ, Peter	1893	*	1. ČSR	1939	1943			1943
MATÚŠ Mátyus, Alexander	1914	*	-	1945				1945
MAXIAN, Ján	1895			1940				1945
MELNIKOV, Jozef	1898	*	1. ČSR	1940				1945
MELZER, Anton		*	1. ČSR	1943				1945
MEŠKO, Jozef	1897	*	1. ČSR	1939	1940			1942
MILODANOVIČ, Vsevolod	1892	*	1. ČSR	1. ČSR	1943			1945
MITOŠINKA, Jozef	1909	*	-	1943				1945
MLÁDEK, Vojtech	1900			1940				1945
MORVIC, Ján	1898	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
MRÁZ, Pavol	1909	*	-	1940	1943			1944
MRÁZ, Štefan	1912	*	-	1945				1945
MURGAŠ Magyar, Štefan	1911	*	-	1943				1944
MUSIL, Karel		*	1. ČSR					1939
MYKYTYNSKÝ, Dimitrij	1898	*	1. ČSR	1. ČSR	1943			1945
NEMEŠ, Ladislav	1898	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR			1939
NÉMETHY, Emil		*	-	1940	1945			1945
NEUDÖRFER, Zigmund	1899	*	1. ČSR	1. ČSR				1939
NEUWIRTH, Julius Alexander	1899			1940	1943			1945
NOSKO, Július	1907	*	-	1940				1944
NOSKOVIČ, Rudolf	1903	*	1. ČSR	1939	1942			1944
NOŠČÁK, Ján	1891	*	1. ČSR	1939	1942			1943
NOVOTNÝ, Emil	1903	*	1. ČSR	1939	1940			1943
ORJEŠEK, Jozef	1909	*	-	1943				1945
PALKOVIČ Palkovics, Martin	1896	*	1. ČSR	1939	1940			1945

VOJENSKÁ HISTÓRIA

PARČAMI Parčan, Jozef	1909	*	-	1940	1944			1945
PASCHMA, Arnold	1890	*	1. ČSR	1940				1943
PAŠKAN, Ján	1907	*	1. ČSR	1939	1943			1944
PECHÁČEK, Ernest	1904			1942				1945
PEKNIK, Karol	1900	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1944
PERKO, Emil	1905	*	1. ČSR	1939	1942			1944
PEŠAN, Bohuslav	1895	*	1. ČSR					1939
PICHL, Karol		*	1. ČSR	1940	1942			1942
PILFOUSEK, Rudolf	1899	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1940		1944
POHRANC, Štefan Ján	1900	*	1. ČSR	1939	1940			1941
POLÁČEK, Pavel	1892	*	1. ČSR	1942				1945
POLÁK, Václav		*	1. ČSR					1939
POLK, Elemír	1905	*	-	1940				1944
POLÓNI, Karol	1900	*	1. ČSR	1939	1942			1944
POŽESKÝ, Ladislav	1888	*	1. ČSR	1. ČSR	1939			1940
PRÁT, Emil	1889	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1940		1944
PRECHTL, František				1943				1945
PROKSCHA, Maxmilián		*	1. ČSR	1943				1944
PTÁČEK, Bohumil		*	1. ČSR					1939
PULANICH, Anton	1884	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939	1944
PULKRÁBEK, Jan	1890	*	1. ČSR	1940	1942			1944
RAKUS, Štefan	1904			1943				1945
ROSENZWEIG Ladislav		*	1. ČSR					1939
RUMAN, Aurel	1892			1942				1945
RYŠKA, Ján	1900			1943				1945
SEDLITZKÝ Sedlický, Jozef	1904	*	-	1940	1943			1945
SEKURIS, Samuel Emil	1906			1944				1944
SCHENK, Jozef					1941			1944
SCHIEL, Adolf	1885	*	1. ČSR	1940	1943			1944
SCHMIDT, Jirí Juraj		*	-	1943				1945
SCHMIDT, Vladimír	1899	*	1. ČSR	1939	1943			1943
SCHNEK, Eduard	1901	*	-	1940	1943			1945
SCHNEIDER, Robert	1899	*	1. ČSR	1939	1942			1944
SCHOLTZ, Elemer	1909	*	-	1943				1944
SCHULTHEISS, Ľudovít				1943				1945
SCHWARTZ Schwarz, Štefan	1899	*	1. ČSR	1939	1943			1945
SINGHOFFER, Rudolf	1896	*	1. ČSR	1939	1942			1945
SIROTKA, Samuel	1910			1943				1945
SKALA, Karol		*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1943		1944
SKOUMAL, Karel		*	1. ČSR					1939
SKŘEPEK Slavkovský, Fr.	1895	*	1. ČSR	1. ČSR	1940	1943		1945

SMUTNÝ Szegedy, Július	1894	*	1. ČSR	1939	1940			1945
SNOPKO, Ján	1903			1943				1944
SOJČEK, Karol	1902	*	1. ČSR	1939	1943			1945
SOUKUP, Eduard		*	1. ČSR					1939
SOVÁK, Ota		*	1. ČSR					1939
SPIŠIAK, Ernest	1904	*	-	1940				1944
STEINER, Ľudovít Ján	1912	*	-	1945				1945
STENZINGER, Ján	1886	*	1. ČSR	1939	1940	1942		1942
STOJAN, František	1891	*	1. ČSR	1. ČSR	1940	1943		1945
STRAPÁK, Martin	1894	*	-	1940	1943			1945
STRELKA, Vojtech	1901			1943				1945
SUROVÝ, Július	1897	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
SUŠA, Vladimír	1898			1945				1945
SVÍČEK, Vojtech	1903	*	-	1940				1944
SVIEŽENÝ, Anton	1906	*	-	1942				1945
SÝKORA, Bohumír	1896	*	1. ČSR	1940				1944
SZNACKÝ Sznaczký, Anton	1895	*	-	1939	1940			1942
ŠÁRKA, Karol	1898	*	1. ČSR	1940	1942			1944
ŠEFCÍK, Artur Ján	1894			1940				1944
ŠIMA, Karel	1893	*	1. ČSR	1939				1939
ŠIMKO, Štefan	1910	*	-	1944				1945
ŠIMONI, Barnabáš	1910			1943				1944
ŠIRICA, Michal	1894	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1943		1944
ŠIŠOVSKÝ, Ladislav	1904	*	1. ČSR	1939	1942			1944
ŠKODÁČEK, Pavel	1910	*	-	1943				1945
ŠLECHTA, Vladimír	1895	*	1. ČSR	1940				1943
ŠMARDA, Rajmund	1894	*	1. ČSR	1939	1943			1944
ŠMIGOVSKÝ, Ján	1903	*	-	1941	1944			1945
ŠPLHÁČEK, Josef	1894	*	1. ČSR	1940				1945
ŠTALMAŠEK, Ľudovít	1905	*	-	1940	1945			1945
ŠTUKOVSKÝ, Rudolf	1895	*	1. ČSR	1939	1942			1943
ŠUPÁK, Vítazoslav	1907	*	-	1940	1945			1945
ŠURAL, Jaroslav		*	1. ČSR	1. ČSR				1939
TALSKÝ, Viliam Antonín	1904	*	-	1939	1940	1944		1944
TARÁBEK, Justín	1901	*	1. ČSR	1939	1942			1945
TATARKO, Štefan	1904	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
TESÁREK, Rudolf	1898	*	1. ČSR	1939	1942			1945
TIELESCH, Ján	1908	*	-	1941				1944
TLACH, Jozef	1896	*	1. ČSR	1. ČSR	1942			1944
TÓTH, Jozef	1910	*	-	1943				1944
TRAVENEC, František	1888	*	-	1939				1941

VOJENSKÁ HISTÓRIA

TREBICHA VSKÝ, Ivan	1910	*	-	1940	1943			1944
TRNKA, Július		1910	*	-	1941			
TRUŠÍK, Pavel	1905	*	-	1939	1943			1945
TUČNÍK, Vincent	1896	*	-	1942				1944
TURANEC, Jozef	1892	*	1. ČSR	1. ČSR	1939	1940	1942	1944
TURZÁK, Martin	1903	*	-	1940	1942			1944
URBAN, František	1902	*	1. ČSR	1939	1940			1944
VÁCLAV, Imrich	1894	*	1. ČSR	1939	1942			1944
VAŠÁK, Viliam	1903	*	-	1943				1945
VAŠKO, Alexander	1901	*	-	1940				1944
VEPŘEK, František		*	1. ČSR					1939
VESEL, Milan	1903	*	-	1940				1944
VESEL, Miloš	1909	*	-	1943				1944
VESEL, Mirko	1903	*	1. ČSR	1939	1942			1944
VESELÝ, Ján	1897	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1945
VICK, Anton	1904	*	1. ČSR	1939	1942			1945
VIEST, Rudolf	1890	*	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1. ČSR	1939
VILKOVSKÝ, Valentín	1892	*	1. ČSR	1. ČSR	1939			1941
VIŠŇOVSKÝ, Vojtech Juraj	1910	*	-	1943				1944
VODA, Juraj	1908	*	-	1942				1943
VOGL Sokolovský, Jozef	1900	*	1. ČSR	1939	1942			1944
VOLNÝ, František		*	1. ČSR	1939				1939
VONDROUŠ, Karel		*	1. ČSR					1939
VOSÁTKO, Leopold	1900			1943				1945
VRZAL, Maxmilián	1902	*	1. ČSR	1940				1944
WEISER, Richard	1891	*	1. ČSR	1940	1942			1944
WERNER, Fridrich	1893	*	1. ČSR	1940	1943			1943
WILDNER, Karol	1897	*	1. ČSR	1940	1942			1944
WIRTH, Bedřich / Fridrich	1887	*	1. ČSR	1. ČSR	1940	1942		1945
ZÁBORSKÝ, Július	1891	*	-	1940				1944
ZADŽORA, Jozef	1905	*	1. ČSR	1939	1942			1944
ZACHARČUK, Gregor	1899	*	1. ČSR					1939
ZAJAČEK, Jozef	1912	*	-	1943				1945
ZAJÍC, František	1892	*	1. ČSR	1939	1942			1944
ZAPLETAL, Gregor	1891	*	1. ČSR	1939	1940			1944
ZÁVODNÝ, Štefan	1906	*	-	1940				1944
ZHORELA, Pavol		*	-	1945				1945
ZMÁTLO, Alojz	1903	*	1. ČSR	1943				1945
ZVERIN, Ondrej	1896	*	1. ČSR	1939	1940	1943		1944
ŽELINSKÝ, Štefan	1907	*	-	1943				1944
ŽIŠKA, Štefan	1902			1943				1945

PRÍLOHA Č. 2

Prehľad vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci podľa hodnosti

ŠTÁBNÍ KAPITÁNI

BEDNÁŘ Josef	KLEMENT Vojtech	SKOUMAL Karel
BECHINIE – LAŽAN	KOCÁB Alois	SOUKUP Eduard
Jindřich	KOHEL Jan	SOVÁK Ota
BOHUSLAV Josef	MUSIL Karel	VEPŘEK František
GAŠEK Václav	PEŠAN Bohuslav	VONDRUŠ Karel
GAZDA Jindřich	POLÁK Václav	ZACHARČUK, Gregor
HOUDEK Josef	PTÁČEK Bohumil	
KAMIR Bohumír	ROSENZWEIG Ladislav	

MAJORI

ADAMOVSKÝ Július	DOBROVODSKÝ Jozef	JURÁK František
ADELSBERGER Július	DONECKIJ Viktor	KAČKA Vladimír,
ASCHENBRENNER	DOSTÁL Josef	KLADNÍČEK Emil
Rudolf	DUCHNOVSKÝ Pavol,	KOČMERŽEVSKÝ Vladimír
BADLÍK Tomáš	ĎUMBALA Ondrej	KOLÉNER Kubinec Emil
BALLARÍN Augustin	ĎURČANSKÝ Anton,	KOLPAK Michal
BARTOŇ Karol	FAJNOR Ivan, FRANZ	KORDA Alexander
BAŽATA Jozef	Viktor, FRECH Oto	KOREŇ - BAKARA Metod
BELLA Štefan	GAVALOVIČ Ernest,	KOVÁČ Daniel
BENIAČ Štefan	GESTEŠ Ladislav,	KOVÁČ Ján
BERNASOVSKÝ Vladimír	GLASNÁK Vincent,	KOVAČOVIČ Ján
BILEJ Juraj	GREGUŠKA Juraj	KRÁL Jan
BIŠČO Michal	GULJANIČ Mikuláš,	KRÁTKÝ Štefan
BORSKÝ František Milan	HAJDU Tibor Július,	KRAUS Ján
BOTKA Emil	HAMMER Hámor Ján,	KRAUS Kamil
BOUZEK Vojtech	HANUS Július	KRAUS Viliam
BREUER Ladislav	HAVRÁNEK Ján,	KRAVČENKO Pavel
BŘEZÍK Jan	HERRMANN Jan	KRISTÍN Jozef Martin
BUZALKA Ján	HOGH Jozef	KRIŽKO Ľudovít
CADRÓ Karol	HOLEC Bartolomej	KŘISCH Hugo
CACHOVAN Ignác	HORSKÝ Neirurer Karol	KUBÍČEK, Karel
CIPRICH Anton	HORVÁT František,	KUČERA Ján
CISÁRIK Ján	HUBER Viliam	LAKATOŠ Zámocký,
CZERMIN Albert	IZÁK Ján Pavol	Vojtech
CZVACHO Šimon	JAKUBEC Ľudovít	LEHOCKÝ Jozef
ČECH Július	JAMRIŠKA Dušan	LIČNER Oskar Mikuláš
ČILLIK Jozef	JANČEK, Kornel	LISICKÝ Mikuláš
ČIPKA Ján	JEFREMOV Sergej	LOUTOCKÝ František
ČOMOR František	JESENSKÝ František	MARCINKA Erdélyi Gejza
DARGOV Dóczy Pavel	JÍRA Rudolf	MARCINKA Zoltán,
DOBROTKA Jozef	JUNAS Bohdan	MAREK Josef

MARKO Jozef
MATÚŠ Mátyus Alexander
MAXIAN Ján
MELNIKOV Jozef
MELZER Anton
MITOŠINKA Jozef
MLÁDEK Vojtech
MRÁZ Štefan
MURGAŠ Magyar Štefan
NEUDÖRFER Zigmund
NOSKO Július
ORJEŠEK Jozef
PASCHMA Arnold
PECHÁČEK Ernest
POLÁČEK Pavol
POLK Elemír
PRECHTL František
PROKSCHA Maximilán
RAKUS Rakús Štefan
RUMAN Aurel
RYŠKA Ján
SEKURIS Samuel Emil

SCHENK Jozef
SCHMIDT Juraj
SCHOLTZ Elemer
SCHULTHEISS Ľudovít
SIROTKA Samuel
SNOPKO Ján
SPIŠIAK Ernest
STEINER Ľudovít Ján
STRELKA Vojtech
SUŠA Vladimír
SVÍČEK Vojtech
SVIEŽENÝ Anton
SÝKORA Bohumír
ŠEFČÍK Artur Ján
ŠIMA Karel
ŠIMKO Štefan
ŠIMONI Barnabáš
ŠKODÁČEK Pavel
ŠLECHTA Vladimír
ŠPLHÁČEK Jozef
ŠURAL Jaroslav
TIELESCH Ján

TÓTH Jozef
TRAVENEC František
TRNKA Július
TUČNÍK Vincent
VAŠÁK Viliam
VAŠKO Alexander
VESEL Milan
VESEL Miloš
VIŠŇOVSKÝ Vojtech
VODA Juraj
VOLNÝ František
VOSÁTKO Leopold
VRZAL Maxmilián
ZÁBORSKÝ Július
ZAJAČEK Jozef
ZÁVODNÝ Štefan
ZHORELA Pavol
ZMÁTLO Alojz
ŽELINSKÝ Štefan
ŽIŠKA Štefan

PODPLUKOVNÍCI

ABERLE František
ADAMICA Anton
ALBRECHT Josef
AMBRUŠ Ján
ANDOR Violand Pavel
BADÍK Ernest
BENEDIK Josef
BREYL Ján
BREZÁNY Koloman
BUDAVÁRY Budínsky Eugen
BURIÁN Bumbálek Karol
ČERNEK Ján
DANIELOVIČ Vojtech,
DARVAŠ Štefan Ľudovít
DIDKOVSKÝ Ján
DOHNÁNYI Ladislav
DOMES Walter
DUALSKÝ Tibor Juraj
ĎURANA Justín
ENGLER Samuel Ľudovít
FERJENČÍK Mikuláš
GOLIAN Ján

HÁJEK Anton
HAMRLE Jozef,
HASENBERG Karol
HAVIAR Vladimír
HEFKA Michal
HEIDLER Karol,
HLUCHÝ Jakub
HORÁK Vladimír
HRABECZ Karol
HREBLAY Ondrej
HRUBIŠKO Štefan,
KALLO Ján
KASL Ladislav
KIŠŠ Dezider
KLEMENT Otto
KLUČÍK František
KMICIKIEVIČ Jaroslav
KNISCHOUREK Oskar
KNÓTH Ladislav
KORBEL Ján Samuel
KOVÁČ Kovacs Vojtech
KRIVOŠ Emil

KROMER Augustín,
KRUČKO Jozef
KUGAJEVSKÝ Severín
KVAPILÍK Oldřich,
LAVOTHA Ladislav
LEDNICKÝ Anton
LICHNER Viliam
LINÉT Vojtěch
LIPTÁK Mikuláš
LOKŠÍK Michal
MAJERCÍK Štefan
MAKOŇ Jindřich - Henrich
MALÁR Ján
MANICA Branislav
MARKANČUK Jozef
MARKO Miloš
MARTYNOVIČ Peter
MEŠKO Jozef
MILODANOVIČ Vsevolod
MRÁZ Pavol
MYKYTYNSKÝ Dimitrij
NEMEŠ Ladislav

NÉMETHY Emil
 NEUWIRTH Julius Alexander
 NOSKOVIČ Rudolf
 NOŠČÁK Ján
 NOVOTNÝ Emil
 PALKOVIČ Martin
 PARČAMI Parčan Jozef
 PAŠKAN Ján
 PERKO Emil
 PICHL Karol
 POHRANC Štefan,
 POLÓNI Karol
 POŽESKÝ Ladislav
 PULKRÁBEK Jan
 SEDLITZKÝ Sedlický
 Jozef
 SCHIEL Adolf

SCHMIDT Vladimír
 SCHNEK Eduard
 SCHNEIDER Robert
 SCHWARTZ Schwarz Štefan
 SINGHOFER Rudolf
 SMUTNÝ Július
 SOJČEK Karol
 STRAPÁK Martin
 SZNACZKÝ Anton
 ŠÁRKA Karol
 ŠIŠOVSKÝ Ladislav
 ŠMARDA Rajmund
 ŠMIGOVSKÝ Ján
 ŠTALMAŠEK Ludovít
 ŠTUKOVSKÝ Rudolf
 ŠUPÁK Viťazoslav
 TARÁBEK Justín

TESÁREK Rudolf
 TLACH Jozef
 TREBICHA VSKÝ Ivan
 TRUSÍK Pavel
 TURZÁK Martin
 URBAN František
 VÁCLAV Imrich
 VESEL Mirko
 VICK Anton,
 VILKOVSKÝ Valentín
 VOGL Jozef
 WEISER Richard
 WERNER Fridrich
 WILDNER Karol
 ZADŽORA Jozef
 ZAJÍC František
 ZAPLETAL Gregor

PLUKOVNÍCI

ANDROVIČ Alojz
 BALLAY Alojz
 BARDON Anton
 BAUMANN Vojtech
 BODICKÝ Ladislav,
 CRAMER Filip
 ČÁNI Štefan
 DOTZAUER Quido
 DÚBRAVEC Benedikt
 GEMBALA Jozef
 HORSKÝ Štefan Kapusta
 HUSZÁR Husár Jozef
 IMRO Ján
 JANEČEK Eugen

KANÁK Viliam
 KOVALČÍK František
 KRAKOVSKÝ František
 KRÁLIK Alojz
 KRÁSNA Albín
 KRENČEJ Ján Dimitrij
 KRNÁČ Ján
 KUNA Ján Pavel
 LENDVAY Elemír
 LIFKA Eduard
 MARKUS Mikuláš
 MORVIC Ján
 PEKNIK Karol
 PILFOUSEK Rudolf

PRÁT Emil
 SKALA Karol
 SKŘEPEK Slávkovský Frant.
 STENZINGER Ján
 STOJAN František
 SUROVÝ Július
 ŠIRICA Michal
 TALSKÝ Viliam Antonín
 TATARKO Štefan
 VESELÝ Ján
 WIRTH Bedřich - Fridrich
 ZVERIN Ondrej

GENERÁLI

ČATLOŠ Ferdinand
 ČUNDERLÍK Alexander
 JURECH Štefan

MALÁR Augustín
 PULANICH Anton
 TURANEC Jozef

VIEST Rudolf

PRÍLOHA Č. 3**Prehľad povýšení vo vyšších dôstojníckych hodnostiach v činnnej službe****1939****NA MAJORA**

ANDROVIČ Alojz	KRÁLIK Alojz	SCHWARTZ Štefan
BADÍK Arnošt	KRISTÍN Jozef Martin	SINGHOFFER Rudolf
BALLAY Alojz	KRIVOŠ Emil	SMUTNÝ Július
BARDON Anton	KRNÁČ Ján	SOJČEK Karol
BENEDIK Jozef	KUGAJEVSKÝ Severín	STENZINGER Ján
BOUZEK Vojtech	KVAPILÍK Oldřich	SUROVÝ Július
BREZÁNY Koloman	LAVOTHA Ladislav	SZNACZKÝ Anton
ČÁNI Štefan	LENDVAY Elemír	ŠIMA Karel
ČERNEK Ján	LICHNER Viliam	ŠIŠOVSKÝ Ladislav
DANIELOVIČ Vojtech	LIPTÁK Mikuláš	ŠMARDÁ Rajmund
DOHNÁNYI Ladislav	MAJERČÍK Štefan	ŠTUKOVSKÝ Rudolf
ĐURANA Justín	MAKOŇ Jindřich	TALSKÝ Viliam Antonín
FERJENČÍK Mikuláš	MALÁR Ján	TARÁBEK Justín
GEMBALA Jozef	MANICA Branislav	TATARKO Štefan
HÁJEK Anton	MARKO Miloš	TESÁREK Rudolf
HASENBERG Karol	MÁRKUŠ Mikuláš	TRAVENEC František
HAVIAR Vladimír	MARTYNOVIČ Peter	TRUSÍK Pavel
HEFKA Michal	MEŠKO Jozef	URBAN František,
HEIDLER Karol	MORVIC Ján	VÁCLAV Imrich
HORSKÝ Kapusta Štefan	NOSKOVIČ Rudolf	VESEL Mirko
HRABECZ Karol	NOŠČÁK Ján	VESELÝ Ján
HRUBÍŠKO Štefan	NOVOTNÝ Emil	VICK Anton
HUSZÁR Husár Jozef	PALKOVIČ Martin	VOGL Jozef
JANEČEK Eugen	PAŠKAN Ján	VOLNÝ František
KALLO Ján	PEKNIK Karol	ZADŽORA Jozef
KANÁK Viliam	PERKO Emil	ZAJÍC František
KLEMENT Otto	POHRANC Štefan	ZAPLETAL Gregor
KORBEL Ján Samuel	POLÓNI Karol	ZVERIN Ondrej
KNISCHOUREK Oskar	SCHMIDT Vladimír	
KRAKOVSKÝ František	SCHNEIDER Robert	

NA PODPLUKOVNÍKA

AMBRUŠ Ján	JURECH Štefan	POŽESKÝ Ladislav
BODICKÝ Ladislav	KRÁSNA Albín	ŠIRICA Michal
DÚBRAVEC Benedikt	KRENČEJ Ján Dimitrij	TURANEC Jozef
IMRO Ján	KUNA Ján Pavel	VILKOVSKÝ Valentín

NA PLUKOVNÍKA

KOVALČÍK František	LIFKA Eduard	MALÁR Augustín
--------------------	--------------	----------------

NA GENERÁLA II. TRIEDY

ČUNDERLÍK Alexander	PULANICH Anton
---------------------	----------------

NA GENERÁLA I. TRIEDY

ČATLOŠ Ferdinand

1940

NA MAJORA

ABERLE František	KLUČÍK František	POLK Elemír
ADAMICA Anton	KNÓTH Ladislav	PULKRÁBEK Jan
ALBRECHT Josef	KOČMERŽEVSKÝ Vladimír	SEDLITZKÝ Jozef
BARTONĚ Karol	KOLÉNER Emil	SCHIEL Adolf
BAŽATA Josef	KOVÁČ Daniel	SCHNEK Eduard
BENIAČ Štefan	KOVÁČ Vojtech	SPIŠIAK Ernest
BERNASOVSKÝ Vladimír	KRAUS Ján	STRAPÁK Martin
BORSKÝ František Milan	KRUČKO Jozef	SVÍČEK Vojtech
BREYL Ján	KŘISCH Hugo	SÝKORA Bohumír
BUDAVÁRY Eugen	KUČERA Ján	ŠÁRKA Karol
CADRÓ Karol	LAKATOŠ Vojtech	ŠEFČÍK Artur Ján
ČILLIK Jozef	LEDNICKÝ Anton	ŠLECHTA Vladimír
DARVAŠ Štefan Ľudovít	LEHOCKÝ Jozef	ŠPLHÁČEK Josef
DIDKOVSKÝ Ján	LICHNER Oskar Mikuláš	ŠTALMAŠEK Ľudovít
DOMES Walter	LOKŠÍK Michal	ŠUPÁK Viťazoslav
DONECKIJ Viktor	MARKANČUK Jozef	TREBICHA VSKÝ Ivan
DUALSZKÝ Tibor Juraj	MARKO Jozef	TURZÁK Martin
ENGLER Samuel Ľudovít	MAXIAN Ján	VAŠKO Alexander
FRECH Oto	MELNIKOV Jozef	VESEL Milan
GOLIAN Ján	MLÁDEK Vojtech	VRZAL Maxmilián
HREBLAY Ondrej	MRÁZ Pavol	WEISER Richard
JAMRIŠKA Dušan	NĚMETHY Emil	WERNER Fridrich
JANČEK Kornel	NEUWIRTH Julius Alexander	WILDNER Karol
JÍRA Rudolf	NOSKO Július	ZÁBORSKÝ Július
JURÁK František	PARČAMI Jozef	ZÁVODNÝ Štefan
KASL Ladislav	PASCHMA Arnold	
KIŠŠ Dezider	PICHL Karol	

NA PODPLUKOVNÍKA

ANDOR Violand	KANÁK Viliam	PEKNIK Karol
Pavel	KNISCHOUREK Oskar	POHRANC Štefan
ANDROVIČ Alojz	KRAKOVSKÝ František	SKŘEPEK František
BAUMANN Vojtech	KRÁLIK Alojz	SMUTNÝ Július
BORSKÝ František Milan	KRIVOŠ Emil	STENZINGER Ján
BREZÁNY Koloman	KRNÁČ Ján	STOJAN František
BURIÁN Karol	LAVOTHA Ladislav	SUROVÝ Július
ČÁNI Štefan	LENDVAY Elemír	SZNACZKÝ Anton
ČERNEK Ján	LOKŠÍK Michal	TALSKÝ Viliam Antonín
GEMBALA Jozef	MAJERČÍK Štefan	TATARKO Štefan
HÁJEK Anton	MÁRKUŠ Mikuláš	URBAN František
HAMRLE Jozef	MEŠKO Jozef	VESELÝ Ján
HLUCHÝ Jakub	MORVIC Ján	WIRTH Bedřich
HORSKÝ Štefan	NOVOTNÝ Emil	ZAPLETAL Gregor
JANEČEK Eugen	PALKOVIČ Martin	ZVERIN Ondrej

NA PLUKOVNÍKA

BAUMANN Vojtech,
CRAMER Filip,
DOTZAUER Quido,
DÚBRAVEC Benedikt

IMRO Ján
JURECH Štefan
KRÁSNA Albín
KRENČEJ Ján Dimitrij

KUNA Ján Pavel,
PILFOUSEK Rudolf
PRÁT Emil
TURANEC Jozef

1941

NA MAJORA

BELLA Štefan
CACHOVAN Ignác
DARGOV Pavel
DOBROTKA Jozef
DOBROVODSKÝ Jozef
ĎURČANSKÝ Anton
FAJNOR Ivan
HOGH Jozef

HOLEC Bartolomej
IZÁK Ján Pavol
JAKUBEC Ľudovít
JEFREMOV Sergej
KAČKA Vladimír
KRAVČENKO Pavel
LISICKÝ Mikuláš
PECHÁČEK Ernest

POLÁČEK Pavol
RUMAN Aurel
SCHENK Jozef
ŠMIGOVSKÝ Ján
TIELESCH Ján
TRNKA Július
TUČNÍK Vincent

NA PODPLUKOVNÍKA

DANIELOVIČ Vojtech
DIDKOVSKÝ Ján
ĎURANA Justín
FERJENČÍK Mikuláš

HAVIAR Vladimír
HRABECZ Karol
KORBEL Ján Samuel
KVAPILÍK Oldřich

MARKO Miloš
WEISER Richard

1942

NA MAJORA

BADLÍK Tomáš
BALLARÍN Augustín
GAVALOVIČ Ernest

JESENSKÝ František
KRÁTKÝ Štefan
KRAUS Kamil

SVIEŽENÝ Anton
VODA Juraj

NA PODPLUKOVNÍKA

ADAMICA Anton
ALBRECHT Josef
BADÍK Arnošt
BENEDIK Josef
BREYL Ján
BUDÍNSKÝ Eugen
ENGLER Samuel Ľudovít
HASENBERG Karol
HEFKA Michal
HEIDLER Karol
HORÁK Vladimír
HRUBÍŠKO Štefan
HUSÁR Jozef
KALLO Ján

KIŠŠ Dezider
KMÍČIKIEVIČ Jaroslav
KOVÁČ Vojtech
KROMER Augustín
KRUČKO Jozef
MALÁR Ján
MANICA Branislav
NOSKOVIČ Rudolf
NOŠČÁK Ján, PERKO
Emil, PICHL Karol
POLÓNI Karol
PULKRÁBEK Jan
SCHNEIDER Robert
SINGHOFER Rudolf

ŠÁRKA Karol
ŠIŠOVSKÝ Ladislav
ŠTUKOVSKÝ Rudolf
TARÁBEK Justín
TESÁREK Rudolf
TLACH Jozef
TURZÁK Martin
VÁCLAV Imrich
VESEL Mirko
VICK Anton
VOGL Jozef
WILDNER Karol
ZADŽORA Jozef
ZAJÍC František

NA PLUKOVNÍKA

BODICKÝ Ladislav

STENZINGER Ján

WIRTH Bedřich

NA GENERÁLA II. TRIEDY

MALÁR Augustín

TURANEC Jozef

NA GENERÁLA I. TRIEDY

ČUNDERLÍK Alexander

PULANICH Anton

1943

NA MAJORA

ADAMOVSÝ Július

ASCHENBRENNER

Rudolf

BILEJ Juraj

BIŠČO Michal

BREUER Ladislav

CIPRICH Anton

CISÁRIK Ján

CZERMIN Albert

ČECH Július

ČIPKA Ján

ČOMOR František

DUCHNOVSKÝ Pavol

ĎUMBALA Ondrej

FRANZ Viktor

GREGUŠKA Juraj Antonín

GULJANIČMikuláš

HAJDU Tibor Július

HANUS Július

HORSKÝ Karol

HORVÁT František,

HUBER Viliam

JUNAS Bohdan

KOLPAK Michal

KORDA Alexander

KOREŇ - Bakara Metod

KOVÁČ Ján

KOVAČOVIČ Ján

KRAUS Viliam

KRIŽKO Ľudovít

MARCINKA Gejza

MARCINKA Zoltán

MELZER Anton

MITOŠINKA Jozef

MURGAŠ Štefan

ORJEŠEK Jozef

PRECHTL František

PROKSCHA Maximilán

RAKUS Štefan

RYŠKA Ján

SCHMIDT Juraj

SCHOLTZ Elemer

SCHULTHEISS Ľudovít

SIROTKA Samuel

SNOPKO Ján

STRELKA Vojtech

ŠIMONI Barnabáš

ŠKODÁČEK Pavel

TÓTH Jozef

VAŠÁK Viliam

VESEL Miloš

VIŠŇOVSKÝ Vojtech

VOSÁTKO Leopold

ZAJÁČEK Jozef

ZMÁTLO Alojz

ŽELINSKÝ Štefan

ŽIŠKA Štefan

NA PODPLUKOVNÍKA

ABERLE František

DARVAŠ Štefan Ľudovít

DOMES Walter

DUALSKÝ Tibor Juraj

GOLIAN Ján

KASL Ladislav

KLEMENT Otto

KLUČÍK František

KNÓTH Ladislav

LEDNICKÝ Anton

LICHNER Viliam

LIPTÁK Mikuláš

MAKOŇ Henrich

MARTYNOVIČ Peter

MILODANOVIČ Vsevolod

MRÁZ Pavol

MYKYTYNSKÝ Dimitrij

NEUWIRTH Julius Alexander

PAŠKAN Ján

SEDLICKÝ Jozef

SCHIEL Adolf

SCHMIDT Vladimír

SCHNEK Eduard

SCHWARZ Štefan

SOJČEK Karol

STRAPÁK Martin

ŠMARDA Rajmund

TREBICHAVSKÝ Ivan

TRUSÍK Pavel

WERNER Fridrich

NA PLUKOVNÍKA

ANDROVIČ Alojz	MARKUS Mikuláš	SUROVÝ Július
BARDON Anton	MORVIC Ján	ŠIRICA Michal
HORSKÝ Štefan	PEKNIK Karol	TATARKO Štefan
KRAKOVSKÝ František	SKALA Karol	VESELÝ Ján
KRÁLIK Alojz	SLÁVKOVSKÝ František	ZVERIN Ondrej
LENDVAY Elemír	STOJAN František	

NA GENERÁLA II. TRIEDY

JURECH Štefan

1944

NA MAJORA

ADELSBERGER Július	SEKURIS Samuel Emil
HAVRÁNEK Ján	ŠIMKO Štefan

NA PODPLUKOVNÍKA

PARČAN Jozef,	ŠMIGOVSKÝ Ján
---------------	---------------

NA PLUKOVNÍKA

BALLAY Alojz	JANEČEK Eugen
ČÁNI Štefan	KANÁK Viliam
GEMBALA Jozef	KRNÁČ Ján
HUSÁR Jozef	TALSKÝ Viliam Antonín

1945²⁵

NA MAJORA

BOTKA Emil	GLASNÁK Vincent	STEINER Ľudovít Ján
BUZALKA Ján	HAMMER Ján	SUŠA Vladimír
CVACHO Šimon	MATÚŠ Alexander	ZHORELA Pavol
GESTEŠ Ladislav	MRÁZ Štefan	

NA PODPLUKOVNÍKA

HREBLAY Ondrej,	NÉMETHY Emil	ŠUPÁK Viťazoslav
MARKANČUK Jozef	ŠTALMAŠEK Ľudovít	

²⁵ Na jar 1945 boli na povýšenie do hodnosti pplk. navrhovaní 3 mjr. (Doneckij, Melnikov a Koléner) a do hodnosti mjr. 20 stotníkov (v stavovskej skupine gšt. Matej Skalický Szittyai a Jozef Bevelaqua, v stavovskej skupine pechoty Pavel Nérer a Eduard Koška, v stavovskej skupine delostrelectva Emil Klimko, v stavovskej skupine justičnej služby Gejza Majeský, Karol Hochel a Oliver Réti, v stavovskej skupine zdravotníctva Štefan Lisický, Ján Kuľa, Jozef Krajčovič a Juraj Galovič, v stavovskej skupine intendancie Jozef Dvornák, Ján Vestenický, Martin Husárik a Oto Dubovský, v stavovskej skupine veterinárnej služby Jozef Lovász, v stavovskej skupine duchovnej služby Michal Horváth, v stavovskej skupine technickej zbrojnej služby Jozef Míchalec a v stavovskej skupine hospodárskej služby Psb Albert Dula).

PRÍLOHA Č. 4

Vyšší dôstojníci podľa národnosti

národnosť česká

HORÁK Vladimír

KRAUS Jan

národnosť česká zmenená národnosti na slovenskú

ABERLE František

HUBER Vilém / Viliam

SÝKORA Bohumír

BARTOŇ Karol

JÍRA Rudolf

ŠÁRKA Karol

BAŽATA Josef

KUBÍČEK Karel

ŠMARDA Rajmund

BENEDIK Josef

KVAPILÍK Oldřich

ŠPLHÁČEK Josef

BURIÁN Bumbálek Karol

MAKOŇ Jindřich / Henrich

TLACH Jozef

DOSTÁL Josef

PECHÁČEK Ernest

URBAN František

HÁJEK Anton

PRÁT Emil

VRZAL Maxmilián

HAMRLE Jozef

SCHMIDT Jiří / Juraj

ZMÁTLO Alojz

HLUCHÝ Jakub

SKŘEPEK Slávkovský Fr.

národnosť nemecká

ADELSBERGER Július

KLEMENT Otto

PULKRÁBEK Jan

ALBRECHT Josef

KNISCHOUREK Oskar

SCHIEL Adolf

ASCHENBRENNER Rudolf

KRAUS Kamil

SCHNEIDER Robert

BAUMANN Vojtech

KROMER Augustín

SCHOLTZ Elemer

BREYL Ján

KŘISCH Hugo

SKALA Karol

CRAMER Filip

MELZER Anton

STOJAN František

CZERMIN Albert

NEUWIRTH Julius Alexander

WEISER Richard

DOMES Walter

PASCHMA Arnold

WERNER Fridrich

DOTZAUER Quido

PICHL Karol

WILDNER Karol

FRANZ Viktor

PILFOUSEK Rudolf

WIRTH Bedřich / Fridrich

FRECH Oto

PRECHTL František

HORSKÝ Karol Neirurer

PROKSCHA Maximilán

národnosť ukrajinská, ruská a rusínska

ANDOR Violand Pavel

JEFREMOV Sergej,

MARKANČUK Jozef

BERNASOVSKÝ Vladimír

KMICIKIEVIČ Jaroslav

MARTYNOVIČ Peter

BILEJ Juraj

KOČMERŽEVSKÝ Vladimír

MELNIKOV Jozef

DIDKOVSKÝ Ján

KRAVČENKO Pavel

MILODANOVIČ Vsevolod

DONECKIJ Viktor

KUGAJEVSKÝ Severín

MYKYTYNSKÝ Dimitrij

GULJANIČ Mikuláš

LIPTÁK Mikuláš

ŠLECHTA Vladimír

PRÍLOHA Č. 5

Zaradenie vyšších dôstojníkov z hľadiska stavovskej skupiny

(zaradenie rešpektuje stavovskú skupinu dôstojníkov pri ich menovaní či povýšení)

automobilné vojsko

DÚBRAVEC Benedikt

LIPTÁK Mikuláš

SCHMIDT Vladimír

KRENČEJ Ján Dimitrij

MAKOŇ Jindřich

LICHNER Viliam

MELZER Anton

delostrelectvo

BADÍK Arnošt / Ernest
 Bechinie – Lažan Jindřich
 BENIAČ Štefan
 BŘEZÍK Jan
 ČILLIK Jozef
 ČUNDERLÍK Alexander
 DOBROVODSKÝ Jozef
 DOTZAUER Quido
 DÚBRAVEC Benedikt
 FRECH Oto
 HLUCHÝ Jakub
 HOUDEK Josef
 HREBLAY Ondrej
 JAMRIŠKA Dušan,
 KALLO Ján
 KLUČÍK František
 KOČMERŽEVSKÝ Vladimír
 KOHEL Jan
 KORDA Alexander
 KRENČEJ Ján Dimitrij

KRIŽKO Ľudovít,
 KUČERA Ján
 LAKATOŠ Zámocký Vojtech
 LENDVAY Elemír
 LIPTÁK Mikuláš
 LOUTOCKÝ František
 MAJERČÍK Štefan
 MAKON Henrich
 MAREK Josef
 MARTYNOVIČ Peter
 MILODANOVIČ Vsevolod
 NĚMETHY Emil
 NEUWIRTH Julius Alexand.
 PECHÁČEK Ernest
 PERKO Emil
 PICHL Karol
 POŽESKÝ Ladislav
 PRÁT Emil
 SEKURIS Samuel Emil
 SCHMIDT Vladimír

SCHNEK Eduard
 SMUTNÝ Július
 SOUKUP Eduard
 SOVÁK Ota
 SPIŠIAK Ernest
 ŠIMA Karel
 ŠIŠOVSKÝ Ladislav
 ŠMARDA Rajmund
 ŠTALMAŠEK Ľudovít
 TRAVENEC František
 TURANEC Jozef
 VAŠKO Alexander
 VESEL Milan
 VESEL Miloš
 VESEL Mírko
 VOGL Sokolovský Jozef
 VOLNÝ František
 ZADŽORA Jozef

generálny štáb

BALLAY Alojz
 BORSKÝ František Milan
 BREZÁNY Koloman
 CIPRICH Anton
 CISÁRIK Ján
 ČATLOŠ Ferdinand
 GESTEŠLadislav
 GOLIAN Ján
 GREGUŠKA Juraj Antonín
 HREBLAY Ondrej
 JURECH Štefan

KANÁK Viliam
 KRNÁČ Ján
 LAVOTHA Ladislav
 MALÁR Augustín
 MARKANČUK Jozef
 MATÚŠ Mátyus Alexander
 MURGAŠ Magyar Štefan
 NOSKO Július
 NOVOTNÝ Emil
 PARČAMI Parčan Jozef
 PEKNIK Karol

PILFOUSEK Rudolf
 POLK Elemí
 STEINER Ľudovít Ján
 ŠIMKO Štefan
 TALSKÝ Viliam Antonín
 TATARKO Štefan
 TÓTH Jozef
 URBAN František
 VIEST Rudolf
 VIŠŇOVSKÝ Vojtech

doplňovacia služba

BURIÁN Bumbálek Karol
 DOSTÁL Josef
 HÁJEK Anton
 HORÁK Vladimír

LICHNER Oskar Mikuláš
 MEŠKO Jozef
 SCHMIDT Jiří / Juraj
 SUROVÝ Július

SÝKORA Bohumír
 ŠÁRKA Karol
 ŠPLHÁČEK Josef
 TESÁREK Rudolf

duchovná služba

ANDOR Violand Pavel
 HORSKÝ Neirurer Karol
 KIŠŠ Dezider
 KOVÁČ Daniel
 KOVALČÍK František

KRÁSNA Albín
 LEDNICKÝ Anton
 MITOŠINKA Jozef
 PRECHTL František
 RAKUS Štefan

SIROTKA Samuel
 SVIEŽENÝ Anton
 VILKOVSKÝ Valentín

hospodárska správa

ABERLE František

BARTONĚ Karol

JEFREMOV Sergej

JÍRA Rudolf
KNISCHOUREK Oskar
PASCHMA Arnold

SCHIEL Adolf
SUŠA Vladimír
ŠEFČÍK Artur Ján

ZAJÍC František

intendancia

BAUMANN Vojtech
BOTKA Emil
CRAMER Filip
ČECH Július
DANIELOVIČ Vojtech

JUNAS Bohdan
KASL Ladislav
KOLPAK Michal
KVAPILÍK Oldřich

SKŘEPEK Slavkovský, Fr.
SNOPKO Ján
ZAJAČEK Jozef
ŽIŠKA Štefan

jazdectvo

BELLA Štefan
BILEJ Juraj
BUZALKA Ján
DUALSKÝ Tibor Juraj
DUCHNOVSKÝ Pavol
FAJNOR Ivan

HOLEC Bartolomej
HORSKÝ Kapusta Štefan
HRUBÍŠKO Štefan
IZÁK Ján Pavol
KMICIKIEVIČ Jaroslav
MALÁR Ján

MARCINKA Zoltán
NOSKO Július
TARÁBEK Justín
VESELÝ Ján
VONDRUŠ Karel

justičná služba

BREUER Ladislav
ČÍPKA Ján
HAJDU Tibor Július

KORBEL Ján Samuel
ŠIMONI Barnabáš
TREBICHA VSKÝ Ivan

WIRTH Bedřich / Fridrich

kancelárska služba

ASCHENBRENNER Rudolf

HEFKA Michal

konceptná služba

BALLARÍN Augustin,

JANEČEK Eugen,

ZAPLETAL Gregor

lekárniectvo

ADELSBERGER Július

KRAUS Viliam

SCHULTHEISS Ľudovít

letectvo

AMBRUŠ Ján
DARGOV Dóczy Pavel
ĎUMBALA Ondrej
ĎURANA Justín
ĎURČANSKÝ Anton

GULJANIČ Mikuláš
JANČEK, Kornel
KAČKA Vladimír
LINÉT Vojtěch
LISICKÝ Mikuláš

SOJČEK Karol
TRNKA Július,
ZMÁTLO Alojz

pechota

ADAMICA Anton
ADAMOVSKEÝ Július
ALBRECHT Josef
ANDROVIČ Alojz
BARDON Anton
BEDNÁŘ Josef
BENEDIK Josef
BODICKÝ Ladislav
BOHUSLAV Josef

BOUZEK Vojtech
BREYL Ján
BUDAVÁRY Budínsky Eugen
CADRÓ Karol
CZERMIN Albert
ČÁNI Štefan
ČERNEK Ján
ČOMOR František
DOMES Walter

ENGLER Samuel Ľudovít
GAZDA Jindřich
GEMBALA Jozef
HAMMER Hámor Ján
HAMRLE Jozef
HANUS Július
HASENBERG Karol
HAVRÁNEK Ján
HEIDLER Karol

HRABECZ Karol
 HUBER Viliam
 HUSZÁR Husár Jozef
 IMRO Ján
 JANEČEK Eugen
 JESENSKÝ František
 JURÁK František
 KAMIR Bohumír
 KLADNÍČEK Emil
 KLEMENT Otto
 KLEMENT Vojtech
 KOLÉNER Kubinec Emil
 KOREŇ - Bakara Metod
 KRAKOVSKÝ František
 KRÁL Ján
 KRÁLIK Alojz
 KRISTÍN Jozef Martin
 KRIVOŠ Emil
 KROMER Augustín
 KŘISCH Hugo
 KUBÍČEK Karel
 KUNA Ján Pavel
 LEHOCKÝ Jozef
 LIFKA Eduard
 LICHNER Viliam
 LOKŠÍK Michal

MANICA Branislav
 MARCINKA Erdélyi Gejza
 MARKANČUK Jozef
 MARKUS Mikuláš
 MAXIAN Ján
 MLÁDEK Vojtech
 MUSIL Karel
 NOSKOVIČ Rudolf
 NOŠČÁK Ján
 PALKOVIČ Martin
 PEŠAN Bohuslav
 POLÁČEK Pavol
 POLÁK Václav
 POLÓNI Karol
 PULANICH Anton
 PULKRÁBEK Jan
 ROSENZWEIG Ladislav
 RUMAN Aurel
 RYŠKA Ján
 SCHENK Jozef
 SCHNEIDER Robert
 SCHOLTZ Elemer
 SCHWARTZ Schwarz Štefan
 SINGHOFFER Rudolf
 SKOUMAL Karel
 STENZINGER Ján

STOJAN František
 STRAPÁK Martin
 STRELKA Vojtech
 SUROVÝ Július
 SZNACZKÝ Anton
 ŠIRICA Michal
 ŠLECHTA Vladimír
 ŠMIGOVSKÝ Ján
 ŠTUKOVSKÝ Rudolf
 ŠUPÁK Viťazoslav
 ŠURAL Jaroslav
 TESÁREK Rudolf
 TLACH Jozef
 TUČNÍK Vincent
 VÁCLAV Imrich
 VAŠÁK Viliam
 VEPŘEK František
 VICK Anton
 VOSÁTKO Leopold
 VRZAL Maxmilián
 WERNER Fridrich
 WILDNER Karol
 ZÁBORSKÝ Július
 ZVERIN Ondrej
 ŽELINSKÝ Štefan

početná služba

BAŽATA Jozef

pracovný zbor

CZVACHO Šimon

remontníctvo

GEMBALA Jozef

telegrafné vojsko / spojovacie vojsko

MARKO Jozef
 MORVIC Ján
 PTÁČEK Bohumil

SKALA Karol
 SVÍČEK Vojtech
 WILDNER Karol

ZÁVODNÝ Štefan

stavebníctvo

BADLÍK Tomáš
 FRANZ Viktor

KOVÁČ Kovacs Vojtech
 KRÚČKO Jozef,

NEUWIRTH Julius Alexander

účtovná kontrola

KOCÁB Alois

útočná vozba

ČÁNI Štefan, DOBROTKA

Jozef, KOVAČOVIČ Ján

veterinárna služba

DIDKOVSKÝ Ján

FERJENČÍK Mikuláš

WEISER Richard

zbrojná služba

BIŠČO Michal
GAVALOVIČ Ernest
HAVIAR Vladimír
HERRMANN Jan

KRÁTKÝ Štefan
KRAUS Ján
KRAUS Kamil
MARKO Miloš

PROKSCHA Maximilán
VODA Juraj

zdravotníctvo

BERNASOVSKÝ Vladimír
CACHOVAN Ignác
DARVAŠ Štefan Ľudovít
DOHNÁNYI Ladislav
DONECKIJ Viktor
GLASNÁK Vincent
HOGH Jozef
HORVÁT František
JAKUBEC Ľudovít

KNÓTH Ladislav
KOVÁČ Ján
KRAVČENKO Pavel
KUGAJEVSKÝ Severín
MELNIKOV Jozef
MRÁZ Pavol
MRÁZ Štefan
MYKYTYNSKÝ Dimitrij
NEMEŠ Ladislav

NEUDÖRFER Zigmund
ORJEŠEK Jozef
PAŠKAN Ján
ŠKODÁČEK Pavel
TIELESCH Ján
TRUSÍK Pavel
ZACHARČUK Gregor

zemepisná služba

TURZÁK Martin

ZHORELA Pavol

ženijné vojsko / pionierske vojsko

GAŠEK Václav

POHRANC Štefan

SEDLITZKÝ Sedlický Jozef

PRÍLOHA Č. 6

Vyšší dôstojníci slovenskej brannej moci s absolvovaným vysokoškolským vzdelaním

Ing.

GAVALOVIČ Ernest
KOVÁČ Vojtech
KRÁTKÝ Štefan

KRUČKO Jozef
LIPTÁK Mikuláš
MARKO Miloš

NEUWIRTH Julius Alexander
VODA Juraj
ZÁVODNÝ Štefan

MUDr.

CACHOVAN Ignác
DARVAŠ Štefan
DOHNÁNYI Ladislav
HOGH Jozef
HORVÁT František
JAKUBEC Ľudovít
KNÓTH Ladislav

KOVÁČ Ján
KRAVČENKO Pavel
KUGAJEVSKÝ Severín
MRÁZ Pavol
MRÁZ Štefan
MYKYTYNSKÝ Dimitrij
NEMEŠ Ladislav

ORJEŠEK Jozef
PAŠKAN Ján
ŠKODÁČEK Pavel
TIELESCH Ján
TRUSÍK Pavel
WEISER Richard

MVDr.

FERJENČÍK Mikuláš

JUDr.

ČÍPKA Ján
HAJDU Tibor Július

KORBEL Ján Samuel
PARČAMI Parčan Jozef

ŠIMONI Barnabáš
TREBICHAŤSKÝ Ivan

PhMr.

ADELSBERGER Július

SCHULTHEISS Ľudovít

PhDr.

ZAPLETAL Gregor

PRÍLOHA Č. 7**Vyšší dôstojníci slovenskej brannej moci, ktorí sa účastnili SNP²⁶****mjr.**

ADAMOVSÝ Július	KOVÁČ Daniel	SPIŠIAK Ernest
BENIAČ Štefan	KOVAČOVIČ Ján	SVIEŽENÝ Anton
BERNASOVSKÝ Vladimír	KRÁTKÝ Štefan	ŠIMONI Barnabáš
BILEJ Juraj	KUČERA Ján	TIELESCH Ján
CIPRICH Anton	LICHNER Oskar Mikuláš	TÓTH Jozef
ČECH Július	MARKO Jozef	VESEL Milan
DOBROVODSKÝ Jozef	MRÁZ Štefan	VESEL Miloš
DONECKIJ Viktor	MURGAŠ Štefan	VIŠŇOVSKÝ Vojtech
ĎUMBALA Ondrej	NOSKO Július	VRZAL Maxmilián
HANUS Július	POLK Elemír	ŽELINSKÝ Štefan
JAMRIŠKA Dušan	SEKURIS Samuel Emil	
KORDA Alexander	SNOPKO Ján	

pplk.

ANDOR Violand Pavel	KIŠŠ Dezider	ŠMARDÁ Rajmund,
BREZÁNY Koloman	KOVÁČ Vojtech	TLACH Jozef
ČERNEK Ján	KRIVOŠ Emil	TREBICHAVSKÝ Ivan
DANIELOVIČ Vojtech	MALÁR Ján	TURZÁK Martin
DARVAŠ Štefan Ľudovít	MARKO Miloš	URBAN František
ĎURANA Justín	MRÁZ Pavol	VÁCLAV Imrich
ENGLER Samuel Ľudovít	NOSKOVIČ Rudolf	VESEL Mirko
FERJENČÍK Mikuláš	PAŠKAN Ján	VOGL Jozef
GOLIAN Ján	PERKO Emil	ZADŽORA Jozef
HLUCHÝ Jakub	ŠÁRKA Karol	ZAJÍC František

plk.

BODICKÝ Ladislav	KUNA Ján Pavel	PEKNIK Karol
ČÁNI Štefan	MARKUS Mikuláš	ŠIRICA Michal

PRÍLOHA Č. 8**Vyšší dôstojníci slovenskej brannej moci, ktorí zostali slúžiť v tzv. Haššíkovej armáde²⁷**

ADAMOVSÝ Július	BREUER Ladislav	ČILLIK Jozef
BARTOŇ Karol	BUZALKA Ján	ČIPKA Ján
BELLA Štefan	CACHOVAN Ignác	FRANZ Viktor
BIŠČO Michal	CISÁRIK Ján	GESTEŠ Ladislav
BOTKA Emil	CZVACHO Šimon	GLASNÁK Vincent

²⁶ Tu možno uviesť i tých, ktorí opustili slovenskú brannú moc a stali sa príslušníkmi čs. zahraničnej armády (plk. Imro, mjr. Kolpak a Kubíček na Západe, pplk. Viliam Lichner, resp. mjr. Lisický a Trnka v rámci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorí sa však zúčastnili aj SNP).

²⁷ Uvádzaní sú vyšší dôstojníci, ktorí preukázateľne zostali vo zväzku slovenskej brannej moci i po potlačení SNP (či už pôsobili doma, alebo v zahraničí). Medzi nimi sú i tí, ktorí pôsobili v SNP a po jeho potlačení sa vrátili späť (celkovo 6 vyšších dôstojníkov, z toho 4 mjr. a 2 pplk. – mjr.zdrav. Bernasovský, Doneckij, Štefan Mráz a mjr.duch. Sviežený, resp. pplk.pech. Engler a Krivoš). Nie je vylúčené, že číslo môže byť ešte vyššie, nakoľko za neprehľadnej situácie boli možnosti zahľadiť „stopy“ služobného pomeru po roku 1944 veľmi priaznivé.

mjr.

GREGUŠKA Juraj Antonín
HAJDU Tibor Július
HAMMER Hámor Ján
HAVRÁNEK Ján
HOGH Jozef
HORSKÝ Karol
HORVÁT František
HUBER Viliam
JAKUBEC Ľudovít
JANČEK, Kornel
JEFREMOV Serge
JUNAS Bohdan
KAČKA Vladimír
KOLÉNER Emil
KOREŇ - Bakara Metod
KOVÁČ Ján
KRAUS Viliam

KRAVČENKO Pavel
KRIŽKO Ľudovít
LAKATOŠ Zámocký Vojtech
LEHOCKÝ Jozef
MARCINKA Gejza
MARCINKA Zoltán
MATÚŠ Alexander
MAXIAN Ján
MELNIKOV Jozef
MELZER Anton
MITOŠINKA Jozef
MLÁDEK Vojtech
ORJEŠEK Jozef
PECHÁČEK Ernest
POLÁČEK Pavol
PRECHTL František
RAKUS Štefan

RUMAN Aurel
RYŠKA Ján
SCHMIDT Juraj
SCHULTHEISS Ľudovít
SIROTKA Samuel
STEINER Ľudovít Ján
STRELKA Vojtech
SUŠA Vladimír
ŠIMKO Štefan
ŠKODÁČEK Pavel
ŠPLHÁČEK Josef
VAŠÁK Viliam
VOSÁTKO Leopold
ZAJÁČEK Jozef
ZHORELA Pavol
ZMÁTLO Alojz
ŽIŠKA Štefan

pplk.

ADAMICA Anton
BADÍK Ernest
BREYL Ján
DIDKOVSKÝ Ján
HEIDLER Karol
HORÁK Vladimír
HRABECZ Karol
HREBLAY Ondrej
HRUBIŠKO Štefan
KALLO Ján
KASL Ladislav
KLEMENT Otto
KMICKIEVIČ Jaroslav
KNÓTH Ladislav

KORBEL Ján Samuel
KROMER Augustín
KRUČKO Jozef
KVAPILÍK Oldřich
LAVOTHA Ladislav
LEDNICKÝ Anton
LIPTÁK Mikuláš
MARKANČUK Jozef
MILODANOVIČ Vsevolod
MYKYTYNSKÝ Dimitrij
NÉMETHY Emil
NEUWIRTH Julius Alexander
PALKOVIČ Martin
PARČAN Jozef

SEDLICKÝ Jozef
SCHNEK Eduard
SCHWARZ Štefan
SINGHOFER Rudolf
SMUTNÝ Július
SOJČEK Karol
STRAPÁK Martin
ŠMIGOVSKÝ Ján
ŠTALMAŠEK Ľudovít
ŠUPÁK Viťazoslav
TARÁBEK Justín
TESÁREK Rudolf,
TRUSÍK Pavel
VICK Anton

plk.

ANDROVIČ Alojz
GEMBALA Jozef
HORSKÝ Štefan
HUSÁR Jozef
JANEČEK Eugen

KRAKOVSKÝ František
KRÁLIK Alojz
MORVÍČ Ján
SKŘEPEK Slávkovský Fr.
STOJAN František

SUROVÝ Július
TATARKO Štefan
VESELÝ Ján
WIRTH Fridrich

PRÍLOHA Č. 9

Počty vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1945:

	mjr.	pplk.	plk.	gen.	ALL
1.4.1939	35	10	2	1	48
1.8.1939	112	18	3	4	137
1.1.1940	102	15	2	3	122
1.1.1941	129	47	14	3	193
1.1.1942	105	98	13	3	219
1.1.1943	104	91	12	6	213
1.1.1944	123	86	36	5	250
1.1.1945	73	46	14	-	133

PRÍLOHA Č. 10

Menovania a povýšenia do vyšších dôstojníckych hodností v rokoch 1939 – 1945

	mjr.	pplk.	plk.	gen.	ALL
1939	88	12	3	3	106
1940	79	46	12	-	137
1941	23	10	-	-	33
1942	8	43	3	4	58
1943	56	30	17	1	104
1944	4	2	8	-	14
1945	11	5	-	-	16
ALL	269	148	43	8	468

PRÍLOHA Č. 11

Národnosť vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1945:

počet	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK cz			
škpt.	21	3	-	18	-	-
mjr.	156	122	12	12	13	9
pplk.	116	90	12	3	14	9
plk.	40	33	2	-	7	-
gen.	7	7	-	-	-	-
ALL	340	255	26	33	34	18

%	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK cz			
škpt.	21	14,3	-	85,7	-	-
mjr.	156	78,7	7,7	7,7	8,4	5,8
pplk.	116	77,6	10,3	2,6	12,1	7,7
plk.	40	82,5	5,0	-	17,5	-
gen.	7	100,0	-	-	-	-
ALL	340	75,0	7,6	9,7	10,0	5,3

PRÍLOHA Č. 12

Národnosť vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1945:²⁸

počet	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi Rusíni
		SK	SK cz			
1.4.1939	182	90	-	53	25	14
1.8.1939	137	92	-	28	10	7
1.1.1940	122	89	-	17	10	6
1.1.1941	193	154	22	3	23	13
1.1.1942	219	179	23	2	23	15
1.1.1943	213	175	23	2	22	14
1.1.1944	250	206	25	2	28	14
1.1.1945	133	110	12	1	10	12

%	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi Rusíni
		SK	SK cz			
1.4.1939	182	49,5	-	29,1	13,7	7,7
1.8.1939	137	67,2	-	20,4	7,3	5,1
1.1.1940	122	73,0	-	13,9	8,2	4,9
1.1.1941	193	79,8	11,4	1,6	11,9	6,7
1.1.1942	219	81,7	10,5	0,9	10,5	6,8
1.1.1943	213	82,2	10,8	0,9	10,3	6,6
1.1.1944	250	82,4	10,0	0,8	11,2	5,6
1.1.1945	133	82,7	9,0	0,8	7,5	9,0

PRÍLOHA Č. 13

Národnosť vyšších dôstojníkov slovenskej brannej moci podľa konkrétnych rokov:²⁹

1.4.1939

počet	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
škpt.	134	70	36	18	10
mjr.	35	12	15	4	4
pplk.	10	5	2	3	-
plk.	2	2	-	-	-
gen.	1	1	-	-	-
ALL	182	90	53	25	14

%	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
škpt.	134	52,2	26,9	13,4	7,5
mjr.	35	34,3	42,9	11,4	11,4
pplk.	10	50,0	20,0	30,0	-
plk.	2	100,0	-	-	-
gen.	1	100,0	-	-	-
ALL	182	49,5	29,1	13,7	7,7

²⁸ K 1.4.1939 ja rátaná i hodnosť škpt., zrušená v júli 1939 (väčšina, ktorá nebola povýšená v máji na mjr., bola priznaná hodnosť stotníka).

²⁹ Kategória SK – CZ (zavedená v tabuľkách od 1.1.1941) reflektuje naturalizovaných Slovákov z radov dôstojníkov českej národnosti.

1.8.1939

počet	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
mjr.	112	72	26	7	7
pplk.	18	13	2	3	-
plk.	3	3	-	-	-
gen.	4	4	-	-	-
ALL	137	92	28	10	7

%	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
mjr.	112	64,3	23,2	6,3	6,3
pplk.	18	72,2	11,1	16,7	-
plk.	3	100,0	-	-	-
gen.	4	100,0	-	-	-
ALL	137	67,2	20,4	7,3	5,1

1.1.1940

počet	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
mjr.	102	73	16	7	6
pplk.	15	11	1	3	-
plk.	2	2	-	-	-
gen.	3	3	-	-	-
ALL	122	89	17	10	6

%	ALL	SK	CZ	nem	U, rusi rusíni
mjr.	102	71,6	15,7	6,9	5,9
pplk.	15	73,3	6,7	20,0	-
plk.	2	100,0	-	-	-
gen.	3	100,0	-	-	-
ALL	122	73,0	13,9	8,2	4,9

1.1.1941

(mnohí Česi si zmenili národnosť na SK ... v tabuľke označení ako SK cz)

počet	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK cz			
mjr.	129	98	15	3	16	12
pplk.	47	43	6	-	3	1
plk.	14	10	1	-	4	-
gen.	3	3	-	-	-	-
ALL	193	154	22	3	23	13

%	ALL	SK, z toho SK cz		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK cz			
mjr.	129	76,0	11,6	2,3	12,4	9,3
pplk.	47	91,5	12,8	-	6,4	2,1
plk.	14	71,4	7,1	-	28,6	-
gen.	3	100,0	-	-	-	-
ALL	193	79,8	11,4	1,6	11,9	6,7

1.1.1942

počet	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	105	85	12	-	8	12
pplk.	98	81	10	2	12	3
plk.	13	10	1	-	3	-
gen.	3	3	-	-	-	-
ALL	219	179	23	2	23	15

%	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	105	81,0	11,4	-	7,6	11,4
pplk.	98	82,7	10,2	2,0	12,2	3,1
plk.	13	76,9	9,7	-	23,1	-
gen.	3	100,0	-	-	-	-
ALL	219	81,7	10,5	0,9	10,5	6,8

1.1.1943

počet	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	104	85	12	-	8	11
pplk.	91	76	10	2	10	3
plk.	12	8	1	-	4	-
gen.	6	6	-	-	-	-
ALL	213	175	23	2	22	14

%	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	104	81,7	11,5	-	7,7	10,6
pplk.	91	83,5	11,0	2,2	11,0	3,3
plk.	12	66,7	8,3	-	33,3	-
gen.	6	100,0	-	-	-	-
ALL	213	82,2	10,8	0,9	10,3	6,6

1.1.1944

počet	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	123	105	12	-	10	8
pplk.	86	66	11	2	12	6
plk.	36	30	2	-	6	-
gen.	5	5	-	-	-	-
ALL	250	206	25	2	28	14

%	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	123	85,4	9,8	-	8,1	6,5
pplk.	86	76,7	12,8	2,3	14,0	7,0
plk.	36	83,3	5,6	-	16,7	-
gen.	5	100,0	-	-	-	-
ALL	250	82,4	10,0	0,8	11,2	5,6

1.1.1945

počet	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	73	63	7	-	4	6
pplk.	47	36	4	1	4	6
plk.	14	12	1	-	2	-
gen.	-	-	-	-	-	-
ALL	133	110	12	1	10	12

%	ALL	SK, z toho SK CZ		CZ	nem	U, rusi rusíni
		SK	SK CZ			
mjr.	73	86,3	9,6	-	5,5	8,2
pplk.	47	70,2	2,1	2,1	8,5	12,8
plk.	14	85,7	7,1	-	14,3	-
gen.	-	-	-	-	-	-
ALL	133	82,7	9,0	0,8	7,5	9,0

A. MASKALÍK: DER HÖHERE OFFIZIERSKORPS DER SLOWAKISCHEN WEHRMACHT (1939 – 1945). ÜBERSICHTEN UND STATISTIK.

Während des Zweiten Weltkriegs dienten in der slowakischen Wehrmacht insgesamt 340 Personen im aktiven Dienst mit einem höheren Offiziersrang. Davon hatten 21 den Rang eines Stabshauptmanns, 156 eines Majors, 116 eines Oberstleutnants, 40 eines Obersts und 7 den Rang eines Generals. Rund 75 % von ihnen waren slowakischer Nationalität, etwa 10 % deutscher, fast 10 % tschechischer und rund 5 % ukrainischer Herkunft. Die Zahl der höheren Offiziere verfünffachte sich in weniger als fünf Jahren. Im Verhältnis zur Gesamtgröße des Offizierskorps blieb die Anzahl der höheren Offiziere jedoch deutlich hinter dem entsprechenden Verhältnis in der vormaligen Wehrmacht zurück. Die Mehrheit der höheren Offiziere blieb bis in die Endphase des Krieges im Dienst. Insgesamt beteiligten sich 70 von ihnen am Slowakischen Nationalaufstand (slowakisch: *Slovenské národné povstanie*, kurz SNP), wobei 7 nach dessen Niederschlagung das Straffreiheitsangebot der Regierung in Bratislava annahmen und in die sogenannte Hašík-Armee eintraten. Bis zu 99 % der höheren Offiziere verfügten über eine vorgeschriebene höhere Schulbildung.

Die absolute Mehrheit hatte zuvor in der Wehrmacht der Tschechoslowakischen Republik gedient. Aufgrund des akuten Mangels an Personal bot sich ihnen in der neuen Armee eine einzigartige Gelegenheit für den beruflichen Aufstieg. Insgesamt 108 von ihnen wurden

um zwei Ränge befördert, wobei 44 Personen erreichten einen höheren Offiziersrang, obwohl sie erst nach 1939 in den aktiven Dienst traten. Die durchschnittliche Verweildauer in höheren Rängen ab dem Oberstleutnant betrug etwa zwei Jahre; in der Anfangszeit von 1940 bis 1942 oftmals nur ein Jahr. Das durchschnittliche Alter bei Beförderung zum Major lag bei etwa 39 Jahren, zum Oberstleutnant bei ca. 43 Jahren und zum Oberst bei etwa 47 Jahren – damit lag es rund 4 bis 5 Jahre über dem Durchschnitt der vorherigen Wehrmacht. Die Bildung der Armeeelite erfolgte vor allem improvisiert, da eine solche völlig fehlte. Alle Oberste befanden sich im Ruhestand, es standen nur Oberstleutnante und Majore zur Verfügung. Die Verkörperung dieser Veränderungen war der damalige Verteidigungsminister, Generalstabsoffizier Oberstleutnant Ferdinand Čatloš, der innerhalb von vier Jahren zum General I. Klasse befördert wurde – ein präzedenzloser Aufstieg um drei Ränge. In der Übergangszeit half auch die Reaktivierung pensionierter Offiziere, um Lücken zu schließen.

Von besonderem Interesse ist die „tschechische“ Spur bei Aufbau und Formierung des slowakischen höheren Offizierskorps. Besonders in der Anfangsphase erwies sich die Einbindung höherer Offiziere tschechischer Nationalität als unumgänglich. Da die Slowaken im Frühjahr 1939 nicht einmal 50 % der geplanten Stellen besetzen konnten, wurde der bestehende Mangel zu fast 30 % durch tschechische Gagisten kompensiert. Doch schon innerhalb von drei Jahren änderte sich dieses Bild grundlegend: Während der Anteil der Slowaken im Jahr 1942 über 80 % hinausging, fiel der Anteil tschechischer Offiziere unter 1 %.

Viele von ihnen änderten im Jahr 1940 aus dem Wunsch heraus, in der Wehrmacht der Slowakischen Republik zu bleiben (ursprünglich nur mit deutscher Zustimmung für eine Übergangszeit gestattet), ihre Nationalität offiziell in die slowakische. Eine Sonderkategorie bildeten diejenigen, die die deutsche Staatsangehörigkeit erwarben. Die Mehrheit der höheren Offiziere tschechischer Herkunft verließ die slowakische Wehrmacht bis Ende 1939. Diejenigen tschechischen Gagisten, die ihre Nationalität beibehielten, wurden lediglich in bestimmten Spezialisierungen weiter toleriert. Neben den Deutschen behielten insbesondere andere slawische Nationalitäten – wie Ukrainer, Russen und Ruthenen – ihre Positionen im höheren Offizierskorps dauerhaft bei. Bis Ende 1939 musste auch der Großteil der höheren Offiziere jüdischer Herkunft die Armee verlassen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

AP Praha, f. Kádrová správa MNO.

VHA Bratislava, f. Dôverné vestníky MNO Bratislava 1939 – 1944.

VHA Bratislava, f. Osobné vestníky MNO Bratislava 1939 – 1944.

VHA Bratislava, f. Oznamovateľ Domobrany 1945.

VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939.

VHA Bratislava, f. MNO Bratislava 1940 – 1944.

VÚA – VHA Praha, f. Organizačné odd. HŠ 1939.

Sekundárne zdroje / Secondary sources Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

CŠÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press, 2008. 288 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Chapters in monographs, articles in journals

BAKA, Igor. Vznik a výstavba slovenskej armády v rokoch 1939 – 1940. In: *Vojenská história*, 2007, roč. XI, č. 1, s. 70 – 85.

BAKA, Igor – JANECOVÁ, Tamara. „Unreliable Elements“. Professional Soldiers of Jewish Origin in the Slovak Army after 1939. In: *Vojenská história*, 2023, roč. XXVII, č. 1., s. 33 – 60.

MASKALÍK, Alex. Diskriminácia vs kverulantstvo. Slováci a veliteľský zbor čs. armády 1918 – 1939. In: *Historie a vojenství*, 2023, roč. LXXII, č. 3, s. 74 – 89.

MELZER, Rudolf. Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. In: *Acta Historica Neosoliensia* 3. Banská Bystrica : FHV UMB, 2000, s. 148 – 160.

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel. Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize – Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství. In: *Historie a vojenství*, 1997, roč. XXXXVI, č. 5, s. 94 – 130.

NESVADBA, František. Charakter a poslání armády tzv. slovenského státu v letech 1944 – 1945. In: *Historie a vojenství*, roč. XII, 1963, č. 1, s. 23 – 60.

PEJS, Oldřich. Zrod slovenské armády a státní občanství. In: *Vojenská história*, 2020, roč. XXIV, č. 3, s. 71 – 94.

PEJS, Oldřich. K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940). In: *Vojenská história*, 2022, roč. XXVI, č. 1, s. 36 – 55.

PEJS, Oldřich. Důstojníci pro Hlinkovu gardu. In: *Vojenská história*, 2024, roč. XXVIII, č. 1, s. 29 – 48.

PEJS, Oldřich. Slovenská armáda – nultá hodina. In: *Vojenská história*, 2024, roč. XXVIII, č. 2, s. 19 – 44.

O autorovi / About the author

Mgr. Alex Maskalík, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: maskalikalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6640-0961>

PERSONÁLIE

ROK 1937 – POSLEDNÝ ROK SLUŽBY JÚLIUSA TRNKU V LETECKOM PLUKU 3¹

PETER ŠUMICHRAS

ŠUMICHRAS, P.: 1937 - The last year of service of J. Trnka in the Aviation Regiment 3. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 127-148, Bratislava.

The topic addressed by the author is processed based on extensive research of contemporary archival materials, supplemented with information from scientific, scientific-popular, popular literature and contemporary press. First of all, it is based on the results of an in-depth analysis, followed by a comprehensive evaluation and processing of the information derived from the documents of personal nature. A distinctive role is played by the information the author drew from the flight notebook of Air Force Col. J. Trnka, issued for use in 1934, and his personal records, professionally managed in domestic and foreign specialised archives. This valuable information about his air service in the Czechoslovak military aviation in the last years of its activity in the broader historical context before the break-up of Czechoslovakia is supplemented by data from archival documents professionally managed in the Military Historical Archive Bratislava and the Military Central Archive – Military Historical Archive Prague. The topic in question is a unique probe approaching the life of a young officer of the Czechoslovak Air Force in the pre-war period.

Keywords: Czechoslovak military aviation, Aviation Regiment 3 of the Air Force General Milan Rastislav Štefánik

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.6>

Por. let. J. Trnka sa vrátil k letke 37 v januári 1937, po skončení 6-mesačnej služby v letke 15, aby pokračoval vo výkonnej leteckej službe ako stíhací letec.² O tom, že v predchádzajúcom období nezaháľal, svedčí aj fakt, že k letke prišiel ako 2. najúspešnejší letecký pozorovateľ pluku v streľbe na rukávový terč za uplynulý rok.³

Rok 1937 mal byť aj pre tohto mladého úspešného gáristu rokom, v ktorom mala jeho vlast', podľa slov jej prezidenta Edvarda Beneša, „držať v strednej Európe prápor slobody, mieru, tolerancie, prápor dobrej vôle a viery v pokrok politický a sociálny, prápor viery v človeka silnejšieho a mravne lepšieho“.⁴ Prezident Republiky československej, ako aj ďalší najvyšší predstavitelia štátu predpokladali, že politická spolupráca Francúzska, ZSSR a Československa sa rozvinie aj do novej vojenskej spolupráce, ktorá z Československa urobí účinný nástroj

¹ Pokračovanie štúdií autora pod názvom *Elegán so sokolími kridlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1934 – 1935)*, ktoré boli publikované v zborníku: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti, Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, s. 126 – 140 a *Elegán so sokolími kridlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1935 – 1936)*. 2. časť In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s.101 – 122.

² Por. let. J. Trnka bol dňom 1. januára 1937 menovaný pilotom poľným letcom. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 102, čl. 1, šk. 9.

³ Vzhľadom na skutočnosť, že nebolo povolené oceneným výkonným letcom vyplácať ceny v peňažných čiastkach, komisie perutí zakúpili oceneným spomienkové predmety v hodnote 100, 150, 200 a 250, - Kč. Pre úplnosť možno dodať, že J. Trnka dostal spomienkový predmet v hodnote 200, - Kč. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 3, čl. 1, šk. 9.

⁴ DEJMEK, Jindřich (ed.). *Československá zahraniční politika v roce 1937. Svazek I. (1. ledna 1937 do 31. července 1937)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., 2007, s. 2.

odstrašujúci svojou potencionálnou silou nemeckých, ale aj iných útočníkov.⁵ Ďalšie týždne a mesiace ukázali, že jeho predpoklad sa nenaplnil.

V súvislosti s príchodom J. Trnku k jeho materskej stíhacej letke je potrebné uviesť, že v tomto období bola pripravovaná personálna zmena v jej velení. Mjr. let. Ota Baiera⁶, ktorý zastával funkciu veliteľa letky 37 od 1. januára 1935, nahradil vo funkcii kpt. let. Josef Duda⁷, dovtedajší dočasný veliteľ letky 64.⁸ Personálna zmena sa realizovala s účinnosťou od 15. januára 1937.⁹ J. Duda však túto veliteľskú funkciu reálne nevykonával, pretože dňom 1. februára 1937 sa s ním počítalo ako s učiteľom praktického lietania v Pilotnej škole pre pilotný výcvik prezenčnej služby mužstva v Nitre. Do funkcie dočasného veliteľa letky 37 tak ustanovili dňom 15. januára 1937¹⁰ npor. let. Aloisa Novotného, dovtedajšieho pobočníka veliteľa III. perute pluku.¹¹

⁵ DEJMEK, Jindřich (ed.). Československá zahraniční politika v roce 1937. Svazek I. (1. ledna 1937 do 31. července 1937). Praha : Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., 2007, s. 2.

⁶ Mjr. let. O. Baier bol ustanovený za veliteľa letky 64 v Piešťanoch. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 5, čl. 1, šk. 9.

⁷ Josef DUDA (9. 8. 1905 Praha – 7. 12. 1977 Prostějov). Príslušník čs. brannej moci v rokoch 1923 – 1948. Účastník čs. zahraničného odboja vo Francúzsku a Veľkej Británii. Po skončení vojny sa vrátil do oslobodeného Československa, kde pokračoval v aktívnej službe v čs. vojenskom letectve. Jeho úspešnú vojenskú kariéru prerušil až nástup nedemokratického režimu vo februári 1948. Plk. let. J. Duda prepustili z čs. armády dňom 1. septembra 1948. Dňom 19. augusta 1949 mu odňali vojenskú hodnosť. Po prepustení z čs. armády vykonával robotnícke povolania. Zásadných zmien spojených s pádom režimu, ktorý v Československu vládol od februára 1948 až do novembra 1989, sa nedožil, pretože zomrel 7. decembra 1977 v Prostějove. Tak, ako mnoho jeho spolubojovníkov, ktorých cielene perzekvoval bývalý nedemokratický politický režim, aj letca J. Duda rehabilitovali. V roku 1990 mu bola vrátená hodnosť plk. let. O rok neskôr ho prezident Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky vymenoval do vojenskej hodnosti genmjr. in memoriam. Prezident Českej republiky mu pri príležitosti 84. výročia vzniku Československej republiky udelil Rad Bieleho leva III. triedy vojenskej skupiny in memoriam.

⁸ VÚA – VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina Josefa Duda za rok 1937, s. 1; VA – CR MO SR Trnava, f. osobných spisov, kmeňových listov, kmeňový list Josefa Duda, nar. 9. 8. 1905, s. 6.

⁹ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, čís. 5, čl. 1, šk. 9.

¹⁰ Túto skutočnosť potvrdzuje nielen záznam v dennom rozkaze leteckého pluku 3 z 8. januára 1937, záznamy v Novotného kvalifikačnej listine, ale aj záznamy v Trnkovom zápisníku letov, v ktorom je v stĺpci záznam: „Potvrzení velitele jednotky u níž lety vykonány“, pečiatka veliteľa letky 37 s menom npor. let. Alois Novotný. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, čís. 5, čl. 2, šk. 9; VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, 1937, vl. čís. 3715. dův. 1937, šk. 150; VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, 1937, vl. čís. 4658. dův. 1937, šk. 160; VÚA – VHA Praha f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina Aloisa Novotného nar. 26.12.1905; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 691-964, s. 102-139. Kópia v zbierke autora.

¹¹ Alois NOVOTNÝ (26. 12. 1905 Batelov, dnes okres Jihlava – 6. 2. 1975 Brno). Po absolvovaní Českého štátneho reálneho gymnázia v Jihlave nastúpil dňom 1. októbra 1925 na vojenskú prezenčnú službu v leteckom pluku 2 v Olomouci. Následne bol zaradený do Školy pre výchovu dôstojníkov letectva v zálohe. Od 1. októbra 1926 do 29. júla 1928 vojenský akademik vo Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave, s určením na výchovu dôstojníka pechoty z povolania. Dňom vyradenia v hodnosti poručíka pechoty zaradený k pešiemu pluku 19 v Mukačeve. Počas zaradenia v pešom pluku absolvoval Aplikačný kurz pre dôstojníkov v Milovicach. Dňom 1. októbra 1930 bol preložený do skupiny dôstojníkov letectva a vtelený k letke 9 v Piešťanoch. V nasledujúcich rokoch absolvoval niekoľko odborných kurzov, ako aj pozorovateľský a pilotný výcvik. Počas tohto obdobia vykonával funkciu nižšieho dôstojníka letky, pobočníka veliteľa náhradnej perute, resp. III. perute leteckého pluku 3. Vo funkciu dočasného veliteľa letky 37 zotrval aj počas mobilizácie až do rozbitia Československa v marci 1939. Vzhľadom na jeho českú národnosť nebol ponechaný v službe v slovenskej armáde, ale od 26. marca 1939 sa vrátil na územie Protektorátu. Od 25. júna 1939 až do 17. mája 1945 bol prevedený z ministerstva národnej obrany v likvidácii do rezor-

Vzhľadom na popísanú personálnu zmenu vo velení letky, vychádzajúc z reálneho personálneho obsadenia tabuľkových miest¹² v letke 37, je zrejmé, že por. let. J. Trnka popri teoretickom a praktickom leteckom výcviku vykonával aj povinnosti I. dôstojníka letky. K výkonu tejto funkcie ho predurčovalo nielen jeho vzdelanie, absencia iného hodnotne vyššieho a služobne staršieho dôstojníka, ale aj posledné služobné hodnotenie, v ktorom jeho bývalý veliteľ škpt. let. R. Goldberger dňa 15. októbra 1936 uviedol: „Schopen zastávať funkci I. dôstojníka letky“.¹³ Netreba zabudnúť ani na skutočnosť, že dňom 1. januára 1937 bol po splnení stanovených podmienok menovaný za poľného pilota letca.¹⁴

Po opätovnom nástupe služby v letke 37 pokračoval už ako stíhací pilot v plnení Programu a pokynov pre výcvik leteckého pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“ v zimnom období 1936/1937. Aj jeho hlavné úsilie výcviku, tak ako ostatných výkonných letecov pluku, malo byť zamerané na udržiavanie a zlepšovanie výkonu vo vzduchu, aby vojnová pohotovosť nepoklesla ani v zimnom období. Pre J. Trnku, ako aj ostatných výkonných letecov pluku, boli hlavnou zložkou výcviku mravná výchova a vojenský výcvik, pretože ich zdatnosť a úplná disciplína, telesná¹⁵, technická a taktická vyspelosť boli vlastnosťami nevyhnutnými pre dosiahnutie úspechu.¹⁶ V tomto výcvikovom období si mal po 6-mesačnej výkonnej leteckej službe ako letecký pozorovateľ, „občerstviť“ už ako stíhací pilot teoretické, ako aj praktické znalosti o najnutnejších činnostiach pri ošetrovaní lietadla a jeho motora, montáži pilotných guľometov a fotoguľometu do lietadla, zavesovania bômb, ošetrovania bombových ovládačov a bombovnice. V neposlednom rade mal byť schopný samostatne inštalovať rádio do kabíny lietadla.¹⁷

Z jeho záznamov v zápisníku letov možno dedukovať, že bol svojimi nadriadenými považovaný za „pilota na výši“, pretože lietal na „najnovšom type vojnového lietadla“. V prípade, že by jeho pilotné schopnosti nezodpovedali požadovaným štandardom, musel by podľa citovaného Programu a pokynov pre výcvik leteckého pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“ v zimnom období lietať na starších typoch lietadiel.¹⁸

tu ministerstva vnútra a pridelený k Zemskému úradu v Brne. Počas obdobia neslobody sa podľa vlastných údajov od roku 1941 zapojil ako poradca a spojka do ilegálnej odbojovej činnosti skupiny kpt. čet. Váňu, ktorá vykonávala sabotážnu činnosť na brnianskych železničných staniaciach. Od decembra 1944 sa nezúčastnil ani po opakovaných výzvach ako táborový opatrovateľ na zákopových prácach v priestore Hraníc na Morave, ale zdržiaval sa v Brne a rodnom Batelove. Tu sa v rámci miestnej ilegálnej skupiny zúčastnil na ochrane občanov a ich majetku pred tlupami utekajúcich nemeckých vojakov. Po skončení 2. svetovej vojny bol prezentovaný v činnnej vojenskej službe v čs. armáde, kde napriek počiatočným problémom viažucim sa k jeho údajnej „neúčasti v činnom odbojovom hnutí v rozsahu zodpovedajúcom jeho hodnosti“, slúžil až do 31. decembra 1955. S čs. armádou sa definitívne „rozlúčil“ v hodnosti podplukovníka ako starší referent 2. leteckej technickej divízie v Brne. V civile pracoval na Okresej vojenskej správe v Brne, kde aj zomrel 6. februára 1975. VÚA - VHA Praha f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina Aloisa Novotného nar. 26.12.1905; Agentura personalistiky AČR, f. osobní spisy vojáků z povolání, osobné záznamy Aloisa Novotného nar. 26.12.1905.

¹² VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, Rozdělení gázistů leteckého pluku 3 „Generála letce M. R. Štefánika“, vl. č. 4658 dův. 1937, šk. 160.

¹³ VÚA - VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; Kvalifikační listina por. let. J. Trnku za rok 1936.

¹⁴ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, čís. 102, čl. 1, šk. 9.

¹⁵ Telovýchova bola pre výkonných letecov povinná. V prípade, že sa jej výkonný letec nezúčastnil, bol povinný predložiť nadriadenému lekárske potvrdenie (dobovo – vysvedčenie). Vzhľadom na článok v rozkaze veliteľa pluku je zrejme, že niektorí z výkonných letecov pluku sa vyhýbali tomuto dôležitému predmetu výchovy a výcviku. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 10, čl. 6, šk. 9.

¹⁶ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1936, sign. 27-5/2-7, s. 1, šk. 139.

¹⁷ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1936, sign. 27-5/2-7, s. 1-2, šk. 139.

¹⁸ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1936, sign. 27-5/2-7, s. 2, šk. 139.

Prvé lety po opätovnom nástupe služby v letke 37 vykonal 12. januára 1937, keď absolvoval štyri cvičné lety v kabíne B-534-90¹⁹. V zápisníku letov ich zaznamenal ako „okruh“, s celkovou dobou letu 12 minút.²⁰ Po nich sa na zimnú oblohu vrátil po 13 dňoch, keď ako veliteľ trojčlenného roja absolvoval 37 minút trvajúci hliadkový let.²¹

Nemožno vylúčiť, že už v tomto období nebolo vajnorské letisko v takom technickom stave, aby bolo možné zabezpečiť jeho plnohodnotnú a predovšetkým bezpečnú leteckú prevádzku. Dôvodom nemuselo byť len časté zaplavenie časti letiska vodou, resp. snehové záveje, ale mohla to byť aj zradná poľadovica. Pre takýto prípad sa v Programe a pokynoch pre výcvik leteckého pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“ v zimnom období uvádzalo: „Je-li obecně známe, že některé typy nelze dobře na náledí ovládati, je třeba proto s nimi po tuto dobu necvičiti a používati jiných typů /: u III/3. peruti²² i dvoumístních“/. Tvoření náledí je zjevem přechodným a není od velitele prozíravé riskovati poškození letounů.“²³

O tom, že vajnorské letisko patrilo z hľadiska zabezpečenia jeho prevádzkyschopnosti k dlhodobo najproblémovejším letiskám piešťanského leteckého pluku, vypovedá niekoľko služobných spisov z úrovne veliteľa pluku a veliteľa III. perute pluku, ktoré nielen popisovali neuspokojivú situáciu panujúcu na letisku Vajnory v zimných a jarných mesiacoch roku 1937, ale aj obsahovali návrhy na jej konkrétne riešenia.²⁴

Z analýzy týchto dobových písomností je zrejmé, berúc do úvahy aj záznamy v Trnkovom zápisníku letov, že výkonní letci III/3. perute vykonalí v tomto období posledné lety z vajnorského letiska dňom 30. januára 1937. V tento zimný deň vykonala dvojica por. let. J. Trnka, pilot a por. let. E. Pírko, pozorovateľ, štyri štarty a pristátia na lyžiach s lietadlom AP 32-67 v trvaní 12 minút²⁵, a to napriek skutočnosti, že týmto dňom bolo vajnorské letisko dlhodobo vykazované ako neschopné prevádzky pre snehové záveje.²⁶ V súvislosti s technickým stavom vajnorského letiska v januári 1937 možno uviesť, že podľa hlásenia veliteľa perute z 13. februára 1937 bolo možné z tohto letiska lietať len 18 kalendárnych dní, a to len s obmedzením. Nepriaznivá situácia sa nezlepšila ani v ďalšom kalendárnom mesiaci roka 1937, a to aj napriek tzv. „suchej“ zime. Príčinou neschopnosti pre-

¹⁹ V súvislosti s používaním lietadla B-534-90 možno ako zaujímavosť uviesť, že až do konca augusta 1937 nemalo zosilnené nábežné hrany krídel. Tento technický nedostatok mohol mať pri obzvlášť zvýšenom namáhaní krídel za letu za následok jeho poškodenie alebo aj jeho haváriu. MNO nariadilo, aby sa s týmto lietadlom, ako aj ďalšími 66 lietadlami rovnakého typu nevykonávali bojové obraty ani prudké zmeny výšky (piké). Rekonštrukcie týchto lietadiel sa mali realizovať do troch týždňov od vydania zákazu, t. j. do 27. augusta 1937. VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, ročník 1937, sign. 27-6/4-33, s. 2, šk. 149.

²⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 691-694, s. 102. Kópia v zbierke autora.

²¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 695, s. 102. Kópia v zbierke autora.

²² Sídlo III. perute 3. leteckého pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“ bolo letisko Vajnory. Na tomto letisku bola dislokovaná aj letka 37, ktorej príslušníkom bol por. let. J. Trnka.

²³ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, ročník 1936, sign. 27-5/2-7, s. 2-3, šk. 139.

²⁴ V tejto súvislosti možno spomenúť spis veliteľa leteckého pluku z 15. 2. 1937, v ktorom sa medzi iným uvádzalo: „... „Jak z několikaleté zkušenosti vidno, letiště ve Vajnorech bývá v podzimních, zimních a jarních měsících neschopno provozu a není v budoucnu naděje, že úpravami, které provádí MVP, bude tato závada odstraněna. Navrhuji proto přemístiti stíhací peruť na jiné letiště. Kasárny III/3. peruti mohly by být využity pro děl. pl. 153 a na letišti ve Vajnorech mohla by být ponechána jen jedna letka pozorovací, již děl. pl. 153 k výcviku nutně potřebuje. Právě dne 16 t. m. projednává se návrh výstavby kasáren pro děl. pl. 153 v Piešťanech a snad ještě dalo by se uvažovat o této změně.“ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, ročník 1937, sign. 27-4/9, šk. 149.

²⁵ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 696-699, s. 103. Kópia v zbierke autora.

²⁶ Plk. let. G. Studený, veliteľ leteckého pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“, spisom z 27. mája 1937 informoval veliteľa zemského letectva, že letisko Bratislava (rozumej – Vajnory) bolo od 30. januára 1937 do 14. mája 1937 neschopné prevádzky najskôr pre snehové záveje, potom pre zaplavenie vodou.

vádzky vajnorského letiska bolo zaplavenie jeho časti vodou. Z tohto dôvodu nebolo možné realizovať výcvik výkonných letcov III. perute a letky 15.²⁷ Plk. let. A. Kubita, veliteľ III/3. perute, preto navrhoval veliteľovi pluku, aby výcvik jeho perute a letky 15 bol vykonaný na iných letiskách pluku. Zároveň mu opätovne navrhoval, aby premiestnil stíhaciu perut', ktorá je takto zbavená možnosti individuálneho výcviku v zimnom období, trvalo alebo prechodne na iné letisko, ktoré by umožňovalo výcvik počas celého roka.²⁸

Tento vážny problém sa nakoniec dostal na stôl brig. gen. Ing. Aloisa Vicherka²⁹, prednostu 1. oddelenia [leteckého] III. odboru [leteckého]³⁰ MNO ČSR, ktorému veliteľ zemského letectva plk. let. Jaroslav Skála navrhol zmenu dislokácie III/3. perute z Vajnora do Piešťan. Zmenu zdôvodňoval možnosťou celoročného výcviku a neustálou pripravenosťou III/3. perute na použitie, a to aj vzhľadom na skutočnosť, že jej letecký park bol dopĺňovaný lietadlami „najnovšieho typu“.³¹ Svoj návrh argumentačne zdôvodňoval nevhodnosťou hydrografických a poveternostných podmienok panujúcich v priestore dislokácie letiska, ktoré mali dlhodobý výrazne negatívny vplyv na využiteľnosť vajnorského letiska. V tejto súvislosti uvádzal nasledovné: „Vajnorské letište nachádza sa v rovině, v úrovni vodstva Dunaje a pod příkrým svahem Malých Karpat. Tím je dána zároveň řada činitelů velmi nepříznivě ovlivňujících letiště. Při sebemenším stoupání dunajských vod proniká spodní voda na letištní plochu. Při poklesu spodní voda vyluhuje hlínu a odnáší ji štětovou vrstvou. Tím každoročně z jara vzniká řada prasklin, která dlouho podržují vlhko a zasypány jsou dlouho měkké a proto nebezpečné pro start a přistání.“ K atmosférickým podmienkam uvádzal: „Malé Karpaty ovlivňují letiště atmosféricky. V podzimních a zimních měsících je hojně mlh. Celoročně, téměř každý den vane silný nárazový vítr, který velmi nepříznivě ovlivňuje výcvik na stíhacích letounech.“³² Zároveň upozorňoval na skutočnosť, že letisko sa nachádza v blízkosti štátnych hraníc, čo by nepriateľ, ešte pred vyhlásením nepriateľstva, mohol využiť vhodne vykonaným leteckým útokom na jej vyradenie z činnosti. Podľa jeho názoru nevyhovovalo letisko vo Vajnorochoch potrebám leteckého pluku, a to ani takticky, ani výcvikovo.³³ Problém absencie výcviku výkonných letcov bol uspokojivo vyriešený až v 2. dekáde februára 1937, keď III/3. perut' mala vykonať ostrú strelbu a bombardovanie na strelnici v Novom Dvore. Veliteľ leteckého pluku predpokladal, že štart jednotlivých lietadiel perute bude z letiska Vajnory možný.³⁴

Správnosť jeho predpokladu o možnosti štartu jednotlivých lietadiel z letiska Vajnory potvrdzuje záznam v zápisníku letov J. Trnku z 21. februára 1937. V tento zimný deň J. Trnka

²⁷ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, sign. 27-4/9, šk. 149.

²⁸ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, sign. 27-4/9, šk. 149.

²⁹ K osudom genplk. in memoriam Ing. A. Vicherka pozri napr.: DUDA, Zbyněk, Miloš. *Agonie svědomí. Generál Alois Vicherek a jeho generace ve světě českých dějin*. Praha : Votobia, 1997; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 685 – 686; VICHEREK, Alois – VICHEREKOVÁ, Zdenka (ed.). *Generálův deník. Generálpukovník Ing. Alois Vicherek: denníkové záznamy z let 1940-1954*. Beroun : Machart, 2022.

³⁰ FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 642 – 643.

³¹ Rozumej stíhacími lietadlami B-534.

³² VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, sign. 27-4/9-3, šk. 149.

³³ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, sign. 27-4/9-3, šk. 149.

Na základe publikovaných údajov je zjavné, že návrh na zmenu dislokácie III/3. perute z letiska Vajnory na letisko Piešťany bol velením čs. vojenského letectva akceptovaný. Túto skutočnosť potvrdzuje mierová organizácia čs. vojenského letectva k 1. 9. 1939 publikovaná v diele JOHN, Miloslav. *Československé letectvo v roce 1938*. Beroun : Baroko Fox, 1996.

³⁴ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy důvěrné, ročník 1937, sign. 27-4/9, šk. 149.

odštartoval z letiska Vajnory, ktoré bolo naďalej vykazované ako úplne neschopné prevádzky³⁵, na stíhacom lietadle B-534-112, aby po 12 minútach letu bezpečne pristál na letisku Malacky – Nový Dvor.³⁶ Už na druhý deň po prilete do Malaciek – Nového Dvora sa zapojil do výkonnej leteckej služby, keď v lietadle B-534-111 vykonal 3 štarty a pristátia za účelom nácviku „okruhu“. Vrtuľa jeho „pätštoky“ sa zastavila po 10 minútach letu.³⁷

Už o deň neskôr sa opäť „vzniesol“ na oblohu, aby začal naplňovať program strelieb pripravený veliteľom jeho perute. Plynulý a bezpečný priebeh strelieb a bombardovania III/3. perute, ktoré boli naplánované na obdobie od 22. februára 1937 do 7. apríla 1937, zabezpečoval detašmán³⁸ pod velením por. let. Františka Janouška, 1. dôstojníka letky 9.³⁹ Jeho činnosť podporovali aj ďalší rotmajstri zbrojáři a ich pomocníci od letiek perute, ktoré sa v konkrétnu dobu zúčastňovali na ostrých streľbách či bombardovaní. Technickú podporu cvičiacim výkonným letcom poskytovala aj čata mechanikov, ktorú určil veliteľ perute. Za III/3. peruť funkciu veliteľa čaty vykonával rtm. let. Karel Ságner, vrchný ošetrovateľ letky 38.⁴⁰

V súvislosti s vykonaním ostrých strelieb treba uviesť, že skôr ako J. Trnka a jeho kolegovia, výkonní letci letky 37, vystrelili prvé výstrely z guľometov vz. 30 a zhodili prvé bomby na pozemné ciele v priestore cieľovej plochy výcvikového tábora Plavecké Podhradie, absolvovali v rámci praktického výcviku v zimnom období teoretickú prípravu a základnú prípravu streľby z lietadiel. Počas teoretickej prípravy vedenej veliteľom letky mali nadobudnúť dôkladnú znalosť a istotu v ovládaní leteckých zbraní, ktoré boli základnou podmienkou pre všetku činnosť letectva. V rámci základnej prípravy streľby z lietadiel absolvovali streľby zápalkové, školné ostré streľby z pušiek, pištole a guľometov, streľbu z guľometu na guľometnom kruhu, odstraňovanie zádržiek na guľometoch, synchronizáciu a nastreľovanie guľometov pre pilota, kalibrovanie nábojov a nabíjanie guľometných pásov a bubnových zásobníkov. Po úspešnom absolvovaní tejto časti teoretickej prípravy mohli pristúpiť k plneniu streleckého programu spracovaného veliteľom perute.

J. Trnka počas jeho prvého dňa ostrých strelieb absolvoval podľa schváleného streleckého programu dva výcvikové lety v trvaní 14, resp. 17 minút. Počas nich útočil streľbou z guľometov na rukávový terč v priestore cieľovej plochy výcvikového tábora Plavecké Podhradie.⁴¹ Podľa pokynov vydaných veliteľom pluku mal pri plnení tejto úlohy letieť so zvýšenou

³⁵ VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, ročník 1937, sign. 27-4/9-3, šk. 149.

³⁶ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 700, s. 103. Kópia v zbierke autora.

³⁷ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 701-703, s. 103. Kópia v zbierke autora.

³⁸ Detašmán tvorili: por. let. František Janoušek, veliteľ, por. let. zbroj. Karel Vojtíšek, šrtm. zbroj. Jindřich Schnianský, rtm. zbroj. Josef Pospíšil, rtm. zbroj. Josef Moráček, čat. d. sl. Josef Horčíčák, slob. Štefan Sapák, voj. J. Gatial (všetci čata zbrojná), rtm. let. Karel Ságner (veliteľ čaty mechanikov pre streľbu III/3. perute) a rtm. let. František Novotný (veliteľ čaty mechanikov pre streľbu I/3. perute). Okrem týchto príslušníkov pluku zabezpečovali činnosť detašmánu dôstojníci pluku zaradení na funkcie veliteľa cieľných a dôstojníkov pre vyhodnocovanie dopadu bômb. Dôležitú úlohu pri streľbách a bombardovaní výkonných letcov pluku mali aj telefonisti obsluhujúci telefónne prístroje vz. 35, fotoslužba, ako aj cieľne a pomocné mužstvo. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 37, čl. 15, šk. 9; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 39, čl. 9, šk. 9.

³⁹ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 37, čl. 15, šk. 9; VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, 1937, vl. čís. 4658. dův. 1937, šk. 160.

⁴⁰ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 37, čl. 15, šk. 9; VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, 1937, vl. čís. 4658. dův. 1937, šk. 160.

⁴¹ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 15, čl. 9, šk. 9.

rýchlosťou, aby mal schopnosť manévru potrebného pre skryté priblíženie k cieľu. Pri oboch letoch pilotoval stíhacie lietadlo B-534-112, ktoré bolo, tak ako ostatné lietadlá III/3. perute zúčastňujúce sa na ostrých streľbách, vybavené fotografometom.⁴²

O deň neskôr, v stredu 24. februára 1937, odštartoval zo vzletovej a pristávacej dráhy malackého letiska na výcvikový let v kabíne B-534-63. Jeho prvou úlohou tohto dňa bolo bombardovanie vytýčeného cieľa cementovými bombami zavesenými na bombových závesníkoch Pantof. Za týmto účelom vykonal tri lety s celkovou dobou letu 21 minút. Splnením služobnej úlohy však pre neho letový program dňa neskončil, pretože vykonal ešte jeden výcvikový let za účelom streľby na rukávový terč. Trnka ho ukončil bezpečným pristátím na letisku Malacky – Nový Dvor po 15 minútach letu.⁴³

Na základe analýzy záznamov v jeho zápisníku letov možno konštatovať, že v nasledujúcich dvoch dňoch nevykonával výkonnú leteckú službu. Do jej plnenia sa zapojil až 27. februára 1937, keď vykonal štvoricu letov za účelom ostrej streľby z palubných zbraní „päťstovky“ s výrobnými číslami 111 a 112.⁴⁴ Prvý let s trvaním 17 minút vykonal za účelom streľby palubnými zbraňami na pozemný cieľ vytýčený v cieľovej ploche strelnice výcvikového tábora Plavecké Podhradie. Pritom mal brať do úvahy skutočnosť, tak ako v prípade útoku na rukávový terč, že pilotuje moderné stíhacie lietadlo s veľkou hmotnosťou, ktoré by pri neopatrnom, resp. nedokonalom manévri mohlo zapríčiniť mimoriadnu udalosť, končiacou úmrtím a stratou cennej leteckej techniky.

Druhý zo štvorice letov vykonal taktiež s cieľom dosiahnuť čo najlepšie zásahy z guľometov vz. 30 na vlečený rukávový terč v priestore cieľovej plochy strelnice výcvikového tábora Plavecké Podhradie. Po pristátí si obe úlohy v rovnakom poradí zopakoval. Na konci tohto dňa si do zápisníka letov zapísal ďalších 60 minút doby letu.

Tak, ako v mnohých prípadoch prvých rokov jeho služby v leteckom pluku, tak aj v tomto prípade si nesadol pomerne dlhú dobu do kabíny lietadla.⁴⁵ Do nej sa vrátil až 11. marca 1937,

⁴² VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 39, čl. 9, šk. 9; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 704-705, s. 104. Kópia v zbierke autora.

⁴³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 706-709, s. 104. Kópia v zbierke autora.

⁴⁴ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 710-713, s. 104-105. Kópia v zbierke autora.

⁴⁵ Na základe analýzy článkov v denných rozkazoch leteckého pluku sa však môžeme domnievať, že v tejto dobe pre všetkých výkonných letcov pripravili ich nadriadení teoretické školenia – v dobových vojenských predpisoch uvádzané aj ako rozpravy. Podľa čs. vojenského predpisu Sm 25 – Výcvik letectva mali byť tieto rozpravy v prípade stíhacieho letectva zamerané na boj stíhacieho letca samostatne a v rojoch, útok na lietadlá jednomiestne a viacmiestne, spôsoby ochrany a zabezpečovania vlastného letectva, činnosť zabraňujúca útoky na upútané balóny, súčinnosť s OPL, útoky na pozemné ciele, možnosti prieskumu zrakom a fotografický prieskum, stíhanie v noci, taktika ostatných druhov letectva, spracovanie rôznych hlásení. Je zrejmé, vychádzajúc z citovaného vojenského predpisu, že tieto teoretické zamestnania obsahovali aj prednášky v odboroch výcviku pilotov a pozorovateľov, ktoré mali zabezpečiť nielen ich udržovanie, ale zdokonaľovanie vo všetkých odvetviach výkonnej leteckej služby. Zároveň aby v užívaní všetkých prostriedkov svojej zbrane dosiahli istotu a technickú dokonalosť. V jednotlivých odboroch výcviku museli ovládať predovšetkým cvičebné poriadky letectva a poľný poriadok, všetky letecké zbrane, leteckú streľbu a bombardovanie, orientáciu aavigáciu (rozumnej navigáciu P. Š.), spoluprácu s inými zbraňami, leteckú fotografiu, rádiotelegrafiu a poveternostnú službu. Napríklad v posádke Piešťany sa všetci výkonní letci zúčastnili počas týchto dní na nasledovných prednáškach: *Mapy používané v letectve, ich projekcia; Návod o manévri a boji stíhacieho letectva vo vzduchu; Avigácia* (rozumnej – navigácia – P.Š.) *Dervácie, uhol' znášania, oprava kurzu za letu; Derivometre* (rozumnej – odchýlkomer – P.Š.). Tieto prednášky boli uskutočnené z dôvodu, že podľa názoru veliteľa leteckého pluku neboli vedomosti výkonných letcov, predovšetkým mladých pozorovateľov (aspirantov) zavigácie a orientácie, na žiadúcej úrovni. VÚA – VHA Praha, f. vojenských predpisov, vojenský predpis Sm 25 – Výcvik letectva. Praha: Tiskárna MNO, 1933, s. 58 – 61; VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava, spisy dôverné, ročník 1937, inv. č. 27-11/1-17, šk. 150; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 54, čl. 5, šk. 9.

t. j. na trinásty deň po vykonaní posledného výcvikového letu v priestore výcvikového tábora Plavecké Podhradie. J. Trnka napriek tomu, že výkonní letci jeho perute v tomto období vykonávali plánované ostré streľby a bombardovanie, o čom veliteľ perute informoval veliteľa pluku⁴⁶, neplnil tieto služobné úlohy, ale počas štyroch výcvikových letov nacvičoval „okruh“. V súvislosti s jeho výkonnou leteckou službou v tomto období treba zdôrazniť, že tieto štarty a pristátia s lietadlom B-534-111⁴⁷ s celkovou dobou letu 17 minút boli jeho jedinými letmi v marci 1937.⁴⁸

Z článkov denných rozkazov Trnkovho leteckého pluku z predmetného obdobia je zrejmé, že dôvodom pre jeho „nečinnosť“ vo vzduchu nebola zavinená technickou neschopnosťou letiska Malacky – Nový Dvor z dôvodu nepriaznivých poveternostných vplyvov, ale maximálnou vyťaženosťou leteckej strelnice v Plaveckom Podhradí počas ostrých strelieb a bombardovania výkonných letcov piešťanského leteckého pluku.⁴⁹ K jej maximálnemu vyťaženiu leteckým plukom 3 došlo aj na základe rozhodnutia MNO ČSR, ktoré dňom 9. apríla 1937 prideliло piešťanskému leteckému pluku na účely ostrých strelieb a bombardovania aj cieľovú plochu „A“. V súlade s týmto rozhodnutím veliteľ pluku pristúpil k prerozdeleniu cieľových plôch „A“, „B“ a „C“ medzi jednotlivé perute leteckého pluku na obdobie od 31. marca 1937 do 21. apríla 1937. III/3. peruť, do ktorej organizačne patrila Trnková stíhacia letka 37, mala pridelené cieľové plochy „B“ a „C“ na dobu od 2. apríla 1937 do 7. apríla 1937 a cieľovú plochu „A“ na dobu od 9. apríla 1937 do 21. apríla 1937.⁵⁰

J. Trnka sa opäť vrátil na zimnú oblohu až 6. apríla 1937, keď so strojom B-534-112 absolvoval štyri výcvikové lety v trvaní 14 minút, ktoré si v zápisníku letov zaznamenal ako „okruh“.⁵¹ O deň neskôr opäť vzlietol z letiska Malacky – Nový Dvor, aby vykonal ostrú streľbu na rukávový terč. Po splnení tejto úlohy streleckého programu pristál po 15 minútach letu na VPD letiska Malacky – Nový Dvor.⁵²

Ostré streľby v zimnom výcvikovom období ukončil v dňoch 13. apríla 1937 a 19. apríla 1937, keď vykonal celkom štyri lety za účelom ostrej streľby na pozemný cieľ.⁵³ Výsledok jeho ostrých strelieb osobne hodnotil aj plk. let. G. Studený, veliteľ leteckého pluku,

⁴⁶ Veliteľ I/III. a veliteľ III/3. perute mali hlásiť veliteľovi pluku ihneď po ukončení ostrých strelieb v Malackách, na koľko bol splnený strelecký program (koľko výkonných letcov nastrielať alebo odstrieľať len časť programu) a koľko dní je potrebných k dodatočnému splneniu streleckého programu a ktoré priestory. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 57, čl. 3, šk. 9.

⁴⁷ Pre zaujímavosť možno uviesť, že zo stíhacieho lietadla B-534-111 zo stavu letky 37, s ktorým J. Trnka vykonal počas ostrých strelieb niekoľko letov, naposledy 11. marca 1937, bol na základe povolenia veliteľa pluku vymontovaný z draku lietadla motor Avia 12 Ydrs čís. 123. Drak, ako aj motor lietadla bol navrhnutý do revízie po havárii. Povolenie bolo zverejnené v dennom rozkaze leteckého pluku dňa 16. marca 1937. Vzhľadom na hore uvedené sa môžeme domnievať, že k havárii cenného moderného stíhacieho lietadla došlo v rozmedzí od 11. marca 1937 do 13. marca 1937. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 61, čl. 12, šk. 9.

⁴⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 714-717, s. 105. Kópia v zbierke autora.

⁴⁹ Od 15. 3. 1937 do 24. 3. 1937 plnili ostré streľby a bombardovali výkonní letci letiek 9, 12 a 15. Od 25. 3. 1937 do 7. 4. 1937 ich nahradili letky 10, 13 a 64. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 54, čl. 8, šk. 9.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 64, čl. 14, šk. 9.

⁵¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 718-721, s. 105-106. Kópia v zbierke autora.

⁵² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 722, s. 106. Kópia v zbierke autora.

⁵³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 723-726, s. 106. Kópia v zbierke autora.

ktorý v týchto dňoch vykonal prehliadku III/3. perute, ako aj ďalších „strieľajúcich častí pluku“ pri ostrých streľbách jej príslušníkov na leteckej strelnici v Plaveckom Podhradí.⁵⁴

Napriek relatívne veľkým časovým rozstupom medzi týmito letmi vykonanými za účelom ostrých strelieb v priestore výcvikového tábora Plavecké Podhradie treba na základe analýzy relevantných dobových prameňov konštatovať, že J. Trnka určite „nezaháľal“, pretože bol od 2. apríla 1937 výnosom ministerstva národnej obrany určený za frekventanta kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov.⁵⁵ Do predmetného kurzu nastúpil podľa výkazu prospechu dňom 8. apríla 1937.⁵⁶ Túto skutočnosť potvrdzuje aj obsah článku 9 denného rozkazu leteckého pluku č. 75 z 2. apríla 1937. V ňom nachádzame nielen personálne obsadenie jednotlivých funkcií tohto kurzu, organizačné pokyny a jeho materiálno-technické zabezpečenie, ale aj zdôvodnenie zmeny miesta jeho konania. K tomu sa v rozkaze uvádza: „Z dôvodu neschopnosti letište Vajnory zřizuju dňom 8. dubna 1937 na letišti Piešťany kurz létání za noci a podle přístrojů pro piloty let. pluku 3“. Do Vajnory sa mal kurz „vrátiť“ až vtedy, keď bude letisko schopné prevádzky.⁵⁷

Veliteľom Trnkového kurzu bol určený škpt. let. Josef Dobřichovský, veliteľ letky 39, ktorý mal spoločne s inštruktormi pripraviť frekventantov kurzu na riadenie lietadla za letu bez vonkajšej viditeľnosti, len za pomoci prístrojov, ako aj na lietanie v noci. V prípade riadenia lietadla za letu bez vonkajšej viditeľnosti mali vo frekventantoch kurzu vypestovať nielen potrebnú dôveru k prístrojom, ale vypestovať aj ich dôveru vo vlastné schopnosti pri náhlej strate viditeľnosti. Pri výcviku v nočnom lietaní mali byť frekventanti pripravení náležitým spôsobom nadviazať na teoretické vedomosti a praktické skúsenosti, ktoré nadobudli počas predchádzajúcej výkonnej leteckej služby. Zároveň museli zvládnuť aj vyššiu psychologickú záťaž, ktorá bola zapríčinená obmedzenou viditeľnosťou zeme, horizontu a ďalších referenčných bodov, ktoré sťažovali ich priestorovú orientáciu. Počas kurzu sa museli vyrovnávať aj so skutočnosťou, že nočné lety sú v porovnaní s dennými letmi za normálnej viditeľnosti sťažené obmedzeným odhadom vzdialenosti, náklonu, výšky, uhlových rýchlostí otáčania či rýchlosti letu. Pritom vznikali rôzne ilúzie, ktorým keď pilot podľahol, končili zväčša fatálne. Obsluha ovládačov a spínačov v kabíne, rolovanie po letiskovej dráhe a odhad rýchlosti boli ďalšie úkony, ktoré boli pri nočných letoch výrazne obmedzené. S výnimkou rolovania, vzletu a pristátia bola technika pilotáže pri nočnom lete obdobná ako pri lete podľa prístrojov. Inštruktor pri praktickom výcviku frekventantov venoval osobitnú pozornosť skutočnosti, či frekventanti kurzu pri nočnom lietaní kontrolujú svoju polohu v priestore a polohu voči ostatným lietadlám tak, aby boli dodržané pravidla letu ako za viditeľnosti.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 84, čl. 1, šk. 9; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 89, čl. 1, šk. 9.

⁵⁵ Výnos MNO ČSR č. j. 26.669-III./1.odd.1936. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, s. 6. Kópia v zbierke autora.

Podľa článku denného rozkazu veliteľa pluku z 3. marca 1937 je zrejmé, že v prvotnom návrhu frekventantov kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov nefigurovalo meno J. Trnku, ani mená ďalších trinástich výkonných letcov – pilotov. Veliteľ pluku z tohto dôvodu žiadal príslušných veliteľov, aby hlásili prečo neboli títo letci do výcviku navrhnutí, resp. či sa sami neprihlásili. Hlásenie mali predložiť do 10. marca 1937. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 50, čl. 8, šk. 9.

⁵⁶ VÚA-VHA Praha, f. kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, osobný spis J. Trnku, výkaz o prospechu z 30. června 1937.

⁵⁷ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

Náročnej úlohy učiteľov lietania podľa prístrojov a za noci sa mali zhostiť skúsení vojenski piloti rtm. let. Bohumil Holubec, rtm. let. Ján Chupek, rtm. let. Bohuslav Bičišť⁵⁸, rtm. let. Alois Rýpal, čat. d. sl. Josef Čermák, čat. d. sl. Antonín Basel.⁵⁹ Veliteľ pluku doplnil inštruktorský zbor dňom 12. apríla 1937 o ďalšiu trojicu pilotov, ktorí mali zabezpečovať lietanie vo dne. Išlo o rtm. Ferdinanda Knolla, rtm. Josefa Metála a čat. Viktora Paulena.⁶⁰

Vedením teoretickej prípravy 38 frekventantov kurzu⁶¹ boli poverení škpt. let. Otakar Sekyra, kpt. let. Josef Gavelčík a rtm. let. Bohuslav Bičišť. Táto trojica letcov mala od-

⁵⁸Bohuslav BÍČIŠŤ (28. 4. 1906 - ?). Do čs. brannej moci nastúpil od 1. 4. 1924 ako elév školy pre odborný dorast letectva – čata pilotov v Chebe. Od 30. 3. 1925 bol ako vojak prezentovaný k vykonaniu prezenčnej služby a zaradený k Vojenskému leteckému učilištiu v Chebe ako pilotný žiak. 15. 1. 1926 bol v hodnosti desiatnika pilotného žiaka premiestnený k leteckému pluku 3 gen. letca M. R. Štefánika. Tu bol zaradený k letke 5 v Nitre. V máji 1925 bol menovaný poľným pilotom letcom a povýšený na čatára. Po dvoch rokoch služby v letke 5 bol premiestnený k letke 40. Zároveň bol zaradený do 3 a pol mesačného kurzu nočného lietania (skupina pilotov stíhacích) v Prahe. Po návrate z kurzu vykonával funkciu stíhacieho pilota v letke 40 vo Vajnorochoch. Vzhľadom na ukončenie záväzku za štúdium v škole pre odborný dorast letectva – čata pilotov mu bolo povolené zotrvať dobrovoľne v ďalšej činnnej službe na jeden rok. Po štyroch rokoch služby bol prijatý na dobu 2 rokov do prípravnej služby pre výchovu rotmajstrov z povolania. Prípravná služba mu bola skrátená o päť mesiacov. Dňa 6. 10. 1929 bol v súlade s prijatím do prípravnej služby pre výchovu rotmajstrov z povolania pilotom školy pre výchovu rotmajstrov z povolania pešieho vojska v Košiciach, ktorú úspešne ukončil 25. 5. 1930. Po návrate zo školy bol najskôr premiestnený k letke 38 (25. 5. 1930) a neskôr k letke 37 (30. 6. 1930). 1. 11. 1930 bol menovaný za rotmajstra letectva z povolania. Dva mesiace po menovaní za rotmajstra letectva z povolania bol odoslaný do mechanického kurzu pre rotmajstrov letectva v Olomouci. 15. 3. 1931, po návrate z kurzu, pokračoval v službe ako stíhací pilot letky 37. Dňa 15. 11. 1932 došlo v jeho kariére k ďalšej zmene kmeňovej jednotky, keď nastúpil služby k letke 39 s určením ako pilot. V rámci nej slúžil do 31. 7. 1937, keď bol trvalo pridelený k výkonu služby k VTLÚ Praha. O dva mesiace neskôr bolo jeho trvalé pridelenie zmenené na premiestnenie. K jeho službe od 1. 10. 1937 do 30. 9. 1937 možno použiť hodnotenie vo vložke k záznamu spôsobilosti za rok 1937: „Veľmi dobrý stíhací a nočný pilot. Osvedčil sa ako inštruktor v nočnom kurze. Veľmi dobrý strelec“. Po zániku Československej republiky a likvidácii jej brannej moci bol ako kancelársky oficent ministerstva školstva a osvetu prevezený k Letecko-technickému skúšobnému ústavu v Letňanoch. 1. 8. 1942 bol preložený do výslužby. V nasledujúcich rokoch neslobody pracoval ako pomocný robotník v rôznych súkromných firmách. 5. 5. 1945 sa s vlastnou bojovou skupinou zapojil do revolučných bojov. Po skončení 2. svetovej vojny bol prijatý do čs. armády a povýšený na štábného rotmajstra letectva. V rámci nezákonných procesov s účastníkmi čs. západného zahraničného odboja, ktoré sa uskutočnili po februári 1948, bol Štátnym súdom v Prahe odsúdený v procese s Janem Prokopem a spol. k trestu odňatia slobody na dobu troch týždňov s podmieneným odkladom na skúšobnú dobu jedného roka. Zároveň bol dňom 1. 2. 1950 preložený do zálohy bez nároku na vojenské odpočívne platy. Nakoniec mu odňali hodnotu praporečka a preložili do počtu mužstva ako vojaka v zálohe. V roku 1968 požiadal o súdnu rehabilitáciu, ktorá však nebola Vyšším vojenským súdom v Píbrami vybavená až do roku 1971, keď B. Bičišť vzal „vec“ späť a z tohto dôvodu sa stal podnet pre čs. vyšší vojenský súd bezpredmetný. VÚA - VHA Praha, f. kvalifikačných listov, Kvalifikačná listina Bohuslava Bičišťa nar. 28. 4. 1906 v Jičine; SEDLÁŘ, Martin. *Proces s Janem Prokopem a spol.* Brno : Právnická fakulta Masarykovy univerzity. 2019, s. 55. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/fdr2f/Bakalarska_prace_Sedlar_Martin_2019.pdf>.

⁵⁹VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

⁶⁰VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 83, čl. 11, šk. 9.

⁶¹Za frekventantov kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov boli určení nasledovní piloti pluku: škpt. let. Vilém Kaschtovský, škpt. let. Josef Šplouchal, kpt. let. Ota (Otto) Čížek, kpt. let. Josef Gavelčík, kpt. let. František Paulišta, npor. let. Alois Novotný, npor. let. Ivan Novotný, npor. let. Josef Jand'ourek, por. let. František Janoušek, por. let. Júlíus Trnka, por. let. Leopold Janíček, por. let. Josef Kloboučník, por. let. Stanislav Fejfar, por. let. Alois Růžička, por. let. Karel Trojáček, por. let. František Wágner, por. let. Evžen Pírko, šrtm. Bohuslav Kašpar, rtm. Jan Valášek, čat. Josef Linhart, čat. Jaroslav Mencl, čat. Oldřich Řehák, čat. Jaroslav Kohoutek, čat. Gabriel Lednár, čat. Viliam Grún, čat. Jaroslav Šimek, čat. Antonín Plocek, čat. Oldřich Vychodil, čat. Vladimír Andráško, čat. Júlíus Tudoši, čat. Stanislav Tomíček, čat. Jan Krívda, čat. Václav Moravec, čat. Augustín Pecháček, čat. Jaroslav Střihavka, des. Oldřich Sršeň, des. Josef Novosad a des. Vladimír Křiško. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

prednášať celkom šesť vyučovacích predmetov: prístroje pre lietanie v noci a hmle; lietanie podľa prístrojov, zemepis; orientácia aavigácia⁶² v noci; všeobecný nočný letiskový poriadok a činnosť pozorovacieho letectva v noci.⁶³ Podľa citovaného denného rozkazu sa malo vyučovanie uskutočniť v areáli piešťanského letiska, a to v priestoroch kresliarne fotočaty.⁶⁴ V nej mali frekventanti kurzu k dispozícii aj určené služobné predpisy a odbornú literatúru.⁶⁵

Technický personál kurzu tvorili desiaty mechanici pod vedením rtm. Františka Komárka a jeho zástupcu rtm. d. sl. Roberta Neráda, štyria príslušníci osvetľovacieho družstva, zbrojný rotmajster rtm. d. sl. Jozef Páleš a pomocní zbrojáři. Zdravotnú službu zabezpečoval šéflekář pluku škpt. zdrav. MUDr. Jaroslav Cíkhart formou stálej lekárskej pohotovosti počas trvania celého kurzu. Frekventanti kurzu mali lietať na troch typoch lietadiel. Konkrétne išlo o lietadlá typu Praga E-41, výrobných čísel 37 a 40, lietadlo typu Aero A-211-4 a lietadlá typu Aero APb-32, výrobných čísel 89 a 106.⁶⁶

J. Trnka pristeval v súlade s rozkazom veliteľa pluku do Piešťan s úplným leteckým výstrojom, padákom, generálnymi mapami Slovenska a Moravy, písacími potrebami a vreckovou baterkou, teda tak, aby 16. apríla 1937 mohol absolvovať prvé lety v rámci kurzu podľa prístrojov a za noci pre pilotov.⁶⁷ Stalo sa tak ešte počas strelieb letky 37 na pozemné ciele v Plaveckom Podhradí. Prvý let podľa prístrojov, označený ako poznávací let, absolvoval s učiteľom lietania rtm. B. Bičišťem v kabíne „Aerovky“ A-211-4. Počas letu trvajúceho 12 minút, ktorý si do zápisníku letov zaznamenal po prvýkrát zelenou farbou, sa oboznámil s „funkciou prístrojov za letu a vlastnosťami letúňa“.⁶⁸ Následne vykonal ešte dva rovnaké lety s trvaním 14 minút a 6 minút.⁶⁹ V tento deň sa jeho praktické lietanie v rámci programu kurzu neskončilo. Po vyhodnotení prvej trojice letov podľa prístrojov, krátkom oddychu a objasnení novej úlohy a spôsobu jej vykonania zasadol do sedadla pozorovateľa A-211-4 s dvojíťm riadením, aby absolvoval prvú štvoricu nočných letov. Odlietal ich s učiteľom lietania čat. J. Čermákom, pričom navčičoval „štarty a pristátia na osvetlenú plochu letištia“. Do zápisníku letov si ich zaznamenal po prvý krát zreteľnou červenou farbou.⁷⁰ Po týchto letoch sa vrátil do Malaciek, aby 19. apríla 1937 ukončil ostré strelby.

⁶² Rozumej – navigácia.

⁶³ VÚA-VHA Praha, f. kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, osobný spis J. Trnku, výkaz o prospechu z 30. června 1937.

⁶⁴ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

⁶⁵ Služobné predpisy, ako aj stanovenú odbornú literatúru mali zabezpečiť velitelia letiek. Pre ilustráciu možno uviesť, že pre výučbu boli stanovené nasledovné publikácie: PERNIKÁŘ, Jan. *Avigace*. Prostějov : Vojenské letecké učiliště, 1934; taktiež MÜLLER. *Radiogoniometria ve vojenskom letectví*. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

Poznámka: Publikácia „Avigacia“, ktorej zostavovateľ bol J. Pernikář, obsahovala VI. kapitol: I. Mapy používané v letectví a jejich projekce; II. Orientace srovnávací; III. Avigace podle kompasu; IV. Avigace radiogoniometrická; V. Avigace astronomická; VI. Mezinárodní úmluva o úpravě letectví. PERNIKÁŘ, Jan. *Avigace*. Prostějov : Vojenské letecké učiliště, 1934.

⁶⁶ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

⁶⁷ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 75, čl. 9, šk. 9.

⁶⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 728, s. 107. Kópia v zbierke autora.

⁶⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 729-730, s. 107. Kópia v zbierke autora.

⁷⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 731-734, s. 107-108. Kópia v zbierke autora.

Do Piešťan sa vrátil už na druhý deň po skončení strelieb. Neoddychoval, ale opäť sa zapojil do praktickej leteckej činnosti. Najskôr vykonal jeden let podľa prístrojov v kabíne „Aerovky“ A-211-4 opäť pod dohľadom rtm. B. Bičistého.⁷¹ Potom odlietal päť poznávacích letov dvojitého riadenia s lietadlom AP-32-40. Jeho činnosť pri štartoch a pristátiach v kabíne lietadla pozorne sledoval zo sedadla pilota veliteľ kurzu, škpt. let. J. Dobřichovský.⁷² Jeho pracovný deň „voňajúci“ leteckým benzínom sa neskončil ani po šiestich letoch dvojitého riadenia s 37 minút trvajúcou dobou „prežitou“ na oblohe. Opak bol pravdou, pretože k predchádzajúcim letom pridal ďalších osem nočných letov s celkovou dobou letu 36 minút. Počas nich plnil pod „prísnyom okom“ rtm. B. Bičistého rovnakú úlohu, ktorú si zaznamenal vo svojom zápisníku letov červenou farbou nasledovne: „Nočný: Dvoje riadenie. Štart a pristanie na osvetlenú plochu letištia“.⁷³ Motor Walter Castor 240.2 jeho A-211.4 „stíchol“ po poslednom pristátí na piešťanskom letisku po piatich minútach chodu.⁷⁴

Už o dva dni neskôr absolvoval s kpt. let. J. Dobřichovským dva nočné preskúšacie lety v trvaní, štyri, resp. päť minút.⁷⁵ Pri nich opäť pilotoval už jemu dobre známe lietadlo A-211.4, s ktorým vykonal do tej doby všetky nočné lety. Na základe záznamov v Trnkovom zápisníku letov o ďalších nočných letoch sa môžeme domnievať, že veliteľ kurzu kpt. let. J. Dobřichovský bol s progresom výcviku frekventanta v tejto fáze kurzu spokojný.

Na druhý deň pokračoval v praktickom lietaní s inštruktorom rtm. B. Bičistým. S ním najskôr počas 14 minút trvajúcom lete nacvičoval lietanie podľa prístrojov, pričom jeho úlohou bol štart, horizontálny let, zatáčky a pristátie. Po zotmení vo výcviku pokračovali, keď už v rámci nočného výcviku nacvičovali štart a pristátie na osvetlenú plochu piešťanského letiska. Išlo už v poradí Trnkov 15. nočný let vykonaný rámci kurzu podľa prístrojov a za noci pre pilotov.⁷⁶

Na základe analýzy dobových písomností viažucich sa k priebehu kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov možno uviesť, že napriek tomu, že J. Trnka svoj letový program toho dňa úspešne ukončil, jeho inštruktora B. Bičistého však čakali ďalšie nočné lety s frekventantami kurzu. O tom, že nešlo o bezpečné lety, ale každý z nich sa mohol skončiť mimo-riadnou udalosťou s tragickými následkami, vypovedá nasledovný článok denného rozkazu piešťanského leteckého pluku : „Vyslovuji rtm. let. Bohuslavu Bičistěvi, letky 39 pochvalné uznání velitele pluku. Dne 23. dubna t. r. došlo v Piešťanech za nočního letu brzy po startu utržením 2 válců k náhle těžké poruše motoru v letounu A-211. Jmenovaný s pilotním žákem přistál nouzově v terénu za obtížných podmínek, aniž by letoun poškodil“.⁷⁷

J. Trnka sa zapojil do praktického lietania na tretí deň po poslednom lete. Konkrétne 26. apríla 1937 vykonal šesť letov na viacúčelovom lietadle typu Letov Š-328.⁷⁸ V tomto kon-

⁷¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 735, s. 108. Kópia v zbierke autora.

⁷² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 736-740, s. 108. Kópia v zbierke autora.

⁷³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 741-748, s. 109. Kópia v zbierke autora.

⁷⁴ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 84, čl. 5, šk. 9; Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 748, s. 109. Kópia v zbierke autora.

⁷⁵ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 749-750, s. 110. Kópia v zbierke autora.

⁷⁶ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 752, s. 110. Kópia v zbierke autora.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 113, čl. 1, šk. 9.

⁷⁸ K histórii vzniku a použitiu lietadiel Letov Š-328 pozri napr.: VRANÝ, Jiří – HURT, Zdeněk – HORNÁT, Jiří – SKALA, Stanislav. *Ilustrovaná historie letectví (Letov Š-328 / Bristol Beaufighter / Mikojan-Gurjevič MiG-19)*. Praha : Naše vojsko, 1991, s. 5 – 45; ŠUMICHRIST, Peter – ANĎAL, Jozef. *Letov Š-328 slovenských pilotov 1939 – 1944*. Poprad : HT model špeciál No 910, 2004, s. 70; ŠUMICHRIST, Peter: Letovy

krétnom prípade išlo o typ lietadla, ktoré do tej doby nepilotoval. Z tohto dôvodu najskôr absolvoval dva lety dvojitého riadenia s čat. Jaroslavom Šimkom⁷⁹ v kabíne Š-328-56. Po nácvičku štartu a pristátia v trvaní šiestich minút preukázal požadované schopnosti a praktické zručnosti pre samostatný let. Po obdržaní nového letového rozkazu vyštartoval z plochy piešťanského letiska s Š-328-112, s ktorou počas štyroch samostatných letov nacvičoval štarty a pristátia. Po ich absolvovaní si do zápisníku letov zapísal ďalších 17 minút jedinečných momentov „prežítých“ vo vzduchu.⁸⁰

29. apríla 1937 pokračoval v praktickom lietaní v kurze lietania podľa prístrojov a za noci. Konkrétne naplnil náročný program výcviku pilotov v lietaní za noci. Najskôr absolvoval päť letov nočného lietania dvojitého riadenia s APb-32-106, pri ktorých precvičoval štarty a pristátia na osvetlenú plochu letiska. Jeho inštruktormi boli čat. d. sl. J. Čermák a rtm. let. B. Holubec. Po nich jeho ďalší pokrok vo výcviku nočného lietania posúdil pri dvoch preskúšacích letoch priamo vo vzduchu opäť veliteľ kurzu kpt. let. J. Dobřichovský.⁸¹ Motor W. Jupiter VI, čís. 197 H lietadla APb-32-106 s Trnkou na palube definitívne zmlkol po siedmich letoch.⁸²

V nasledujúci deň opäť zasadol do kabíny lietadla, aby pod dohľadom rtm. let. B. Bičišťa pokračoval vo výcviku v praktickom lietaní podľa prístrojov. S lietadlom E-41-37 počas 16 minút trvajúcim lete precvičoval rovnakú úlohu ako pri predchádzajúcom lete, t. j. štart – horizontálny let – zatáčky – pristátie. Týmto letom ukončil praktické lietanie v kurze lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov v apríli 1937. Do zápisníku si zapísal 22 nočných letov dvojitého riadenia a 6 letov podľa prístrojov.

Prvý let v máji 1937 vykonal 3. mája 1937. Napriek skutočnosti, že si v tento deň zapísal do záznamníku letov už v poradí 767. let v jeho leteckej kariére, po dvoch letoch dvojitého riadenia s inštruktorom rtm. let. B. Bičištem s lietadlom APb-32-87, naštartoval motor Walter Jupiter VI lietadla APb-32-31, aby sa po prvý krát sa vzniesol samostatne na temnú nočnú oblohu. Na prvý let trvajúci štyri minúty nadviazal ďalšími dvomi letmi s dobou letu päť, resp. štyri minúty.⁸³

J. Trnka v nasledujúcich dňoch pokračoval nielen v teoretickej a praktickej časti kurzu, ale aj vo výcviku poľného pilota letca.⁸⁴ Do svojho zápisníka letov si postupne zaznamenával ďalšie „bežné“ výcvikové lety, nočné lety, pri ktorých samostatne nacvičoval štart a pristátia na osvetlenú plochu piešťanského letiska, ako aj lety podľa prístrojov. Pri nich pod dohľadom inštruktora B. Bičišťa absolvoval štarty, zatáčky, lety podľa prístrojov a kompasu a pristátia. K nim pridal „informačné“ lety na Š-328-ke.⁸⁵ Posledné lety v rámci kurzu v Piešťanoch vyko-

Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944. In: *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 3, s. 65 – 81.

⁷⁹ Jaroslav ŠIMEK (19. 11. 1911 – 22. 8. 1937). Zomrel na následky leteckej havárie z 20. 8. 1937. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 190, čl. 1, šk. 9.

⁸⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 755-758, s. 110-111. Kópia v zbierke autora.

⁸¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 764-765, s. 111-112. Kópia v zbierke autora.

⁸² VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 112, čl. 11, šk. 9

⁸³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 769-771, s. 112. Kópia v zbierke autora.

⁸⁴ Takéto výcvikové lety vykonal v dňoch 5. 5. a 13. 5. 1937. Konkrétne dňa 5. 5. 1937 absolvoval 37 minút trvajúci prelet na trati Piešťany – Vajnory. Naň nadviazal 3-minútovým letom za účelom nácvičky okruhu. Oba lety vykonal s lietadlom B-534-159. Tento deň ukončil preletom s B-534.112. J. Trnka si ho v zápisníku letov označil nasledovne: „Prelet: Nový Dvor – Vajnory“. Vzhľadom na chýbajúci údaj o prelete na trase Vajnory – Nový Dvor nie je možné vylúčiť, že išlo o zmenu trasy. 13. 5. 1937 vykonal 2 výcvikové lety s Ba-33-25 za účelom nácvičky okruhu, resp. akrobacie. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 857-861, s. 124 – 125. Kópia v zbierke autora.

⁸⁵ Sedem samostatných letov na Š-328-120 a Š-328-152 vykonal dňa 10. 5. 1937. Po pristátí si do zápisníku letov zapísal ďalších 34 minút doby letu. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 786-792, s. 114-115. Kópia v zbierke autora.

nal 14. mája 1937. V tento deň absolvoval štyri samostatné lety s lietadlom APb-32-87. Tak ako počas predchádzajúcich 38 nočných letoch precvičoval praktickú činnosť pilota počas štartu a pristátia na osvetlenú plochu piešťanského letiska.⁸⁶

18. mája 1937, na 41. deň po začatí kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov v Piešťanoch, sa zlepšil technický stav vzletovej a pristávacej plochy vajnorského letiska natoľko, že bolo schopné bezpečnej prevádzky. Vzhľadom na túto skutočnosť sa kurz podľa plánu rozdelil na dve samostatné časti: časť Piešťany a časť Vajnory.⁸⁷ Vo výcviku vo „vajnorskej“ časti pokračoval aj J. Trnka.⁸⁸ Veliteľ pluku určil za veliteľa tejto časti kurzu škpt. let. J. Dobřichovského. Za učiteľov „praktického výcviku vo dne i v noci“ určil rtm. let. B. Bičíšťa, rtm. let. A. Rýpala, rtm. let. B. Holubca a čat. d. sl. J. Čermáka. Okrem J. Trnku mali vo Vajnoroch v kurze pokračovať aj ďalší 17 letci – príslušníci pluku, ktorí s ním absolvovali už „piešťanskú“ časť kurzu.⁸⁹ Za technický stav šiestich lietadiel⁹⁰, ktoré sa mali vo Vajnoroch používať pri výcviku frekventantov kurzu, zodpovedali dvanásť príslušníci pozemného technického personálu pod vedením rtm. d. sl. R. Neráda.⁹¹ Tento počet lietadiel však nemal byť konečný, pretože ďalšie lietadlá typu Š-328 prispôsobené na nočné lietanie mal byť veliteľ letky 15 pripravený dodať, a to na základe požiadaviek veliteľa kurzu. Jedného „Šmolíka“, konkrétne výrobného čísla 56, mala na dobu od 18. – 23. mája 1937 do Vajnor zapožičať pre potreby kurzu aj cvičná letka.⁹²

J. Trnka sa vzniesol na vajnorské nebo už v prvý deň po presune kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov z Piešťan do Vajnor. Počas 22 minút trvajúceho letu nacvičoval pod dohľadom rtm. let. B. Bičíšťa lietanie podľa prístrojov. V súlade s článkom 6 denného rozkazu leteckého pluku z 13. mája 1937 pilotoval AP-32-31.⁹³

O deň neskôr zasiahla J. Trnku, ako aj ďalších príslušníkov piešťanského leteckého pluku tragická udalosť. Rady leteckého personálu navždy opustil po tragickej leteckej nehode pri prebiehajúcom výcviku por. let. A. Růžička, príslušník letky 39 a frekventant kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov vo Vajnoroch.⁹⁴ Strata 24-ročného

⁸⁶ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 793-796, s. 115. Kópia v zbierke autora.

⁸⁷ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁸⁸ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁸⁹ Do vajnorskej časti kurzu boli určení nasledovní piloti: škpt. let. Vilém Kaschtovský, škpt. let. Josef Šplouchal, por. let. Alois Novotný, por. let. Július Trnka, por. let. Stanislav Fejfar, por. let. Josef Kloboučník, por. let. Alois Růžička, por. let. Evžen Pírko, čat. Oldřich Řehák, čat. Jaroslav Kohoutek, čat. Gabriel Lednár, čat. Josef Linhart, čat. Jaroslav Mencl, čat. Viliam Grún, čat. Jaroslav Stříhávka, šrtm. Bohuslav Kašpar, čat. Antonín Plocek a čat. Jan Krívda.

⁹⁰ Letecký park vajnorskej časti kurzu tvorili nasledovné lietadlá: A-211-4, E-41-40, APb-32-87, AP-32-31, Š-328-152 a Š-328-155. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁹¹ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁹² VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁹³ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 107, čl. 6, šk. 9.

⁹⁴ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 114, čl. 1, šk. 9.

Veliteľ leteckého pluku po vyšetrení príčin leteckej havárie por. let. A. Růžičku vydal nariadenie, aby piloti pri normálnom výcviku na B-534 urobili pri vývrtke najviac 3 otočky. Pilot mal pri nich pohyb lietadla vo vývrtke čiastočne riadiť, t. j. mal mať mierne povolené kormidlá. Piloti tohto typu lietadiel mali počas letu venovať pozornosť nastaveniu draku a každú zmenu okamžite hlásiť. Taktiež raz za 14 dní malo byť

A. Růžičku⁹⁵ bola pre J. Trnku o to bolestivejšia, že ho s ním spájali nielen spoločne prežité roky vo Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave, ale aj prvé strasti, ale aj slasti služby mladých dôstojníkov čs. letectva v leteckom pluku 3 „gen. letca M. R. Štefánika“.⁹⁶

Napriek tejto tragickej udalosti, ktorá však bohužiaľ nebola ojedinelou v živote každého letca, pokračoval vo výkone praktickej leteckej činnosti.⁹⁷ Už 20. mája 1937 sadol s dôverou vo vlastného schopnosti do kabíny stíhacieho lietadla B-534-92, s úlohou vykonať „rádiolet“. Úlohu danú veliteľom letky splnil počas dvoch letov v trvaní 5, resp. 7 minút.⁹⁸ V tento deň pokračoval aj v plnení výcvikových letov v rámci kurzu lietania podľa prístrojov a za noci pre pilotov. S pilotom čat. d. sl. J. Čermákom počas štyroch nočných letov nacvičoval štart a pristátie na osvetlenú plochu letiska.⁹⁹

Na druhý deň pokračoval v praktickom lietaní na troch typoch lietadiel s celkovou dobou letu 62 minút.¹⁰⁰ Na základe analýzy Trnkovho zápisníku letov možno uviesť, že boli vykonané za účelom rádiokomunikácie, lietania podľa prístrojov a nočných letov dvojitého riadenia. 22. mája 1937 nadviazal v nočnom výcviku na výsledky praktického leteckého výcviku z predchádzajúcich dní, keď pokračoval pod dohľadom inštruktora B. Holubca v nácviu nočného lietania s dvojitým riadením na Š-328-56.¹⁰¹

O tri dni neskôr, 25. mája 1937, vykonal len jeden praktický let s lietadlom B-534-92 za účelom nácviu spojenia rádiofóniou. Táto úlohou pre J. Trnku ako stíhacieho pilota vyplývala z Programu a pokynov pre výcvik leteckého pluku 3 „Gen. let. M. R. Štefánika“ v letnom období roku 1937.¹⁰² V tento jarný deň sa na letisku vo Vajnorochoch uskutočnil aj letecký deň pre žiakov rôznych typov bratislavských škôl, ktoré sa tam dopravili desiatimi špeciálnymi vlakmi vypravenými z troch bratislavských staníc. V rámci bohatého programu im piloti leteckého

skontrolované nastavenie lietadla. Vykonanie tejto kontroly mali hlásiť velitelia letiek v rannom technickom hlásení. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 113, čl. 12, šk. 9.

⁹⁵ Alois RŮŽIČKA (10. 8. 1912 – 19. 5. 1937). Podrobnejšie k leteckej nehode pozri napr.: ŠVANDA, Petr. Zrážka nad strelnicou. Letecké havárie na Slovensku v rokoch 1936-1937. In: *Letectví + kosmonautika*, 2009, roč. 85, č. 3, s. 32 – 34. Dostupné na: <<https://www.vets.cz/vpm/33614-hrob-alois-ruzicka/>>; ČEŘOVSKÝ, Zbyněk – ČÍŽEK, Martin. *Zlomené křídla meziválečného Československa*. Žďár nad Sázavou : vlastným nákladom Martina Čížka, 2023, s. 280 – 281.

⁹⁶ ŠUMICHRAS, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 1. časť (1934 – 1935). In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti. Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, s. 126 – 140; ŠUMICHRAS, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 2. časť (1935 – 1936). In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 101 – 122; ŠUMICHRAS, Peter. Elegán so sokolími krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1936). 3. časť. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 4, s. 121 – 146.

⁹⁷ V roku 1937 zahynuli pri leteckých nehodách, resp. zomreli na ich následky nasledovní príslušní leteckého pluku 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika: 8. 2. 1937 – čat. Josef Sulke, 19. 5. 1937 – por. let. Alois Růžička, 8. 7. 1937 – des. Antonín Matějček, por. let. František Hanuš, 22. 8. 1937 – čat. Jaroslav Šimek. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 35, čl. 1, šk. 9; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 114, čl. 1, šk. 9 VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 151, čl. 1, šk. 9; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 190, čl. 1, šk. 9.

⁹⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 862-863, s. 125. Kópia v zbierke autora.

⁹⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 798-801, s. 116. Kópia v zbierke autora.

¹⁰⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 802-808, 864, s. 116-117, 125. Kópia v zbierke autora.

¹⁰¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 809-810, s. 117. Kópia v zbierke autora.

¹⁰² VHA, f. letecký pluk 3, spisy dôverné, 1937, šk. 10.

pluku 3 predviedli let v bojovej formácii, stíhanie nepriateľského lietadla, letecký súboj obohatený o streľbu cvičnými nábojmi, ukážku streľby delostrelectva riadenú zo vzduchu, či dych berúcu leteckú akrobáciu rtm. let. B Bičišťa a rtm. let. B. Holubca. Až 10 000 žiakov uvidelo sľub členov letky Masarykovej leteckej ligy či pristátie dopravných lietadiel. 80 najsmelších z nich absolvovalo nezabudnuteľné vyhliadkové lety nad metropolou Slovenska, Bratislavou.¹⁰³

Streda 26. mája 1937 patrila rozsahom Trnkovej praktickej leteckej činnosti medzi tie najbohatšie, pretože počas tohto dňa absolvoval až 11 samostatných letov. Najskôr odštartoval na B-534-112 ako vedúci 2. roja deväťčlennej skupiny lietadiel. Pred štartom dostal spolu s ostatnými členmi skupiny od veliteľa skupiny informácie o čase odletu, zložení jednotlivých rojov tvoriacich skupinu, úlohe, ktorú budú plniť, trasu a výšku letu.¹⁰⁴ J. Trnka, ako aj ostatní členovia skupiny sa vrátili po splnení úlohy na vajnorské letisko po 37 minútach letu v tom poradí, v akom odleteli. Po vyhodnotení letu, krátkom oddychu a obdržaní nového letového rozkazu od veliteľa letky sa vrátil ako člen rovnakej letovej formácie opäť na jarnú oblohu. Po vykonaní tohto letu sa skupina vrátila do Vajnory po 40 minútach letu. Týmito letmi však praktické lietanie neukončil, pretože J. Trnka po ňom „presedlal“ z kabíny B-534 do kabíny Ba-33-25, aby ako vedúci trojčlennej roja nacvičoval počas 14 minút zmeny formácie.¹⁰⁵

V súlade so zásadami lietania rojov v tvaroch, ktoré stanovoval Poľný poriadok letectva pre letectvo stíhacie, bol aj Trnkom vedený roj pri lietaní rozčlenený do hĺbky a šírky. Za účelom lepšieho vykonávania manévru bol rozčlenený taktiež do výšky. Piloti pri manévrovaní museli dodržiavať pružnosť a pohyblivosť roja a zvlášť od J. Trnku sa očakávalo, že je zručný aj v lietaní s najmenšou bezpečnou rýchlosťou. Pri zmene tvaru, resp. pred každým manévrom dával pohybmi lietadla z krídla na krídlo druhým dvom pilotom znamenie „Pozor“. Piloti na pozícii dva a tri tento pohyb lietadla opakovali, čím vedúcemu roja potvrdzovali pripravenosť vykonať jeho rozkaz. Presnosť a včasnosť vykonávania manévrov členmi roja boli predpokladom pre splnenie úlohy a celkovú bezpečnosť letu pri minimalizovaní rizík vzniku mimoriadnej udalosti.¹⁰⁶

Na základe analýzy relevantných článkov denných rozkazov leteckého pluku sa možno domnievať, že aj v prípade letov 9-člennej skupiny lietadiel letky 37 išlo o výcvik rojov pred Zemským leteckým dňom v Brne, ktorý sa uskutočnil dňa 30. mája 1937. Berúc do úvahy obsah relevantných bodov Programu a pokynov pre výcvik leteckého pluku 3 „Gen. let. M. R. Štefánika“ v letnom období roku 1937 z 15. marca 1937, je zrejmé, že ich vykonaniu predchádzala zvláštna spoločná rozprava pilotov, ktorú viedol veliteľ III./3 perute. V prípade nácviku zmeny formácie 3-člennej roja Ba-33-iek išlo o nácvik pred leteckým dňom vo Zvolene. Deň bohatý na „pestrú“ leteckú činnosť nakoniec zavŕšil ôsmimi samostatnými nočnými letmi, počas ktorých pilotoval Š-328-155.¹⁰⁷

J. Trnka napriek fyzickej a psychickej námahe z uplynulých dní, ktoré „voňali“ leteckým benzínom, neoddychoval na „zemi“, ale 27. mája 1937¹⁰⁸, vzhľadom na výnos ministerstva národnej

¹⁰³ Slovenský denník, ročník XX, 1937, čís. 119, 26.5.1937, s. 2; Letec, ročník XIII, 1937, čís. 7, s. 101.

¹⁰⁴ L-III-3f – Poľní řád letectva. Letectvo stíhací. Praha : MNO ČSR. 1925, s. 17, čl. 25.

¹⁰⁵ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 867, s. 125. Kópia v zbierke autora.

¹⁰⁶ L-III-3f – Poľní řád letectva. Letectvo stíhací. Praha : MNO ČSR. 1925, s. 17-18, čl. 27-28.

¹⁰⁷ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 811-818, s. 117-118. Kópia v zbierke autora.

¹⁰⁸ Podľa zápisu v Trnkovom zápisníku letov sa tak malo uskutočniť až o deň neskôr, t. j. 28.5.1937. Rovnaký dátum je uvedený aj v článku 11 denného rozkazu leteckého pluku 3: „Podle výn. MNO č. j. 21.258-pres.1. odd. 1937 provedli dne 28.května 1937 t. r. por. let. Trnka letounem Ba 33-25“... „přelet na trati Vajnory, Tri Duby, Vajnory s mezipřistáním v Třech Dubech, za účelem účasti na let. dni“. Liturgický kalendář římsko-katolícky potvrzuje dátum konania leteckého dňa na 27.5.1937. Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 869-871, s. 126. Kópia v zbierke autora; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 123, čl. 11, šk. 9.

obranu vo veci zabezpečenia ukážky činnosti čs. letectva, opäť odštartoval z letiska Vajnory na stíhacom lietadle Ba-33-25, aby vykonal prelet na trati Vajnory – Tri Duby – Vajnory s medzipristátím na Troch Duboch. Úlohou J. Trnku, B. Bičišťa a V. Grúna bola účasť na leteckom dni, ktorej organizátorom boli Považský aeroklub Masarykovej leteckej ligy v Piešťanoch a Stredoslovenský Aeroklub vo Zvolene.¹⁰⁹ J. Trnka ako rodák z blízkeho Zvolena sa po prilete na letisko Tri Duby cítil ako doma. V známom prostredí sa zapojil do ukážky spôsobilostí čs. vojenského letectva. Počas dvoch letov v trojčlennom roji predviedol so svojimi kolegami účastníkom leteckého dňa zmenu formácií a útoky na pozemné ciele. Po vykonaní druhého z letov sa s Tromi Dubmi „rozlúčil“ a v rovnakej letovej formácii sa vrátil po 47 minútach letu do Vajnory.¹¹⁰ J. Trnka sa so svojimi kolegami zúčastnil na leteckom dni, ktorého vysokú úroveň potvrdzujú riadky dobovej tlače. Medzi divákmi boli aj ďalší deväti príslušníci pluku.¹¹¹ Napríklad v denníku *Slovák* z 30. mája 1937 sa v článku „Veľký letecký deň na letišti ‚Tri duby‘ pri Zvolene“ uvádzalo aj toto: „*Stredoslovenský aeroklub so sídlom vo Zvolene usporiadal na sviatok Božieho Tela na svojom letišti ‚Tri duby‘ veľký letecký deň za podpory aeroklubov ČSR. Dopoludnia na letište prileteli štyri lietadlá aeroklubu Piešťany s jedným dopravným lietadlom, ďalej dve športové lietadlá a 3 voj. stíhačky z Bratislavy a major J. Ambruš na šport. stíhačke z Prahy.*“ Redaktor opísal body programu takto: „*Začiatok programu bol o pol 3. hod. odpoludnia, avšak pre nepriaznivé daždivé počasie a hrmavicu odložil sa na 4 hod., kedy po zahraničnej štátnej hymny a vztýčení štátnej zástavy nasledovala prehliadka žiakov pilotnej školy brig. gen. inž. B. Rytířom*“¹¹² za asistencie vel. zvolenskej posádky. [...] *Defilovali lietadlá z Bratislavy, Piešťan a Zvolena, medzi nimi i trojčlenný roj voj. stíhacích lietadiel, ktorý prítomné obecenstvo udivovali disciplinovanými vzdušnými ukážkami. [...] Nedočkavé obecenstvo konečne dožilo sa aj veľkolepého majstrovského umenia vysokej akrobacie nášho slovenského letca majora Ambruša. Jeho smelé, veľmi odvážne akrobatické výkony zasluhujúce si vďaky a plného uznania.*“¹¹³ V tejto súvislosti nemožno nespomenúť, že uznanie a obdiv, ktorý zažil J. Ambruš zo strany širokej verejnosti, ale aj autorít zúčastňujúcich sa na leteckých dňoch, čakalo o niekoľko rokov aj na J. Trnku, ďalšieho vládcu oblohy.

Vzhľadom na skutočnosť, že sa 29. mája 1937 uskutočnilo plukovné cvičenie v teréne, veliteľ pluku nariadil v dňoch 28. – 29. mája 1937 obmedziť činnosť kurzu lietania podľa prístrojov a za noci. J. Trnka v súlade s tým nariadením nepokračoval v naplňaní programu kurzu, ale deň po návrate zo Zvolena zasadol do kabíny B-534-113, aby ako vedúci prvého roja viedol 9-členný roj. Po 35 minútach strávených vo vzduchu sa s ostatnými členmi roja bezpečne vrátil na letisko.¹¹⁴ V tento deň ešte vykonal dva samostatné lety na B-534-72, resp. B.534-105, pri ktorých precvičoval rádiokomunikáciu podľa Programu

¹⁰⁹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 868, s. 125. Kópia v zbierke autora; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 117, čl. 8, šk. 9; VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 123, čl. 11, šk. 9.

¹¹⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 869-871, s. 126. Kópia v zbierke autora.

¹¹¹ Veliteľ pluku na základe žiadosti Považského aeroklubu MLL v Piešťanoch povolil účasť na leteckom dni vo Zvolene konanom dňa 27. 5. 1937 nasledovným príslušníkom pluku: kpt. let. J. Gavelčíkovi, kpt. let. V. Mrázkovi, rtm. let. K. Rychlému, rtm. let. J. Chupekovi, rtm. let. F. Komárkovi, rtm. J. Metálovi, rtm. J. Škvorovi, čat. Urbanovi a A. Huňavému. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 117, čl. 8, šk. 9.

¹¹² Bohumil RYTÍŘ (1889 – 1955). Brig. gen. Ing. B. Rytíř v tomto období zastával funkciu veliteľa 10. divízie v Banskej Bystrici. FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. s. 138, s. 565.

¹¹³ *Slovák*, 1937, roč. XIX, č. 120, 30. 5. 1937, s. 6.

¹¹⁴ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 872, s. 126. Kópia v zbierke autora.

a pokynov pre výcvik leteckého pluku 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ v letnom období z 15. marca 1937.¹¹⁵

Tak, ako už bolo naznačené v predchádzajúcich riadkoch, 29. mája 1937 sa uskutočnilo plukovné cvičenie v teréne, ktorého riadiacim bol veliteľ plk. let. G. Studený.¹¹⁶ Za veliteľa modrej strany bol určený pplk. let. V. Linet a červenej strany mjr. let. O. Baier. Za letku 37 sa na ňom okrem por. let. J. Trnku zúčastnil jeho veliteľ letky npor. let. A. Novotný, por. let. L. Janíček, rtm. B. Holubec a čatári V. Grún, J. Kohoutek a O. Řehák.¹¹⁷ Vzhľadom na skutočnosť, že sa nedochoval námet plukovného cvičenia, musíme si pomôcť údajmi uvedenými v Trnkovom zápisníku letov. Na základe analýzy Trnkovho zápisníku letov z daného obdobia môžeme konštatovať, že letka 37 počas cvičenia vykonávala takzvané „streženie“. J. Trnka na plnenie tejto úlohy odštartoval z letiska vo Vajnorochoch s B-534-159. Po splnení danej úlohy sa vrátil na letisko po 41 minútach letu. Ďalší štart s rovnakou úlohou absolvoval ešte raz. Na vajnorskom letisku pristál po 20-minútovom lete.¹¹⁸

J. Trnka sa po skončení plukovného cvičenia v teréne sa „nevrátil“ do plnenia programu kurzu, ale sa opäť zúčastnil na prezentácii čs. vojenského letectva. V tomto prípade v Brne, metropole Moravy, dňa 30. mája 1937.¹¹⁹ Pod vedením veliteľa letky npor. let. A. Novotného sa zúčastnil ako vedúci 2. roja 9-člennej skupiny na brnianskom Zemskom leteckom dni, kde verejnosti počas 20-minútového programu prezentovali zmeny formácií skupiny. Po programe sa vrátili 57 minút trvajúcim preletom v skupine do materskej posádky.¹²⁰

Deň po prilete z Brna sa opäť zapojil do plnenia programu kurzu lietania podľa prístrojov a za noci. Najskôr absolvoval výcvik v lietaní podľa prístrojov, keď pod dohľadom rtm. let. B. Bičistého nacvičoval horizontálne zatáčky, stúpanie a klesanie. Po absolvovaní troch letov „presedlal“ z A-211-4 do Š-328, aby pokračoval vo výcviku v nočnom lietaní. Prvé dva lety vykonal s inštruktorom čat. J. Čermákom, pričom štartoval do tmy a pristával za pomoci „letúňového“ svetlometu.¹²¹ Po ich absolvovaní odštartoval samostatne, avšak namiesto pristátia za pomoci „letúňového“ svetlometu Letova Š-328-132, si osvetlenie pristávacej plochy vajnorského letiska vyžiadal od technickej obsluhy letiska.¹²²

V nasledujúcich dňoch sa intenzita výcviku lietania podľa prístrojov a za noci náležitým spôsobom zvýšila, k čomu veliteľov oboch kurzov v Piešťanoch aj Vajnorochoch vyzval veliteľ pluku plk. let. G. Studený. Na základe analýzy zápisníku letov, ako aj článkov denného rozka-

¹¹⁵ Návčik spojenia rádiovou jednotlivca mal byť základným predpokladom pre následné zabezpečenie spojenia rojov s leteckým orientačným dôstojníkom za účelom neočakávaného zaujatia pohotovostného postavenia rojov a ich zásah v priestore podľa depeší leteckého orientačného dôstojníka. VHA, f. letecký pluk 3, spisy dôverné, 1937, šk. 10.

Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 873-874, s. 126. Kópia v zbierke autora.

¹¹⁶ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 115, čl. 2, šk. 9.

¹¹⁷ Napríklad čat. O. Řehák patril medzi nádejných leteckých akrobatov. V roku 1937 si na II. národnej súťaži v leteckej akrobacii vybojoval 6. miesto, keď povinnú, ako aj voľnú zostavu odlietal na Avii B-122. *Letec*, 1937, roč. XIII, č. 10, s. 157.

¹¹⁸ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 875-876, s. 126. Kópia v zbierke autora.

¹¹⁹ Účasť 9-člennej skupiny od III/3 na Zemskom leteckom dni v Brne bola zabezpečená na základe výnosu MNO ČSR č. j. 22.405-pres./1.odd. 1937. Zúčastnili sa na ňom nasledovní piloti: npor. let. A. Novotný, por. let. J. Trnka, por. let. L. Janíček, por. let. J. Kloboučník, rtm. let. B. Bičistý, čat. d. dsl. G. Lednár, čat. d. sl. J. Čermák, čat. O. Řehák a čat. J. Kohoutek. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 124, čl. 3, šk. 9.

¹²⁰ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 877-879, s. 127. Kópia v zbierke autora.

¹²¹ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 819-820, s. 118. Kópia v zbierke autora.

¹²² Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 824, s. 119. Kópia v zbierke autora.

zu leteckého pluku môžeme konštatovať, že frekventanti kurzu si do svojich zápisníkov letov začali zapisovať aj nové lety. Napríklad v nich figurujú lety podľa prístrojov – orientačné či prelety na rôznych trasách, nočné orientačné lety, nočné výškové lety, nočné lety v 2 – 3 svetlometroch, nočné lety označené ako „delostrelecké zastreľovanie výbuškami“, nočný prieskum železníc, nočný prieskum železníc a komunikácií. J. Trnka praktickú časť kurz lietania za noci ukončil 3. júla 1937 po 87 nočných letoch v trvaní 12 hodín a 14 minút preletom na trase Piešťany – Vajnory.¹²³ Kurz lietania podľa prístrojov úspešne zavŕšil 25. letom. Aj v tomto prípade išlo o prelet na trase Vajnory – Piešťany, ktorý vykonal s inštruktorom B. Holubcom s lietadlom E-41-40 dňa 9. júla 1937.¹²⁴ Podľa výkazu prospechu kurz absolvoval s hodnotením veľmi dobrý, v poradí ako 6. z 18 frekventantov kurzu. Pre funkciu nočného pilota bol veľmi dobre spôsobilý.¹²⁵

Na záver treba dodať, že veliteľ leteckého pluku pri príležitosti ukončenia kurzu lietania podľa prístrojov a za noci vyslovil škpt. let. J. Dobřichovskému a škpt. let. O. Sekyrovi, učiteľom a pridelenému personálu pochvalné uznanie za ich úspešnú a namáhavú činnosť. Osobitne ocenil dosiahnutie veľmi dobrého stupňa výcviku.¹²⁶

Netreba zabudnúť, že J. Trnka vykonával aj v tej dobe výkonnú leteckú službu ako stíhací letec letky 37. V jeho zápisníku letov nachádzame ďalšie záznamy o letoch vykonaných za účelom nácviu okruhu, akrobaciu, prelety na rôznych trasách, cvičné lety s nácviom útokov na rukávový terč s fotogulometom či nácviu defilé. Tieto lety, ako aj lety za účelom stíhania na dohľad vykonával v súlade s Programom a pokynmi pre výcvik leteckého pluku 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ v letnom období z 15. marca 1937.

Posledný let v rámci leteckého pluku 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ vykonal 30. júla 1937, keď s B-534-114 vykonal prelet na trati Piešťany – Vajnory.¹²⁷ Dôvodom rozlúčky s jeho prvým materským leteckým plukom počas služby vo vojenskom letectve bolo jeho trvalé premiestnenie ako skúšobného pilota do Vojenského technického a leteckého ústavu Praha¹²⁸, kde sa jeho priamym nadriadeným stal veliteľ pokusnej letky leteckého skúšobného oddielu mjr. let. J. Ambruš, jedna z významných osobností československého a slovenského vojenského leteectva.¹²⁹ V rámci pokusnej letky leteckého skúšobného oddielu mohol naplno rozvinúť nielen svoj talent pilota, ale uplatniť aj svoje technické vedomosti, ktoré nadobudol počas predchádzajúceho štúdia. V neposlednom rade mohol zdokonaľovať rozvíjajúci sa talent leteckého akrobata pod dohľadom skúsených pilotov – príslušníkov pražského Vojenského technického a leteckého ústavu.

¹²³ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 852, s. 123. Kópia v zbierke autora.

¹²⁴ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 857, s. 123. Kópia v zbierke autora.

¹²⁵ VUA-VHA Praha, f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín; kvalifikačná listina J. Trnka, Výkaz prospechu – kurs letání v noci a podle přístrojů pro piloty z 30. června 1937.

¹²⁶ VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 151, čl. 2, šk. 9.

¹²⁷ Zápisník letov J. Trnku vydaný dňa 28. augusta 1934, por. č. letu 966, s. 140. Kópia v zbierke autora.

¹²⁸ Spoločne s por. let. J. Trnkou dňom 31. júla 1937 opustil piešťanský pluk aj skúsený pilot rtm. let. B. Bičístě. VHA Bratislava, f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937, č. 166, čl. 1, šk. 9.

¹²⁹ CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dějin Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 11 – 12; MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Košice : HWSK, s. r. o. v spolupráci s VHÚ, 2012, s. 85; ŠTAIGL, Jan a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2012*. 2. aktualizované a spravené vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2012, s. 4 – 5.

P. ŠUMICHRAS: DAS JAHR 1937 – DAS LETZTE DIENSTJAHR
VON J. TRNKA IM FLIEGERREGIMENT 3

Die wissenschaftliche Studie knüpft an die früheren Arbeiten des Autors mit den Titeln „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1934 – 1935)*“ [deutsch: „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka (1934 – 1935)“], „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1935 – 1936). 2. část*“ [deutsch: „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka (1935 – 1936). 2. Teil“] und „*Elegán so sokolími křídly. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1936). 3. část*“ [deutsch: „Ein eleganter Mann mit Falkenflügeln. Fliegerdienst von Oberst der Luftwaffe Július Trnka (1936). 3. Teil“] an. In diesem Teil wird Trnkas Fliegerdienst in der Fliegerstaffel 37 des Fliegerregiments 3 des Generals der Flieger Milan Rastislav Štefánik bis zu seiner endgültigen Versetzung zum Militärtechnischen und Luftfahrtinstitut in Prag dargestellt. Ein besonderer Abschnitt ist der Beschreibung von Trnkas Ausbildung im Instrumentenflug und Nachtflug für Piloten gewidmet. Das Thema wird auf Grundlage umfassender Recherchen in zeitgenössischem Archivmaterial behandelt und durch Informationen aus wissenschaftlicher, populärwissenschaftlicher und populärer Literatur sowie aus der damaligen Presse ergänzt. Die Studie basiert in erster Linie auf einer eingehenden Analyse, der eine umfassende Auswertung und Bearbeitung der aus persönlichen Dokumenten gewonnenen Informationen folgte, deren Ergebnisse im Mittelpunkt stehen. Eine besondere Rolle spielen dabei die Angaben aus dem Flugbuch von Oberst der Luftwaffe J. Trnka, das 1934 in Gebrauch genommen wurde, sowie seine persönlichen Aufzeichnungen, die fachgerecht in in- und ausländischen spezialisierten Archiven aufbewahrt werden. Diese wertvollen Informationen über seinen Fliegerdienst in der tschechoslowakischen Luftwaffe in den letzten Jahren vor der Zerschlagung der Tschechoslowakei werden im weiteren historischen Kontext durch Angaben aus Archivdokumenten des Militärhistorischen Archivs Bratislava sowie des Militärhistorischen Zentralarchivs – Militärhistorisches Archiv Prag ergänzt. Das aufgearbeitete Thema stellt eine einzigartige Sonde dar, die die Laufbahn eines jungen Offiziers der tschechoslowakischen Luftwaffe in der Vorkriegszeit anschaulich nachzeichnet.

Zoznam použitých prameňov / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and archives sources

Agentura personalistiky AČR Praha

- f. osobní spisy vojáků z povolání

Oddelenie starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Bratislava

- f. písomností k žiadostiam o vydanie osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb.

Vojenský archív – centrála registratúra Ministerstva obrany SR Trnava

- f. osobných spisov, kmeňových listov.

Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha

- f. osobných spisov, kmeňových listov a kvalifikačných listín;

- f. vojenských predpisov.

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív Bratislava

- f. letecký pluk 3 Generála letca Milana Rastislava Štefánika, denný rozkaz leteckého pluku 3, ročník 1937;

- f. Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave, ročník 1937; spisy dôverné;

- archívna zbierka osobných spisov (kmeňových dokladov) vojenských osôb (vojakov a poddůstojníkov ročníkov narodenia 1911 – 1920);

- špeciálne zbierky – zbierka spomienok a životopisov;

- špeciálne zbierky – zbierka vojenských periodík.

Zápisník letov J. Trnku vydané dňa 28. augusta 1934 (kópia v zbierke autora).

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Dobové a súčasné periodiká/ Period print

Letec, 1937, roč. XIII

Letectví + kosmonautika, 2009, roč. 85

Slovák, 1937, ročník XIX

Slovenský denník, 1937, ročník XX

Vojenské predpisy/ Military instructions

L-III-3f – Polní rád letectva. Letectvo stíhací. Praha : MNO ČSR. 1925, s. 45.

Sm 25 – Výcvik letectva. Praha : Tiskárna MNO, 1933, s. 124.

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 283 s. ISBN 978-80-89523-20-7.

ČEŘOVSKÝ, Zbyněk – ČÍŽEK, Martin. *Zlomené křídla meziválečného Československa*. Žďár nad Sázavou : vlastním nákladem Martina Čížka, 2023. 379 s. ISBN 978-80-270-1658-7.

DEJMEK, Jindřich (ed.). *Československá zahraniční politika v roce 1937. Svazek I. (1. ledna 1937 do 31. července 1937)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., 2007, 628 s. ISBN 978-80-86506-65-4.

DUDA, Zbyněk, Miloš. *Agónie svědomí. Generál Alois Vicherek a jeho generace ve světle českých dějin*. Praha : Votobia, 1997. 396 s. ISBN 80-7220-045-3.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. 767 s. ISBN 80-7277-256-2.

JOHN, Miloslav. *Československé letectvo v roce 1938*. Beroun : Baroko Fox, 1996. 287 s. ISBN 80-85642-21-2.

MASKALÍK, Alexej. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Košice : HWSK, s.r.o. v spolupráci s VHÚ, 2012. 1030 s. ISBN 978-80-970941-0-2.

PERNIKÁŘ, Jan. *Avigace*. Prostějov : Vojenské letecké učiliště, 1934. s. 248.

ŠTAIGL, Jan a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2012*. 2. aktualizované a spresnené vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2012. 231 s. ISBN 978-80-89169-25-2.

VICHEREK, Alois – VICHEREKOVÁ, Zdenka (ed.). *Generálův deník. Generáplukovník Ing. Alois Vicherek: denníkové záznamy z let 1940-1954*. Beroun : Machart, 2022. 384 s. ISBN 978-80-7656-047-5.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef. *Letov Š-328 slovenských pilotov 1939 – 1944*. Po-
prad : HT model špeciál No 910, 2004, s. 70. ISSN 1335-3667;

ŠUMICHRASŤ, Peter. Letovy Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944. In: *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 3, s. 65 – 81. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolými krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 1. časť (1934 – 1935). In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Život v službe vlasti. Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, s. 126 – 140. ISBN 978-80-89523-92-4.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolými krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku. 2. časť (1935 – 1936). In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 4, s. 101 – 122. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Elegán so sokolými krídlami. Letecká služba plk. let. Júliusa Trnku (1936). 3. časť. In: *Vojenská história*, 2024, roč. 28, č. 4, s. 121 – 146. ISSN 1335-3314.

ŠVANDA, Petr. Zrážka nad strelnicou. Letecké havárie na Slovensku v rokoch 1936-1937. In: *Letectví + kosmonautika*, 2009, roč. 85, č. 3, s. 32 – 34. ISSN 0024-1156.

VRANÝ, Jiří – HURT, Zdeněk – HORNÁŤ, Jiří – SKALA, Stanislav. *Ilustrovaná historie letectví (Letov Š-328 / Bristol Beaufighter / Mikojan-Gurjevič MiG-19)*. Praha : Naše vojsko, 1991, s. 144. ISBN 80-206-0203-8.

Internetové zdroje/Internet sources

SEDLÁŘ, Martin. *Proces s Janem Prokopem a spol.* Brno : Právnická fakulta Masarykov-
vej univerzity. 2019, s. 55. Dostupné na: «[https://is.muni.cz/th/fdr2f/Bakalarska_prace_Sed-
lar_Martin_2019.pdf](https://is.muni.cz/th/fdr2f/Bakalarska_prace_Sedlar_Martin_2019.pdf)».

Spolek pro vojenská pietní místa. [Online]. Dostupné na: «[https://www.vets.cz/vp-
m/33614-hrob-alois-ruzicka/](https://www.vets.cz/vp-m/33614-hrob-alois-ruzicka/)».

O autorovi/ About the author

plk. v. v. PhDr. Peter Šumichrast, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: peter.sumichrast@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0001-3516-3171>

BIBLIOGRAFIA

ARMÁDA A SPOLOČNOSŤ V PREMENÁCH ČASU

Výberová bibliografia (práce publikované v rokoch 1990 – 2024)

BOŽENA ŠEĎOVÁ

Predmetom bibliografií publikovaných vo *Vojenskej histórii* sú nielen čisto vojenské a vojensko-politické témy, ale aj témy prierezové. Predkladaná bibliografia prináša výberový prehľad slovenskej a čiastočne i zahraničnej historiografie zameranej na problematiku vzťahu vojska, armády, ozbrojených síl a spoločnosti od opevňovania hradov a miest cez výstavbu kasární, vzájomné väzby medzi obyvateľstvom a jednotlivými zložkami armády v oblasti hospodárskej, ekonomickej, ale aj kultúrnej, športovej, národnostnej a pod., pomoc armády štátnemu hospodárstvu, účasť v riešení krízových situácií až po moderné vojensko-civilné vzťahy v 21. storočí.

Sleduje rôzne dimenzie uvedených vzťahov v jednotlivých fázach historického vývoja až po súčasnosť. Dokumentuje spoločenské vnímanie vojska determinované domácim vývojom a jeho zmeny v závislosti od medzinárodno-politických a vojensko-politických podmienok, taktiež meniace sa postoje slovenskej society k armáde v závislosti od spoločenského a sociálneho postavenia, od politickej, náboženskej, národnostnej a vzdelanostnej príslušnosti.

Práce týkajúce sa obdobia od začiatku novoveku do vypuknutia 1. svetovej vojny sa prevažne zaoberajú vzťahom mestského i vidieckeho obyvateľstva na Slovensku k vojenským posádkam, k armáde, a opačne – pôsobením mužstva posádky na politickú, spoločenskú a národnostnú situáciu mestského obyvateľstva, opisujú vplyvy dôstojníckeho zboru napr. na spestrenie mestského spolkového života, pôsobenie vojenskej hudby a podobne. Zdôrazňujú vplyv vojenstva na ekonomický potenciál miest, rozširovanie ich infraštruktúry, vplyv vojenskej architektúry na podobu slovenských miest. Reflektujú tiež na rozdielny prístup k reprezentantom vojenských zložiek v národnostne prevažujúcej maďarskej oblasti a prevažujúcej slovenskej oblasti, determinovaný historickým vedomím, skúsenosťami, spoločenskými a národnými tradíciami.

Uvedené čiastkové témy autori v prácach, ktoré sa vzťahujú k 20. storočiu, rozširujú o zmeny vojenskej dislokačnej politiky a ich pôsobenie na urbanizáciu príslušnej lokality, analyzujú spoločenskú reflexiu rastúcej militarizácie krajiny, krízovú intervenciu, vplyv zbrojárskej výroby a priemyslu na vývoj regiónu, popisujú účasť armády na riešení hospodárskych a spoločenských problémov na Slovensku, asistenčné operácie a podobne.

Najväčším determinantom recipročného vzťahu armády a spoločnosti je realita mierového alebo vojnového statusu štátu a jeho širšieho geopolitického ukotvenia. V publikačnej tvorbe sa teda objavujú aj zmienky o fenoménoch strachu, nenávisti, hrdinstva, solidarity, patriotizmu, antimilitarizmu, prejavoch lojality a solidarity (napr. zbierky pre ranených, vojnových invalidov, vdovy, siroty, starostlivosť o bezvládných), o sile piety a podobne. Predmetný vzťah „armáda a spoločnosť“ v období oboch svetových vojnových konfliktov 20. storočia sme sledovali len so zameraním na Slovensko, Slovákov a slovenské aspekty. Keďže vojnové ničenia miest ako významných dopravných, informačných, výrobných centier a ľudské straty blízkych dlhodobo poznamenali kolektívnu pamäť nielen bojujúcich vojakov, ale aj širokých sociálnych vrstiev, súčasťou jej vyjadrenia sa stali pietne miesta, pomníky, pamätné tabule, potreba pripomínania ako súčasť individuálnej pamäti a lokálneho spomínania.

I v období existencie profesionálnej armády, napriek zníženiu jej početného stavu, pomáhala armáda civilnému sektoru pri živelných pohromách, pri mimoriadnych situáciách, napríklad v období covidovej epidémie a podobne. Autori sa zaoberajú tiež zmenou postoja obyvateľstva k vojenskému sektoru, všimajú si aj postoje politickej reprezentácie. Napriek rastúcim požiadavkám v plnení spojeneckých záväzkov v rámci európskych a euroatlantických štruktúr, predovšetkým v súvislosti s bojom proti terorizmu, tvoria ozbrojené sily tiež jednu zo zložiek Integrovaného záchranného systému. V súčasnosti je civilno-vojenská spolupráca zakotvená v národných, obranných a armádnych doktrínach a ďalších dôležitých dokumentoch. Vojensko-civilné vzťahy a spolupráca obidvoch sektorov sú tiež nepostrádateľnou zložkou v rámci medzinárodných humanitárnych operácií.

Pri širšom uchopení témy by sme sa mohli zaoberať tiež vojenskou a vojnovou propagandou vo vzťahu k spoločnosti, vojnovými škodami v priemysle, infraštruktúre, ich vplyvmi na spoločenský život, vojnovými cintorínmi a pamätníkmi, humanitárnym nasadením v súčasných medzinárodných operáciách. Tieto témy však bývajú súčasťou priebežne publikovaných bibliografií k vojenským dejinám Slovenska a Slovákov.

Predmetným témam bibliografie sa autori venovali v monografiách, štúdiách, článkoch, v konferenčných príspevkoch, ale aj v edovaných dobových prameňoch. Vzhľadom na širokospektrálnosť problematiky bolo štruktúrovanie bibliografie značne problematické. Najskôr sme teda zvolili chronologické triedenie a potom sme samostatne zaradili frekventovanejšie témy. Už zbežný pohľad na nasledujúci výber umožňuje vytvorenie obrazu o rozsahu a spôsobe spracovania danej problematiky a tiež navodzuje potrebu konfrontácie so zahraničnou historiografiou.

Armáda a spoločnosť od nástupu novoveku do 1. svetovej vojny

BALLA, Tibor: Vnútné a zahraničné pôsobenie rakúsko-uhorskej armády a vzťah uhorskej spoločnosti k armáde (1867 – 1914). In: *Vojenská história*. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 53-63. ISSN 1335-3314.

BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době. Praha : Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2017, 436 s. ISBN 978-80-86874-87-6.

BODNÁROVÁ, Miloslava: Odras bitky pri Moháči v živote východoslovenských kráľovských miest. In: PURDEK, Imrich (zost.): *Historia mea vita*. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vladimíra Segeša. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 31-42. ISBN 978-80-89523-63-4.

ČIČAJ, Viliam: Vojenská literatúra v meštianskom prostredí v období novoveku. In: *Vojenská história*. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 82-96. ISSN 1335-3314.

DANGL, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia. Bratislava : Veda, 2006, 238 s., pram. a lit., reg., obr. príl. ISBN 978-80-224-0919-3.

DANGL, Vojtech: Bratislava ako posádkové mesto (1867 – 1914). In: *Vojenská história*. - Roč. 17, č. 2 (2013), s. 6-31. ISSN 1335-3314.

DANGL, Vojtech: Obraz dôstojníka v dobových súvislostiach (1850 – 1914). In: ROGUĽOVÁ, Jaroslava – HERTEL, Maroš (eds.): *Adepti moci a úspechu*. Etablovanie elít v moderných dejinách. Jubileum Valeriána Bystrického. Bratislava : Veda, 2016, s. 97-109. ISBN 978-80-224-1503-3.

DANGL, Vojtech: K otázke vzťahu slovenskej spoločnosti k armáde na prelome 19. a 20. storočia. In: PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan: *Slovensko na začiatku 20. storočia*. Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby. Bratislava : HÚ SAV, 1999, s. 127-136.

DANGL, Vojtech: Rakúsko-uhorská armáda a slovenská spoločnosť v predvečer

prvej svetovej vojny. In: BYSTRICKÝ, Valerián (zost.): Slovensko v politickom systéme Československa. Materiály z vedeckého sympózia. Časť 11. – 13. novembra 1991. Bratislava : SNR – Historický ústav SAV, 1992, s. 36-41.

DANGL, Vojtech: Rakúsko-uhorské vyrovnanie, branné zákony a výstavba kasární (1867 – 1914). In: ROGULOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol.: Historik a dejiny : V česko-slovenskom storočí osudových dátumov : Jubileum Ivana Kamenca. Bratislava : Veda - HÚ SAV, 2018, s. 457-472. ISBN 978-80-224-1653-5.

DANGL, Vojtech: Slovanská idea a antimilitarizmus v radoch vidieckeho obyvateľstva, mládeže a vojska v čase balkánskych vojen 1912 – 1913. In: Vojenská história. - Roč. 7, č. 4 (2003), s. 18-39. ISSN 1335-3314.

DANGL, Vojtech – VARGA, J. János (eds.): Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti) : Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig. (Katonai, politikai, gazdasági aspektusok és összefüggések). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. – 15. novembra 2001. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2002, 359 s. Obsah: Segeš, Vladimír: Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku, s. 17-30; Pálosfalvi, Tamás: Jan Jiskra és a felvidéki városok, s. 31-41; Pálffy, Géza: Háborúk, hadsereg és város a 16. századi Magyarországon, s. 42-54; Graus, Igor: Vojnové výdavky a ich dopad na ekonomiku Banskej Bystrice v 16. storočí, s. 55-67; Varga, J. János: Hajdúvárosok a 17. században, s. 68-80; Lengyelová, Tünde: Malé mesto v ohrození, s. 81-91; Konečný, Antonín: Slobodné kráľovské mesto Skalica a jej opevnenie do začiatku 18. storočia, s. 92-109; Čičaj, Viliam: Niektoré aspekty vzťahu mesta a vojenstva v období novoveku, s. 100-110; Martuliak, Pavol: Vojsko a osudy mesta Banská Bystrica v čase protihabsburských stavovských povstaní, s. 111-126; Duchoň, Michal: Obrana mesta Modry

v 17. storočí, s. 127-138; Mészáros, Kálmán: Város és hadsereg a Rákóczi-szabadságharcban, s. 139-157; Kónya, Peter: Úloha východoslovenských miest v povstaní Františka II. Rákociho, s. 158-185; Zachar, József: Késmárktól a világhírnévig: kray Pál tábornagyszernagy (1735 – 1804), s. 186-204; Hermann, Róbert: Felső-Magyarországi polgárok az 1848 – 1849. évi szabadságharcban, s. 205-221; Škvarna, Dušan: Slovenské dobrovoľnícke výpravy a mestská spoločnosť na Slovensku, s. 222-234; Pál, Judit: Hadsereg és városok a székelyföldön a 19. század végéig, s. 235-247; Hajdu, Tibor: Hadsereg és város a dualizmus korában, s. 248-258; Dangel, Vojtech: Mestá, kasárne a posádky na Slovensku v poslednom desaťročí pred prvou svetovou vojnou, s. 259-283; Holec, Roman: Hospodárske súvislosti vzťahu mesta a armády na začiatku 20. storočia, s. 284-293; Čaplovič, Miloslav: Košice v období dualizmu – významná vojenská posádka monarchie v rokoch 1867 – 1914, s. 294-305; Hronský, Marián: Obsadenie Bratislavy čs. vojskom na rozhraní rokov 1918 – 1919 a postoje obyvateľstva, s. 306-331; Lipták, Ľubomír: Zbrojárska výroba a urbanizácia na Slovensku v 19. a 20. storočí (Etapy, geopolitické aspekty a dôsledky), s. 332-348; Lipták, Ľubomír: Záverečné zhodnotenie, s. 349-351.

DRŠKA, Richard: Vplyv pobytu cisárskych vojsk v Skalici v rokoch 1684 – 1686 na život mesta. In: Historie – otázky – problémy. Turek, Švéd a Prajz. Vojenský život versus mesto a venkov českého raného novoveku. - Roč. 3, č. 1 (2011), s. 149-161. ISSN 1804-1132.

FALISOVÁ, Anna: Od felčiarov k Červenému krížu : Z histórie zdravotníckej starostlivosti v armáde. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 10, č. 5-6 (2010), s. 30-33 : fotogr. ISSN 1335-8316.

HOFMAN, Jiří (ed.): Lidé a hradby. Bastionové pevnosti a jejich život. České Budějovice : Pavel Ševčík – Veduta, 2020, 176 s. ISBN 978-80-88030-48-5.

CHORVÁT, Peter (ed.): *Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/5/2 : Rakúsko-uhorská armáda a spoločnosť na Slovensku v rokoch 1867 – 1914*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, 252 s., fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89523-67-2.

KILIÁN, Jan: Na kvartýře. K aspektům soužití mezi vojáky a měšťany za třicetileté války. In: *Historie a vojenství*. - Roč. 63, č. 1 (2014), s. 20-34 : obr. ISSN 0018-2583.

KILIÁN, Jan: *Měšťan a šelma. S vojskem ve městě za třicetileté války*. Praha : Paseka, 2022, 304 s. ISBN 978-80-7637-328-0.

KILIÁN, Jan: Žoldnier verzus mešťan : Spolužitie s vojakmi v českých městách za tridsaťročnej vojny. In: *Historická revue*. - Roč. 25, č. 2 (2014), s. 60-65 : obr. ISSN 1335-6550.

LENDEREROVÁ, Milena: Dítě a válka v 19. století. In: Berta Suttnerová – život pro mír. Sborník příspěvků z odborného kolokvia k 100. výročí udělení Nobelovy ceny míru Bertě Suttnerové. Praha : Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2007, s. 29-37.

LOPATKOVÁ, Zuzana: Dopad vojenských událostí na venkovské obyvatelstvo v Bratislavské župě na počátku 18. století. In: BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha : Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2017, s. 159-168. ISBN 978-80-86874-87-6.

KOCAOGLU, Bünyamin – YILDIZ, Gültekin – TAŞDEMİR, Ahmet (eds.): *War and the City : The Effects of Armed Conflicts on Urban Space and Population : Acta 2023. Volume I : 48th International Congress of Military History 3-8 September 2023 / Istanbul, Türkiye*. Istanbul : Turkish National Defense University - Fatih Institute of Military History Studies, 2024, 314 pp., phot. ISBN 978-625-7791-64-9 (Vol. I).

KOWALSKÁ, Eva: Důstojník v armádě a společnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (1765 – 1831).

In: *Vojenská historie*. - Roč. 19, č. 2 (2015), s. 147-160. ISSN 1335-3314.

MANNOVÁ, Elena: „Aby sa národ chopil zbrane“ : Spolkový život počas revolúcie 1848/1849. In: *Historická revue*. - Roč. 29, č. 5 (2018), s. 44-48 : obr. ISSN 1335-6550.

NÉMETH, István H.: Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In: *Historický časopis*. - Roč. 56, č. 1 (2008), s. 29-42.

PASTOREKOVÁ, Laura: Architektúra historických kasární na Slovensku (historicko-spoločenský a architektonický vývoj do roku 1918). In: *Vojenská historie*. - Roč. 21, č. 4 (2017), s. 42-63 : obr. ISSN 1335-3314.

ŠOLTÉS, Peter: „Národ holubičí“ alebo „jadro a sila uhorskej pechoty“? Vzťah Slovákov k vojenstvu podľa štatistík z 18. a 19. storočia a v ideológii slovenských národovcov. In: DUDEKOVÁ, Daniela – MANNOVÁ, Elena a kol.: *Vojak medzi civilmi, civil medzi vojakmi : Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie : Pocta Vojtechovi Danglovi*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia vo Vede, 2017, s. 57-80. ISBN 978-80-89910-014.

ŠULC, Jaroslav: Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zretelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí). In: *Časopis Národního muzea*. - Roč. 175, č. 1-2 (2006), s. 41-78. ISSN 1214-0627.

ŽUPANIČ, Jan: Proměny vojenské šlechty habsburské monarchie. In: *Historie a vojenství*. - Roč. 70, č. 3 (2021), s. 72-81 : fotogr., tabl. ISSN 0018-2583.

Armáda a spoločnosť v 20. – 21. storočí obdobie prvej svetovej vojny

BAČA, Róbert – KOVÁČOVÁ, Gabriela: Piešťany v rokoch 1. svetovej vojny. In: *Balneologický spravodajca. Vlastivedný zborník múzea*. - Roč. 36 (1998), s. 164-183.

BLAŠKOVÁ, Eleonóra: Mlčia múzy, keď rinčia zbrane? Herci košických divadelných spoločností v 1. svetovej vojne. In: Slovensko a prvá svetová vojna I. : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie / Eds.: DROBNÁK, Martin, TURIK, Radoslav, SZABÓ, Viktor. Humenné – Košice : Klub vojenskej histórie Beskydy – Štátna vedecká knižnica Košice, 2018, s. 150-171. ISBN 978-80-570-0576-6.

DERFIŇÁK, Patrik: Výstavy, zbierky, koncerty. Aktivity obyvateľov Šariša v prospech vojakov, vdov a sirôt počas prvej svetovej vojny. In: KÓNYA, Peter (ed.): Prvá svetová vojna v Karpatoch : Első világháború a Kárpátokban : Perša svitova vijna v Karpatach. Prešov : Vyd. Prešovskej univerzity, 2016, s. 138-178. ISBN 978-80-555-1717-9.

DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela: Človek vo vojne : Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku. Bratislava : Veda – Historický ústav SAV, 2019, 326 s., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-224-1786-0.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Dvojsečná zbraň. Vojnové nadšenie, perzekúcie a problém lojality Slovákov v prvej svetovej vojne. In: IVANIČKOVÁ, Edita a kol.: Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí : Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset print, spol. s r.o., 2011, s. 243-268. ISBN 978-80-970302-4-7.

DUDEKOVÁ, Gabriela: „Hráme sa na vojnu!“ Vplyv Veľkej vojny na mentalitu detí v Uhorsku. In: Gender History – to prece není nic pro feministky. Kniha, ktorou napsali přátelé a studenti Mileny Lenderové u příležitosti jejího těžko uvěřitelného životního jubilea. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2017, s. 297-319.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Každodenný život za vojny. KOVÁČ, Dušan: Slovensko v 20. storočí. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. Bratislava : Veda, 2008, s. 169-183. ISBN 978-80-224-1014-4.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Mýtus vojnového nadšenia na začiatku prvej svetovej vojny. In: Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV. - Roč. 51, 2017, s. 137-160. ISBN: 978-80-224-1575-0.

DUDEKOVÁ, Gabriela: „Naši“ a problém zásobovania. Snahy o samozásobiteľský charakter Prešporka / Bratislavy a ďalšie spôsoby adaptácie mestskej komunity vo vojnovom režime. In: Nezmerné ztráty a jejich zvládání. Obyvatelstvo evropských velkoměst a I. světová válka. Documenta Pragensia 35, 2016, s. 267-286.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Sociálne aspekty vojnového hospodárstva. In: PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (eds.): Slovensko na začiatku 20. storočia : Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby. Bratislava : Historický ústav SAV – Polygrafia SAV, 1999, s. 415-435. ISBN 80-88780-21-4.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv veľkej vojny na rodinu na území Slovenska. In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. - Roč. 3, č. 1 (2009), s. 1-19, e-ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/sk/clanok/strategie-prezitia-v-mimoriadnej-situacii-vplyv-velkej-vojny-na-rodinu-na-uzemi-slovenska>

DUDEKOVÁ, Gabriela: Stravovanie a zásobovanie mesta za prvej svetovej vojny. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (eds.): Dobrou chuť, velkoměsto. Sborník příspěvků z 23. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy. Documenta Pragensia XXV. Praha : Archiv hl. m. Prahy, 2007, s. 123-142. ISBN 978-80-86852-16-4.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Veľká vojna v meste a jej sociálne dôsledky – príklad Prešporka / Bratislavy. In: MICHALEK, Slavomír a kol.: Slovensko v labyrinte moderných európskych dejín : Pocta historikovi Milanovi Zemkovi. Bratislava : HÚ SAV v Prodama s.r.o., 2014, s. 49-65. ISBN 978-80-89396-28-3.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Vojenská cenzúra korešpondencie. Niekoľko úvah o vzťahu armády a spoločnosti za prvej svetovej vojny. In: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.): *Miles semper honestus*. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, s. 125-135. ISBN 978-80-969375-3-0.

DUDEKOVÁ, Gabriela: „Vojnová gastronómia“. Zmeny stravovania stravovacích zvyklostí za prvej svetovej vojny v Rakúsko-Uhorsku. In: *Krajiny prostredných i prázdnych stolů I. Evropská gastronomie v proměnách staletí. Pardubice-Polabiny* : Univerzita Pardubice, 2016, s. 182-206. ISBN 978-80-7560-026-4.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Vojnové nadšenie alebo odpor? Reakcie na vypuknutie 1. svetovej vojny. In: *Historická revue*. - Roč. 25, č. 7 (2014), s. 24-30 : obr. ISSN 1335-6550.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Výnimočnosť alebo normalita? Každodennosť Veľkej vojny v Prešporku / Bratislave. In: *Theatrum historiae*. - Roč. 16 (2015), s. 193-211. ISSN 1802-2502.

GERGELY, Ladislav: Verejný poriadok v meste Košice v období prvej svetovej vojny. In: *Mesto a dejiny*. - Roč. 2, č. 2 (2013), s. 75-90. ISSN 1339-0163.

HALÍŘOVÁ, Martina: Každodenní život dětí a problematika delikvence za první světové války. In: *Studia historica Nitriensis*. - Roč. 19, č. 2 (2015), s. 247-252. ISSN 1338-7219.

CHORVÁT, Peter: Veľká vojna v malom meste : Banská Bystrica v období prvej svetovej vojny (1914 – 1918). Bratislava : Vojenský historický ústav, 2018, 83 s., fotogr., pam. a lit. ISBN 978-80-89523-48-1.

CHORVÁT, Peter: Šarišská župa 1914 – 1915. In: ČAPLOVIČ, Miloslav a kol. (ed.): *Karpatský front 1914/1915*. Bratislava : Vojenský historický ústav – Klub vojenskej histórie Beskydy, 2016, s. 208-217 : fotogr. ISBN 978-80-89523-43-6.

CHORVÁT, Peter – ZAŤKOVÁ, Jana – ČAPLOVIČ, Miloslav (eds.): *Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/1 : Rakúsko-uhorská armáda – Slováci – Slovensko v období prvej svetovej vojny 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2016, 429 s. ISBN 978-80-89523-39-9.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Život obyvateľov severovýchodného Slovenska začiatkom prvej svetovej vojny (1914 – 1915). In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU*. Roč. 1, č. 1 (2006), s. 84-61, e-ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/>>.

KARÁCSONY, Viliam: Správa mesta Bratislavy v rokoch 1914 – 1918. In: Bratislava XV. Zborník Mestského múzea. Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 2003, s. 103-113, fotogr. ISBN 80-969006-4-1; ISSN 0524-2428.

KURINCOVÁ, Elena: Majetok a krv za nášho cisára. In: *Pamiatky a múzea*. - Roč. 62, č. 4 (2014), s. 26-30 : obr. ISSN 1335-4353.

KURINCOVÁ, Elena – GAUČÍK, Štefan: Vojna z druhej strany : Sprievodca k výstave Múzea mesta Bratislavy usporiadanej v spolupráci s MV SR Archívom hlavného mesta SR. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2014, 48 s., fotogr. ISBN 978-80-89636-02-0.

LÁNÍK, Jaroslav – KYKAL, Tomáš a kol.: Léta do pole okovaná 1914 : Proměny společnosti a státu ve válce. Praha : MO ČR – VHÚ, 2015, 542 s., fotogr., reg., lit., 1 DVD. ISBN 978-80-7278-663-3.

LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš: Vše pro dítě! Válečné dětství 1914 – 1918. Praha – Lito-myšl : Paseka s.r.o., 2015, 277 s., fotogr., pam. a lit., reg. ISBN 978-80-7432-499-4.

MANNOVÁ, Elena: Nemecká tlač na Slovensku a prvá svetová vojna. In: *Vojenská história*. - Roč. 10, č. 4 (2006), s. 66-76. ISSN 1335-3314.

MANNOVÁ, Elena: Koncept lojality : Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny. In: Historický časopis. - Roč. 55, č. 4 (2007), s. 681-698. ISSN 0018-2575.

MANNOVÁ, Elena: Krízy lojality. In: KOVÁČ, Dušan a kol.: Slovensko v 20. storočí. 2. zv. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. Bratislava : Veda, 2008, s. 205-214.

MANNOVÁ, Elena: Zmeny vo vedomí slovenskej spoločnosti za prvej svetovej vojny. In: PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (eds): Slovensko na začiatku 20. storočia. (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby). Bratislava : Historický ústav SAV, 1999, s. 353-363. ISBN 80-88780-21-4.

SÁMELOVÁ, Kristína: I. svetová vojna a Prešporok (svedectvo archívnych dokumentov). In: Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy 26. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2014, s. 109-124, fotogr. ISBN 978-80-89635-03-7; ISSN 0524-2428.

SLEPCOV, Igor: Obyvatelia severovýchodnej oblasti východného Slovenska v období I. svetovej vojny 1914 – 1915. In: Vojenské obzory H. Roč. 3, č. 1 (1996), s. 43-52. ISSN 1335-2598.

SZABÓ, Viktor: Obyvatelia Spiša vo Veľkej vojne na stránkach regionálnej dobovej tlače. In: Slovensko a prvá svetová vojna I. : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie / Eds.: DROBNÁK, Maritn – TURIK, Radoslav – SZABÓ, Viktor. Humenné – Košice : Klub vojenskej histórie Beskydy – Štátna vedecká knižnica Košice, 2018, s. 214-221. ISBN 978-80-570-0576-6.

SZALAY, Peter: Odraz I. svetovej vojny v mestskom plánovaní a architektúre Bratislavy. In: ŠENKIRIK, Rastislav a kol. (ed.): Veľká vojna a Bratislavská župa : Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja Dni európskeho kultúrneho dedičstva. Bratislava : Bratislavský samosprávny kraj v spolupr. s Academiou Istropolitanou Novou, 2016, s. 28-38. ISBN 978-80-972433-2-6.

medzivojnové obdobie

ČAPLOVIČ, Miloslav: Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 : (So zreteľom na Slovensko). Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2001, 202 s., tabl., príl., pram. a lit. ISBN 80-88842-51-4.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Branné organizácie na Slovensku v rokoch 1920 – 1938 so zreteľom na činnosť Sedliackej jazdy. In: MANNOVÁ, Elena (zost.): Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 217-229. ISBN 80-88880-20-3.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In: Slovensko a druhá svetová vojna : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. Bratislava : VHÚ, 2000, s. 105-116.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Náčrt vzniku a činnosti branných organizácií v Československu v rokoch 1918 – 1928. In: Vojenská história. - Roč.2, č. 2 (1998), s. 14-38, tabl. ISSN 1335-3314.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Náčrt miesta a úlohy branných organizácií v brannom systéme Československa v rokoch 1929 – 1938. In: Vojenská história. - Roč. 2, č. 4 (1998), s. 3-29, tabl., prehľ. ISSN 1335-3314.

DECKEROVÁ, Jana: Prvorepubliková péče o válečné invalidy. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 28, č. 9 (2017), s. 42-43 : fotogr. ISSN 1211-801X.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Z „druhého mesta Uhorska“ na „hlavné mesto Slovenska“. Pressburg/Pozsony/Prešporok v závere prvej svetovej vojny a jeho premena na Bratislavu. In: Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929) : Grosse Zeit im kleinen Raum. Umbrüche in den Städten des mitteleuropäischen Raumes und deren Wirkungen (1918 – 1929). Prešov : Universum-EU, 2012, s. 110-130. ISBN 987-80-89046-74-4.

HANULA, Matej: Sedliacka jazda na Slovensku: zelené vojsko agrárnej strany alebo jej prestížny klub? In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. Demokracia, spoločnosť a politika na medzivojnovom Slovensku. - Roč. 4, č. 1 (2010), 11 s., e-ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: «http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010/hanula.pdf».

HRONSKÝ, Marián: Obsadenie Bratislavy čs. vojskom na rozhraní rokov 1918 – 1919 a postoje mestského obyvateľstva. In: DANGL, Vojtech – VARGA, J. János (eds.): Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti) : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. – 15. novembra 2001. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2002, s. 306-331.

CHORVÁT, Peter: Československá armáda a mestská spoločnosť v Banskej Bystrici v rokoch 1918 – 1939 (náčrt problematiky). In: Vojenská história. - Roč. 17, č. 2 (2013), s. 32-49. ISSN 1335-3314.

IVANIČOVÁ, Katarína: Vojenský liečebný ústav v Číži. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 70-83. ISSN 1335-3314.

LIPTÁK, Ľubomír: Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období (náčrt problematiky). In: Vojenská história. - Roč. 3, č. 3 (1999), s. 3-19. ISSN 1335-3314.

LIPTÁK, Ľubomír: Armáda a mestská spoločnosť v medzivojnovom období; Zbrojárska urbanizácia. In: Nepre(tr)žité dejiny : Výber článkov, esejí, štúdií. Výber a úvodné slovo: Ivan Kamenec, red. sprac.: Kveta Dašková. Bratislava : Vydavateľstvo Q111, 2008, s. 123-144. ISBN 978-80-89092-42-0.

MINÁRIKOVÁ, Katarína: Urbanizmus a armáda : K problematike vojenskej stavebnej činnosti československej armády na východnom Slovensku v medzivojnovom ob-

dobí. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2021, 147 s., reg., pram. a lit., obr. príl. ISBN 978-80-89523-77-1.

PASTOREKOVÁ, Laura: Architektúra historických kasární na Slovensku (2. časť) : Historicko-spoločenský a architektonický vývoj v období rokov 1918 – 1939 a vplyv vojenskej architektúry na podobu slovenských miest. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 22-55 : obr. ISSN 1335-3314.

PAVEL, Jan: Vojenská správa a súkromý sektor v období prvej republiky. In: Historie a vojenství. - Roč. 55, č. 1 (2006), s. 21-30 : fotogr., tabl. ISSN 0018-2583.

PRIATKOVÁ, Adriana: Architektúra Košíc medzivojnového obdobia v kontexte novopostavených bytových domov pre vojakov (1918 – 1938). In: Vojenská história. - Roč. 21, č. 4 (2017), s. 64-101 : obr. ISSN 1335-3314.

ŠEDIVÝ, Ivan: Legionárska republika? : K systému legionárskeho zákonodárství a sociálnej péče v meziválečné ČSR. In: Historie a vojenství. - Roč. 51, č. 1 (2002), s. 158-184, tabl. ISSN 0018-2583.

ŠTEMBERK, Jan: Branný sbor československých motoristů 1938 – 1939. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 217-242.

ZÜCKERT, Martin: Armáda a společnost v roce 1938. In: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): Republika Československá 1918 – 1939. Praha : Nakl. Lidové noviny, s. r. o., 2018, s. 901-905, fotogr. ISBN 978-80-7422-643-4.

obdobie druhej svetovej vojny

ADAMOVÁ, Mária: Život obyvateľov Novohradu počas druhej svetovej vojny. In: Zborník z druhého ročníka stretnutia priateľov regionálnej histórie : Hradište 26. novembra 2016 / Zost.: LOMENČÍK, Július. B. m. v. : PreHradište, 2017, s. 110-120, fotogr. ISBN 978-80-972467-0-9.

ARPÁŠ, Róbert: Civilný život na povstaleckom území v čase SNP. In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. - Roč. 3, č. 1 (2009), e-ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: «<http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/arpas.pdf>».

ARPÁŠ, Róbert: Každodennosť v SNP. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2009, s. 130-138. ISBN 978-80-224-1090-8.

BAKA, Igor: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: Vojenská história. - Roč. 6, 2002, č. 1, s. 110-122. ISSN 1335-3314.

BAKA, Igor: Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. In: Vojenská história. - ISSN 1335-3314. - Roč. 8, č. 3 (2004), s. 21-40.

BARTOŠOVÁ, Nina: Industriál a mesto pod vplyvom vojenskej mašinerie. In: SZALAY, Peter a kol.: Vojnová Bratislava 1939 – 1945. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2020, s. 241-284. ISBN 978-80-569-0131-1.

BENICKÁ, Jaroslava: Podoby slovenského športu a telovýchovy na Slovensku v rokoch 1938 až 1944. In: SOKOLOVIČ, Peter (zost.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII. Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Zborník z vedeckej konferencie Trnava 20. – 22. apríla 2009. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 499-513. ISBN 978-80-89335-21-3.

BIELESZ, Adam: Pobyt nemeckej brannej moci na Záhorí v kontexte vzťahov s domácim obyvateľstvom a slovenskými úradmi. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 24-41. ISSN 1335-3314.

BIELESZ, Adam: Výcvik nemeckej armády v Ochrannej zóne a jeho vplyv na život obyvateľstva. In: Studia Historica Tyrnaviensia. - Roč. 23, č. 1 (2023), s. 137-153. ISSN 2729-8760.

BIELESZ, Adam: Výcvik nemeckej armády v Ochrannej zóne v kontexte života civilného obyvateľstva. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 12, špeciál (2023), s. 63-67. ISSN 1338-6379.

BUČKA, Peter: Armádny šport v systéme športového hnutia na Slovensku v roku 1943. In: LEPIŠ, Juraj a kol.: Slovensko v roku 1943 : Politika – armáda – spoločnosť. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2015, s. 230-237. ISBN 978-80-89514-33-5.

BUČKA, Peter: Hlinkova mládež na športoviskách. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 18, č. 5 (2019), s. 40-44 : fotogr. ISSN 1335-8316.

ČAPLOVIČ, Miloslav – BAKA, Igor – KATREBA, Zoltán: Die Verwandlung des Feindesbildes in der slowakischen Gesellschaft in den Jahren 1938 – 1945. In: IONESCU, Mihail E. (ed.): War, Military and Media from Gutenberg to Today. Acta. 29th International Congress of Military History Bucharest, Romania, August 10.- 15. 2003. Bucharest : Military Publishing House, 2004, pp. 436-456. ISBN 973-32-0670-9.

HRADSKÁ, Katarína: Život v Bratislave 1939 – 1945. Bratislava : Albert Marenčin - Vyd. PT, 2006. - 174 s., fotogr. (Ed. Bratislava – Pressburg). ISBN 80-89218-30-X.

HRINKO, Peter: Vojnové osudy Medzilaaboriec. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: PIOVARČI, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 116-117, fotogr. ISSN 978-80-969517-4-1.

HRUBOŇ, Anton: Situácia vo vybraných slovenských okresoch na prelome rokov 1944/1945 v hláseniach poverencov Úradu propagandy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 9, č. 2 (2013), s. 53-64 : fotogr. ISSN 1336-6297.

JANAS, Karol: Osem mesiacov obce a Zbrojovky [Považská Bystrica]. In: MIČKO, Peter – ŠMIGEL, Michal – SYRNÝ, Marek a kol. : V turbulentnom tridsaťročí. Kapitoly z dejín Slovenska v rokoch 1918 – 1948 : Venované 70. narodeninám prof.

PhDr. Karola Fremala, CSc. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 279-288. ISBN 978-83-7490-659-3.

JÁŠEK, Peter: Slovenská spoločnosť a vypuknutie vojny so Sovietskym zväzom. Dostupné na internete: «<http://www.druhasvetova.sk/view.php?cislocianku=2011070002>». [25. 7. 2011, 3 s.], e- ISSN 1336-8222.

KAMENEC, Ivan: Aké úlohy zohrávali na Slovensku strach a alibizmus v procese kolaborácie a odboja v rokoch 1938 – 1945? In: PETRUF, Pavol a kol.: Slovensko a Československo v XX. storočí : Vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. K 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset print, s.r.o., 2010, s. 129-140. ISBN 978-80-970302-2-3.

KAMENEC, Ivan: Obyvateľstvo, štát a režim na Slovensku v čase druhej svetovej vojny 1939 – 1945. In: Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992. Bratislava : Veda, 2012, s. 209-230.

KAMENEC, Ivan: Od Kultúrnej rady po Lomnický manifest (Poznámky k niektorým javom kultúrneho života na Slovensku v roku 1940). In: Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča. Bratislava : HÚ SAV, 2011, s. 355-370.

KAMENEC, Ivan: Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1942. In: PEKŇÍK, Miroslav (ed.): Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2009, s. 60-81. ISBN 978-80-224-1090-8.

KAMENEC, Ivan: Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1945. In: Česko-slovenská historická ročenka 2004. Brno : Masarykova univerzita - Česko-slovenská komise historiků, 2004, s. 87-102. ISSN 1214-8334.

KONEČNÝ, Stanislav: Hospodárske a sociálne problémy na východnom Slovensku v roku 1945 a ich riešenie, In:

KOVÁČOVÁ, Viera a kol.: Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 320-333. ISBN 978-80-89514-91-5.

KOVÁČ, Dušan: Bratislava 1939 – 1945 : Mier a vojna v meste. Bratislava : Albert Marenčin - Vyd. PT, 2006. - 190 s., fotogr. (Ed. Bratislava – Pressburg). ISBN 80-89218-29-6.

KUBUŠ, Martin: K niektorým aspektom rozvoja mesta Prešov v rokoch 1939 – 1945. In: SOKOLOVIČ, Peter (zost.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII. Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Zborník z vedeckej konferencie Trnava 20. – 22. apríla 2009. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009., s. 443-459. ISBN 978-80-89335-21-3.

LACKO, Martin: „Kde končil slovenský štát, začínalo Rusko“... (Každodenný život v tzv. partizánskych obciach v Považskom Inovci 1944 – 1945). In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX. Život v Slovenskej republike / Zost.: SOKOLOVIČ, Peter. - Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 145-152. ISBN 978-80-89335-37-4.

MANÁK, Marián: Život v Drahovciach počas 2. svetovej vojny. In: HRUBOŇ, Anton (zost.): Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 134-142. ISBN 978-80-970080-1-7.

MIČKO, Peter: Ekonomické východiská Slovenského národného povstania a perspektívy hospodárskeho a sociálneho života na povstaleckom území. In: SYRNÝ, Marek a kol. Slovenské národné povstanie – Slovensko a Európa v roku 1944. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014, s. 513-525. ISBN 978-80-89514-30-4.

MILLA, Michal. Hlinkova mládež 1938 – 1945. - Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. - 279 s. : fotogr., príł., reg., pram. a lit. ISBN 978-80-89335-04-6.

NĚMEČEK, Jan: Proměna nálad a chování obyvatelstva rozbitého Československa pohledem exilu. In: PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.): Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945. Praha - Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 242-253. ISBN 978-80-88292-51-7.

PEJS, Oldřich: Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939 – 1940). In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 31-58.

PEKÁR, Martin: 22. jún 1941 a Slovensko, s osobitným dôrazom na pomery v Šarišsko-zemplínskej župe. In: Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2002. Prešov : Katedra dejín FHPV PU, 2002, s. 71-78. ISBN 80-89040-19-5.

PODOLEC, Ondrej: Slovenská spoločnosť a pohyb frontu v rokoch 1944 – 1945. In: ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária: Karpatsko-duklianska operácia – plány, realita, výsledky (1944 – 2004). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie vo Svidníku 30. septembra – 1. októbra 2004. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2005, s. 61-74. ISBN 80-969375-0-2.

PODOLEC, Ondrej: Ticho pred búrkou : (Sonda do nálad slovenskej spoločnosti na jar 1944). In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. Zborník príspevkov z tretieho sympózia KH FF UCM Trnava. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 19-32.

SOZANSKÁ, Nina: K problematike organizácie dievčat v Hlinkovej mládeži dievčenskej. In: Studia Historica Nitriensia. - Roč. 19, č. 2 (2015), s. 289-302.

SOZANSKÁ, Nina: Sonda do života mesta Nitra v roku 1944. In: SYRNÝ, Marek a kol.: Slovenské národné povstanie – Slovensko a Európa v roku 1944. Banská

Bystrica : Múzeum SNP, 2014, s. 542-557. ISBN 978-80-89514-30-4.

SYRNÝ, Marek a kol.: Hlinkova garda na spoločensko-politickej scéne Slovenska v roku 1941. In: Slovensko v roku 1941 : Politika – armáda – spoločnosť. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 105-116. ISBN 978-80-89514-07-6.

SYRNÝ, Marek: Náklady a postoje slovenskej spoločnosti v rokoch II. svetovej vojny. In: PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.): Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 276-297. ISBN 978-80-88292-51-7.

SZALAY, Peter – BOGÁR, Michal – HABERLANDOVÁ, Katarína – BARTOŠOVÁ, Nina – KRIŠTEKOVÁ, Laura: Vojnová Bratislava 1939 – 1945. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2020, 335 s., fotogr., pram. a lit., reg. (Bratislava – Pressburg). ISBN 978-80-569-0131-1.

ŠIMUNIČ, Pavel: Slovenská armáda a spoločnosť (1939 – 1944). In: Slovensko a druhá svetová vojna : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. Bratislava : VHÚ, 2000, s. 181-190.

ŠUMICHRAT, Adam: Štrajkové hnutie v Považskej Bystrici (1939 – 1940). In: České, slovenské a československé dějiny 20. století XII. Hradec Králové : Filozofická fakulta UKH – Historický ústav UKH, 2017, s. 105-116. ISBN 978-80-7435-706-0.

TOKÁROVÁ, Zuzana: Od lojality k apatii (zmeny nálad a postojov obyvateľov Slovenska v rokoch 1939 – 1945 na príklade Prešova). In: Vojenská história. - Roč. 19, č. 3 (2015), s. 64-84. ISSN 1335-3314.

VITKO, Martin (ed.): Slovenský štát 1939 – 1945 : Válka, spoločnosť, život. Bratislava : Extra Publishing, s. r. o., 2019, 84 s.,

fotogr., dok., 1 CD. (Živá historie). ISBN 978-80-7525-222-7.

VRZGULOVÁ, Monika – SALNER, Peter: Strach náš každodenný. In: ROGUĽOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol.: Historik a dejiny : V česko-slovenskom storočí osudových dátumov : Jubileum Ivana Kamenca. Bratislava : Veda – HÚ SAV, 2018, s. 103-114. ISBN 978-80-224-1653-5.

ZAVACKÁ, Marína: Dôležité miesto. Hlinkova mládež a Bratislava. In: Bratislava XXI. Zborník Múzea mesta Bratislavy. - Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 2009, s. 87-98. ISBN 978-80-89636-42-6; ISSN 2586-0011.

povojnové obdobie 1945 – 1989

BENICKÁ, Jaroslava: Vojenský výcvikový priestor Javorina : Násilné vysídľovanie v päťdesiatych rokoch 20. storočia. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 1, č. 3 (2005), s. 18-32 : obr. ISSN 1336-6297.

BÍLEK, Jiří: „Kulový blesk“ ministra Čepičky. Pokus o řešení bytové krize vojáků z povolání v první polovině padesátých let minulého století. In: Historie a vojenství. - Roč. 56, č. 3 (2007), s. 40-62 : fotogr., tabl. ISSN 0018-2583.

ČERNÁ, Marie: Sovětská armáda a česká společnost 1968 – 1991. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Univerzita Karlova, Nakl. Karolinum, 2021, 398 s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-246-5046-3; 978-80-7285-263-5.

HENTSCHEL, Katrin: Trauma Zweiter Weltkrieg – Zerstörungsbilder in der Realität und im Kopf. In: Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung. - Roč. 29, č. 4 (2015), s. 18-21 : fotogr. ISSN 0940-4163.

JANKECH, Juraj: Vývoj a činnosť domácich orgánov československej repatriačnej správy v rokoch 1945 – 1947. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Mú-

zea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 33-42 : fotogr. ISSN 1338-6379.

LOWE, Keith: Strach a sloboda : Ako nás zmenila druhá svetová vojna. Bratislava : Premedia, 2017, 424 s., fotogr. ISBN 978-80-8159-517-2.

MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína: Trauma z vojny aj po vojne. In: Forum historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy [online]. - Roč. 12, č. 2 (2018), s. 86-96, e-ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.31577/forhist.2018.12.2.8>.

MOLNÁR, Ferenc: Military and Society in the transition from conscripted to volunteer forces. In: Professionalisation of Armed Forces : Comparative sociological research in the Czech Republic, Republic of Hungary and Slovak Republik / Ed.: KOZMA, Gábor. - Budapest : Ministry of Defence of Republic of Hungary – Department for Human Policy, 2005, pp. 35-51. ISBN 963 7037 57 8.

TKÁČ, Peter: Zásobovanie civilného obyvateľstva na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1946 na príklade okresu Snina. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII. - Hradec Králové : Historický ústav FF Univerzity Hradec Králové, 2019, s. 255-270. ISBN 978-80-7435-750-3.

TOMEK, Prokop: Život vedle Sovětské armády 1968 – 1991. In: Historie a vojenství. - Roč. 70, č. 2 (2021), s. 30-49 : fotogr. ISSN 0018-2583.

pomoc hospodárstvu v povojnovom období

BÍLEK, Jiří: V dolech, na stavbách i polích; Armáda pro lid. In: BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan: Československá lidová armáda v koalicičních vazbách Varšavské smlouvy květen 1955 – srpen 1968 : Historie československé armády 7. Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 2008, s. 118-123, 224-231, fotogr. ISBN 978-80-7278-472-1.

FOJTÍK, Jakub – ČERVÍČEK, František: První „Čtyřky“. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 85, č. 12 (2009), s. 70-74 : fotogr. ISSN 0024-1156.

RODÁK, Jozef: K niektorým otázkam pomoci československej armády obyvateľstvu východného Slovenska v rokoch 1945 – 1947. In: Vojenská história. - Roč. 8, č. 2 (2004), s. 96-105 : tabl. ISSN 1335-3314.

SALÁK, Pavel: Vojenská výpomoc – právní rámec jednoho ze způsobů zneužívání armády při budování socialismu. In: Sborník VA v Brně, zvl. č. Sovětizace armád střední a jihovýchodní Evropy po 2. světové válce. Sborník příspěvků z konference. Brno : Vojenská akademie, 2004, s. 89-99. ISBN 1211-1031.

ŠTAIGL, Jan: Účast armády na řešení hospodářských a společenských problémů na Slovensku. In: ŠTAIGL, Jan – ŠTEFAN-SKÝ, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 62-71, 182-184, 264-266. ISBN 978-80-89169-10-8.

Práce časovo presahujúce vymedzené obdobie

BAJGAROVÁ, Jitka (ed.): Vojenská hudba v kultuře a historii českých zemí : Sborník ze stejnojmenné mezinárodní konference konané 28. – 30. dubna 2005 v Praze. Praha : Etnologický ústav AV ČR - Kabinet hudební historie, 2007. - 506 s. : obr., fotogr., tabl., reg. ISBN 978-80-87112-00-7.

CORNELISSEN, Christoph – PEKÁR, Martin – PETRBOK, Václav (zost.): Mesto a vojna v 20. storočí : Nové pohľady na Nemecko, strednú a východnú Európu. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika – Šafárik Press, 2022, 300 s., fotogr., pram. a lit. ISBN 978-80-574-0131-5.

DUBOST, Michel: Služobník pokoja : Kresťanské pohľady na vojnu a armádu. Z franc. orig. prel.: Igor Calpaš. - Bratislava : Lúč, 1998, 159 s., fotogr. ISBN 80-7114-243-3.

FILIPOVIČ, Zlata – CHALLENGER, Melanie: Umlčené hlasy. Dětské válečné deníky od 1. světové války po Irák. Praha : Kosmas, 2008. ISBN 978-80-7021-905-8.

KOCAOGLU, Bünyamin – YILDIZ, Gültekin – TAŞDEMİR, Ahmet (eds.): War and the City : The Effects of Armed Conflicts on Urban Space and Population : Acta 2023. Volume II : 48th International Congress of Military History 3-8 September 2023 / Istanbul, Türkiye. Turkish National Defense University - Fatih Institute of Military History Studies, 2024, 300 pp., phot., maps. ISBN 978-625-7791-65-6 (Vol. II); 978-625-7791-63-2 (Set).

KŠIŇAN, Michal – BABJÁK, Juraj: Prvá svetová vojna v československej, českej a slovenskej pamäti (pred rokom 1989 a po ňom). In: DUDEKOVÁ, Gabriela – MANNOVÁ, Elena a kol.: Vojak medzi civilmi, civil medzi vojakmi : Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie : Pocta Vojtechovi Danglovi. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2017, s. 397-416. ISBN 978-80-89910-014.

LIPTÁK, Ľubomír: Zbrojárska urbanizácia. In: Nepre(tr)žité dejiny : Výber článkov, esejí, štúdií. Výber a úvodné slovo: Ivan Kamenec, red. sprac.: Kveta Dašková. Bratislava : Vydavateľstvo Q111, 2008, s. 145-157. ISBN 978-80-89092-42-0.

LIPTÁK, Ľubomír: Zbrojárska výroba a urbanizácia na Slovensku v 19. a 20. storočí (etapy, geopolitické aspekty a dôsledky). In: DANGL, Vojtech – VARGA, J. János (eds.): Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti) : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. – 15. novembra 2001. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2002, s. 332-348.

MANNOVÁ, Elena: „Éljen“ kráľovi a „Trikrát sláva“ prezidentovi. Spolky vojenských veteránov v Bratislave za monarchie a za republiky. In: DUDEKOVÁ, Daniela – MANNOVÁ, Elena a kol.: Vojak

medzi civilmi, civil medzi vojakmi : Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie : Pocta Vojtechovi Danglovi. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia vo Vede, 2017, s. 363-396. ISBN 978-80-89910-014.

MAREK, Vladimír: Na počátku byly sruby. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 30, č. 2 (2019), s. 42-43 : fotogr. [voj. léčebné a rekreačné zariadenia]. ISSN 1211-801X.

MINÁRIKOVÁ, Katarína: Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v kontexte modernizácie na sklonku monarchie a medzi dvoma svetovými vojnami. In: Život v službe vlasti : Pamätnica vydaná pri príležitosti životného jubilea Imricha Purdeka / Zost.: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023, 295 s., fotogr., pram. a lit. ISBN 978-80-89523-92-4.

PASCHALIDOU, Efpraxia S. – ORTNER, Christian M. (eds.): The Warrior's Ethos, the National Psyche and Soldierly : 15th Annual Conference of the Conflict Studies Working Group of the Partnership for Peace Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes : Proceedings of the 15th Annual Conference : April 27 – 30, 2015 Athens, Greece. Athens : Hellenic Army General Staff – Army History Directorate, 2015, 249 pp. ISBN 978-960-7897-66-4.

Sociálna a zdravotná starostlivosť o účastníkov boja za národné oslobodenie – držiteľov osvedčenia podľa zákona č. 255/1946 Zb. a vdovy po nich : vývoj od roku 1946 po dnešok. In: Bojovník. - Roč. 49, č. 9 – 11 (2004), s. 5. ISSN 03223-2018.

ŠMONDRK, Jozef: Vojaci v kúpeľoch Piešťany : 140 rokov Vojenského kúpeľného ústavu (1863 – 2003). Piešťany : Balneologické múzeum, 2003. - 74 s. : fotogr. ISBN 80-89155-01-4.

VENCEL, Pavol – MISTRÍK, Juraj: História vojenskej nemocnice v Bratislave : History of the Military Hospital in

Bratislava. B.m. : b.n., 2003. - 239 s. : fotogr. ISBN 80-968946-1-7.

Krízové situácie, krízový manažment (1945 – súčasnosť)

ADAMČÁK, Miroslav – FILIP, Jaroslav: Povodne na Slovensku. Bratislava : Vita MO SR, 1999. - 75 s. : grafy, mp., tabl., lit., príl. ISBN 80-88842-20-4.

BLAŽEK, Vladimír – KELEMEN, Miroslav: Obrana a krízový manažment vo verejnej správe. In: Policajná teória a prax. Časopis Akadémie PZ v Bratislave. - Roč. 19, č. 1 (2011), s. 24-50. ISSN 1335-1370.

BUZALKA, Ján. Všeobecné otázky krízového manažmentu. Bratislava : Akadémia policajného zboru v Bratislave, 2009, 137 s. ISBN 80-8054-353-4.

ČÁPEK, Miroslav: Krízová intervencia – zmierňovanie a likvidácia následkov krízových situácií v akútnej fáze po mimoriadnej udalosti. In: Vojenská osвета. Spoločensko-vedné semináre. - Roč. 8, č. 2 (2011), s. 11-33. ISBN 978-80-970322-6-5.

HOSPODÁR, Vladimír: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v päťdesiatych rokoch. In: Vojenská história. - Roč. 2, č. 4 (1998), s. 30-46, tabl. ISSN 1335-3314.

HOSPODÁR, Vladimír: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v šesťdesiatych rokoch / Vladimír Hospodár. In: Vojenská história. - Roč. 6, č. 1 (2002), s. 73-94, mp., tabl. ISSN 1335-3314.

KREJČA, František: Z historie i současnosti domobraneckých aktivit. In: Národní osvobození. - Roč. 29 /96/, č. 9-10 (2018), s. 14-15 : obr. ISSN 0231-8161.

MORONG, Stanislav: Determinanty efektívnosti ozbrojených síl ako subjektu integrovaného záchranného systému v Slovenskej republike. In: Politické vedy. - Roč. 21, č. 3 (2018), s. 76-94. ISSN 1335-2741.

NEUBAUER, Jakub: Vojaci a veľká voda. In: Obrana. - Roč. 32, 2024, č. 10, s. 4-5, fotogr. ISSN 1336-1910.

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Ozbromené sily pri riešení nevojenských hrozieb. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. - Roč. 12, č. 2 (2006), s. 25-44. ISSN 1335-2598.

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Úloha ozbrojených síl pri riešení nevojenských hrozieb. In: Vojenská osveta. - Roč. 3 (2006), s. 39-57. ISBN 80-969458-0-7.

SALAGANIČ, Ján: Ozbromené sily a národný krízový manažment. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis. - Roč. 6, č. 1 (2011), s. 62-72 : fotogr. ISSN 1336-9202.

SALÁK, Pavel jr.: Nejen pro válečný konflikt : (Právní regulace nevojové činnosti armády v 18. – 20. století). Brno : Masarykova univerzita, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty, 2013. - 239 s. : pam. a lit. (Acta Universitatis Brunensis Iuridica Editio S; No 447). ISBN 978-80-210-6519-2.

SLAVIČEK, Milan – MARCHEVKA, Peter – CHÚPEK, Anton: Právne prostredie riešenia krízových situácií v Slovenskej republike. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. - Roč. 12, č. 2 (2006), s. 7-24. ISSN 1335-2598.

STOLÁR, Michal J.: Vrtuľníky v Prešove. Letka LPZS a výcviku a Vrtuľníková letka. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 91, č. 12 (2015), s. 30-34 : fotogr. ISSN 0024-1156.

Úloha NATO pri odstraňovaní následkov katastrof. Bratislava : VIA MO SR, 2001, 56 s., fotogr.

VITKO, Pavol: Účasť armády pri povodniach v minulosti. In: Obrana. - Roč. 10, 2002, č. 17, s. 15, fotogr. ISSN 1336-1910.

VITKO, Pavol – ŽIAK, Jozef: Vojna s vírusom. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 5 (2020), s. 8-11 : fotogr. (operácia Karusel). ISSN 1336-1910.

Súčasná civilno-vojenská vzťahy od roku 1989

BEBLER, Anton A. (ed.): Civil-Military Relations in Post Communist States, Central and Eastern Europe in Transition. Westport, Connecticut : Praeger Publishers, 1997, 176 pp. ISBN 978-0275953508.

BUREŠ, Oldřich – NEDVĚDICKÁ, Vendula: Soukromé vojenské společnosti : Staronoví aktéři mezinárodní bezpečnosti. Plzeň : Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o., 2011, 248 s., lit., reg. ISBN 978-80-7380-350-6.

BURK, James: The Logic of Crisis and Civil-Military Relations Theory: A Comment on Desch, Faever and Dauber. In: Armed Forces and Society. Vol. 24, Nr. 3 (1998), s. 455-462. ISSN 0905-327X; e-ISSN 1556-0848.

CAPARINI, Marina: Civil Society and the Democratic Oversight of the Security Sector: A Preliminary Investigation. Dostupné na: <https://old.iskran.ru/cd_data/disk2/rr/030.pdf#:~:text=civil%20society%20and%20democratic>.

CAPARINI, Marina – FLURI, Philipp – MOLNÁR, Ferenc: Civil Society and the Security Sector. Concepts and Practices in New Democracies. Münster : LIT Verlag, 2006, 257 s. ISBN 978-3825893644.

CVRČEK, Jaromír: Vzájemné vzťahy spoločnosti a armády. Teoreticko-empirická studie. Praha : Impuls, 1992, 160 s. ISBN 80-85469-32-4.

DANOPOULOS, Constantine P. (ed.): The Military and Society in the Former Eastern Bloc. Boulder : Westview Press, 1999, 232 s. ISBN: 978-0429312786.

DAUBER, Cori: The Practice of Argument: Reading the Condition of Civil-Military Relations. In: Armed Forces and Society. Vol. 24, Nr. 3 (1998), s. 435-446. ISSN 0905-327X; e-ISSN 1556-0848.

FAEVER, Peter D.: Civil-Military Relations. In: Annual Reviews Political Science 1999. ISSN 1094-2939; e-ISSN 1545-1577.

HOFREITER, Ladislav – ŠIMKO, Juraj: Civilno-vojenské vzťahy. In: Bezpečnostná a strategická kultúra štátu. Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2024, s. 134-138. ISBN 978-80-8040-669-1.

IVANČÍK, Radoslav – NEČAS, Pavel: Privatizácia vojenstva : Súkromné vojenské spoločnosti. Ostrava : Key Publishing s. r. o., 2017, 140 s., lit., reg. ISBN 978-80-7418-269-3.

JIRÁSKOVÁ, Soňa – KELEMEN, Miroslav – HALÁDIK, Jozef: Privatizácia vojenských a bezpečnostných aktivít? Činnosť súkromných vojenských a bezpečnostných spoločností a ich možný dopad na základné funkcie štátu. In: Vojenské reflexie. Vedeco-odborný časopis. - Roč. 4, č. 1 (2009), s. 41-49. ISSN 1336-9202.

KOHN, Richard: Out of Control. The Crisis in Civil-Military Relations. In: The National Interest. Vol. 35, Spring (1994), s. 3-17. ISSN 0884-9382.

KORBA, Matúš: Od teórie civilno-vojenských vzťahov ku koncepcii bezpečnostného sektora. In: TARASOVIČ, V. (ed.): Demokratické riadenie a kontrola ozbrojených síl. Bratislava : Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR, 2004.

KORBA, Matúš – KMEC, Vladimír: Civilno-vojenské vzťahy a scenáre ich vývoja v SR. Bratislava : F. E. Stiftung - Slov. spoločnosť pre zahr. politiku, 2000, 75 s. ISBN 80-968372-2.

KOUT, Karel: CIMIC Group North – nové veliteľství. In: Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes. – Nr. 3 (2002), s. 38-39 : fotogr. ISSN 1212-9755.

KULÍŠEK, Jaroslav: Soukromé vojenské společnosti : (Nový faktor společného operačního prostředí). In: Vojenské rozhledy. Teoretický časopis Armády ČR. - Roč. 20 (52), č. 2 (2011), s. 71-96. ISSN 1210-3292.

LEHMAN, John: An Exchange on Civil-Military Realities. In: The National In

terest. Vol. 36, Summer (1994), s. 24. ISSN 0884-9382.

MAASE, Andreas: Militärischer Führungsprozess und zivil-militärische Zusammenarbeit bei Friedensmissionen. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 43, č. 2 (2005), s. 155-166 : fotogr. ISSN 0048-1440.

MANIGART, Philippe: Public Opinion on Defence Policy in the Countries of European Union. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/265120632_Public_Opinion_on_Defence_Policy_in_the_Countries_of_European_Union>.

MARTINSKÁ, Mária – ŠROBÁROVÁ, Soňa – GREJTÁK, Marek: Vlastenectvo a empirická analýza záujmu mládeže o vstup do Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2023. 14. medzinárodná vedecká konferencia : National and International Security 2023. 14th International Scientific Conference, 19. – 20. 10. 2023, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023, s. 226-235. ISBN 978-80-8040-651-6 (online). Dostupné na: <<http://ak.aos.sk/caos2/volne-dostupne-publikacie/852-zbornik-namb-2023>>.

MICEWSKI, Edwin R.: Werte und Militär – Werte im Militär : Die Wertethematik im Kontext von Individuum, Gesellschaft und Streitkräften. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 51, č. 3 (2013), s. 270-281 : fotogr. ISSN 0048-1440.

MOLNAR, Ferenc: Civil Society and Democratic Civil-Military Relations – the Case of Hungary. Geneva : DCAF, 2002, p. 13-20. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/242742391_civil_society_and_democratic_civil-military_relations>.

NOVOTNÁ, Iveta: Politicko-strategické rozhodovanie o Ozbrojených silách Slovenskej republiky. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2023. 14. medzinárodná vedecká konferencia : National and International Security 2023. 14th International Scientific

Conference, 19. – 20. 10. 2023, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023, s. 262-271. ISBN 978-80-8040-651-6 (online). Dostupné na: <<http://ak.aos.sk/caos2/volne-dostupne-publikacie/852-zbornik-namb-2023>>.

NOVOTNÁ, Iveta: Súkromné vojenské a bezpečnostné spoločnosti ako súčasť privatizácie spoločnosti. In: Vojenské reflexie. Vojenský vedecký časopis. - Roč. 18, č. 2 (2023), s. 43-56. ISSN 1336-9202. Dostupné na internete: <http://vr.aos.sk/images/dokumenty/archiv_cisel/2023/vr_2023_2_03_Novotna.pdf>.

SARVAŠ, Štefan: Vývoj postavení armády ve společnosti. Praha : AVIS MO ČR, 1999, 71 s. ISBN 80-7278-016-6.

SEGAL, David. R.: Civil-Military Relations in Democratic Societies. In: KUHLMANN, Jürgen – SEGAL, David R.: Armed Forces at the Dawn of the Third Millenium. Munich : SOWI, 1994, s. 37-48. ISSN 0177-7599.

SHAW, Martin: Post-military Society : Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century. Cambridge : Polity Press, 1991, 229 s. ISBN 978-0745601991.

SHIFFOVÁ, Rebecca: Civil-Military Relations Reconsidered. A Theory of Concordance. In: Armed Forces and Society. Vol. 22, Nr. 1 (1995), s. 7-24. ISSN 0905-327X; e-ISSN 1556-0848.

ŠILHAN, Vladimír – KNOBLOCHOVÁ, Vladimíra: Právní rámec a civilní aspekty vedení soudobých operací. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 14, č. 2 (2005), s. 90-98. ISSN 1210-3292.

VITKO, Pavol: Mládež a obrana. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 24, č. 9 (2016), s. 8-13 : fotogr. ISSN 1336-1910.

VITKO, Pavol – ŽIAK, Jozef: Na rozhraní. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 24, č. 7 (2016), s. 8-13 : fotogr. [zväzy, združenia, kluby]. ISSN 1336-1910.

Zivil-militärische Zusammenarbeit, humanitäre Einsätze, Wahlbeobachtung und Verifikation : Civil-Military Co-operation, Humanitarian Missions, Election Observation and Verification. In: SCHMIDL, Erwin A. – YOUNG, Christine H. (engl.): Going International in the Service of Peace : Das österreichische Bundesheer und die österreichische Teilnahme an internationalen Einsätzen seit 1960; The Austrian Armed Forces and Austrian Participation in International Missions since 1960. Graz : Vehling Verlag GmbH, 2005, s. 149-164, phot. ISBN 3-85333-108-4.

ZONA, Pavel: Cesty rozvoje civilně-vojenské spolupráce : (Konceptuální a doktrínální vývoj). In: Vojenské rozhledy. Teoretický časopis Armády ČR. - Roč. 20 (52), č. 2 (2011), s. 20-29. ISSN 1210-3292.

ZONA, Pavel – GALATÍK, Vlastimil: Úkoly civilně-vojenské spolupráce v kontextu Bílé knihy o obraně. In: Vojenské rozhledy. Vojensko-teoretický časopis. - Roč. 22 /54/, č. 2 (2013), s. 31-38. ISSN 1210-3292.

ZONA, Pavel: Současná situace a možná budoucnost CIMIC v Armádě České republiky. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 13, č. 4 (2004), s. 71-82. ISSN 1210-3292.

Zabezpečenie a starostlivosť o vojakov postsocialistického obdobia

BERNÍKOVÁ, Ľubica: Starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov. In: Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 16, č. 1 (2019), s. 41-55. ISBN 978-80-89609-19-2.

CZIRÁK, Pavel: Kvalita života. Starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných do operácií medzinárodného krízového manažmentu. Zriadenie centier pre podporu rodiny. In: Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 10, č. 1 (2013), s. 61-91. ISBN 978-80-89609-01-7.

CZIRÁK, Pavel – ČUKAN, Karol: Programy starostlivosti o profesionálnych

vojakov a ich rodiny. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 18-19, medzičíslo (2021 – 2022), s. 3-22. ISBN 978-80-89609-28-4.

JANECOVÁ, Kristína: Pre telo i dušu : 30 rokov vojenskej rekreačnej starostlivosti. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 31, č. 1 (2023), s. 42 : fotogr. ISSN 1336-1910.

JANTOŠ, Roman: Včera a dnes : 30 rokov vojenského zdravotníctva. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 31, č. 1 (2023), s. 44-45 : fotogr. ISSN 1336-1910.

MATIS, Jozef: Kvalita života rodiny profesionálneho vojaka. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 12, č. 1 (2015), s. 64-98. ISBN 978-80-89609-07-9.

SÁLAŠI, Ivan – KOŠKOVSKÝ, Pavol – BERKY, Ľuboš: Zákon o štátnej službe profesionálnych vojakov a sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 10, č. 1 (2013), s. 49-60.

ŠIMONOVÁ, Michaela: Sociálne zabezpečenie profesionálnych vojakov Slovenskej republiky – vymedzenie a prehľad poskytnutých dávok sociálneho zabezpečenia v rokoch 2019 – 2021. In: Vojenské reflexie. Vojenský vedecký časopis. - Roč. 17, č. 2 (2022), s. 118-133; <<https://doi.org/10.52651/vr.a.2022.2>>. ISSN 1336-9202.

ŠTAMMOVÁ, Michaela – KOHÁRYOVÁ, Oľga – TOMÁŠKOVÁ, Zuzana: Psychologická starostlivosť v kontexte pôsobenia v operáciách medzinárodného krízového manažmentu – východiská, súvislosti, otázky. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 11, č. 2 (2014), s. 2-21. ISBN 978-80-89609-06-2.

Branná príprava obyvateľstva a civilná ochrana

BAKA, Igor: Branná výchova v réžii ministerstva národnej obrany v rokoch 1943 – 1944. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX. Život v Slo-

venskej republike / Zost.: SOKOLOVIČ, Peter. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 159-173. ISBN 978-80-89335-37-4.

BAKA, Igor: Pokus o zavedenie všeobecnej brannej výchovy. In: Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 249-254. ISBN 978-80-969375-9-2.

HANN, Ursula: Schutz von Zivilisten – ein Konzept der Zukunft? In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 65, č. 3 (2017), s. 302-311. ISSN 0048-1440.

NĚMEC, Vít: Civilní protiletecká ochrana v ČSR v letech 1929 – 1938. In: Ozbrojené síly a československý stát. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020, s. 33-52. Dostupné na: <https://www.unob.cz/...pdf>. (Vojenská historie; sv. 1). ISBN e-978-80-7582-353-3.

NĚMEC, Vít: Civilní protiletecká ochrana a branná výchova ve školství českých zemí v letech 1935 – 1939. In: Ozbrojené síly a československý stát III. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2021, s. 45-70. Dostupné na: <https://www.unob.cz/...pdf>. (Vojenská historie; sv. 2). ISBN e-978-80-7582-434-9.

NĚMEC, Vít: Ženy v konceptu civilní protiletecké ochrany a branné výchovy v českých zemích v letech 1935 až 1939. In: Ozbrojené síly a československý stát III. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2022, s. 75-102. Dostupné na: <https://www.unob.cz/...pdf>. (Vojenská historie; sv. 3). ISBN e-978-80-7582-178-2.

povojnové obdobie

GROSSE, Cornelia: „Jeder hat eine Chance“ : Der westdeutsche zivile Bevölkerungsschutz im Kalten Krieg. In: Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung. - Roč. 31, č. 1 (2017), s. 22-23. ISSN 0940-4163.

JANČO, Ľudovít: Konceptia civilnej ochrany na Slovensku v rokoch 1959 – 2002 (náčrt vývoja). In: Vojenská história. - Roč.

8, 2004, č. 2, s. 106-124 : tabl. ISSN 1335-3314.

MEDVECKÝ, Matej: Branná príprava obyvateľstva. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 25, č. 10 (2017), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

MEDVECKÝ, Matej: Civil Defense in Slovakia during the Normalization Period. In: The Use of Military Forces in Domestic Affairs: Lessons from the Past, Current Issues and Future Developments. Bucharest : Editura Militară, 2018, s. 48-57. ISBN 978-973-32-1114-3.

MEDVECKÝ, Matej: Civilná obrana na Slovensku počas normalizácie. In: Vojenská história. - Roč. 18, č. 3 (2014), s. 60-77. ISSN 1335-3314.

ŠTAIGL, Jan: Branná príprava obyvateľstva a branné organizácie na Slovensku. In: ŠTAIGL, Jan – ŠTEFANSKÝ, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 72-78. ISBN 978-80-89169-10-8.

ŠTAIGL, Jan: Civilná obrana na Slovensku v rokoch 1945 – 1958. In: Vojenská história. - Roč. 5, č. 1 (2001), s. 66-85, tabl. ISSN 1335-3314.

ŠTAIGL, Jan: Jednotný systém brannej výchovy obyvateľstva a jeho realizácia na Slovensku v rokoch 1969 – 1991. In: Vojenská história. - Roč. 16, č. 2 (2012), s. 125-156 : tabl. ISSN 1335-3314.

ŠTAIGL, Jan: Militarizácia slovenskej spoločnosti v rokoch 1948 – 1960 (náčrt problematiky). In: Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. Vydané k 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 263-282. ISBN 978-80-970434-1-4.

ŠTAIGL, Jan: Výstavba systému civilnej obrany na Slovensku. Rozvoj brannej prípravy a výchovy obyvateľstva. In: ŠTAIGL, Jan – ŠTEFANSKÝ, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968.

Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 185-194, 288-294. ISBN 978-80-89169-10-8.

TOMEK, Prokop: Vytváření branného národa v Československu : Jednotný systém branné výchovy obyvateľstva v letech 1971 – 1989. In: Securitas Imperii. - Roč. 30, č. 1 (2017), s. 202-223. ISSN 1804-1612.

VÝBOH, Jozef: Zväz pre spoluprácu s armádou na Slovensku 1951 – 1990 (náčrt vývoja organizácie). In: Vojenská história. - Roč. 6, č. 3-4 (2002), s. 120-135. ISSN 1335-3314.

VÝBOH, Jozef: Zväz brannosti na Slovensku (1945 – 1949). In: Vojenská história. - Roč. 3, č. 1 (1999), s. 37-53. ISSN 1335-3314.

1993 – súčasnosť

DVOŘÁK, Josef – BUZALKA, Ján: Ochrana obyvateľstva pred účinkami zbraní hromadného ničenia. 1. časť. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2001, 55 s., sch., tabl. bibliogr. ISBN 80-8054-207-4.

JEZNY, Martin – PULIŠ, Pavel: Modelovanie a simulácia bezpečnostného systému letiska v podmienkach boja proti terorizmu. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. - Roč. 12, č. 1 (2006), s. 113-133. ISSN 1335-2598.

KALDAS, Ines M.: Die Rolle des Militärs in Fragen des Zivilschutzes. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 42, 2004, č. 4, s. 409-423, fotogr. ISSN 0048-1440.

MARTAUŠ, Petra: Je koncepcia ľudskej bezpečnosti prekonaná? In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2023. 14. medzinárodná vedecká konferencia : National and International Security 2023. 14th International Scientific Conference, 19. – 20. 10. 2023, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023, s. 195-199. ISBN 978-80-8040-651-6 (online). Dostupné na: «<http://ak.aos.sk/caos2/volne-dostupne-publikacie/852-zbornik-namb-2023>».

MARTAUŠ, Petra: Prístup k ľudskej bezpečnosti. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2023. 14. medzinárodná vedecká konferencia : National and International Security 2023. 14th International Scientific Conference, 19. – 20. 10. 2023, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023, s. 200-205. ISBN 978-80-8040-651-6 (online). Dostupné na: «<http://ak.aos.sk/caos2/volne-dostupne-publikacie/852-zbornik-namb-2023>».

PRINC, Ivan – VIČAR, Dušan: Individuálna a kolektívna ochrana. Zlín : Univerzita Tomáša Baťu v Zlíne, 2023, 645 s., obr., tabl., sch., grafy, pram. a lit. ISBN 978-80-7678-147-4.

VITKO, Pavol: Moderné vlastenectvo : Príprava obyvateľstva na obranu štátu. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 18-23 : fotogr. ISSN 1336-1910.

O autorovi / About the author

Mgr. Božena ŠEĎOVÁ
Vojenský historický ústav,
Krajná 27, 821 04 Bratislava,
Slovenská republika
e-mail: bozena.sedova@vhu.sk

ANOTÁCIE

BOUGAREL, Xavier. *HANDŽAR DIVIZIJA. WAFFEN-SS U BOSNI 1943-1945.* Sarajevo : Udruženje za modernu historiju ; Udruga za modernu povijest, 2021, 295 str., ilustr., ISBN 978-9926-477-13-4.

Xavier Bougarel je výzkumník v Centru pro turecká, osmanská, balkánská a středoasijská studia v Paříži a odborník na historii islámu na Balkáně a válek na Balkáně během 20. století. Jeho kniha *SS na venkově. Divize Handschar, Waffen-SS v Bosně, 1943-1945*, která vyšla ve francouzštině v roce 2020, se dočkala pod zkráceným názvem svého bosenského vydání o rok později. Na úvod autor vysvětluje, proč divizi zásadně označuje za 13. SS divizi po celou dobu její existence a nikoliv pod názvem *Waffen-Gebirgs-Division-SS Handschar – kroatische I.* Chce ji zbavit exotické a krvavé stopy formací SS spojené s názvem *Handžar*. V první kapitole *Kolaborace bez přesvědčení?* (s. 25 – 79) se autor zabývá situací v Nezávislém státě Chorvatsko (NDH) po jeho vzniku v roce 1941, rozmachem tamního německého SS-aparátu, tamní bosenskou muslimskou pospolitostí, jejím distancováním se od NDH, vytváření místních muslimských milic, z nichž nejvýznamnější byl Dobrovolnický domobranec pluk v severovýchodní Bosně. Připomíná memorandum muslimských představitelů adresované Hitlerovi 1. listopadu 1942, jež mnozí považují za zárodek pro vznik muslimské divize. Němečtí představitelé byli fascinováni islámem, „nordicko-dinárskou“ rasou, která po krvi náleží Severu a duši Východu. Když Hitler podepsal 10. února 1943 výnos o vytvoření „chorvatské dobrovolnické SS divize“, všem bylo jasné, že se bude jednat o divizi Bosňáků, proti čemuž chorvatští ustašovi protestovali, obstruovali a vynutili si tak ústupky. Divize byla na výcvik přepravena v červenci-srpnu 1943 do jihozápadní Francie, kde došlo ke vzpouře, a proto byla odeslána do Německa. Do Bosny se vrátila v březnu 1944. Nábor do jejích řad, mnohdy násilný, docílil

počtu 21 065 příslušníků. Muslimská pospolitost se dostala do schizofrenní situace, když jedna část její elity se zabírala novou divizi a druhá část registrovala oživení prokomunistického partyzánského hnutí, které do svých řad přijímalo muslimy a formovalo jejich oddíly především v západní Bosně. To se netýkalo severovýchodní Bosny, kde převažovaly místní milice, „zelený kádr“, které byly formálně přidruženy k chorvatským ustašovcům. Muslimští představitelé se tak dostali do mlýnského kamene rozhodnutí mezi zajištěním bezpečnosti muslimům a antikomunistickým přesvědčením.

V druhé kapitole *Vstoupit do Waffen-SS a vystoupit z nich* (s. 81 – 129) autor zkoumá nábor do divize, jeho dobrovolnost nebo přinucení. Divizi tvořili z téměř čtyřiceti procent říšští Němci a etničtí Němci jako důstojnický a poddůstojnický sbor, kteří vstupovali většinou dobrovolně nebo do ní byli převedeni z jiných SS divizí. Otázka dobrovolnosti vyvstala u rekrutů neněmeckých národností. V prosinci 1943 bylo z nich v divizi okolo 5500 dobrovolníků a 9500 nuceně rekrutovaných, většinou muslimů, také Chorvaté, našli by se i Srbové, šlo o rolníky. Následovala na jaře 1944 mobilizace, ale nábor probíhal i u nuceně pracujících v Německu, v zajateckých a koncentračních táborech. Nedařilo se získávat příslušníky místních muslimských a chorvatských ustašovských milic. Autor se věnuje i vzpouře ve Villefranche-de-Rouergue na jihu Francie, která začala 17. září 1943 u ženijního praporu. Vedl ji muslimský důstojník, dva katoličtí a jeden muslimský poddůstojník. Ke vzpouře vedly špatné životní podmínky, krajně tvrdá disciplína, převoz do Francie a hlasy o možném odchodu na východní frontu. Po potlačení vzpoury bylo na 800 nespolehlivých příslušníků z divize doslova vyhozených. Po návratu do Bosny se množily dezerce, odhaduje se, že z divize celkem zběhlo mezi 5 – 6 tisíci příslušníky, část se přidala k chorvatským ustašovcům, část k chorvatské domobraně, další k partyzánům, mnozí se vrátili domů.

Zbýlým bylo dáno na výběr, zůstat u Zbraní SS, přejít k německé policii, nebo jít na práce do Německa. Okolo šesti tisíc se rozhodlo zůstat u divize. Třetí kapitola *Islám. Vhodné náboženství?* (s. 131 – 161) uvozuje myšlenka Heinricha Himmlera, jenž se díval na islám jako na vhodné náboženství, které umožňuje udělat z vojáků fanatiky umírající jako mučedníci. Autor se věnoval účasti islámských náboženských společností na náboru do Zbraní SS, služebnímu postavení islámu a imámů v řadách divize, ideologii u divize, která se zmítala mezi Novou Evropou, antisemitismem a džihádem, práci imámů (celkem osm) a jejich osobní autoritě, osamostatňování, neshodám a dezercím, skutečnému stupni ideologické indoktrinace v divizi. Čtvrtá kapitola *Od boje proti partyzánům k holocaustu* (s. 163 – 203) se zabývá místem divize v německém boji proti partyzánům, který divize nastoupila na jaře 1944 v prostoru severovýchodní Bosny ohraničeném řekami Sáva, Drina, Spreča a Bosna. Autor se zde nevyhýbá podrobnému popisu slepého násilí příslušníků divize na srbském obyvatelstvu, ale také na Chorvatech i muslimech, kteří žili na partyzánském území nebo sympatizovali s partyzány, vše došlo až ke genocidě na zbylém židovském obyvatelstvu. Pátá kapitola *Esesáci na venkově* (s. 205 – 263) představuje směr úvah autora k jednotlivým otázkám bosenského venkova spojených s činností divize, které se odvíjí od přijetí direktivy *Richtlinien für die Sicherung des Landfriedens in Bosnien* podepsanou velitelem divize gen. Karl-Gustavem Sauberzweigem 9. března 1944, která přináší pacifikaci prostoru kvůli mobilizaci lidí a zdrojů, udržení bezpečnosti a klidu na obsazeném území, SS propagandu, nábor k odvodu způsobilých mužů a soupeření s chorvatskými úřady, odpor srbských četníků vůči mobilizaci srbských mužů, soupeření důstojníků divize s místními chorvatskými úřady o moc nad místním obyvatelstvem, jednoznačná moc srbských četníků v srbských vesnicích, rolnická hospodářství orientovaná monokulturně na sklizeň švestek, které se staly výhodným vývozním artiklem

do Německa, zdaňování rakije, rekvizice úrody, rekonstrukce infrastruktury. Divizi můžeme považovat především za rolnickou, spíše než za muslimskou, takže jedni rolníci válčili s dalšími rolníky o kontrolu nad prostorem bosenského venkova. Konec divize jako politického projektu přišel, když Himmler 5. listopadu 1944 rozhodl o jejím částečném odzbrojení a přemístění do Maďarska. Zbytky divize (1000 – 1500 vojáků) se v květnu 1945 vzdaly v Rakousku britským silám. Po válce příslušníci divize, kteří dezertovali do konce roku 1944, nebyli novou mocí postiženi, kromě těch, kteří se této nové komunistické moci postavili. Vojáci, kteří se navrátili z britského zajetí, byli souzeni, větší část ke krátké ztrátě svobody, vyjma těch, kteří se dopustili válečných zločinů nebo sloužili v chorvatských ustašovských formacích. Velitel divize Karl-Gustav Sauberzweig spáchal v říjnu 1946 sebevraždu.

Oldřich Pejs

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Бојан – ДЕВИЋ, Немања. БОСАНСКА ГОЛГОТА. СЛОМ СНАГА ЈВУО У БОСНИИ 1945. ГОДИНЕ. Београд : Свет књиге ; Иститут за савремену историју, 2021, стр. 602, илустр., ISBN 97-86-7396-785-1 (ISBN 978-86-7403-248-0).

Autoři Bojan Dimitrijević a Nemanja Dević, srbsí historici Ústavu pro soudobé dějiny v Bělehradě, se v knize *Bosenská golgota. Zkáza sil JVuO v Bosně v roce 1945* zabývají v jejích 18 kapitolách v širokém záběru a velmi podrobně osudem Jugoslávského vojska ve vlasti (JByO), tj. domácího vojska srbských a černohorských četníků ravnogorského hnutí pod vedením gen. Dragoljuba Mihailoviće a pplk. Pavle Djurišiče (Ђуришиће). Četnické formace se nejprve organizovaly pod hlavičkou vojensko-četnických oddílů Jugoslávského vojska, od roku 1942 již jako Jugoslávské vojsko ve vlasti. Považovaly se jako hnutí odporu za část jugoslávských sil, které po poráž-

ce v dubnu 1941 opustily zem, a podřídily se jugoslávskému králi a vládě v emigraci. Mihailović se stal náčelníkem Hlavního štábu Jugoslávského vojska a ministrem vojensství v jugoslávské vládě v emigraci. Podle autorů byly četnické oddíly po vytvoření partyzánských oddílů v Srbsku předčasně vtaženy do tamního povstání a potom do občanské války. Na území satelitního Nezávislého státu Chorvatsko se četnické oddíly vytvářely na ochranu srbského obyvatelstva před genocidním chováním chorvatských ustašoviců. Často neuznávaly autoritu Mihailoviće, ani se nepodřizovaly jeho velení, lokální velitelé si zachovávali samostatnost vzhledem k místům, kde působili, k jejich vzájemným animozitám, k jejich charakterovým vlastnostem a temperamentu. Někteří také považovali místa pod jejich kontrolou za osobní majetek. Stejně tak v Černé Hoře, kde se četnické oddíly často podřizovaly autoritě místních autonomních nacionálních politických kruhů. Partyzáni, ustašovci, domobranci, muslimské milice, nejružnější okupační síly, ti všichni do jednoho považovali četníky za nepřítel. Po porážce povstání v Srbsku v prosinci 1941 museli Mihailovićovi četníci přejít do hluboké illegality, teprve na podzim 1942 se jim podařilo přejít k formování větších formací – brigád jako teritoriálních jednotek okresu a později sborů zahrnujících několik brigád v oblasti. Praxe byla taková, že brigáda měla sílu roty, sbor měl pouze několik stovek příslušníků, předpokládalo se, že jejich početní stav se zvýší při mobilizaci. Většinou proto existovaly pouze štáby a štábní jednotky o síle 15 – 90 příslušníků, takže navenek vše působilo jako osobní ozbrojená družina velitele, jeho tělesná stráž. Mihailovićova strategie se vázala na podporu západních Spojenců, předpokládala jejich invazi na území Jugoslávie a za těchto podmínek plánovala akce proti okupantům. V polovině roku 1944 se četníci v Srbsku dostali na svůj vrchol, co se týče výzbroje a počtu (55 440 příslušníků ve zbrani, 472 900 v případě mobilizace). Ztratili však podporu západních Spojenců, kteří vsadili na partyzánské hnutí a jeho

oddíly, které pronikaly z jihu a jihozápadu, aby ovládly Srbsko jako politické centrum Jugoslávie. Po dohodě vedení národně-osvobozenického hnutí s reorganizovanou jugoslávskou vládou v emigraci došlo v ravnogorském hnutí ke krizi. Král Petar II. Karadjordjević zbavil 29. srpna 1944 Mihailoviće všech funkcí. Četníky zachvátila deziluze, vkrádal se defetismus, převládl chaos, množily se dezerce, velitelé vypovídali Mihailovićovi poslušnost. Jeho vyhlášení všeobecné mobilizace 30. srpna 1944, které mělo být dlouho očekávaným počátkem povstáním proti německým okupantům, skončilo krachem. „*Všechno neozbrojené obyvatelstvo vyzbrojit sekýrami, noži, zašpičatělými tyčemi pobitými železem, praky, šípy apod.*“ Nebylo už ale kde brát. Ravnogorské hnutí se dostalo na scestí, jak a co dále?

Autoři podávají skutečně obšírný přehled o osudu četníků po průniku partyzánů pod vedením Josipa Broze Tita a příchodu Rudé armády do prostoru Srbska na podzim 1944. Jedná se o mnohovrstevnou ságu, která přináší nepřehledné množství poznatků o postupné zkáze jednotlivých četnických oddílů a jejich velení a využívá četných osobních svědectví. Četníci záchranu hledali i v neúspěšných kontaktech na Rudou armádu, ale spojili se s dosud kolaborujícími srbskými silami až do vybudování společného Srbského úderního sboru, jehož příslušníci však hlavní síly četníků ze Srbska opustili. Hlavní anabáze četníků se odehrávala na území Bosny, kam se ze Srbska zbylí četníci v počtu 19 960 příslušníků od druhé poloviny listopadu 1944 přesouvali a kam se uchýlil i Mihailović se svým štábem. Do Bosny směřovali od počátku prosince 1944 i černohorští četníci (lépe řečeno černohorské nacionální oddíly) v počtu 7000-7500 příslušníků, ale také nejméně 2000 utečenců. Vše bylo provázáno boji s partyzány, chorvatskými ustašovci a domobranou. Střety s Němci ustupujícími z Řecka a z Jugoslávie směrem na severozápad nejsou zaznamenávány, naopak se četníci od nich snažili získat nedostatkové střelivo, potraviny, zdravotnický materiál, a to i koupí. Pod tlakem se některé srbské četnické oddíly

chťely vrátiť do Srbska, kde predpokládali podporu miestneho obyvateľstva.

Strategia Mihailoviče vydržet, neopustiť srbský národ, neodchádzať na západ k západným Spojencům, ale vyčkat jejich tlaku na zmenu v komunizujúcej se Jugoslávii, narazila. Došlo k rozepři s černoorskými četniky, ke ktorým se přidali i bosensťi a hercegovinšťi četnici a k rozpadu jejich spolupráce. Boje na Lijevčem poli, které leží v trojúhelníku mezi Sávou, Vrbasem a pod východním svahem Kozare (sev. Banja Luka), s chorvatskými ustašovci v dubnu 1945 hrozily zkázou, černoorské nacionální síly proto s nimi uzavřely dohodu o zajištění jejich bezpečnosti při průchodu Chorvatskem, kterou ustašovci věrolomně porušili, zajali Pavle Djurišiće s jeho důstojnickým sborem a dalšími věrnými četniky a několik stovek jich popravili. Od Mihailoviče však odpadávali i další četniční velitelé se svými družinami, zejména bosensťi četnici odmítali opustit Bosnu a vesnice pod jejich kontrolou, v nichž nacházeli podporu místního obyvateľstva. Mihailovič se se štábem a věrnými četniky rozhodl vrátit do Srbska a vzdorovat komunizující se vládě Jugoslávie. Jeho síly byly při průchodu Bosnou a Hercegovinou napadány ustašovci a nakonec partyzánskou jugoslávskou armádou obklíčeny v květnu 1945 v prostoru planiny Zelengora v trojúhelníku Kalinovik, Foča a Gacko a doslova decimovány leteckými údery a následně rozbity, pobity, zajaty nebo po zajetí likvidovány. Zbylé skupinky četníků se snažily probít do Srbska, často marně, Mihailovičovi se podařilo dostat do Srbska, ale poznal, že Srbsko již není připraveno na další ozbrojené povstání a zprávy ze Srbska v tomto ohledu byly pouze fikce, takže se se skupinou věrných vrátil do Bosny. Ukryl se v okolí Višegradu a v březnu 1946 byl zajat jugoslávskými bezpečnostními orgány v raju Dobrun, souzen a odsouzen k smrti.

Knihou se line přesvědčení, že zkáza četníků v občanské válce v Jugoslávii byla dějinná nespravedlnost, autoři přiznávají existenci některých srbských kolaborantských sil, ale kolaborace s německými okupanty byla, jak to známe i odjinud, pouze „menší

zlo“ podstoupené k záchraně srbského národa. Ravnogorské hnutí četníků bylo hnutím odporu, které jen čekalo na svou příležitost. Podle autorů novými okupanty, proti kterým je třeba bojovat, se stala partyzánská jugoslávská armáda a komunistický režim.

Obálku knihy tvoří koláž, mapa Jugoslávie a na ní dvě postavy, generál Draža Mihailović a za ním v zákrytu generál Miroslav Trifunović, velitel Jugoslávského vojska ve vlasti v Srbsku a spolužák Mihailoviče. Obsah knihy je ilustrován na 110 stranách více jak 200 fotografiemi, z nichž mnohé jsou publikovány poprvé.

Oldřich Pejs

JURKOVÁ, Viera a kolektív. ZO ZBIEROK VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO MÚZEA PIEŠŤANY II. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2024, 319 s., ISBN 978-80-69060-02-9.

Vojenský historický ústav si v minulom roku pripomenul okružle 30. výročie od svojho založenia. Pri tejto príležitosti vyšiel už druhý diel publikácie *Zo zbierok Vojenského historického múzea II.*, tematicky nadväzujúci na prvý diel, ktorý vzbudil veľký záujem medzi odbornou i laickou verejnosťou. Odborní zamestnanci Vojenského historického múzea s pobočkami v Piešťanoch a vo Svidníku sa rozhodli tentokrát priblížiť čitateľom 200 menej známym, ale o to zaujímavejším zbierkových predmetov. Publikácia opäť spĺňa vysoké nároky na vydávanie súčasných kníh. Moderné grafické zobrazenie, reprezentatívna obálka, kvalitný kriedový papier, kvalitné fotografie každého predmetu a plastické „3D“ písmo.

Po predhovore Viery Jurkovej, vedúcej autorského kolektívu, nasleduje kapitola s názvom *Vznik a vývoj vojenského múzejníctva na Slovensku*. Čitateľ sa oboznámi zo začiatkami vojenského múzejníctva na našom území až po rok 1993 a hlavne s vývojom Vojenského historického múzea po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Dôraz sa kladie na budovanie, organizačnú štruktúru, vývoj

v oblasti vedy a výskumu, odbornú ochranu a ošetrovanie zbierkových predmetov.

V ďalšej kapitole s názvom *Akvizičná politika VHM a rozdelenie zbierkového fondu* je v krátkosti predstavená zbierkotvorná činnosť múzea, budovanie a formovanie zbierkového fondu. Stručne je priblížených všetkých 22 zbierkových fondov, ktorých súčasťou je výše 20-tisíc predmetov.

Hlavnú časť publikácie tvorí prezentácia 200 zbierkových predmetov, ktoré 11-člený kolektív autorov doplnil podrobným popisom. Tak ako v prvom diele, jednotlivé predmety sú v publikácii zoradené chronologicky. Publikácia disponuje oproti prvému dielu, okrem mierne väčšieho rozsahu, presnejším chronologickým radením jednotlivých predmetov. Hlavným parametrom pri radení je dátum vzniku, t.j. rok zavedenia do výzbroje, rok tlače a iné. Dôvodom bolo, že pri viacerých predmetoch sa nedá zistiť presný rok výroby. Dátum vzniku, ako aj dátum výroby predmetu (ak je známy) je zvýraznený v tzv. vojenských známkach pri názve každého predmetu.

V publikácii sa nenachádzajú predmety týkajúce sa celého obdobia vojenských dejín Slovenska, ktorým sa zaoberajú výskumní pracovníci Vojenského historického ústavu. Vojenské historické múzeum disponuje vo svojich zbierkových fondoch predmetmi takmer výhradne z obdobia 20. storočia s menším presahom do 19. storočia, no aj predmetmi až po súčasnosť. To determinuje aj výber jednotlivých zbierkových predmetov do danej publikácie.

Po prelistovaní knihy je zjavné, že oproti prvému dielu si tentokrát pracovníci múzea vybrali do publikácie menej známe artefakty, zároveň viac malorozmerných predmetov. Tento prístup treba oceniť, pretože možno laická verejnosť ani netuší, že vojenské múzeum, to nie sú len lietadlá, tanky, obrnené vozidlá, delostrelectvo (všetko veľkorozmerné predmety). Výraznú prevahu v múzeu zastupujú predmety malých rozmerov, ktoré na prvý pohľad nemusia vzbudiť široký záujem zo strany verejnosti. Ak sú však dobre odprezentované, spája sa s nimi nejaký príbeh

či zaujímavá historická postava, tak vedia plnohodnotne konkurovať aj predmetom, ktoré vedia zaujať už len svojím názvom.

Jedinú menšiu výhradu, ktorá stojí za zmienku, predstavuje otázka, či by nebolo do budúcnosti vhodnejšie zoradiť jednotlivé predmety v publikácii do tematických celkov vychádzajúcich z 22 zbierkových fondov (počet zbierkových fondov v múzeu) – a popritom samozrejme ponechať chronologické usporiadanie.

Písanie tejto anotácie ma inšpirovalo k úvahe o knihe pre širokú verejnosť, ktorá by sa venovala zbraniam zo zbierkových fondov v slovenských múzeách, a tým by bola schopná pokryť veľkú časť vojenských dejín týkajúcich sa územia Slovenska. Od zbraní z obdobia praveku či obdobia Keltov až po súčasnosť, prípadne po koniec 19. storočia, keďže o zbraniach z obdobia 20. storočia už boli napísané dve úctyhodné knihy.

Predkladaná publikácia má najlepšie predpoklady zaujať nielen odbornú verejnosť, ale hlavne širokú laickú verejnosť. Na záver treba oceniť prácu múzejných pracovníkov – nielen za erudované a zaujímavé texty v anotovanej publikácii, ale aj za dlhoročnú prácu vo forme popularizácie vojenských dejín Slovenska pri každodennom stretávaní sa s množstvom návštevníkov múzea.

Ondrej Haládk

DRIBŇÁK, Marián – HOFÍREK, Tomáš – STRUK, Peter. KALINOV 1944. Kalinov : Občianske združenie Kalinka – Kalinov, 2024. 400 s. ISBN 978-80-89613-48-9.

21. septembra 2024 sme si veľkolepými oslavami pripomenuli už 80. výročie oslobodenia obce Kalinov (okres Medzilaborce). Táto obec ležiaca v tesnej blízkosti slovensko-poľských štátnych hraníc na úpätí pohoria Karpát má v rámci našej vojenskej histórie svoje nezastupiteľné miesto. Bola totiž vôbec prvou (trvalo) oslobodenou obcou na území bývalého (povojnového) Československa v priebehu druhej svetovej vojny. O jej oslobodenie sa práve 21. septembra

1944 v priebehu Karpatsko-užhorodskej operácie (spolu s Karpatsko-duklianskou operáciou bola súčasťou širšie vedenej Východokarpatskej operácie) zaslúžili jednotky sovietskej 128. gardovej horskej streleckej divízie (tzv. Turkestanická) generálmajora Michaila Iljiča Koldubova. Tvorila súčasť 3. horského streleckého zboru pod velením generálmajora Andreja Jakovleviča Vedenina, ktorý posilnil zostavu 1. gardovej armády generálplukovníka Andreja Antonoviča Grečka krátko predtým, 19. septembra 1944.

Práve pri tejto príležitosti uzrela svetlo sveta v roku 2024 publikácia pod názvom *Kalinov 1944*. Jej autorský kolektív tvoria Ing. Martin Dribňák, ktorý ako zamestnanec MsÚ v Medzilaborciach už od roku 2015 v spolupráci s Ozbrojenými silami SR významnou mierou participuje na organizovaní každoročných spomienkových osláv oslobodenia obce, ďalej historik Mgr. Tomáš Hofírek, zaoberajúci sa v rámci svojho výskumu problematikou nasadenia nemeckých pozemných jednotiek na území severného a východného Slovenska v rokoch 1944 – 1945 s hlavným zameraním na pôsobenie nemeckej 1. tankovej armády, a napokon aj poddôstojník 22. mechanizovaného práporu Mikuláša Markusa v Michalovciach, čatár Peter Struk, venujúci sa ako amatérsky bádateľ problematike oslobodzovania územia východného Slovenska so zameraním na svidnícky a sobranecký región. Pod taktovou spomenutých autorov tak vznikla pútavo spracovaná kniha, ktorá je síce primárne určená pre širokú verejnosť, avšak množstvom poskytnutých podrobnejších informácií je nepochybne zaujímavou aj pre historikov venujúcich sa danej problematike. Samotní autori pritom zadefinovali hlavný cieľ predkladanej publikácie jednak ako snahu o sprostredkovanie čo možno najobjektívnejšieho popisu priebehu udalostí spojených s oslobodzovaním Kalinova oprostého od ideologických nánosov, a taktiež aj ako pokus o poskytnutie vyváženého pohľadu na bojové operácie oboch bojujúcich strán bez prikrášlenia a poloprávd. Obsahovo je kniha rozdelená na úvod, deväť

samostatných kapitol (Stručná história vzniku a vývoja obce, Prvá svetová vojna, Druhá svetová vojna, Zo spomienok na oslobodenie, Odmínovanie a povojnové nálezy munície a zbraní, Pamätihodnosti Kalinova týkajúce sa druhej svetovej vojny, Spomienkové oslavy oslobodenia, Štafetový beh vďaka mieru a svornosti Kalinov – Banská Bystrica a Kalinov z vtáčej perspektívy v lete roku 2021), použité pramene a literatúru, prílohy a zoznam použitých skratiek. V prvej kapitole je veľmi stručne na necelej jednej strane zachytený vznik a vývoj Kalinova od prvej písomnej zmienky až po koniec 19. storočia. V poradí druhá kapitola je potom zameraná na vývoj obce v období prvej svetovej vojny, avšak aj tu v rámci historického kontextu síce prevláda iba kratší a až príliš zovšeobecnený popis samotných vojnových udalostí, no na druhej strane tu nechýba podrobný opis tamojšieho vojnového cintorína pochádzajúceho práve z tohto obdobia. V rámci publikácie sú obsahovo jednoznačne najhodnotnejšie a najprínosnejšie nasledujúce dve kapitoly. Prvá z nich (celkovo tretia) podáva na vysokej odbornej úrovni vrátane rozsiahleho poznámkového aparátu podrobný a chronologicky presný popis historických udalostí spojených s bojovými operáciami priamo predchádzajúcimi oslobodeniu Kalinova. V plynulej nadväznosti na to, samozrejme, približuje aj udalosti týkajúce sa samotného boja o obec, ako aj následné početné nemecké pokusy o likvidáciu tzv. kalinovského výbežku. Nechýba tu taktiež ani veľmi cenný výpočet množstva sovietskych a nemeckých jednotiek, ktoré do týchto bojov bezprostredne zasiahli spolu s opisom ich nasadenia v kontexte postupne sa meniacej celkovej bojovej situácie. Okrem toho kapitola obsahuje aj množstvo cenných dobových fotografií, dokumentov, máp a tabuliek, ktoré ju veľmi vhodným spôsobom dopĺňajú a sprehľadňujú. Na tomto mieste je tiež potrebné zmieniť, že ucelený prehľad jednotiek na oboch bojujúcich stranách lokalizovaných v oblasti Kalinova je uvedený v prílohe na konci knihy. Ďalšia kapitola (celkovo štvrtá) potom dotvára

celkový obraz tej predchádzajúcej tým, že prináša vzácne spomienky a svedectvá priamych účastníkov týchto udalostí, či už ide o samotných sovietskych veliteľov, no najmä o tamjších obyvateľov, ktorí popri vojakoch zažili počas daných bojov taktiež mnoho strachu, utrpenia a strát. Piata kapitola ďalej v krátkosti a prevažne pomocou dobových fotografií, dokumentov a náčrtov mínových polí pojednáva o odminovaní a nálezoch munície i zbraní v okolí obce Kalinov po skončení vojny. Nasledujúca kapitola je potom venovaná vecnému popisu pamätihodností obce súvisiacich s druhou svetovou vojnou, kam patrí Pamätník osloboditeľom, pamätná tabuľa na budove obecného úradu, pamätník vstupu sovietskych vojsk na územie Československa, nemecká vojenská pozorovacia veža z roku 1943 a napokon aj exponáty ťažkej bojovej techniky zapožičané zo zbierok VHÚ – Múzejného oddelenia Svidník VHM, kde je potrebné zmieniť, že stredný tank T-34/85 a 85-mm protiletadlový kanón vzor 44 predstavujú už československú licenčnú výrobu, avšak 152-mm kanónová húfnica vzor 37 a 122-mm húfnica vzor 38 sa ešte zaraďujú k pôvodnej sovietskej vojrovej produkcii. Napokon posledné tri kapitoly približujú najmä prostredníctvom vzácných dobových, ako aj súčasných fotografií priebeh spomienkových osláv oslobodenia obce od roku 1964 (20. výročie) až do roku 2023, ďalej tiež štafetový beh vďaky, mieru a svornosti Kalinov – Banská Bystrica, ktorý práve na východe krajiny odštartoval dňa 20. augusta 1989, a nakoniec ponúkajú aj veľmi inšpiratívne pohľady na obec z tzv. vtáčej perspektívy.

Dielo je významným príspevkom k regionálnym dejinám severovýchodného Slovenska a k dejinám druhej svetovej vojny. Zaujímavé je na jednej strane nielen pre vojenských historikov, regionálnych historikov či etnografov, no taktiež aj pre samotných občanov obce Kalinov. Autori sa totiž formou podrobného chronologického popisu venovali najmä predstaveniu priebehu bojov v blízkom okolí obce s tým, že takýto ucelený a komplexný prehľad, zosu-

marizovaný v rámci jednej publikácie, doteraz v slovenskej historiografii absentoval. Aj keď výskum v tejto oblasti nekončí a má pred sebou ďalšie výzvy, tak predložená časť knihy má právom ambíciu stať jedným zo základných stavebných kameňov poznania o priebehu bojov v karpatskom priestore na území Slovenska počas druhej svetovej vojny.

Peter Holík

ŠNAJDER, Bohuslav. *ROKY NADĚJE. Rozhovory s korespondenty z 2. světové války*. Praha : Gasset, 2023, 367 s., fotogr. ISBN 978-80-87079-82-9.

Autor prináša zaujímavý výber z rozhovorov so 120 sovietskymi a americkými vojnovými korespondentmi, slávnymi spisovateľmi, ktorí sa vo vojenskej uniforme zúčastnili 2. svetovej vojny, a s významnými historikmi, ktorí už vojnu poznali väčšinou len z archívov alebo spomienok účastníkov. Keďže rozhovory prebiehali v rokoch 1985 – 1987, v ovzduší doznievajúcej studenej vojny, sú nielen vzácnym svedectvom o vojnových udalostiach a ich prežívaní, ale aj vyjadrením určitých nádejí a očakávaní. Autor vychádzal z premisy, že 2. svetová vojna je v podstate jediným obdobím v histórii, keď Američania a Sovieti bojovali ako spojenci proti tomu istému nepriateľovi a prežívali aspoň čiastočne podobnú vojnovú realitu.

Okrem spomienok, odpovedí a názorov, formovaných časovým odstupom, prináša autor aj ich komparáciu a analýzu v širších historických súvislostiach a nachádza tiež odpovede na viaceré otázky súvisiace s výskumom faktorov ovplyvňujúcich správanie človeka vo výnimočných, krízových situáciách, zdrojov ľudskej agresivity a násilia a konfliktných spúšťačov. Zdôvodňuje napríklad skutočnosť, že v Rusku sú spomienky na Veľkú vlasteneckú vojnu stále živé, zatiaľ čo 44 percent amerických respondentov nevie, že obidve krajiny boli spojencami v protihitlerovskom boji a podobne. Skúmanie odlišností a prerastania sporov do

konfliktov vyústilo u B. Šnajdera až do čias-točnej psychologickkej analýzy rusko-amerických vzťahov.

Druhú, najrozsiahlejšiu časť práce tvoria pološtruktúrované rozhovory s 12 sovietskymi a 13 americkými najvýznamnejšími vojnovými korešpondentmi, pričom každému rozhovoru predchádza stručný biografický profil osobnosti. Zatiaľ čo americkí a anglickí novinári mali napriek uniforme status civilistu, nesmeli nosiť zbraň a nepodliehali armádnemu veleniu, redakcia platila výdaje za ich ubytovanie, stravu, telefón, mzdu a pod., sovietski vojnoví korešpondenti podliehali mobilizácii a dostali nielen vojenskú hodnosť, ale i zbraň. Pohybovali sa v okolí frontu podľa príkazov redakcie, ale zároveň podliehali bežnému armádnemu veleniu. Vo chvíľach ohrozenia sa tak stávali radovými dôstojníkmi a plnili bežné bojové úlohy. Vzájomnú konkurenciu a klasické súperenie západných korešpondentov nahradzovala stavovská solidarita. Akékoľvek významnejšie údaje sa mohli objaviť v novinách až po vydaní oficiálnych smerníc a príslušnej správy Sovietskej informačnej kancelárie. Obdobie ústupu, prvých šesť mesiacov vojny, bolo pre sovietskych novinárov najnebezpečnejšie a úroveň spravodajstva, napriek neúspechom, musela byť v súlade s oficiálnym optimizmom.

Bohuslav Šnajder uvádza ako prvý rozhovor so šéfredaktorom ústredných armádných novín *Krasnaja zvezda*, s generálom Davidom Ortenbergom, ktorého hodnotili aj viacerí respondenti ako veľkého profesionála a osobnosť stojacu za svojimi ľuďmi. Za dôležité považoval, aby členovia redakcie jazdili na front a pohybovali sa medzi vojakmi. On sám počas dvojročného šéfredaktorského pôsobenia uskutočnil veľa takýchto riskantných ciest. Posledné roky vojny už pôsobil ako veliteľ politického oddelenia a s 1. a 2. ukrajinským frontom prešiel od Lvova až do Prahy. Nasleduje rozhovor s ďalším novinárom redakcie *Krasnaja zvezda*, Alexandrom Krivickim, ktorý ako jediný respondent nesúhlasil s natáčaním rozhovoru, ale zodpovedal na

všetky otázky. Pravdepodobne to možno zdôvodniť jeho autorstvom legendy o vojakoch Panfilovovej jednotky. Vojnová kariéra Jevgenija Dolmatovského začala v armádných novinách *Karelská šija*, ktoré patrili leningradskému okruhu a končila v Berlíne, kde stenografoval priebeh rokovania veliteľa berlínskej posádky s generálom Čujkovom o bezpodmienečnej kapitulácii hlavného mesta a tiež bol svedkom podpísania kapitulácie všetkých nemeckých branných síl. Ďalšími autormi rozhovorov boli Jevgenij Vorobjov, ktorý už desaťročie pred vojnou pracoval pre *Komsomolskú pravdu*, vojnový korešpondent ústredných straníckych novín *Pravda* Michail Baragin, ďalší reportéri periodika *Krasnaja zvezda* – Ivan Goglov a Pavel Trojanovskij. Nachádza sa tu tiež rozhovor s verným stalinovým zástancom a obdivovateľom Ivanom Stadňukom, ktorý pôsobil ako zástupca redaktora divízných novín *Vorošilovská salva*, následne v novinách 27. armády *Odvaha*. Jeho vojnová dráha končí účasťou pri oslobodzovaní Viedne a stretnutím so Spojencami v Graci. Nechýba ani jeden z dvoch sovietskych vojenských korešpondentov, ktorí pôsobili na západnom fronte. Daniil Kraminov besedoval s Montgomerym, zúčastnil sa tlačových konferencií Eisenhowera, Bradleyho, Pattona a pod. O svojich zážitkoch vo vojnovom Anglicku a Francúzsku napísal po vojne aj knihy.

Sovietskych novinárov a spisovateľov, ktorí už boli známi a pracovali pre veľké ústredné denníky ako *Pravda*, *Izvestija*, *Krasnaja zvezda* posielali na najťažšie úseky frontu, zúčastňovali sa veľkých bitiek a udalostí. Ich slová mali veľkú váhu a pôsobili na najširšiu čitateľskú obec. Práca menej známych novinárov bola spojená len s jedným frontom, alebo jeho určitou časťou. Do výberu zaradil autor aj Valentina Berežkova, ktorý ako tlmočník z angličtiny a nemčiny mal možnosť sledovať zblízka Stalina, Roosevelta, Churchilla, Hitlera i Ribbentropa. Ako novinár pôsobil až v druhej polovici vojny. Podobne je tu rozhovor so známym fotografom Jevgenijom Chaldejom – autorom najznámejšej fotografie so vztyčovaním

sovietskej vlajky nad Reichstagom ako symbolom sovietskeho víťazstva.

Rozhovory so sovietskymi korešpondentmi sú nielen zdrojom cenných informácií, osobných príbehov, ale aj spôsobu uvažovania a nazerania na rôzne vojnové i povojnové témy. Väčšinou začínali rozprávať sami iniciatívne a potom nasledovali autorove otázky, ktoré neboli pre nich vždy príjemné, ale každý sa ich snažil zodpovedať.

Rozhovory so západnými novinármi robil autor väčšinou v New Yorku, Chicagu a v Key Weste na Floride. V čase nacistického vpádu do Sovietskeho zväzu pôsobilo v Moskve len sedem západných korešpondentov. Zmenou situácie začali západné agentúry posilať na východ svojich najlepších reportérov. Sovietske úrady sa ich však snažili držať v Moskve a púšťať na front len vtedy, keď sa situácia vyvíjala priaznivo. Každý novinár mal tiež prideleného mobilizovaného domáceho spisovateľa.

Jedným z mála amerických novinárov, ktorí ovládali ruštinu, bol Henry Shapiro. V Moskve pôsobil s prestávkami 40 rokov. Absolvoval všetky diplomatické recepcie a ako zahraničný korešpondent pracoval pre viaceré americké denníky a magazíny a tiež pre tlačové agentúry. Už v 30. rokoch sa zúčastnil, pravdepodobne ako jediný cudzinec, troch veľkých verejných procesov so Zinovievom, Kamenevom a Bucharinom. O cenzúre sa vyjadril: „...najnemilosrdnejšie fungovala počas studenej vojny, od roku 1947 až do Stalinovej smrti. Počas vojny sa písalo omnoho ľahšie, keď Rusi postupovali a Červenej armáde sa darilo. Pustili nás na front, dostávali sme správy a mohli písať zaujímavé články. Na začiatku vojny, keď Rusi utrpeli veľké porážky ... sme mohli čerpať materiály len z oficiálnych zdrojov...“ (s. 152). Henry Cassidy pôsobil v ZSSR tiež už pred nemeckým vpádom a ako korešpondent Associated Press tam zotrval do roku 1943. Napísal prvú reportáž očitého svedka odoslanú zo ZSSR po jeho napadnutí. Jeho sovietskym sprievodcom bol spisovateľ Il'ja Erenburg, s ktorým ho mnohé spájalo. Nasleduje rozhovor s Harrisonom Salisburyom,

ďalším z najznámejších amerických korešpondentov píšucich o ZSSR a Číne. V ZSSR pôsobil ako spravodajca *United Press* v roku 1944 a o tejto krajine napísal aj vyše desať kníh. Walter Kerr prišiel do ZSSR v období bojov o Moskvu ako korešpondent *New York Herald Tribune*. Leland Stowe zastupoval *Chicago Daily News* a svoje reportáže posielal z Nórska, Balkánu, barmského Rangúnu, následne z Číny a zo ZSSR, mohol teda porovnať atmosféru v Čankajškovej Číne a v Moskve. V ZSSR strávil s Il'jom Erenburgom týždeň na fronte pri Rževe. Robert St. John ako spravodajca *Associated Press* pôsobil prvé mesiace vojny v Maďarsku, následne v Rumunsku, Grécku, Juhoslávii. Napríklad počas cesty z Juhoslávie do Egypta napísal desiatky článkov na základe rozhovorov s prepravovanými austrálskymi a novozélandskými vojakmi. William Shirer bol svedkom militarizácie Porýnia, anšlusu Rakúska, obsadenia Československa, prešiel horiacou Varšavou, vrátil sa na západný front a reportoval o podpísaní francúzskej kapitulácie v Copiégne. Dlhو žil v Nemecku a jeho *Berlínsky denník* je považovaný za jednu z kníh, ktoré najviac ovplyvnili vzťah Američanov k nacistickému režimu. Známy rozhlasový spravodajca CBS (Columbia Broadcasting System) Larry Lesueuer pôsobil v britskej uniforme najskôr vo Francúzsku, potom prežíval leteckú bitku o Britániu a keď sa nemecká pozornosť presunula na východ, odišiel do Sovietskeho zväzu. Nasleduje rozhovor s Howardom Fastom, akreditovaným časopismi *Esquire* a *Coronet*, s ďalším rozhlasovým korešpondentom pre CBS, Williamom Dunnom, manželmi Shelley a Calrom Mydansovcami, ktorí skončili v japonskej internácii, s vojnovým korešpondentom časopisu *Time*, ktorého reportáž o následkoch zvrhnutia atómovej bomby bola označená za najlepšie americké novinárske dielo 20. storočia, so známym anchormanom relácie *CBS Evening News*, Walterom Cronkitom, považovaným určité obdobie za najdôveryhodnejšiu osobnosť Ameriky. Počas vojny pracoval pre *United Press* a sám sa vyjadril: „... videl som všet-

ky aspekty vojny v rôznych jednotkách ... mohol som sa tiež zúčastniť norimberského procesu...“ (s. 283).

Publikované rozhovory poukazujú, okrem iného, na odlišnosť novinárskej práce východných a západných korešpondentov, štýlu písania a myslenia, na ich podmienky, iný status novinára, postoje okolia vo vojenskom i civilnom prostredí a pod. Všetci americkí novinári však spomínajú na stretnutia so sovietskymi ľuďmi so sympatiami.

V tretej časti práce predstavuje B. Šnajder dotazník týkajúci sa 2. svetovej vojny, ktorý vyplňali všetci, s ktorými robil rozhovor. Tvorilo ho 20 otázok zameraných na rôzne udalosti, ktoré boli predmetom najväčších sporov, diskusií a názorových rozdielov medzi Sovietmi a Američanmi, ktorí dobre poznali vojnu z vlastnej skúsenosti. Odpovede na jednotlivé otázky sprevádza hodnotiaci komentár. Z celkového vyhodnotenia dotazníka vyplýva, že odpovede boli výrazne ovplyvnené národnosťou, zovšeobecňovaním osobnej skúsenosti a individuálneho spôsobu vnímania percipienta. Príslušníci obidvoch štátov považovali svoje názory za pravdivé a objektívne, väčšinou podložené vlastnou skúsenosťou. Rozdielne názory boli vyhodnotené i na povojnové udalosti a od začiatku studenej vojny sa prejavovala rastúca podozrievavosť, vplyv spoločenských stereotypov a propagandy.

Poslednú časť publikácie tvoria všeobecnejšie témy – človek a vojny, muži a vojny. Súčasťou príloh je aj popis zrodu legendy o hrdinských panfilovcoch, skupine 29 vojakov, ktorá pri obrane Moskvy pozdržala nemecký útok, zničila 18 nepriateľských tankov a padla do posledného muža, pričom jedného muža zastrelili spoluvojovníci, keďže sa chcel vzdať. Publikácia obsahuje aj fotodokumentáciu a zoznam všetkých 120 účastníkov rozhovorov so základnými biografickými údajmi. A jej názov „Roky naděje“ v spojení s vojnovými rokmi vychádza zo všadeprítomnej nádeje – nádeje, že vojak unikne smrti, že bude mať čo jesť, že vojna skončí, že jeho rodina nestráda a pod.

Božena Šed'ová

JABLONICKÝ, Jozef. *POVSTANIE BEZ LEGIEND. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania.* 2. rozšírené vydanie. Bratislava: N Press, s. r. o., 2024, 560 s., ISBN 978-80-8230-237-3.

Symbolicky v čase osláv 80. výročia Slovenského národného povstania sa k čitateľom dostalo druhé rozšírené „samizdatovej“ monografie Jozefa Jablonického (1933 – 2012) z roku 1988, ktorá sa však svojho vydania dočkala až po Nežnej revolúcii v roku 1990. S odstupom viac ako troch desaťročí od objavenia sa knihy na pulkoch vtedajších kníhkupectiev Československa a zároveň od jej rýchleho rozobratia je aj pre súčasnú generáciu predkladaná publikácia priblížením „iného“ pohľadu na najväčší prejav vojenskej rezistencie nášho národa v dejinách. Po predhovoroch a úvode monografia obsahuje 20 kapitol vlastného textu zosnulého autora, prílohy, medailón Jozefa Jablonického, zoznam použitej literatúry a skratiek, ako i menný register. Čitateľ sa môže oboznámiť s viacerými faktografickými údajmi odlišnými od desiatky rokov prezentovaných historických údajov poplatných režimu bývalej štátostrany.

Autorom prvého predhovoru nazvaného Samizdatové rúcanie legend je známy historik Marek Syrný. Poukázal v ňom na zrod 377-stranovej samizdatovej publikácie *Povstanie 1944* vtedajším režimom proskribovaného Jozefa Jablonického len rok pred pádom socializmu na našom území v novembri 1988. Táto monografia ako výsledok dlhodobého a poctivého výskumu autora bola v protiklade k dobovým prorežimným knihám zvyrazňujúcim predovšetkým vedúcu úlohu predstaviteľov komunistickej strany a partizánskeho hnutia v Slovenskom národnom povstaní. Krátky Predhovor k I. knižnému vydaniu z roku 1990 vypracovala redakcia vydavateľstva Obzor, v ktorom publikácia *Povstanie bez legend* v roku 1990 uzrela svetlo sveta. Úvod knihy *Povstanie 1944 I.* zväzok napísal sám Jozef Jablonický v novembri 1988, pripomína v ňom svoje prepustenie z Historického od-

boru Slovenskej akadémie vied v roku 1974, znemožnenie publicistickej činnosti počas normalizácie i šikanovanie príslušníkmi Štátnej bezpečnosti.

Úvodná kapitola Vojenské ústredie sa venuje jeho kreácii i pôsobeniu pred vypuknutím Povstania, autor zaznáva aj označenie „Vojenské ústredie SNR“ používané v predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formáciách na zdôraznenie jeho podriadenosti Slovenskej národnej rade a v tomto rámci tiež vedúcej úlohe Komunistickej strany Slovenska v prípravách povstania. Trojuholník rezistencie Banská Bystrica – Brezno – Zvolen bol pritom považovaný Vojenským ústredím na čele s pplk. Jánom Golianom za strategický.

Plány ministra národnej obrany Slovenskej republiky gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša na ukončenie vojenskej účasti Slovenska vo vojne na strane Osi sú popísané v kapitole Čatlošovo memorandum. Autor postup tohto generála v texte označil na rozdiel od „zmien strán“ vo Fínsku či Rumunsku za akciu osamelého vlka, kvitoval však Čatlošov odhad nálad v slovenskej armáde, priaznivých odklonu od spojenectva s nacistickým Nemeckom. So svojou iniciatívou štátneho prevratu však generál prišiel neskoro a bez ohľadu na medzinárodné postavenie exilovej vlády Československa so sídlom v Londýne. O svojom memorande z júla 1944 neinformoval prezidenta Jozefa Tisa a úlohu nadviazať kontakt s Robotnícko-roľníckou červenou armádou (RKKA) zveril prednostovi spravodajského oddelenia Ministerstva národnej obrany stot. Jánovi Stanekovi. V tom čase však už bola východoslovenská Poľná armáda začlenená pod právomoc nemeckej Skupiny armád Severná Ukrajina.

Kapitola Odlet delegácie popisuje snahy Vojenského ústredia a ilegálnej Slovenskej národnej rady o zabezpečenie odchodu ich delegácie do Sovietskeho zväzu. Po prvom neuskutočnenom lete z júla 1944 odletelo cez frontovú líniu 2. augusta 1944 z letiska Tri duby do Vinice lietadlo, v ktorom sedel aj zástupca Vojenského ústredia npor. Ján Korecký. Už o dva dni odletelo z letiska

Mokrad' do Čortkova lietadlo zabezpečené ministrom Čatlošom a nesúce jeho memorandum Sovietom. Sedel v ňom aj Karol Šmidke ako zástupca civilného a pplk. Mikuláš Ferjenčík ako zástupca vojenského vedenia rezistencie.

V kapitole Plán povstania je priblížená skutočnosť, do akej miery aktéri povstania akceptovali zahrnutie Slovenska do sovietskej vojensko-politickej sféry v auguste 1944. Podľa návrhu Vojenského ústredia adresovaného Sovietom obsadenie Slovenska bolo možné realizovať len za najpriaznivejších okolností, a to v dobe, keď by bol poľský Krakov už oslobodený červenoarmejskými jednotkami. Úmyslom odboja bolo otvoriť hranice v Karpatoch a prepustiť jednotky Červenej armády „do vnútra Slovenska tak, aby behom jednej noci bolo obsadené celé územie, a s tým aby sa front posunul o 250 – 300 km na západ“.

Kapitola Ozvena partizánskych akcií mapuje aktivity partizánov na Slovensku v lete 1944, priťahujúce neželanú zvýšenú pozornosť nielen štátneho aparátu Slovenska, ale i orgánov Nemeckej ríše. V júni 1944 pritom na našom území pôsobilo iba 233 príslušníkov partizánskych skupín s (česko) slovenským občianstvom. O mesiac neskôr však ich rady rozmnožili desanty vyslané Ukrajinským štábom partizánskeho hnutia (UŠPH) v Kyjeve. Začali tiež pribúdať atrocitu páchané ich príslušníkmi a potlačenie tohto odboja slovenskou armádou nebolo úspešné. 11. augusta 1944 tak bolo vládou Slovenskej republiky na celom teritóriu štátu vyhlásené štatárium.

Horúce augustové dni roku 1944 sú predmetom kapitoly Po vyhlásení štatária. Už 13. augusta 1944 došlo k stretnutiu pplk. Jána Goliana s partizánskym veliteľom npor. Piotrom Alexejevičom Veličkom, partizáni zo sovietskych desantov však nepodliehali rozkazom Vojenského ústredia ani exilovej československej vlády z Londýna. Rozklad mocenskej štruktúry na Slovensku v dôsledku akcií druhého odboja pritom narastal.

Z kapitoly Utajovanie a prietahy sa možno dozvedieť, že Karol Šmidke odovzdal

Sovietom nielen Čatlošovo memorandum, ale aj komunistický dokument *O vývoji a situácii na Slovensku* s plánom pripojenia slovenského územia do ZSSR. Pred vznikom SNP sa zo sovietskej strany nepočítalo s útokom na Dukliansky priesmyk a priľahlé územie, prioritu malo angažovanie sa v Rumunsku s plánom pri ďalšom postupe obísť Karpaty z juhu.

Exponované obdobie augusta 1944 sa týka kapitoly V znamení partizánskeho rájóna. Partizánske hnutie sa sústreďovalo predovšetkým v Liptove, Turci a na Horehroní. Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia schválil návrh npor. Velička na vytvorenie partizánskeho rájóna v Turci, avšak zakázal mu vyvolávať povstanie. Toto však P. A. Veličko nerespektoval, obdobne ako sľub daný z jeho strany Gustávovi Husákovi zdržať sa podnikania väčších odbojových akcií do 25. augusta 1944.

Opis vtedajšej situácie v rámci Poľnej armády na východnom Slovensku obsahuje kapitola Poverenia a prípravy v Malárovej armáde. Od 10. augusta 1944 pôsobil na Armádnom veliteľstve v Prešove vo funkcii zástupcu veliteľa Poľnej armády plk. Viliam Talský, ktorý bol oboznámený s Čatlošovým memorandumom. Nedošlo však k spoľahlivému konšpiračnému styku medzi ním, resp. jeho nadriadeným veliteľom na jednej strane a Vojenským ústredím, resp. ilegálnou Slovenskou národnou stranou na druhej strane. Veliteľ Poľnej armády gen. August Malár bol pritom šéfom nielen vojenskej, ale i civilnej správy v operačnom pásme vymedzenom Šarišsko-zemplínskou župou i okresmi Stará Ľubovňa a Spišská Stará Ves.

Kapitola Postoje vojakov a politikov bližšie konkretizuje osudy najvyšších predstaviteľov vojenského i civilného vedenia povstania krátko pred jeho vypuknutím. Autor poukázal na skutočnosť, že pre vzdialenie sa členov ilegálnej Slovenskej národnej rady z Banskej Bystrice v auguste 1944 s nimi nemohol pplk. Ján Golian osobne konzultovať rozkazy a inštrukcie pre rezistenciu.

O kulminácii aktivít partizánov sa možno dozvedieť z kapitoly Partizánska ho-

rúčka. Spojené oddiely slovenských partizánov sformulovali svoj program v letáku *Roduverní Slováci!* K atrocitám partizánov patrili krviprelievania pri obsadení Ružomberka z 27. augusta 1944, postrieľanie členov nemeckej vojenskej misie v Martine o deň neskôr či popravy exponentov vládnutého režimu v bývalom okrese Brezno.

Reakciu slovenskej vlády i Nemeckej ríše na eskaláciu napätia v štáte predstavuje kapitola Výnimočný stav a okupácia. Po vyššie uvedených partizánskych akciách 28. augusta 1944 predložil nemecký vyslanec H. E. Ludin Jozefovi Tisovi návrh na nasadenie ozbrojených síl Nemecka proti partizánom, čo slovenský prezident akceptoval. V rovnaký deň sa hlavným veliteľom slovenskej armády stal nakrátko gen. Jozef Turanec, už 29. augusta 1944 obsadenie Slovenska oznámil v rozhlase minister národnej obrany gen. Ferdinand Čatloš.

Zlomový bod našich národných dejín predstavuje Vyhlásenie povstania. Reakciou na prejav F. Čatloša bolo vydanie hesla: „Začnite s vysťahovaním!“ zo strany pplk. J. Goliana, v Banskej Bystrici došlo ku kreácii Veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku a exilová československá vláda v Londýne vyhlásila povstalcov za súčasť brannej moci ČSR. 30. augusta 1944 sa v centre povstania konštituoval ako civilný orgán Revolučný národný výbor – oblasť I. na čele s predsedom Gustávom Zemanom. Bol zložený z predstaviteľov sociálno-demokratického, komunistického i demokratického odboja, pričom pojem „oblasť I.“ predstavoval Nemcami neokupovanú časť územia Slovenska.

Postavenie hlavného mesta krajiny v čase vypuknutia povstania charakterizuje kapitola Bratislava za a proti. Vojenskou prípravou povstania bol v metropole poverený pplk. Dezider Kišš-Kalina, ktorý za posádkového veliteľa určil mjr. Jána Kovačoviča, vojaci sa však žiadnej akcie v rámci rezistencie nezhostili. Na podporu povstania verejne nevystúpili ani prítomní vrcholní členovia civilného odboja Gustáv Husák a Ján Lettrich, z Bratislavy sa medzitým stalo proti-

povstalecké centrum. Už 30. augusta 1944 do mesta prišla jednotka SS *Jagdeinsatz Slowakei* pod velením Waltera Pawlowskeho, v ten istý deň odznali v rozhlase prejavy prezidenta J. Tisa a gen. A. Malára smerované proti povstalcovi.

Zapojenie vojenskej posádky zo slovenského Ríma do povstania uvádza text kapitoly Povstalecká Trnava. Už 29. augusta 1944 reagovala pozitívne na výzvu z Banskej Bystrice trnavská posádka pod velením Andreja Banku-Rybára. Pridala sa k nej časť žandárstva a mestských policajtov, došlo tiež k vyhláseniu mobilizácie. Keďže sa Trnava stala vysunutým povstaleckým mestom obklopeným mestami s váhajúcimi či povstaniu nepriateľskými posádkami, už nasledujúci deň bolo rozhodnuté o presune trnavskej posádky na územie ovládané povstalcami.

Situáciu v mestách nachádzajúcich sa v povodí dolného toku rieky Váh po vypuknutí Slovenského národného povstania charakterizuje kapitola Ústup z Považia. Zatiaľ čo z väčších sídiel sa Trenčín ani Nové Mesto nad Váhom k povstaniu nepridali, z Piešťan odišlo na povstalecké územie asi 500 vojakov a letcov. Podaril sa aj útek politických väzňov umiestnených vo väznici v Ilave.

Kapitola Nápor okupantov cez Bratislavu chronologicky približuje aktivity rišsko-nemeckých jednotiek v rámci protipovstaleckých bojov na Slovensku od 31. augusta 1944, keď sa ich veliteľom stal SS-obergruppenführer Gottlob Berger. Jeho podriadeným sa stal aj nemecký generál pri Ministerstve národnej obrany Slovenskej republiky gen. Alfred von Hubicki. Už 1. septembra 1944 došlo k odzbrojeniu bratislavskej posádky jednotkami Tretej ríše a Nemci úplne ovládli slovenské hlavné mesto.

Názov kapitoly Debakel v Nitre avizuje neúspech povstalcov na účasti tohto mesta v rámci rezistencie. Tamojšia vojenská posádka pod velením mjr. Jána Šmigovského sa k povstaniu nepridala a nebola ani jednotkami Nemeckej ríše odzbrojená. Z miestnej väznice sa navyše nepodarilo zrealizovať

pripravovaný útek politických väzňov vrátať napr. Viliama Širokého či Júliusa Ďuriša.

Predposledná kapitola Zlyhanie Malárovej armády predstavuje obraz fiaska po snahe o pripojenie sa Poľnej armády na východnom Slovensku k povstaniu. Aj keď sa v čase vypuknutia SNP nenachádzala táto armáda v stave rozkladu, Armádne veliteľstvo v Prešove sa neprihlásilo k rezistencii. 30. augusta 1944 sa veliteľ Poľnej armády gen. A. Malár nachádzal v Bratislave a jeho zástupca plk. V. Talský už o deň neskôr odletel cez front do Zloczowa pri Lvove. Ani druhý náčelník štábu Armádneho veliteľstva pplk. František Urban nevydal výzvu na pridanie sa k povstaniu, a tak Nemci mohli príslušníkov Poľnej armády 31. augusta 1944 odzbrojiť a internovať v rámci akcie „*Kartoffelernte mi Prämie*“. Len jej menšia časť vrátane veliteľa 1. divízie plk. Mikuláša Markusa sa zapojila do povstaleckých bojov či partizánskych akcií.

Textovo najrozsiahlejšia záverečná kapitola Nástup v obkľúčení sa zaoberá rozhodujúcim podielom povstaleckej armády na rezistencii, a to najmä s poukazom na jej pôsobenie vo vojensky rozhodujúcom trojuholníku Banská Bystrica – Brezno – Zvolen. Z ďalších centier zapojených do Slovenského národného povstania je spomenutá situácia v Martine, Tisovci, Klenovci, Revúcej, Dobšinej, Zemianskych Kostolnoch, Topoľčanoch, Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Poprade, Levoči a Spišskej Novej Vsi. Opomenuté nebolo ani kreovanie povstaleckej Slovenskej národnej rady 1. septembra 1944, keď došlo tiež k prijatiu Deklarácie SNR.

Vyššie uvedené kapitoly dopĺňa v závere Sprievodný list autora. Spomína v ňom jeho vyšetrovanie Štátnou bezpečnosťou a domové prehliadky, ktoré v súvislosti s písaním knihy absolvoval. Deklaroval pritom, že neuznáva vedúcu úlohu komunistickej strany v prípravách a vedení SNP. Ďalšou novou prílohou monografie oproti textu z roku 1990 je text Za česť generála Viesta. Autor v nej zdôraznil, že Rudolf Viest ako veliteľ 1. československej armády na

Slovensku preletom do Banskej Bystrice 7. októbra 1944 prišiel do konkrétnej situácie a nemohol zvrátiť priebeh udalostí na povstaleckom fronte. Div. gen. Viest po potlačení povstania však nekapituloval a česť generála si zachoval. Osudy ďalšieho vysokého dôstojníka z radov Slovákov sú predmetom kapitoly Generál Malár. Podľa Jozefa Jablonického sa August Malár v rokoch 1941 – 1942 najďalej odchýlil od svojej minulosti čs. legionára. V auguste 1944 vystúpenie slovenskej armády proti Nemcom považoval za predčasné a veci povstania svojím prejavom v bratislavskom rozhlase dňa 30. augusta 1944 objektívne poškodil. Kapitola Kto bol generál Kalina približuje životné osudy vojenského kuráta a odbojára Dezidera Kišš-Kalinu. Patril k významným organizátorom Slovenského národného povstania a 1. októbra 1950 obdržal rang brigádneho generála. O rok neskôr bol však z armády prepustený a zamestnal sa ako robotník v sklade stavokombinátu. V dôsledku nepriaznivého zdravotného stavu zomrel už v roku 1954 ako 46-ročný. Monografia je ukončená medailónom Jozefa Jablonického,

ktorému prezident udelil v roku 2007 Pribinov kríž I. triedy, ďalej bibliografickými poznámkami, zoznamom použitej literatúry i použitých skratiek a menným registrom.

Zaradenie monografie Jozefa Jablonického „*Povstanie bez legend*“ na knižný trh pritiahlo už v roku 1990 pozornosť odbornej i laickej verejnosti. Táto kniha predstavovala opozitum oproti dovtedy dostupnej a socialistickému režimu poplatnej historiografii SNP na čele s publikáciou „*Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*“ z roku 1964 z pera Gustáva Husáka. Aj 35 rokov od Nežnej revolúcie je predkladaná kniha významným zdrojom množstva faktografických údajov aj historických súvislostí, ktoré autor uviedol o viacerých udalostiach Povstania. Obohatená bola navyše po autorskej korektúre autorovho syna Tomáša Jablonického o prílohy s medailónmi niektorých povstaleckých veliteľov. Aj v súčasnosti z nej môžu bezpochyby čerpať záujemcovia o naše národné dejiny z obdobia druhej svetovej vojny, preto je vhodné ju čitateľskej obci vrelo odporučiť.

Rudolf Manik

KRONIKA

NÁVŠTEVA Z VELVYSLANECTVA SPOJENÉHO KRÁĽOVSTVA VEĽKEJ BRITÁNIE A SEVERNÉHO ÍRSKA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE VO VOJENSKOM HISTORICKOM MÚZEU PIEŠŤANY

Dňa 12. marca 2025 navštívil Vojenské historické múzeum v Piešťanoch zástupca mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska v Slovenskej republike, pán Andrew Wells a britský vojenský pridelenec plk. Jonathan Kitson.

V priestoroch bývalého čs. leteckého pluku 3 Gen. letca Milana Rastislava Štefánika privítal týchto hostí riaditeľ Vojenského historického múzea v Piešťanoch pplk. Ing. Milan Kubizniak, ktorý oboznámil návštevu s minulosťou, aktuálnym stavom a ďalším smerovaním Vojenského historického múzea. S osobitným dôrazom pritom priblížil poslanie múzea, jeho odborné zameranie a špecializáciu. Zároveň predstavil plán pre rozvoj a rozšírenie stálej expozície múzea. Návšteva so záujmom prešla iba časťou expozície, pretože areál je v tomto čase v rekonštrukcii. Aj napriek tomu, že múzeum zatiaľ nemôže ponúknuť plný potenciál expozície, zástupca veľvyslanca Jej Veličenstva na Slovensku vyjadril úprimné poďakovanie za možnosť osobne navštíviť Vojenské historické múzeum a príležitosť oboznámiť sa s činnosťou slovenských vojenských múzejníkov. V súvislosti s tým vyjadril uznanie za prácu, ktorú vykonali pri záchrane hmotných pamiatok dokumentujúcich vojenské dejiny Slovenska.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 19. 03. 2025

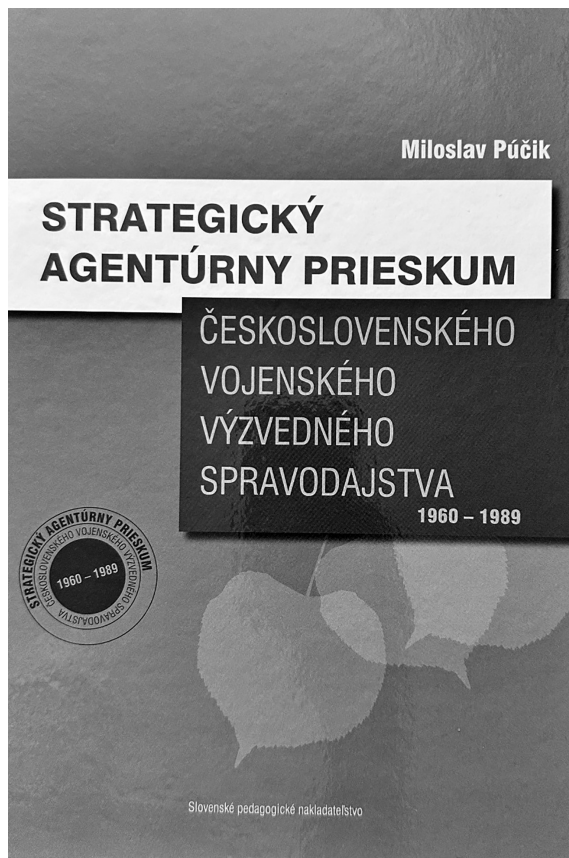

PRVÁ PUBLIKÁCIA V ROKU 2025

Rozsiahla monografia Strategický agentúrny prieskum československého vojenského výzvedného spravodajstva (1960 – 1989), nadväzujúca na monografiu Operačný strategický agentúrny prieskum československého vojenského výzvedného spravodajstva (1960 – 1989) vydanú v roku 2023, bola spracovaná v rámci medzinárodného vedeckého projektu Činnosť a organizácia vojenskej rozviednej služby 1945 – 1990. V prehľadne štruktúrovanej práci určenej odbornej sfére vojenský historik dokumentuje špecifickú problematiku činnosti strategického agentúrneho prieskumu Agentúrneho úseku Spravodajskej správy Generálneho štábu. Okrem uvedeného časového rozsahu troch desaťročí autor v prvej kapitole prináša prierezový súhrn jednotlivých medzníkov vo vývoji československého vojenského výzvedného spravodajstva a jeho strategického agentúrneho prieskumu od jeho vzniku v roku 1918 až po pád komunistického režimu v novembri 1989. Táto časť obsahuje tiež organizačné schémy a vybrané profilové fotografie. Predmetom nasledujúcej kapitoly je vojenské výzvedné spravodajstvo v potenciálnom vojenskom konflikte v priestore Strednej Európy medzi Varšavskou zmluvou a NATO. V ďalšej časti autor popisuje agentúrnu situáciu v záujmových štátoch strategického agentúrneho prieskumu (Nemecká spolková republika, USA, Francúzsko, Rakúsko). V rámci zamerania strategického agentúrneho prieskumu sa zasa venuje jeho riadeniu, náborovej činnosti (na vlastnom území a v hlavných záujmových štátoch) a jej metódam, informačnej činnosti a jej zásadám. V poslednej časti uvádza prípady zlyhania agentúrneho prieskumu, ich dôsledky a prijaté opatrenia Hlavného ústredia.

Autor používa v texte dobovú agentúrnu terminológiu, ku ktorej uvádza v závere publikácie súhrn jednotlivých pojmov so základnými charakteristikami. Za ním sa nachádza ešte menný zoznam orgánov na zahraničných pracoviskách vojenského výzvedného spravodajstva v rokoch 1939 – 1985 s uvedením záujmového priestoru a doby pôsobenia.

Strategický agentúrny prieskum československého vojenského výzvedného spravodajstva (1960 – 1989) | Vojenský historický ústav (VHÚ)

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

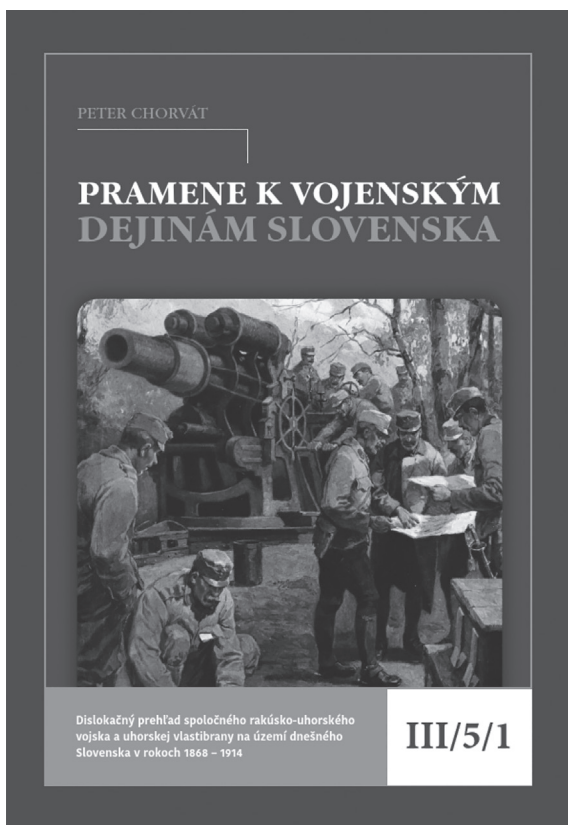
www.vhu.sk 10. 04. 2025

ĎALŠÍ ZVÄZOK PRAMEŇOV K VOJENSKÝM DEJINÁM SLOVENSKA

Jedinečný zväzok prameňov prináša komplexné spracovanie dislokácie veliteľstiev a vyšších vojenských jednotiek a útvarov spoločnej rakúsko-uhorskej armády a uhorského honvédstva na území Slovenska v takmer polstoročnom priereze od rakúsko-uhorského vyrovnania až po začiatok 1. svetovej vojny. V slovenskej vojenskej historiografii existujú k danej problematike len čiastočné štúdie a dobové schematizmy rakúsko-uhorskej armády mapujúce celé územie monarchie umožňujú len základnú predstavu a orientáciu v problematike. Podobnú informatívnu hodnotu majú aj ročenky uhorskej kráľovskej vlastibrany vydávané v čase dualizmu. Práca je výsledkom autorovho dlhodobého domáceho a zahraničného archívneho výskumu a štúdia mnohých pramenných zdrojov. V úvode monografie Peter Chorvát informuje o metodike výskumu a sumarizuje základné zmeny v brannej moci monarchie

vyplývajúce z novo prijatého branného zákona v decembri 1868. Popisuje organizačnú štruktúru dominujúcich peších plukov spoločného vojska, ako aj organizačno-územné členenie brannej moci druhej úrovne – uhorskej kráľovskej vlastibrany, reprezentovanej pechotou a jazdectvom. Samotnej slovníkovej časti predchádza prehľadný grafický náčrt vojenskej dislokácie na území dnešného Slovenska. Nasleduje abecedný zoznam hesiel jednotlivých posádkových miest počínajúc Banskou Bystricou a končiac Zvolenom. Identickú štruktúru každého hesla tvoria okrem súčasného názvu aj dobové názvy a tiež údaj o jazykovom zložení mesta, resp. obce podľa sčítania obyvateľstva z roku 1890. Nasledujú údaje o prítomnosti veliteľstiev, jednotiek a útvarov oboch ozbrojených zložiek – najskôr spoločného vojska a potom honvédstva. V prípade silnejších vojenských posádok sú obidve zložky ešte rozčlenené podľa druhu vojska. Publikáciu uzatvára rozsiahly zoznam archívnych a sekundárnych zdrojov a stručné resumé v anglickom a nemeckom jazyku.

<https://www.vhu.sk/pramene-k-vojenskym-dejinam-slovenska-iii51-dislokacny-prehľad-spolocneho-rakusko-uhorskeho-vojska-a-uhorskej-vlastibrany-na-uzemi-dnesneho-slovenska-v-rokoch-1868-1914/>

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 24. 04. 2025

CELOŠTÁTNE OSLAVY 80. VÝROČIA VÍŤAZSTVA NAD FAŠIZMOM V PIEŠŤANOCH

Dňa 8. mája 2025 sa uskutočnili na piešťanskom letisku celoštátne oslavy 80. výročia víťazstva nad fašizmom, ktoré zorganizovalo Ministerstvo obrany SR. Toto výnimočné podujatie, venované ucteniu si hrdinstva a obetí druhej svetovej vojny, prilákalo asi 35-tisíc návštevníkov.

Pre účastníkov osláv bol pripravený bohatý kultúrno-spoločenský program. Jedným z hlavných momentov osláv bol pietny akt kladenia vencov pri Pomníku padlým rumunským vojakom. Počas podujatia sa uskutočnili slávnostné príhovory, prelety lietadiel a vrtníkov, dynamická ukážka Ozbrojených síl SR, ale aj slávnostná vojenská prisaha. Súčasťou podujatia boli prezentačné stánky rezortov SR a rekonštrukcie historických udalostí, ktoré pripravili kluby vojenskej histórie.

VHÚ pripravil pre návštevníkov podujatia Stan víťazstva, v ktorom mohli vidieť dobové fotografie a videá dokumentujúce boje z druhej svetovej vojny a zúčastniť sa zaujímavých rozhovorov s vojnovými veteránmi či odborníkmi z oblasti histórie. VHÚ prezentoval v rámci statických ukážok zbierkové predmety – ručné palné zbrane používané na bojiskách druhej svetovej vojny, s osobitným dôrazom na Slovensko. VHÚ zároveň sprístupnil i časť vonkajšej expozície Vojenského historického múzea v Piešťanoch, kam prichádzalo neustále množstvo zvedavých návštevníkov z celého Slovenska. Veľkú pozornosť návštevníkov priťahli i prezentácie klubov vojenskej histórie v podobe výstav a dobových táborov. Na záver podujatia bol pre návštevníkov pripravený hudobný program, počas ktorého vystúpil Martin Gyimesi, Peter Cmorík, Cigánski Diabli a KALI a Peter Pann.

Pravidelné pripomínanie udalostí spojených s ukončením vojny a víťazstvom nad fašizmom je dôležitým prejavom úcty voči hrdinom minulosti, zachovávania historickej pamäti i prostriedkom vzdelávanie mladej generácie a kultivovania demokratických hodnôt, ktoré by mali byť zárukou, aby sa podobné tragédie už nikdy neopakovali.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ - MOSR

www.vhu.sk 13. 05. 2025

ÚČASŤ VOJENSKÝCH MÚZEJNÍKOV NA BESEDE V STROPKOVE

Dňa 7. mája 2025 sa konala v kaštieli v Stropkove beseda pri príležitosti osláv 80. výročia Dňa víťazstva nad fašizmom a ukončenia druhej svetovej vojny v Európe. Besedy sa aktívne zúčastnili zamestnanci Vojenského historického ústavu – odborní pracovníci Múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea (VHÚ – Mo Svidník VHM). Organizá-

torom podujatia bola Základná organizácia SZPB kpt. Adolfa Weinholda v Stropkove spolu s Mestským úradom Stropkov. Členovia tejto organizácie spoločne so študentmi miestneho gymnázia a ďalšími pozvanými hosťami mali možnosť vypočuť si obsiahlu prednášku pracovníka VHÚ – Mo Svidník VHM o druhej svetovej vojne. Obsah prednášky tvorili zaujímavé informácie o príčinách vzniku vojny, jej priebehu, ukončenia a dôsledkov. Počas prednášky odznelo aj množstvo zaujímavých informácií najmä o príčinách jej vypuknutia, čo ocenili predovšetkým pedagógovia prítomných študentov, keďže tí sa aspoň takouto formou oboznámili so skutočnosťami, ktoré sa častokrát v štandardných učebniciach spomínajú iba okrajovo. Po prednáške nasledovala prezentácia na tému vznik a vývoj národnej kultúrnej pamiatky Duklianske bojisko a ďalších významných pamiatkových objektov súvisiacich s priebehom vojny v danom regióne. Počas besedy bola popri uvedených prednáškach pripravená aj statická ukážka múzejných zbierkových predmetov zo zbierkového fondu VHÚ – Mo Svidník VHM. Múzejníci počas nej informovali záujemcov o vývoji prezentovaných zbraní, ich zavedení do výroby a využití v jednotlivých bojujúcich armádach. Najväčšiu pozornosť už tradične pútal najmä sovietsky samopal PPŠ-41, nemecký guľomet MG-42. Mimo záujmu návštevníkov nezostali ani československý ľahký guľomet ZB vzor 26 spolu s opakovacími puškami pochádzajúcimi z obdobia druhej svetovej vojny.

Súčasťou podujatia bolo aj otvorenie výstavy rovnosiť a rôznych ďalších exponátov z obdobia druhej svetovej vojny spolu s maketou povstaleckého letiska Tri duby, v mierke 1:72, obsahujúcou plastické modely jednotlivých typov lietadiel, ktoré na ňom pristávali. Pred besedou sa v blízkosti stropkovského námestia uskutočnil pietny akt kladenia vencov pri pamätnej tabuli por. Vladimíra Jaroslava Sisra, veliteľa jednotky 1. československého armádneho zboru v ZSSR, ktorá ako prvá vstúpila do mesta pri oslobodzovacej akcii dňa 28. novembra 1944.

Text: VHÚ - VHM

Foto: VHÚ - VHM

www.vhu.sk 13. 05. 2025

VYDANIE PRACOVNÉHO ZOŠITA SLOVÁCI V ROVNOŠATÁCH 1848 – 2020 (II.)

V súčasnosti zohráva prezentačná a vzdelávacia činnosť múzeí dôležitú úlohu aj vo výchove a vzdelávaní žiakov a študentov. Vojenské historické múzeum, ktoré je jedinou špecializovanou inštitúciou svojho druhu na Slovensku, si preto tiež kladie za cieľ aktívne rozvíjať svoju činnosť aj v tejto oblasti. Hoci sú vojenské dejiny súčasťou našej histórie a militárie ako hmotné pamiatky neodmysliteľne patria k nášmu kultúrnemu dedičstvu, poznanie historického kontextu vychádza u mnohých návštevníkov len z vedomostí, ktoré nadobudli počas svojho štúdia. Faktom je, že táto náročná téma nie je súčasťou učebných osnov a žiaci a študenti sa s touto problematikou stretávajú len okrajovo.

Napriek tomu si vojenské dejiny získavajú čoraz väčšiu priazeň aj u mladších generácií. Práve tento rastúci záujem „o veci vojenské“ sa stal impulzom pre vznik múzejno-pedagogických materiálov, ktoré rozširujú vedomosti získané na hodinách dejepisu. Autori Lukáš Danko a Viera Jurková využili pri ich tvorbe stálu expozíciu Slováci v rovnošatách 1848-2020, ktorá poskytuje celkový prierez vojenskými dejinami Slovenska od prvého vojenského vystúpenia slovenských dobrovoľníkov počas revolúcie v Uhorsku v rokoch 1848/1849 až po súčasné pôsobenie slovenských vojakov v rámci OS SR. Kým prvý diel, vydaný v roku 2023, bol zameraný na cieľovú skupinu najmenších návštevníkov, predstavovaný druhý diel sa zameriava na dospievajúcu mládež.

Cieľom autorov bolo spracovať túto historickú problematiku zrozumiteľne, ale zároveň pútavou a zábavnou formou. Konceptia predloženej publikácie pritom presahuje rámec pracovného zošita a poskytuje aj základné informácie týkajúce sa jednotlivých etáp vývoja našej armády zasadených do historického kontextu. Pracovný zošit je primárne určený pre žiakov vo veku 14 – 18 rokov a zahŕňa vyše 60 aktivít, ktoré sú zamerané na komplexný rozvoj žiaka. Obsahuje rôzne úlohy, ktoré rozvíjajú široké spektrum kognitívnych a jazykových zručností, podporujú pamäť, kritické a analytické myslenie, čítanie s porozumením, zlepšujú slovnú zásobu a gramatiku, podporujú tvorivosť, zlepšujú jazykové a vyjadrovacie schopnosti a budujú pozitívny vzťah k podpore samostatného učenia. Autori pritom pracujú s rôznymi dobovými prameňmi a fotografiami zbierkových predmetov, ktoré sú vystavené v expozícii, ale aj s aplikáciami a článkami, ktoré sú výsledkom odbornej činnosti VHÚ. Súčasťou je aj spoločenská hra V paľbe diel a treskote mín, ktorá bola inšpirovaná priebehom Karpatsko-duklianskej operácie.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 14. 05. 2025

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do *Vojenskej histórie* posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladaním poznámok/ odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

- „Archívne pramene“;
- „Publikované pramene“;
- „Dobová tlač“;
- „Monografie a zborníky ako celok“;
- „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
- „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany. Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorke: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posíla **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán).

Anotácie a správy majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy**.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]

- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: « https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf ». [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje:

priezvisko, skrátený názov diela, strana.

Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvidíme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvidíme [s. a.].

Ak nie je uvedené **miesto** vydania, uvidíme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemecke-bezpecnost-ni-a-represivni-slozky/>».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národný archív Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclytæ Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**:

STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRAS, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – SABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorskej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie zaznamenaného telefonického rozhovoru:

NIXON, Richard Milhous – COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58– 08:18. Prepis dostupný na: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf>. [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcviková dôstojníci Hlinkovej gardy. In: *Slovák*, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1. *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4.

HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

ČAPLOVIČ, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Un-daunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Peter. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvateľstva zo Slovenska 1938. In: *Právnehistorické štúdie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenski diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BILNAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>>.

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: <<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>> [cit. 9. 11. 2023].

Príklad na citovanie podcastu:

OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: <<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanickou-presnostou.html>>. [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie blogu:

STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: <<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>>. [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie online mapy:

GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: <<https://gis.nitra.sk/>>. [cit. 25. 8. 2022].

GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: <<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>>. [cit. 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie príspevku na sociálnej sieti:

POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook <<https://www.facebook.com/postbellumsk>>. [cit. 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 2/2025

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takácsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; prof. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; J. E. Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski, Varšava; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 15. 6. 2025

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlače: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Námestie generála Viesta 2, Bratislava

Predná strana obálky: Fotografia z osláv 1. výročia víťazstva nad fašizmom v Košiciach. Na snímke defilé príslušníkov československej armády na Hlavnej ulici 9. mája 1946. (Foto: VHÚ-VHA Bratislava).